Amin Maalouf

Cruciadele
văzute de arabi

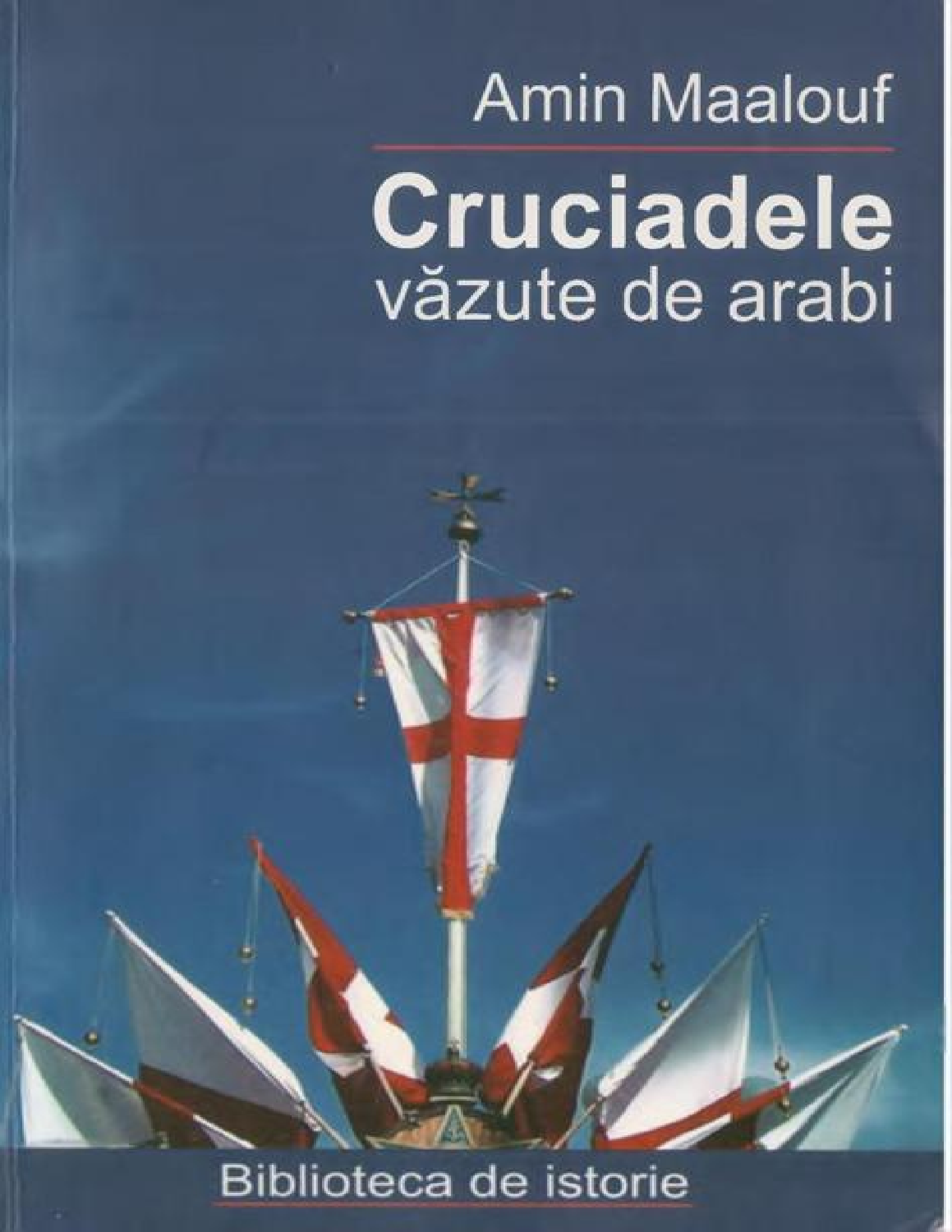

Biblioteca de istorie

Amin Maalouf

Cruciadele văzute de arabi

În românește de MARIAN TIU

Colecția Biblioteca de istorie
Editura Proiect, 2007

ISBN: 978–973–733–210–3

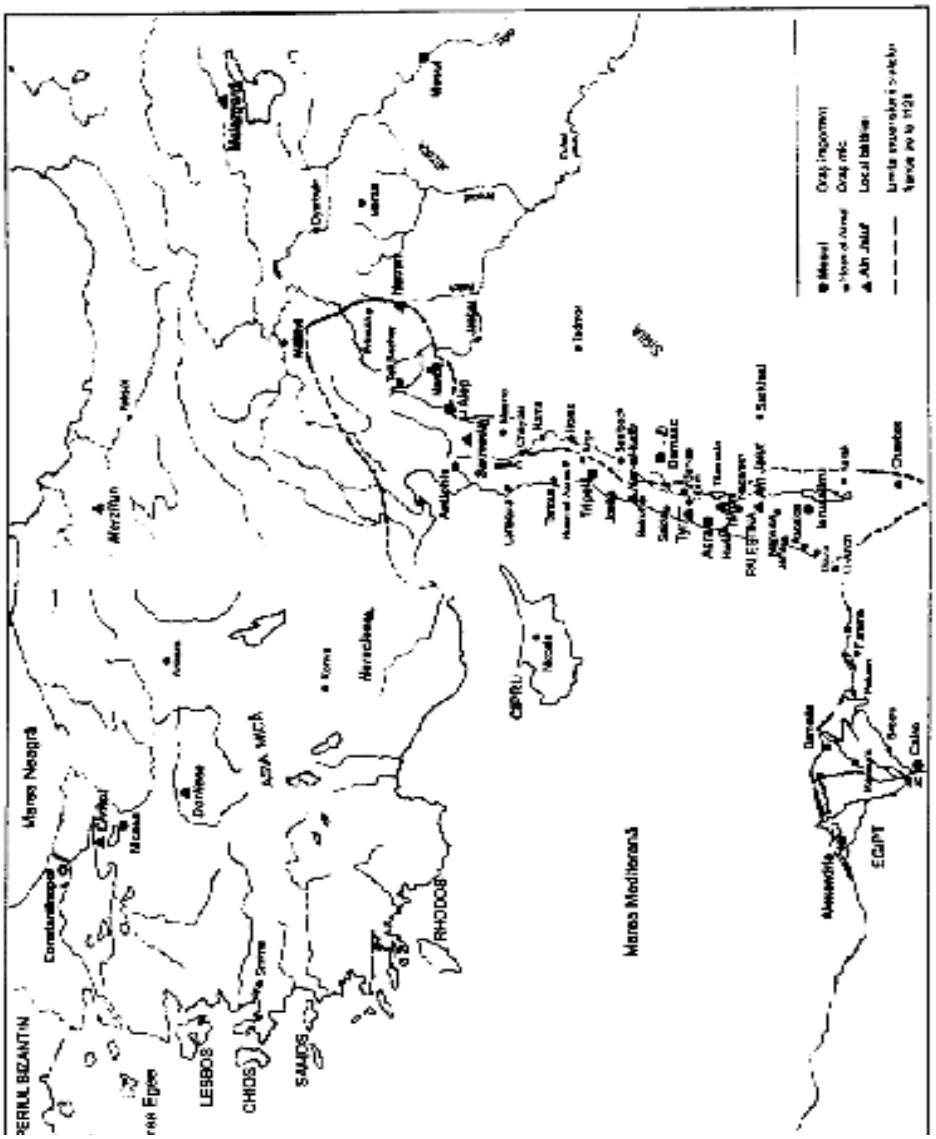

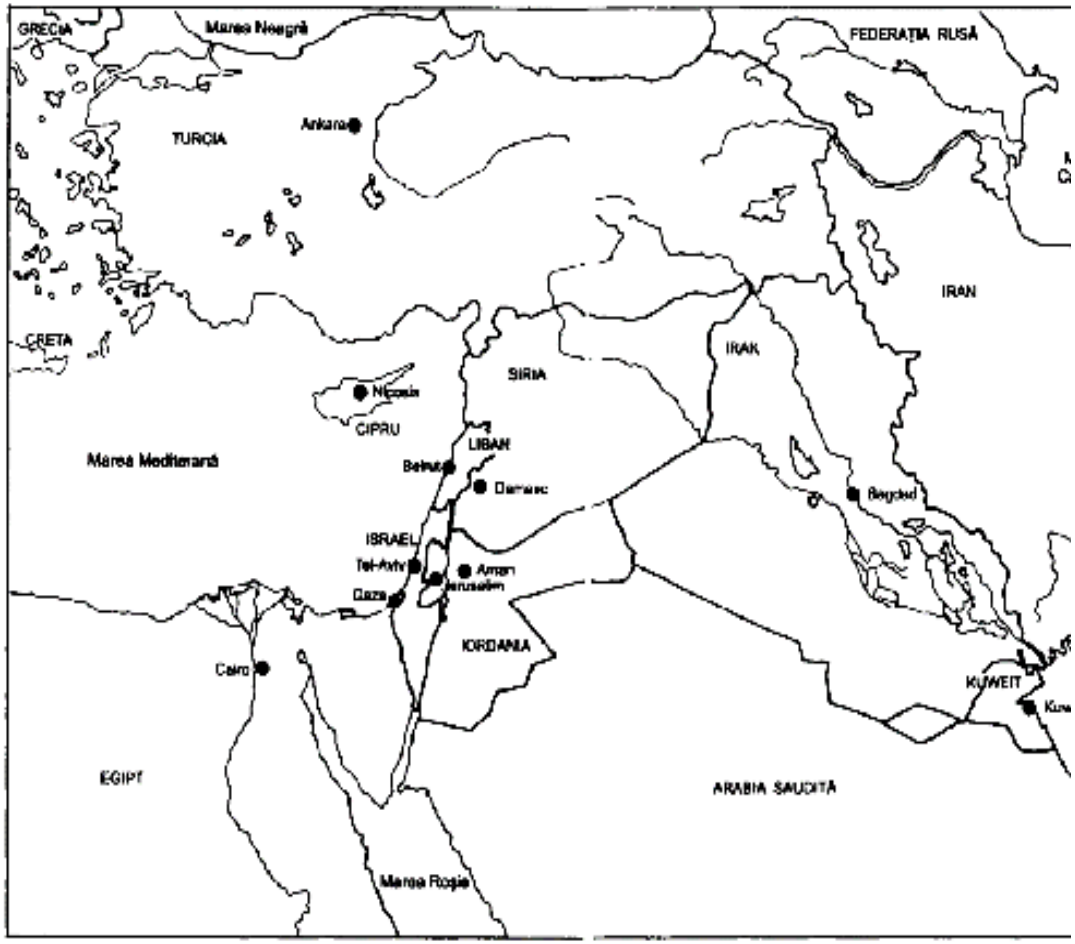
GRECIA
Marea Neagră
FEDERAȚIA RUSĂ
TURCIA
Ankara
IRAN
CRETA
IRAK
SIRIA
Nicosia
CIPRU
LIBAN
Marea Mediterană
Beirut
Damasc
Bagdad
ISRAEL
Tel-Aviv
Amman
Ierusalim
Gaza
IORDANIA
Cairo
KUWEIT
EGIPT
ARABIA SAUDITĂ
Marea Roșie

Lui Andrée

CUVÂNT ÎNAINTE

Această carte pornește de la o idee simplă: să prezinte istoria cruciadelor așa cum au fost ele văzute, trăite, relatate în „cealaltă tabără”, adică de partea arabă. Conținutul se axează aproape exclusiv pe mărturiile istoricilor și cronicarilor arabi ai epocii.

Aceștia din urmă nu vorbesc de cruciade, ci de războaiele sau invaziile france. Cuvântul care desemnează francii este transcris diferit în funcție de regiuni, autori și perioade: Faranj, Faranjat, Ifranj, Ifranjat… Pentru a unifica termenii, am ales forma cea mai concisă, aceea care este folosită și astăzi în limbajul popular pentru a-i numi pe occidentali și, în mod special, pe francezi: franj[1].

Din grija de a nu îngreuna textul cu numeroasele note care se impun bibliografice, istorice sau altele – am preferat să le păstrăm pentru final, unde sunt grupate pe capitole. Cei ce doresc să afle mai multe le vor citi cu folos, dar ele nu sunt chiar indispensabile pentru înțelegerea lucrării, care se vrea accesibilă tuturor. Mai mult decât o nouă carte de istorie, de fapt, am vrut să scriem, pornind de la un punct de vedere neglijat până acum, „romanul adevărat” al cruciadelor, al celor două secole agitate care au influențat Occidentul și lumea arabă și care influențează și azi relațiile dintre acestea două.

PROLOG

Bagdad, august 1099

Fără turban, cu capul ras în semn de doliu, venerabilul cadiu Abu-Saad al-Harawi intră țipând în vastul divan al califului Al-Mustazhir-billah. În urma lui, o suită de însoțitori tineri și bătrâni: aceștia aprobă zgomotos fiecare cuvânt al cadiului și oferă, ca și acesta, imaginea provocatoare a unei bărbi abundente sub un craniu ras. Câțiva demnitari ai curții încearcă să îl calmeze, dar, îndepărtându-i cu un gest îndrăzneț, înaintează hotărât spre mijlocul sălii, apoi, cu elocvența vehementă a unui predicator din înaltul amvonului, îi mustră pe toți cei prezenți, indiferent de rangul lor:

— Îndrăzniți să dormiți la umbra unei siguranțe fericite, într-o viață frivolă ca o floare din grădină, în timp ce frații voștri din Siria nu mai au drept casă decât șeile cămilelor sau stomacurile vulturilor sălbatici? Ce de sânge vărsat! Câte tinere frumoase au trebuit, de rușine, să-și ascundă chipul blând în palme! Vajnicii arabi se împacă cu ofensa iar vitejii persani acceptă dezonoarea?

„Era un discurs care înlăcrima ochii și mișca inimile”, vor zice cronicarii arabi. Întreaga asistență este cuprinsă de gemete și lamentări. Dar al-Harawi nu ia în seamă plânsul lor.

— Cea mai proastă armă a omului, zice el, este să plângă atunci când săbiile agită focul războiului.

Dacă a călătorit de la Damasc la Bagdad, trei săptămâni lungi de vară sub soarele dogoritor al deșertului sirian, nu a făcut-o pentru a cerși milă, ci pentru a avertiza cele mai înalte autorități islamice cu privire la calamitatea care tocmai se abătuse peste credincioși și a le cere să intervină fără răgaz pentru a opri măcelul. „Niciodată musulmanii nu au fost umiliți de soartă, repetă al-Harawi, niciodată până atunci ținuturile lor nu au fost atât de sălbatic devastate.” Cei care îl însoțesc au fugit cu toții din orașele cotropite de invadator; unii dintre ei se numără printre puținii care au scăpat cu viață din Ierusalim. I-a luat cu el ca să poată povesti, cu glasul lor, drama pe care au trăit-o în urmă cu o lună.

De fapt, vineri 22 de șaban, în anul 492 al hegirei, 15 iulie 1099, francii au ocupat Orașul Sfânt după un asediu de patru zile. Exilații tremură încă de fiecare dată când povestesc, iar privirea le încremenește, ca și cum ar vedea încă în fața ochilor acei războinici blonzi îmbrăcați în armuri, care se

răspândesc pe străzi, cu săbiile în aer, omorând bărbați, femei și copii, jefuind casele, prădând moscheile.

Când măcelul s-a oprit, două zile mai târziu, nu a mai rămas niciun musulman în oraș. Unii au profitat de confuzie pentru a se strecura afară, pe porțile distruse de atacatori. Alții zăceau cu miile în bălți de sânge, în pragurile caselor lor sau în jurul moscheilor. Printre ei, un mare număr de imami, teologi musulmani și asceți sufiști care își părăsiseră țările pentru a duce o viață pioasă în aceste locuri sfinte. Ultimii supraviețuitori au fost forțați să îndeplinească cele mai grele sarcini: să care în spate cadavrele semenilor lor, să le îngrămădească fără slujbă în terenuri virane, apoi să le ardă, înainte de a fi, la rândul lor, masacrați sau vânduți ca sclavi.

Soarta evreilor din Ierusalim a fost la fel de atroce. În primele ore ale bătăliei, mulți au participat la apărarea cartierului lor, situat în nordul orașului. Dar când zidurile care le apărau casele s-au prăbușit, iar cavalerii blonzi au invadat străzile, evreii au înnebunit. Întreaga comunitate, reproducând un gest ancestral, s-a reunit în sinagoga principală pentru a se ruga. Francii au blocat atunci toate ieșirile, apoi, așezând lemne în jurul sinagogii, i-au dat foc. Cei care încercau să scape erau doborâți pe străzile învecinate. Ceilalți erau arși de vii.

Câteva zile după dramă, primii refugiați din Palestina au ajuns la Damasc, aducând cu infinită precauție Coranul lui Othman, unul dintre cele mai vechi exemplare ale cărții sfinte. Apoi, refugiații din Ierusalim s-au apropiat la rândul lor de metropola siriană. Zărind de departe silueta celor trei minarete ale moscheii omeiade, care se înălțau deasupra clădirii pătrate, și-au întins covorașele pentru rugăciune și s-au prosternat pentru a mulțumi Atotputernicului că le prelungise viața pe care ei o credeau sfârșită. În calitate de mare cadiu al Damascului, Abu-Saad al-Harawi i-a primit pe refugiați cu bunăvoință. Acest magistrat de origine afgană era personalitatea cea mai respectată a orașului; palestinienilor le-a oferit sfaturi și odihnă. În opinia lui, un musulman nu trebuie să se rușineze că a fost nevoit să fugă de acasă.

Primul refugiat din istoria islamului nu a fost chiar profetul Mahomed însuși, care fusese nevoit să părăsească orașul natal, Mecca, ai cărui locuitori îi erau ostili, pentru a căuta refugiu la Medina, unde noua religie era primită mai bine? Și nu din locul său de exil lansase războiul sfanț, jihadul, pentru a-și elibera patria de idolatrie? Refugiații trebuie deci să se considere luptători ai războiului sfanț, mujahedini prin excelență, atât de

onorați în islam, încât exilul Profetului, hegira, a fost ales ca punct de debut al erei musulmane.

Pentru mulți credincioși, exilul este chiar o sarcină imperativă în cazul unui regim de ocupație. Marele călător Ibn Jobair, un arab din Spania care va vizita Palestina la aproape un secol după începutul invaziei francilor, va fi scandalizat să vadă că anumiți musulmani, „subjugați de dragostea față de țara natală”, acceptă să trăiască în teritoriul ocupat. „Nu este, va zice el, pentru un musulman, nicio scuză în fața Domnului pentru a sta într-un oraș de necredincioși, decât dacă este în trecere. Pe pământ islamic se află la adăpost de suferințele și răul la care este supus în țările creștine; de exemplu, să audă cuvinte jignitoare la adresa Profetului, mai ales din gura celor mai nerozi, să fie în imposibilitatea de a se purifica și să trăiască printre porci și atâtea lucruri interzise. Abțineți-vă să intrați în ținuturile lor! Trebuie să cereți îndurare Domnului și iertare pentru o asemenea greșeală. Una dintre ororile care sar în ochi oricui locuiește în țările creștine este spectacolul prizonierilor musulmani înlănțuiți, puși la munci dure și tratați ca niște sclavi, precum și imaginea prizonierilor musulmani cu picioarele prinse în inele de fier. Inimile se frâng la vederea lor, dar mila nu le folosește la nimic.”

Excesive din punct de vedere al doctrinei, cuvintele lui Ibn Jobair reflectă totuși atitudinea acestor mii de refugiați din Palestina și Siria de Nord, adunați la Damasc în această lună de iulie a anului 1099. Căci, dacă este evidentă strângerea de inimă pentru că și-au părăsit casele, sunt hotărâți să nu se întoarcă în locurile natale înainte de plecarea definitivă a invadatorilor și decișii să trezească la viață conștiința fraților lor din toate ținuturile islamului.

Altfel, pentru ce ar fi venit la Bagdad, sub conducerea lui al-Harawi? Nu spre calif, succesorul Profetului, trebuie să se întoarcă musulmanii în momentele dificile? Nu spre prințul credincioșilor trebuie să se ridice plângerile și doleanțele lor?

La Bagdad, decepția refugiaților va fi pe măsura speranțelor lor. Califul al-Mustazhir-billah începe prin a-și exprima profunda simpatie și extrema compasiune, după care însărcinează șase înalți demnitari de

la curte să efectueze o anchetă asupra acestor evenimente neplăcute. Mai trebuie precizat că nu se va mai auzi niciodată vorbindu-se despre acest comitet de înțelepți?

Jefuirea Ierusalimului, punct de plecare al unei ostilități milenare între islam și Occident, nu va provoca, pe moment, nicio tresărire. Va mai trece aproape o jumătate de secol până ce Orientul arab să se mobilizeze în fața invadatorului, iar chemarea la jihad lansată de cadiul Damascului în divanul califului să fie celebrată ca primul act solemn de rezistență.

La începutul invaziei, puțini arabi evaluează, dintr-odată, asemenea lui al-Harawi, amploarea amenințării venite din Vest. Unii se adaptează chiar prea repede la noua situație. Majoritatea nu încearcă decât să supraviețuiască, mâhniți dar resemnați. Câțiva devin observatori mai mult sau mai puțin lucizi, încercând să înțeleagă aceste evenimente pe cât de imprevizibile pe atât de noi. Cel mai apropiat dintre ei este cronicarul din Damasc, Ibn al-Qalanissi, un tânăr literat provenind dintr-o familie de notabili. Spectator din primele clipe, are douăzeci și trei de ani, în 1096, când francii ajung în Orient și când începe să consemneze periodic în scris evenimentele de care ia cunoștință. Cronica sa redă fidel, fără pasiune excesivă, marșul invadatorilor, așa cum este perceput în orașul său.

Pentru el, totul a început în acele zile de neliniște, în care ajung la Damasc primele zvonuri…

Prima parte invazia
(1096–1100)

Priviți francii! Vedeți cu câtă dedicație se bat pentru religia lor, în timp ce noi, musulmanii, nu arătăm nicio patimă pentru războiul sfânt.

SALADIN

Capitolul I
SOSESC FRANCII!

În acel an, începură să se succeadă informațiile despre apariția trupelor de franci venind în număr mare dinspre Marea Marmara. Oamenii se speriară. Aceste informații fură confirmate de regele Kilij Arslan, al cărui teritoriu era cel mai apropiat de franci.

„Regele Kilij Arslan”, despre care vorbește aici Ibn al-Qalanissi, nu are nici șaptesprezece ani când sosesc invadatorii. Primul conducător musulman informat de venirea lor, acest tânăr sultan turc, cu ochii ușor mijiți, va fi totodată și primul care îi va înfrânge și primul care va fi învins de redutabilii lor cavaleri.

N iulie 1096, Kilij Arslan află că o imensă gloată de franci se află în drum spre Constantinopol. Dintr-odată, se gândește la ce-i mai rău. Bineînțeles, nu are nicio idee despre scopurile urmărite de aceștia, dar venirea lor în Orient nu prevestește nimic bun.

Sultanatul pe care îl conduce se întinde pe o mare parte din Asia Mică, un teritoriu pe care turcii tocmai l-au smuls de la greci. De fapt, tatăl lui Kilij Arslan, Suleiman, a fost primul turc care a ocupat acest pământ care se va numi, multe secole mai târziu, Turcia. În Niceea, capitala acestui tânăr stat musulman, bisericile bizantine sunt mai numeroase decât moscheile. Dacă garnizoana cetății este formată din călăreți turci, majoritatea populației este greacă, iar Kilij Arslan nu își face deloc iluzii cu privire la adevăratele sentimente ale acesteia: pentru ei, va fi întotdeauna un șef de bandă barbară. Singurul suveran pe care îl recunosc, cel al cărui nume revine, cu glas șoptit, în toate rugăciunile lor, este împăratul bizantin Alexie Comnenul, (basileul), împărat al romanilor. În realitate, Alexie este mai curând împăratul grecilor, care se proclamă urmași ai Imperiului Roman. Această calitate le este de altfel recunoscută de către arabi, care – în secolul al XI-lea precum și în secolul al XX-lea – îi desemnează pe greci cu termenul de *rumi*, „romani”. Domeniul cucerit de tatăl lui Kilij Arslan de la Imperiul grec este numit chiar sultanatul Rum.

La acea vreme, Alexie era una din figurile cele mai prestigioase ale Orientului. Acest bărbat de cincizeci de ani, scund, cu ochi malițioși, barba îngrijită, maniere elegante, plin de aur și catifea fină albastră, exercită o veritabilă fascinație asupra lui Kilij Arslan. El este cel care domnește asupra Constantinopolului, fabulosul Bizanț, situat la mai puțin de trei zile de mers

de Niceea. O apropiere care îi provoacă tânărului sultan sentimente contradictorii. Ca orice războinic nomad, visează la cucerire și jaf. Să simtă bogățiile legendare ale Bizanțului la îndemâna sa nu-i displace. Dar, în același timp, se simte amenințat: știe că Alexie nu a renunțat niciodată la recuperarea Niceei, nu numai fiindcă orașul a fost mereu al grecilor, ci mai ales pentru că prezența războinicilor turci la o distanță atât de scurtă de Constantinopol constituie un pericol permanent pentru siguranța imperiului.

Deși armata bizantină, fărâmițată de ani de zile datorită crizelor interne, ar fi incapabilă să se lanseze singură într-un război de recucerire, nimeni nu ignoră faptul că Alexie poate apela la sprijin străin. Bizantinii nu au ezitat niciodată să recurgă la serviciile cavalerilor veniți din Occident. Mercenari în armuri grele sau pelerini în drum spre Palestina, francii au vizitat în număr mare Orientul. În 1096, aceștia nu sunt niște necunoscuți pentru musulmani. În urmă cu aproximativ douăzeci de ani – Kilij Arslan nu se născuse încă, dar bătrânii emiri din armată i-au povestit – unul dintre acești aventurieri cu părul blond, un anume Roussel de Bailleul, care reușise să pună bazele unui stat autohton în Asia Mică, s-a îndreptat spre Constantinopol. Înspăimântați, bizantinii nu au avut altă alegere decât să apeleze la tatăl lui Kilij Arslan, căruia nu i-a venit să creadă ochilor când un trimis special al basileului l-a implorat să le sară în ajutor. Cavalerii turci s-au îndreptat efectiv spre Constantinopol și au reușit să îl învingă pe Roussel. Drept urmare, Suleiman a fost recompensat generos în aur, cai și pământuri.

De atunci, bizantinii se tem de franci, dar armatele imperiale, mereu în căutare de soldați experimentați, au fost nevoite să recruteze mercenari. Nu numai franci, de altfel: luptătorii turci s-au adunat în număr mare sub drapelele imperiului creștin. Tocmai datorită acestor conaționali angajați în armata bizantină, Kilij Arslan află, în iulie 1096, că mii de franci se apropie de Constantinopol. Tabloul pe care îl conturează informatorii săi îl lasă perplex. Acești occidentali seamănă prea puțin cu mercenarii pe care era obișnuit să îi vadă. Sunt printre ei câteva sute de călăreți și un număr important de pedestrași înarmați, dar și mii de femei, copii, bătrâni îmbrăcați în zdrențe: s-ar zice că este un trib izgonit din țara lui de un invadator. Se povestește, de asemenea, că toți poartă, cusute pe spate, benzi de țesătură în formă de cruce.

Tânărul sultan, care nu evaluează corect pericolul, cere agenților săi să își dubleze vigilența și să-l țină la curent cu mișcările acestor invadatori noi. La

întâmplare, verifică fortificațiile capitalei sale. Zidurile cetății Niceea, care au peste un *farsakh* (șase mii de metri) lungime, sunt străjuite de două sute patruzeci de turnuri. La sud-vest de oraș, apele calme ale lacului Ascanios constituie o excelentă protecție naturală.

Cu toate acestea, în primele zile ale lui august, amenințarea începe să prindă contur. Francii traversează Bosforul cu ajutorul vaselor bizantine și, în ciuda unui soare dogoritor, înaintează de-a lungul coastei. Peste tot, deși au fost văzuți prădând în trecere chiar și o biserică grecească, îi auzi clamând că vin să îi extermine pe musulmani. Șeful lor ar fi un schimnic, pe nume Petre. Informatorii le evaluează numărul la câteva zeci de mii, dar nimeni nu știe să zică încotro se îndreaptă. Se pare că împăratul Alexie hotărâse să îi instaleze la Civitot, o tabără pe care o amenajase înainte pentru alți mercenari, la mai puțin de o zi de mers de Niceea.

Palatul sultanului este cuprins de o agitație nebună. În timp ce călăreții turci stau pregătiți, în orice moment, să sară pe caii lor, asistăm la un du-te-vino continuu de spioni și cercetași care raportează cele mai mici mișcări ale francilor. Se relatează că, în fiecare dimineață, aceștia din urmă părăsesc tabăra în cete de câteva mii de indivizi pentru a se aproviziona din împrejurimi, că jefuiesc câteva ferme și incendiază alte câteva, înainte de a reveni la Civitot, unde clanurile lor își dispută prada. Până aici, nimic care să-i poată cu adevărat șoca pe soldații sultanului. Nimic care să îl neliniștească pe stăpânul lor. Timp de o lună, aceeași rutină.

Dar iată că într-o zi, pe la jumătatea lui septembrie, francii își schimbă brusc obiceiurile. Nemaiavând, fără îndoială, nimic de jefuit prin apropiere, au luat-o, se zice, spre Niceea, au traversat câteva sate, tot creștine, și au pus mâna pe recoltele care tocmai fuseseră depozitate în această perioadă de seceriș, masacrându-i fără milă pe țăranii care încercau să le opună rezistență. Copii mici ar fi fost chiar arși de vii.

Kilij Arslan se simte luat prin surprindere. Când sosesc primele vești, atacatorii sunt deja sub zidurile capitalei sale, iar soarele nu a ajuns încă la asfințit când locuitorii văd ridicându-se fumul incendiilor. Imediat, sultanul trimite o patrulă de călăreți care se înfruntă cu francii. Zdrobiți numeric, turcii sunt tăiați în bucăți. Doar câțiva supraviețuitori se întorc însângerați în Niceea. Simțindu-și prestigiul amenințat, Kilij Arslan ar vrea să se înfrunte imediat cu francii, dar emirii armatei sale îl conving să renunțe. Noaptea se va lăsa în curând, iar francii se retrag deja grăbiți spre tabăra lor. Răzbunarea va trebui să aștepte.

Nu pentru mult timp. Încurajați, se pare, de succesul lor, occidentalii recidivează două săptămâni mai târziu. De această dată, fiul lui Suleiman, avertizat din timp, le urmărește pas cu pas înaintarea. O trupă francă formată din câțiva călăreți, dar mai ales din mii de tâlhari, apucă pe drumul spre Niceea apoi, ocolind cetatea, se îndreaptă spre est și ocupă, prin surprindere, fortăreața Xerigordon.

Tânărul sultan se hotărăște. În fruntea oamenilor săi călărește spre mica fortăreață unde, pentru a își celebra victoria, francii se îmbată, fără a avea nici cea mai mică idee că destinul le era deja pecetluit. Și asta pentru că Xerigordon era, de fapt, o capcană, pe care soldații lui Kilij Arslan o știau bine, dar pe care acești străini fără experiență nu o dibuiseră: aprovizionarea cu apă se făcea din exterior, destul de departe de ziduri, iar turcii le-au închis accesul. Era suficient să ocupe poziții în jurul fortăreței și să aștepte. Setea lupta în locul lor.

Pentru asediați începe un supliciu atroce: ajung să bea sângele animalelor și propria urină. Sunt văzuți cum, în aceste prime zile de octombrie, privesc cu disperare cerul, în așteptarea câtorva picături de ploaie. Degeaba. După o săptămână, conducătorul expediției, un cavaler pe nume Renaud, acceptă capitularea dacă este lăsat în viață. Kilij Arslan, care a cerut ca francii să renunțe public la religia lor, nu este surprins când Renaud se arată dispus nu numai să se convertească la islamism, ci să și lupte alături de turci împotriva propriilor lor tovarăși. Mulți dintre prietenii săi, care s-au supus aceloraşi exigențe, sunt trimiși legați spre orașe din Siria sau în Asia centrală. Ceilalți sunt sfârtecați de săbii.

Tânărul sultan este mândru de fapta sa vitejească, dar își păstrează sângele rece. După ce le acordă oamenilor săi un repaus pentru tradiționala împărțire a prăzii, îi cheamă la ordin a doua zi. Desigur, francii au pierdut aproape șase mii de oameni, dar tot sunt de șase ori mai numeroși, așa că, acum ori niciodată, are ocazia de a scăpa de ei Pentru a reuși, alege un șiretlic: să trimită doi spioni greci în tabăra de la Civitot, pentru a anunța că oamenii lui Renaud sunt în stare excelentă, că au reușit să ocupe chiar orașul Niceea și că au hotărât să nu își împartă captura cu coreligionarii lor. În acest timp, armata turcă va pregăti o ambuscadă gigantică.

De fapt, zvonurile răspândite cu grijă generează în tabăra de la Civitot efervescența prevăzută. Se strâng trapele, Renaud și oamenii săi sunt ocărâți, deja se ia decizia de a porni la dram fără răgaz pentru a participa la prădarea cetății Niceea. Dar iată că, brusc, nu se știe cum, sosește un

supraviețuitor al expediției de la Xerigordon, dezvăluind adevărul cu privire la soarta camarazilor săi. Spionii lui Kilij Arslan cred că misiunea lor a eșuat, fiindcă cei mai înțelepți dintre franci cheamă la calm. Dar, odată trecut primul moment de consternare, se aprind din nou spiritele. Mulțimea se agită și urlă: vor să plece la dram, nu pentru a mai prăda, ci pentru a „răzbuna martirii”. Cei care ezită sunt luați drept lași. În cele din urmă, cei mai insistenți obțin câștig de cauză și plecarea este hotărâtă pentru a doua zi. Spioni? sultanului, al căror șiretlic a fost deconspirat, dar care și-au atins scopul, triumfa. Trimit vorbă stăpânului lor să se pregătească de luptă.

Pe 21 octombrie 1096, în zori, occidentalii părăsesc tabăra. Kilij Arslan nu este departe. A petrecut noaptea pe dealurile din apropiere de Civitot. Oamenii săi sunt în jur, bine ascunși. El însuși, de unde se află, poate observa în depărtare coloana francilor care ridică un nor de praf. Câteva sute de călăreți, în mare parte fără armură, merg în frunte, urmați de o mulțime de pedestrași în dezordine. Mergeau de mai puțin de o oră când sultanul aude strigătele care se apropie. Soarele care se ridică în spatele lui îi lovește pe franci drept în față. Ținându-și respirația, le face semn emirilor să fie pregătiți. Clipa fatidică sosește. Un gest abia vizibil, câteva ordine șoptite ici și acolo, iar arcașii își ridică încet arcurile. Brusc, o mie de săgeți pornesc într-un singur și lung șuierat. Majoritatea călăreților este doborâtă din primele minute. Apoi pedestrașii sunt și ei decimați.

Când se angajează lupta corp la corp, francii sunt deja în derută. Cei care erau în urmă se întorc alergând spre tabără, unde necombatanții abia se trezesc. Un bătrân preot celebrează o slujbă matinală, câteva femei pregătesc masa. Sosirea fugarilor cu turcii pe urmele lor provoacă panică. Francii aleargă în toate direcțiile. Unii, care încearcă să ajungă în pădurile învecinate, sunt repede prinși. Alții, mai bine inspirați, se baricadează într-o fortăreață dezafectată, care are avantajul că se află lângă mare. Nedorind să își asume riscuri inutile, sultanul renunță să îi asedieze. Flota bizantină, anunțată rapid, va veni să îi recupereze. Două până la trei mii de oameni vor reuși, astfel, să scape. Petre Schimnicul, care se află de câteva zile la Constantinopol, scapă și el cu viață. Dar partizanii săi au mai puțin noroc. Femeile cele mai tinere au fost luate de călăreții sultanului pentru a fi oferite emirilor sau vândute în piețele de sclavi. Câțiva băieți au aceeași soartă. Ceilalți franci, aproape douăzeci de mii, fără îndoială, sunt exterminați.

Kilij Arslan jubilează. Tocmai nimicise această armată a francilor care se credea de neînvins, iar pierderile propriilor sale trupe sunt nesemnificative. Privind la imensa pradă de război adunată la picioarele sale, crede că trăiește cea mai frumoasă victorie.

Și, totuși, rareori în istorie o victorie i-a costat atât de scump pe cei care au obținut-o.

Amețit de succes, Kilij Arslan alege să ignore informațiile care se succed iarna următoare, privind sosirea unor noi grupuri de franci la Constantinopol. Nici el și nici chiar cei mai înțelepți emiri ai săi nu mai aveau motive de îngrijorare. Dacă alți mercenari ai lui Alexie îndrăznesc să treacă Bosforul, vor fi tăiați în bucăți ca și predecesorii lor. În mintea sultanului revin preocupările majore ale momentului, altfel spus, lupta nemiloasă pe care o duce dintotdeauna împotriva prinților turci, vecinii săi. Acolo, și nu în altă parte, se va decide soarta sa și a domeniului său. Înfruntările cu rumii sau aliații lor străini, francii, nu vor fi niciodată decât un intermezzo.

Tânărul sultan este în măsură să o știe. Nu chiar într-una din acele interminabile lupte, tatăl său, Suleiman, și-a pierdut viața în 1086? Kilij Arslan avea atunci doar șapte ani și ar fi trebuit să preia tronul sub regența câtorva emiri fideli, dar fusese îndepărtat de la putere și dus în Persia, sub pretextul că viața lui era în pericol. Adulat, tratat cu menajamente, servit de o multitudine de sclavi, dar bine supravegheat, cu interdicția formală de a-și vizita regatul. Gazdele sale, adică gardienii lui, nu erau alții decât membrii propriului clan: selgiucid.

Dacă, în secolul al XI-lea, exista un nume pe care nimeni nu îl ignora, din China până în îndepărtata țară a francilor, acesta era. Veniți din Asia centrală cu mii de călăreți nomazi cu părul lung împletit, turcii selgiucizi au ocupat în câțiva ani toată regiunea care se întinde din Afganistan până la Mediterana. Din 1055, califul din Bagdad, succesorul Profetului și moștenitor al prestigiosului imperiu abasid, nu este decât o marionetă docilă în mâinile lor. De la Ispahan la Damasc, de la Niceea la Ierusalim, emirii lor fac legea. Pentru prima dată după trei secole, tot Orientul musulman este reunit sub autoritatea unei dinastii unice, care proclamă dorința de a reda islamului gloria din trecut. Rumii, striviți de selgiucizi în 1071, nu s-au mai ridicat de atunci. Asia Mică, cea mai mare dintre provinciile lor, a fost invadată; capitala nu este nici ea în siguranță; împărații lor, printre care Alexie însuși, nu încetează să trimită delegații la Papa de la Roma, șeful

suprem al Occidentului, implorându-l să cheme la războiul sfânt împotriva acestei resurecții a islamului.

Kilij Arslan este mândru de apartenența lui la o familie atât de prestigioasă, dar nu se lasă amăgit de aparenta unitate a Imperiului turc. Între verii selgiucizi nu există solidaritate: trebuie să ucizi pentru a supraviețui. Tatăl său a cucerit Asia Mică, vasta Anatolie, Iară ajutorai fraților săi, iar pentru că a vrut să se extindă în sud, spre Siria, a fost ucis de către unul din verii săi. Și, în timp ce Kilij Arslan era reținut cu forța în Ispahan, domeniul patern a fost sfârtecat. Când, spre sfârșitul lui 1092, adolescentul a fost eliberat în urma unei altercații între temniceri, autoritatea să nu se exercita mai departe de zidurile cetății Niceea. Nu avea decât treisprezece ani.

Apoi, grație sfaturilor emirilor din armată a putut, prin luptă, omor sau șiretlic, să recupereze o parte din teritoriul moștenit. Astăzi, se poate lăuda că a petrecut mai mult timp în șaua calului său decât în palat. Totuși, la sosirea francilor, nimic nu era încă finalizat. În Asia Mică, rivalii săi rămân puternici, chiar dacă, din fericire pentru el, verii săi selgiucizi din Siria și Persia sunt absorbiți de propriile lor certuri.

Mai ales în est, pe înălțimile pustii ale platoului Anatolia, domnește în acest timp un personaj straniu, numit Danișmend, „înțeleptul”, un aventurier de origine obscură care, în comparație cu alți emiri turci, majoritatea analfabeți, este instruit în științele cele mai diverse. Va deveni în curând eroul unei epopei celebre chiar, *Gestul regelui Danișmend*, care descrie cucerirea localității Malatya, un oraș armean situat la sud-est de Ankara, a cărui cădere este considerată, de autori, drept momentul decisiv al islamizării viitoarei Turcii. În primele luni ale anului 1097, când sosirea la Constantinopol a unei noi expediții a francilor este semnalată lui Kilij Arslan, bătălia de la Malatya este deja angajată. Danișmend asediază orașul, iar tânărul sultan refuză ideea că acest rival, care a profitat de moartea tatălui său pentru a ocupa tot nord-estul Anatoliei, poate repurta o victorie atât de

prestigioasă. Hotărât să-l împiedice, se îndreaptă, în fruntea oștilor sale, spre împrejurimile orașului Malatya și își instalează tabăra în apropiere de cea a lui Danișmend, pentru a-l intimida. Tensiunea crește, încăierările se înmulțesc, din ce în ce mai nimicitoare.

În aprilie 1097, înfruntarea pare inevitabilă. Kilij Arslan se pregătește. Grosul armatei sale este adunat sub zidurile orașului când, în fața cortului

său, ajunge un călăreț extenuat. Transmite mesajul gâfâind: francii sunt acolo, din nou, au trecut Bosforul, mai numeroși decât cu un an înainte. Kilij Arslan rămâne calm. Nu e cazul să se alarmeze. A mai luptat cu francii, știe la ce să se aștepte. În cele din urmă, doar pentru a-i liniști pe locuitorii din Niceea și îndeosebi pe soția sa, tânăra sultană, care trebuie să nască în curând, trimite câteva detașamente de cavalerie pentru a întări garnizoana capitalei. El va ajunge imediat ce va termina cu Danișmend.

Kilij Arslan este din nou angajat, trup și suflet, în bătălia pentru Malatya, când, în primele zile ale lunii mai, sosește un nou mesager, tremurând de oboseală și de frică. Veștile lui împrăștie spaima în tabăra sultanului. Francii sunt la porțile capitalei Niceea, pe care încep să o asedieze. Nu mai sunt, ca în vară, doar bande de tâlhari, ci veritabile armate de mii de călăreți, bine echipați. Kilij Arslan încearcă să-și calmeze oamenii, dar este și el cuprins de neliniște. Trebuie să abandoneze Malatya rivalului său pentru a se întoarce la Niceea? Este sigur că mai poate să-și salveze capitala? Nu va pierde pe ambele fronturi? După ce s-a consultat îndelung cu cei mai fideli emiri, se ivește o soluție, o formă de compromis: să meargă la Danișmend, care este un om de onoare, să-l anunțe de tentativa de cucerire întreprinsă de rumi și mercenarii lor, precum și de amenințarea care îi vizează pe toți musulmanii din Asia Mică și să-i propună să înceteze ostilitățile, înainte chiar ca Danișmend să dea răspunsul, sultanul a trimis o parte din armată spre capitală.

De fapt, se încheie un armistițiu după câteva zile și Kilij Arslan pornește fără întârziere pe drumul spre vest. Dar, în momentul în care ajunge pe înălțimile din apropierea capitalei Niceea, spectacolul care i se oferă privirii îi îngheață sângele în vene. Superbul oraș pe care l-a moștenit de la tatăl său este încercuit complet; o mulțime de soldați sunt acolo, ocupându-se să ridice turnuri mobile și catapulte pentru atacul final. Emirii sunt hotărâți: nu mai este nimic de făcut. Trebuie să se replieze spre interiorul țării până nu e prea târziu. Tânărul sultan nu reușește totuși să se resemneze cu abandonarea capitalei. Insistă pentru a încerca o ultimă străpungere în sud, acolo unde asediatorii par mai slabi. Bătălia se dă pe 21 mai, în zori. Kilij Arslan se aruncă cu furie în mulțime, iar lupta continuă, până la apus. Pierderile sunt la fel de grele de ambele părți, dar fiecare și-a păstrat pozițiile. Sultanul nu insistă. A înțeles că nimic nu îi va permite să spargă încercuirea, încăpățânarea de a lansa toate forțele într-o luptă atât de puțin pregătită ar putea prelungi asediul cu câteva săptămâni, chiar luni, dar ar

risca să pună în joc chiar existența sultanatului. Născut într-un popor prin definiție nomad, Kilij Arslan știe că sursa puterii sale rezidă în acele câteva mii de războinici care i se supun, nu în deținerea unui oraș, oricât de atașat ar fi de el. El va alege, de altfel, ca nouă capitală orașul Konya, mult mai la est, pe care urmașii lui îl vor păstra până la începutul secolului al XIV-lea. Nu va mai revedea niciodată Niceea…

Înainte de a pleca, trimite un mesaj de adio apărătorilor orașului pentru a-i anunța de dureroasa lui decizie și a le recomanda să acționeze „conform intereselor lor”. Semnificația acestor cuvinte este clară, atât pentru garnizoana turcă, cât și pentru populația greacă: trebuie să cedeze orașul lui Alexie Comnenul și nu aliaților lui franci. Prin urmare, se angajează negocieri cu basileul, care, în fruntea trupelor sale, ocupase poziții la vest de Niceea. Oamenii sultanului încearcă să câștige timp, sperând, fără îndoială, că stăpânul lor va putea reveni cu întăriri. Dar Alexie este presat de timp: occidentalii, amenință el, se pregătesc să declanșeze asaltul final și, în acest caz, el nu va mai răspunde de nimic. Amintindu-și de acțiunile francilor, cu un an înainte, în apropiere de Niceea, negociatorii sunt terorizați. Își văd deja orașul prădat, oamenii masacrați, femeile violate. Fără să mai ezite, acceptă să își lase soarta în mâinile basileului, care stabilește chiar el modalitățile predării.

În noaptea de 18 spre 19 iunie, soldații armatei bizantine, turci în majoritate, sunt introduși în cetate cu ajutorul bărcilor care traversează, în liniște, lacul Ascanios: garnizoana capitulează fără luptă. La primele raze ale răsăritului, drapelele albastre și aurii ale împăratului flutură deja pe ziduri. Francii renunță la atac. În ciuda acestei neșanse, Kilij Arslan va primi totuși o consolare: demnitarii sultanatului vor fi eliberați, iar tânăra sultană, împreună cu nou-născutul, va fi chiar primită la Constantinopol cu onoruri regale, spre marea scandalizare a francilor.

Tânăra soție a lui Kilij Arslan este fiica lui Tehaka, un aventurier de geniu, un emir turc celebru înainte de invazia franceză. Închis de către rumi în timp ce efectua o razie în Asia Mică, își impresionase temnicerii prin ușurința cu care învățase greaca; după câteva luni, o vorbea la perfecție. Inteligent, abil, bun orator, devenise un vizitator frecvent al palatului imperial care chiar îl gratificase cu un titlu nobiliar. Dar această uimitoare promovare nu îi era suficientă. Țintea mai sus, mult mai sus: voia să devină împărat al Bizanțului!

Emirul Tehaka avea în acest sens un plan bine pus la punct. Se instalase în portul Smirna, în Marea Egee, unde, cu ajutorul unui armator grec, își construise o veritabilă flotă de război, ce includea brigantine ușoare, vase cu vâsle, dromoanc, bireme sau trireme, în total, aproape o sută de vase. Într-o primă etapă, ocupase numeroase insule, printre care Rhodos, Chios și Samos, și își extinsese autoritatea pe întreaga coastă a Egeei. Creându-și astfel un imperiu maritim, se proclamase basileu, organizându-și palatul de la Smirna după modelul curții imperiale și își lansase flota în atacul asupra Constantinopolului. A fost nevoie de eforturi enorme pentru ca Alexie să reușească să respingă atacul și să distrugă o parte din vasele turcești.

Deloc descurajat, tatăl viitoarei sultane a reluat cu hotărâre construcția navelor de război. Era spre sfârșitul anului 1092, când Kilij Arslan revenea din exil, iar Tehaka se gândi că tânărul fiu al lui Suleiman ar fi un excelent aliat împotriva rumilor. Îi oferise mâna fiicei sale. Dar calculele tânărului sultan erau mult diferite de ale socrului său. Cucerirea Constantinopolului i se părea un proiect absurd; în schimb, nimeni din anturajul său nu ignora faptul că încerca să îi elimine pe emirii turci care țineau să își instaleze fieful în Asia Mică, adică pe primul conducător Danișmend și pe prea ambițiosul Tehaka. Sultanul nu ezită: cu câteva luni înainte de sosirea francilor, îl invită pe socrul său la un banchet și, după ce îl îmbătă, îl înjunghie cu mâna lui, se pare. Tehaka avea un fiu care a preluat conducerea, dar acesta nu avea nici inteligența și nici ambiția tatălui său. Fratele sultanei s-a mulțumit să își guverneze emiratul maritim până în acea zi de vară din 1097, în care flota rumilor sosise inopinat în largul Smirnei, având la bord un mesager neașteptat: propria lui soră.

Aceasta nu înțelesese imediat motivul pentru care împăratul îi solicitase acest lucru, dar în timp ce era condusă spre Smirna, orașul unde copilărise, totul îi părea clar. Avea misiunea de a-i explica fratelui ei că Alexie a cucerit Niceea, că Kilij Arslan este învins și că o puternică armată de rumi și franci va ataca în curând Smirna cu ajutorul unei imense flote. Pentru a-și salva viața, fiul lui Tehaka era invitat să-și conducă sora până la soțul ei, undeva în Anatolia.

Și pentru că propunerea nu a fost refuzată, emiratul Smirna a încetat să mai existe. A doua zi de la căderea capitalei Niceea, întreaga coastă a mării Egee, toate insulele, toată partea occidentală a Asiei Mici nu mai aparțineau, prin urmare, turcilor. Iar rumii, ajutați de franci, par decși să meargă mai departe.

Dar, în refugiul său muntos, Kilij Arslan nu dezarmează.

După surpriza primelor zile, sultanul își pregătește activ riposta. *Începe să recmteze trupe, să înroleze voluntari și să proclame jihadul*, notează Ibn al-Qalanissi. Cronicarul din Damasc adaugă că Kilij Arslan *ceru tuturor turcilor să îl ajute iar ei răspunseră în număr mare chemării.*

De fapt, primul obiectiv al sultanului este să încheie o alianță cu Danișmend. O simplă înțelegere nu mai este suficientă; este necesar acum ca forțele turce din Asia Mică să fie unite, ca și cum ar fi o singură armată. Kilij Arslan este sigur de răspunsul rivalului său. Un musulman fervent și un strateg realist, Danișmend se consideră amenințat de înaintarea rumilor și a aliaților lor franci. Preferă să îi înfrunte pe teritoriile vecinului său și nu pe ale sale și, fără să mai aștepte, vine cu mii de călăreți în tabăra sultanului. Fraternizează, se consultă, elaborează planuri. Vederea acestei mulțimi de războinici și de cai pe dealuri redă încrederea conducătorilor. Vor ataca inamicul imediat ce vor avea ocazia.

Kilij Arslan își pândește prada. Informatorii săi infiltrați în tabăra rumilor îi aduc informații prețioase. Francii strigă sus și tare că sunt hotărâți să își continue drumul dincolo de Niceea, vrând să ajungă până în Palestina. Se cunoaște chiar itinerarul lor: vor coborî spre sud-est, în direcția Konya, singurul oraș important care mai este în mâinile sultanului. De-a lungul acestei zone muntoase pe care vor trebui să o traverseze, occidentalii vor fi vulnerabili pe flancuri. Totul este să aleagă locul ambuscadei. Emirii care cunosc bine zona nu ezită. În aproapiere de orașul Dorileea, la o distanță de patru zile de Niceea, există un loc unde drumul se înfundă într-o vale puțin adâncă. Dacă războinicii turci se adună în spatele dealurilor, nu le mai rămâne decât să aștepte.

În ultimele zile ale lui iunie 1097, când Kilij Arslan află că occidentalii, însoțiți de o mică trupă de rumi, au părăsit Niceea,

dispozitivul ambuscadei este deja pus la punct. Pe 1 iulie, la răsărit, francii sunt la orizont. Cavaleri și pedestrași înaintează în liniște, fără măcar să bănuiască ce îi așteaptă. Sultanul se temea ca strategia lui să nu fie descoperită de cercetașii inamici. Aparent, nu. Un alt motiv de satisfacție pentru monarhul selgiucid: francii par mai puțin numeroși decât fusese el anunțat. Să fi rămas o parte dintre ei la Niceea? Nu știe. În orice caz, la prima vedere, dispune de superioritate numerică. Dacă mai adaugă avantajul surprinderii, ziua ar trebui să îi fie favorabilă. Kilij Arslan este

nervos, dar încrezător. Înțeleptul Danișmend, care are douăzeci de ani de experiență în plus față de el, este la fel de încrezător.

Soarele tocmai răsare din spatele dealurilor când este lansat ordinul de atac. Tactica războinicilor turci este bine rodată. Aceasta le asigură, de o jumătate de secol, supremația militară în Orient. Armata lor este constituită aproape în totalitate din cavalerie ușoară, care mânuiește admirabil arcul. Se apropie, aruncă peste inamic o ploaie de săgeți ucigătoare, apoi se îndepărtează în viteză, pentru a lăsa locul unui nou rând de atacatori. În general, câteva valuri succesive provoacă agonia prăzii. Abia atunci angajează lupta corp la corp, de final.

Dar, în ziua acestei bătălii de la Dorileea, sultanul, instalat, împreună cu statul său major, pe un promontoriu, constată cu neliniște că vechile metode turcești nu mai au eficacitatea obișnuită. Francii nu au, ce-i drept, nicio agilitate și nu par grăbiți să riposteze atacurilor repetate. Dar stăpânesc perfect arta apărării. Forța principală a armatei lor rezidă în aceste armuri groase cu care cavalerii – uneori chiar și caii lor – sunt acoperiți pe tot corpul. Dacă înaintarea lor este lentă, greoaie, oamenii sunt minunat protejați împotriva săgeților. După mai multe ore de luptă, în acea zi, arcașii turci au făcut cu siguranță numeroase victime, mai ales printre pedestrași, dar grosul armatei france rămâne intact. Este nevoie să angajeze lupta corp la corp? Pare ceva hazardat: în cursul numeroaselor încăierări produse în jurul câmpului de bătălie, călăreții de stepă nu au făcut deloc față acestor veritabile fortărețe umane. Trebuie prelungită faza de hărțuire? Acum că efectul surpriză a trecut, inițiativa ar putea veni din tabăra adversă.

Unii emiri cad de acord deja să se replieze, când apare în depărtare un nor de praf. Este o nouă armată francă care se apropie, la fel de numeroasă ca prima. Cei cu care se bat de dimineață nu sunt decât avangarda. Sultanul nu are de ales. Trebuie să ordone retragerea.

Chiar înainte să o facă, este anunțat că o a treia armată francă se vede în spatele liniilor turcești, pe un deal care domină locul unde se află cortul statului major.

De această dată, Kilij Arslan cedează în fața fricii. Sare pe calul său și galopează spre munți, abandonând până și faimoasa comoară pe care o transportă mereu cu el pentru a plăti trupele. Danișmend îl urmează imediat, ca și majoritatea emirilor. Profitând de singurul atu care le rămâne, viteza, numeroși călăreți reușesc să se îndepărteze fără ca atacatorii să îi poată urmări. Dar majoritatea soldaților rămân pe loc, încercuiți din toate părțile.

Cum va scrie Ibn al-Qalanissi: *Francii tăiară în bucăţi armata turcă. Omorâră, jefuiră și luară mulţi prizonieri pe care îi vândură apoi ca sclavi.*

În fuga sa, Kilij Arslan întâlnește un grup de călăreți care vine din Siria pentru a se lupta alături de el. Este prea târziu, le mărturisește el, francii sunt prea numeroși și prea puternici și nimic nu îi poate opri. Decis să lase să treacă uraganul, sultanul învins dispăru în imensitatea platoului anatolian. Va aștepta patru ani pentru a se răzbuna.

Doar natura pare încă să reziste invadatorului. Ariditatea solului, îngustimea potecilor de munte și căldura verii pe drumurile fără umbră încetinesc oarecum înaintarea francilor. Le va trebui, după Dorileea, o sută de zile pentru a traversa Anatolia, când, în mod normal, le-ar fi ajuns doar o lună. Între timp, veștile despre învingerea turcilor fac turul Orientului. *Cândfu cunoscută această situație rușinoasă pentru islam, fu o adevărată panică,* notează cronicarul din Damasc. *Groaza și neliniștea luară proporții enorme.*

Zvonurile despre sosirea iminentă a redutabililor cavaleri circulă fără încetare. La sfârșitul lui iulie, se aude că se apropie de satul al-Balana, în nordul extrem al Siriei. Mii de călăreți se adună pentru a-i înfrunta. Alarmă falsă, francii nu se arată la orizont. Cei mai optimiști se întreabă dacă invadatorii nu s-au întors din dram. Ibn al-Qalanissi face referire la una din parabolele astrologice îndrăgite de contemporanii săi: *În acea vară, o cometă apăru dinspre vest, ascensiunea ei dură douăzeci de zile, apoi dispăru fără urmă.* Dar iluziile se risipesc repede. Informațiile sunt din ce în ce mai precise. Pe la mijlocul lunii septembrie se poate urmări înaintarea francilor din sat în sat.

Pe 21 octombrie 1097, se aud țipete din înălțimile citadelei Antiohia, cel mai mare oraș din Siria. „Sunt acolo!” Câțiva gură-cască se grăbesc spre ziduri, dar nu văd decât un nor vag de praf, foarte departe, în marginea câmpiei, aproape de lacul Antiohia. Francii sunt încă la o zi de mers depărtare, poate mai mult, și se crede că se vor opri pentru a se odihni după lungul drum. Prudența cere totuși să se închidă deja cele cinci porți grele ale cetății.

În piețe, hărmălaia de dimineață s-a stins, comercianții și clienții rămân nemișcați. Femeile murmură câteva rugăciuni. Frica a cuprins orașul.

Capitolul II

UN BLESTEMAT FABRICANT DE PLATOȘE

Când stăpânul orașului Antiohia, Yaghi Siyan, fu informat de apropierea francilor, se temu de o mișcare de revoltă din partea creștinilor din oraș. Decise deci să îi expulzeze.

Istoricul arab Ibn al-Athir va relata evenimentul, peste un secol de la invazia francă, bazându-se pe mărturiile lăsate de contemporani:

În prima zi, Yaghi Siyan ordonă musulmanilor să iasă să curețe șanțurile care înconjoară cetatea. A doua zi, pentru aceeași corvoadă, nu trimise decât creștinii. Îi puse să lucreze până seara și, când vrură să se întoarcă, îi împiedică zicând: „Antiohia este a voastră, dar voi va trebui să mi-o lăsați până ce voi rezolva problema cu francii.” Ei îl întrebară: „Cine va avea grijă de copiii și nevestele noastre?” Emirul le răspunse: „Mă voi ocupa eu în locul vostru de asta.” Îi protejă efectiv pe membrii familiilor celor expulzați și nu permise să li se atingă niciun fir de păr.

În acea lună de octombrie 1097, bătrânul Yaghi Siyan, slujitor de aproape patruzeci de ani al sultanilor selgiucizi, trăiește cu obsesia unei trădări. Este convins că armatele france care s-au adunat lângă Antiohia nu vor putea niciodată să pătrundă înăuntru fără a se asigura cel puțin de complicitatea unora din interiorul zidurilor. Căci orașul său nu poate fi atacat, cu atât mai puțin înfometat printr-o blocadă. Soldații de care dispune acest emir turc cu barba albită nu sunt, ce-i drept, decât șase sau șapte mii, pe când francii aliniază aproape treizeci de mii de luptători. Dar Antiohia este un loc aproape de necucerit. Fortificațiile lui au douăsprezece mii de metri lungime și numără peste trei sute șaizeci de turnuri construite pe trei niveluri diferite. Zidurile, solid ridicate din piatră și cărămidă peste un blocaj zidit, escaladează la est muntele Habib-an-Najjar și înconjoară creasta cu o citadelă inexpugnabilă. La vest, este Oronte, pe care sirienii îl numesc Al-Assi, „fluviul rebel”, fiindcă uneori dă impresia că apa lui curge invers, de la Mediterana spre interiorul țării. Albia lui se întinde pe lângă zidurile cetății Antiohia, constituind un obstacol natural greu de trecut. La sud, fortificațiile se întind spre o vale a cărei pantă este atât de abruptă, încât pare o prelungire a zidului. Din această cauză, este imposibil ca asediatorii să încercuiască total orașul, iar asediații nu au nicio problemă să comunice cu exteriorul și să se aprovizioneze.

Rezervele alimentare ale cetății sunt cu atât mai abundente cu cât aceasta include, în afară de clădiri și grădini, vaste terenuri cultivate, înainte de *Fath*, cucerirea musulmană, Antiohia era o metropolă romană de două sute de mii de locuitori; în 1097, nu numără mai mult de patruzeci de mii, iar multe cartiere, pe vremuri populate, au fost transformate în câmpuri și livezi. Deși și-a pierdut din splendoarea de odinioară, rămâne un oraș care impresionează. Toți călătorii – venind chiar de la Bagdad sau Constantinopol – sunt uimiți de la prima vedere de spectacolul acestei cetăți care se întinde cât vezi cu ochii, cu minarete, biserici, piețe și vile luxoase încrustate în pantele împădurite care urcă spre citadelă.

Yaghi Siyan nu este deloc neliniștit în privința solidității fortificațiilor sau a aprovizionării. Dar toate mijloacele sale de apărare riscă să devină inutile dacă, într-un punct oarecare al zidului interminabil, asediatorii reușesc să găsească un complice pentru a le deschide o poartă sau a le facilita accesul la un turn, așa cum se întâmplase în trecut. De aici a venit decizia lui de a expulza majoritatea administratorilor creștini. În Antiohia, ca și în alte părți, creștinii din Orient – greci, armeni, maroniți, iacobiți – sunt supuși, de la sosirea francilor, unei duble asupriri: cea a coreligionarilor lor occidentali, care îi bănuiesc de simpatie față de sarazini și îi tratează ca cetățeni de rang inferior, și cea a compatrioților lor musulmani, care văd adesea în ei aliații naturali ai invadatorilor. Frontiera între apartenențele religioase și naționale este practic inexistentă. Același termen, rum, desemnează bizantini și sirieni de nt grec, care își zic de altfel supuși ai basileului; cuvântul „armean” se raportează în același timp unei biserici și unui popor, iar când un musulman vorbește de „națiune”, *al-umma*, este vorba de comunitatea de credincioși. În mintea lui Yaghi Siyan, expulzarea creștinilor nu este atât un act de discriminare religioasă, cât o măsură care lovește, în timp de război, în simpatizanții unei puteri inamice, Constantinopolul, de care Antiohia a aparținut mult timp, și care nu a renunțat niciodată să o recucerească.

Dintre toate orașele mari ale Asiei arabe, Antiohia a fost ultimul care a căzut sub dominația turcilor selgiucizi; în 1084, ținea încă de Constantinopol. Iar, când cavalerii franci vin să o asedieze treisprezece ani mai târziu, Yaghi Siyan este convins că este vorba de o tentativă de restaurare a autorității rumilor cu complicitatea populației locale, în majoritate creștină. În fața acestui pericol, emirul nu are niciun scrupul, li expulzează deci pe *nassara*, adepții Nazarineanului – cum sunt numiți creștinii – apoi preia controlul asupra raționalizării grâului, uleiului și mierii

și inspectează zilnic fortificațiile, pedepsind sever orice neglijență. Va fi suficient? Nu există nici cea mai mică garanție. Dar măsurile întreprinse ar trebui să-i permită să reziste până veneau întăririle. Când vor veni acestea? Cei din Antiohia își pun această întrebare cu insistență, iar Yaghi Siyan nu este în măsură să răspundă mai bine decât un om de rând. Din vară, când francii erau încă departe, și-a trimis fiii pe lângă conducătorii musulmani din Siria pentru a-i preveni asupra pericolului care îi pândea cetatea. La Damasc, aflăm de la Ibn al-Qalanissi, fiul lui Yaghi Siyan a vorbit de războiul sfânt. Dar, în Siria secolului al XI-lea, jihadul nu este decât un slogan al prinților aflați în dificultate. Pentru ca un emir să accepte să îl ajute pe un altul, la mijloc trebuie să existe un interes personal. Doar atunci consimte să invoce la rândul lui marile principii.

Or, în acea toamnă a anului 1097, niciun conducător, în afară de Yaghi Siyan, nu se simte amenințat direct de invazia francilor. E de așteptat ca mercenarii împăratului să vrea să recupereze Antiohia, întrucât acest oraș a fost dintotdeauna bizantin. Oricum, se gândesc ei, rumii nu vor merge mai departe. Iar dacă Yaghi Siyan se află în impas, vecinii săi nu-i plâng de milă. De zece ani, s-a jucat cu ei, semănând discordie, provocând gelozii, răsturnând alianțe. Acum, când le cere să uite de neînțelegeri pentru a-l ajuta, trebuie să se mire că nu îi vede alergând?

Realist, Yaghi Siyan știe că va fi lăsat baltă, că-l vor obliga să le cerșească ajutorul, că îl vor pune să plătească toate șiretlicurile, mașinațiunile și trădările. Își imaginează că nu vor ajunge să îl ofere legat fedeleș mercenarilor basileului. Până la urmă, nu a încercat decât să supraviețuiască într-un viespar nemilos. În lumea în care evoluează, cea a prinților selgiucizi, luptele sângeroase nu se opresc niciodată, iar stăpânul orașului Antiohia, ca toți ceilalți emiri din regiune, este forțat să ia atitudine. Dacă ajunge de partea învinsului, îl așteaptă moartea, sau cel puțin închisoarea și dizgrația. Dacă are norocul să fie în tabăra învingătorului, își savurează un timp victoria, primește cadou câteva prizoniere frumoase, până ce se va angaja într-un nou conflict în care să își riște viața. Pentru a rezista, trebuie să mizeze pe un cal bun și să nu se încăpățâneze să acționeze la fel tot timpul. Orice greșeală este fatală și puțini sunt emirii care mor în patul lor.

În Siria, la sosirea francilor, viața politică este de fapt pătată de! „războiul celor doi frați”, două personaje stranii care par ieșite direct dinj imaginația unui povestitor popular: Redwan, rege în Alep, și fratele său mai mic,

Dukak, rege în Damasc, care sunt mânați de o ură atât de feroce, încât nimic, nici măcar o amenințare comună, nu îi poate reJ concilia. În 1097, Redwan are puțin peste douăzeci de ani, dar este deja! înconjurat de un halou de mister, iar legendele cele mai terifiante îl au, pe el ca subiect. Mic, slab, cu privirea severă și uneori temător, ar fi căzut, ne zice Ibn al-Qalanissi, sub influența unui „medic astrolog” aparținând ordinului Asasinilor, o sectă care tocmai se crease și care va juca un rol important de-a lungul ocupației francilor. Regele din Alep este acuzat, nu pe nedrept, de utilizarea acestor fanatici pentru a-și elimina adversarii. Crime, nelegiuiri, vrăjitorie, Redwan provoacă neîncrederea tuturor, dar ura cea mai puternică o suscită în sânul propriei familii. În momentul urcării pe tron, în 1095, i-a suprimat pe doi dintre frații săi mai tineri, de teamă ca ei să nu îi ia puterea într-o zi; un al treilea nu a scăpat decât fugind din Alep chiar în noaptea în care mâinile puternice ale sclavilor lui Redwan trebuiau să îl strângă de gât. Acest supraviețuitor era Dukak, care nutrește de atunci o ură oarbă la adresa fratelui său mai mare. După fuga sa, s-a retras la Damasc, a cărui garnizoană l-a proclamat rege. Acest tânăr veleitar, infiuențabil, coleric, cu sănătatea fragilă, trăiește obsedat de ideea că fratele său vrea să îl asasineze. Între acești doi prinți pe jumătate nebuni, Yaghi Siyan nu are o sarcină ușoară. Vecinul lui imediat este Redwan, a cărui capitală, Alep, una dintre cele mai vechi cetăți ale lumii, se află la mai puțin de trei zile de Antiohia. Cu doi ani înainte de sosirea francilor, Yaghi Siyan i-a oferit mâna fiicei sale. Dar a înțeles repede că acest ginere îi vrea domeniul și, la rândul său, a început să se teamă pentru viața sa. Ca și pe Dukak, secta Asasinilor îl obsedează. Pericolul comun apropiindu-i pe cei doi, Yaghi Siyan se îndreaptă, inițial, spre regele Damascului când francii înaintează spre Antiohia.

Dar Dukak ezită. Nu pentru că îi este frică de franci, dă el asigurări, dar nu vrea să își ducă armata în apropiere de Alep, dând astfel ocazia fratelui său să îl prindă. Yaghi Siyan, care știe cât de neplăcut este să obțină o decizie de la aliatul său, a ținut să i-l trimită pe fiul său, Chams ad-Dawla – „Soarele statului” – un tânăr strălucitor, înflăcărat, pasionat, care nu se lasă niciodată prins. Fără răgaz, Chams merge la palatul regal, hărțuindu-i pe Dukak și consilierii săi, făcând când pe lingușitorul, când pe amenințătorul. De altfel, abia în decembrie 1097, la două luni după începutul bătăliei de la Antiohia, regele din Damasc acceptă, cu greu, să pornească cu armata sa spre nord. Chams îl însoțește. Știe că pe drumul care durează o săptămână,

Dukak are destul timp să își schimbe decizia. De fapt, pe măsură ce înaintează, tânărul rege devine nervos. Pe 31 decembrie, când armata din Damasc parcursese deja două treimi din drum, întâlnește o trupă francă venită să jefuiască împrejurimile. În ciuda avantajului numeric net și a ușurinței relative cu care a reușit să încercuiască inamicul, Dukak renunță să dea ordinul de atac. Lasă francilor, pe moment surprinși, timp să își revină și să se retragă. Când ziua se încheie, nu există niciun învingător, niciun învins, dar cei din Damasc au pierdut mai mulți oameni decât adversarii lor: nu era nevoie de mai mult pentru a-l descuraja pe Dukak, care, în ciuda implorărilor disperate ale lui Chams, ordonă imediat oamenilor săi să întoarcă din drum.

La Antiohia, retragerea lui Dukak provoacă cea mai mare amărăciune, dar apărătorii nu renunță. În acele prime zile ale anului 1098, dezamăgirea este, în mod curios, în tabăra asediatorilor. Mulți spioni ai lui Yaghi Siyan au reușit să se infiltreze la inamic. Unii dintre informatori acționează din ură contra rumilor, dar majoritatea sunt creștini din oraș, care speră astfel să atragă simpatia emirului. Și-au lăsat familiile în Antiohia și încearcă să le asigure protecție. Informațiile pe care ei la aduc sunt liniștitoare pentru populație: în timp ce proviziile asediaților sunt abundente, francii au căzut pradă foametei. Printre ei se numără deja sute de morți, iar majoritatea cailor au fost sacrificați.

Expediția care întâlnise armata din Damasc avea ca scop precis să găsească ceva oi, capre și să prade hambarele. Foametei i se adaugă alte calamități care sapă în fiecare zi moralul invadatorilor. Ploaia cade fără încetare, confirmând porecla trivială de „pișăcioasa” pe care sirienii au dat-o cetății Antiohia. Tabăra asediatorilor se scaldă în noroi. Apoi mai este pământul care se cutremură mereu. Oamenii din zonă sunt obișnuiți, dar francii se sperie; se aud până în oraș rugăciunile lor, când se adună pentru a invoca cerut, crezând că sunt pedepsiți de divinitate. Se zice că pentru a calma furia Celui de Sus, au decis să alunge prostituatele din tabără, să închidă tavernele și să interzică jocurile de zaruri. Dezertările sunt numeroase, chiar în rândul șefilor.

Astfel de vești întăresc, bineînțeles, combativitatea apărătorilor, care își îndesesc ieșirile îndrăznețe. Cum va zice Ibn al-Athir, *Yaghi Siyan manifestă un curaj, o înțelepciune și o fermitate admirabile.* Iar istoricul arab adaugă, cu entuziasm: *Majoritatea francilor pieriră.*

Dacă ar fii rămas la fel de numeroși ca la venire, ar fi ocupat toate țările islamului! Exagerare ilară, dar care aduce un omagiu meritat eroismului garnizoanei din Antiohia, care va suporta singură, timp del multe luni, apăsarea invaziei.

Căci ajutoarele continuă să se lase așteptate. În ianuarie 1098, dezamăgit de moliciunea lui Dukak, Yaghi Siyan este constrâns să se întoarcă spre Redwan. Din nou Chams ad-Dawla primește neplăcuta misiune de a prezenta cele mai umile scuze regelui din Alep, de a asculta fără să clipească toate sarcasmele sale și de a-l implora în numele islamului și al legăturilor de rudenie să binevoiască să își trimită trupele pentru a salva Antiohia. Chams știe foarte bine că cumnatul său regal este total insensibil la acest gen de argumente și că mai degrabă și-ar tăia mâna decât să i-o întindă lui Yaghi Siyan. Dar evenimentele constrâng la acțiune. Francii, ale căror resurse alimentare sunt tot mai critice, vin într-o razie pe teritoriul regelui selgiucid, jefuind și pustiind chiar împrejurimile orașului Alep, iar Redwan, pentru prima dată, simte amenințarea care planează asupra propriului său domeniu. Mai mult pentru a se apăra decât pentru a ajuta Antiohia, decide deci să își trimită armata împotriva francilor. Chams triumfa. Trimite tatălui său un mesaj în care menționează data ofensivei celor din Alep și îi cere să opereze o ieșire masivă pentru a-i lua prin surprindere pe asediatori.

La Antiohia, intervenția lui Redwan este atât de neașteptată, încât pare a fi un dar picat din cer. Să fie oare momentul decisiv al acestei bătălii care durează de mai bine de o sută de zile?

Pe 9 februarie 1098, la prânz, pândarii instalați în cetate semnalează apropierea armatei din Alep. Este formată din mai multe mii de călăreți, pe când francii nu pot alinia decât șapte sau opt sute după foametea care a făcut ravagii printre caii lor. Asediații, care sunt în gardă de mai multe zile, ar vrea să angajeze bătălia imediat. Dar trupele lui Redwan se opresc și încep să își ridice corturile, așa că ordinul de atac este lăsat pe a doua zi. Preparativele continuă de-a lungul întregiii nopți. Fiecare soldat știe acum cu precizie unde și când trebuie să, acționeze. Yaghi Siyan are încredere în oamenii săi care, este sigur, își vor îndeplini partea lor de contract.

Ceea ce nimeni nu știe e că bătălia este deja pierdută, chiar înainte de a fi începută. Terorizat de ceea ce se povestește cu privire la calitățile războinice ale francilor, Redwan nu îndrăznește să profite de superioritatea numerică. În loc să-și desfășoare trupele, încearcă să le protejeze. Și, pentru a evita

orice risc de încercuire, le cantonează toată noaptea într-o fâșie îngustă de pământ dintre Oronte și lacul Antiohia.

Când francii atacă în zori, cei din Alep sunt ca și paralizați. Din cauza îngustimii terenului, orice mișcare le este interzisă. Caii se cabrează, iar cei care cad sunt călcați în picioare de frații lor, până ce nu se mai pot ridica. Bineînțeles, nu se pun în aplicare tacticile tradiționale, de lansare împotriva inamicului a valurilor succesive de călăreți-arcași. Oamenii lui Redwan sunt constrânși la o luptă corp la corp, în care cavalerii cu armuri au un avantaj zdrobitor. Este un adevărat camagiu. Regele și armata sa, urmăriți de franci, nu se mai gândesc decât să fugă într-o dezordine de nedescris.

Sub zidurile orașului Antiohia, bătălia se derulează diferit. De la primele raze de lumină, apărătorii au operat o ieșire masivă care i-a constrâns pe asediatori să dea înapoi. Luptele sunt crâncene, iar soldații lui Yaghi Siyan sunt într-o poziție excelentă. Puțin înainte de prânz, au început să asedieze tabăra francilor când sosesc veștile despre înfrângerea celor din Alep. Cu durere în suflet, emirul ordonă atunci oamenilor săi să reintre în cetate. Nici nu termină bine retragerea, că și sosesc cavalerii care l-au zdrobit pe Redwan, încărcați cu trofee macabre. Locuitorii din Antiohia aud imediat râsete, câteva fluierături, după care văd aterizând, aruncate de catapulte, capetele mutilate ale soldaților din Alep. O liniște mormântală cuprinde orașul.

Degeaba împarte Yaghi Siyan în jurul său cuvinte de încurajare, simte pentru prima dată că lațul se strânge în jurul cetății. După eșecul cu cei doi frați inamici, nu mai are nimic de așteptat de la prinții Siriei. Îi mai rămâne o singură scăpare: guvematorul din Moșul, puternicul emir Karbuka, care are dezavantajul de a se afla la peste două săptămâni distanță de Antiohia.

Moșul, patria istoricului Ibn al-Athir, este capitala „Jezirei”, Mesopotamia, această câmpie fertilă udată de cele două mari fluvii, Tigru și Eufrat. Este un centru politic, cultural și economic de primă importanță. Arabii laudă fructele lui suculente, merele, perele, strugurii și rodiile lui. Lumea întreagă asociază numele de Moșul cu țesătura fină pe care o exportă, „muselina”. La sosirea francilor, se exploatează deja pe pământurile emirului Karbuka o altă bogăție pe care călătorul Ibn Jobair o va descrie minunat câteva zeci de ani mai târziu: izvoarele de țiței. Prețiosul lichid brun care va face într-o zi averea acestei părți a lumii se oferă deja ochilor trecătorilor:

Găsim o localitate numită al-Qayyara (bituminoasa), aproape de Tigm. La dreapta drumului care duce la Moșul, este o depresiune neagră, ca și cum s-ar afla sub un nor. Dumnezeu a făcut ca aici să țâșnească izvoare, mari și mici, de bitum. Uneori, câte unul aruncă afară bucăți, ca și cum ar clocoti. Se construiesc bazine în care este adunat bitumul, în jurul izvoarelor, este un iaz negru, la suprafața cămiaj se ridică o spumă neagră pe care o aruncă peste margine și care se coagulează în bitum. Acest produs apare ca un noroi foarte vâscos, lucios, strălucitor, degajând un miros puternic. Am putut de asemenea observa cu ochii noștri o minune de care auziserăm vorbind și a cărui descriere ni s-a părut extraordinară. Nu departe de acolo, pe malurile Tigrului, este un alt izvor mare al cărui fum îl vedem de departe. Ni se spune că se dă foc când vor să scoată bitum. Flacăra consumă elementele lichide. Apoi se taie bitumul în bucăți și este transportat. Este cunoscut în toate aceste țări până în Siria, la Acra și în toatei regiunile de coastă. Allah creează ceea ce vrea. Să fie lăudat!

Locuitorii din Moșul atribuie lichidului brun virtuți curative și vin aici să se îmbăieze în el când sunt bolnavi. Bitumul produs din petrol este folosit și la clădiri, pentru a „cimenta” cărămizile. Grație etanșeității lui, este utilizat pentru a îmbiba pereții băilor de aburi, unde ia aspectul unei marmure negre, lustruite. Dar, cum se va vedea, petrolul este cel mai des folosit în domeniul militar.

Independent de aceste resurse promițătoare, Moșul joacă la începutul invaziei france un rol strategic esențial și, guvernatorii lui având drept de supraveghere asupra afacerilor Siriei, ambițiosul Karbuka are intenția să și-l exercite. Pentru el, această chemare în ajutor a lui Yaghi Siyan este ocazia visată de a-și întinde influența. Fără să ezite, promite să ridice o armată mare. De acum înainte, Antiohia nu mai trăiește decât cu gândul la Karbuka.

Acest om providențial este un fost sclav, ceea ce, pentru emirii turci, nu este deloc degradant. Prinții selgiucizi, de fapt, au obiceiul de a îi desemna pe sclavii lor cei mai fideli și cei mai dotați în posturi de răspundere. Șefi de armată, guvernatori de orașe sunt adesea sclavi „mameluci”, iar autoritatea lor este atât de mare, încât nici măcar nu este nevoie să fie oficial eliberați din sclavie. Înainte să se finalizeze ocupația francă, tot Orientul musulman va fi condus de sultani mameluci. În 1098 deja, oamenii cei mai influenți din Damasc. Cairo și multe alte metropole sunt sclavi sau fii de sclavi.

Karbuka este unul dintre cei mai puternici. Acest ofițer autoritar cu barba încărunțită poartă titlul turc de atabeg, literal „tatăl prințului”, în imperiul selgiucid, membrii familiei domnitoare cunosc o mortalitate ridicată – lupte, crime, execuții – și lasă adesea moștenitori minori. Pentru a prezerva interesele acestora din urmă, le desemnează un tutore care, pentru a intra în rolul de tată adoptiv, se căsătorește cu mama prințului. Acești atabegi devin, logic, veritabilii deținători ai puterii, pe care o transmit adesea propriilor lor fii. Prințul legitim nu devine decât o marionetă în mâinile lor, uneori chiar un ostatic. Dar se respectă scrupulos aparențele. Astfel, armatele sunt „comandate” oficial de copii de trei sau patru ani care și-au „delegat” puterea către atabeg.

Exact la acest spectacol insolit se asistă în ultimele zile de aprilie 1098, când aproape treizeci de mii de oameni se adună la ieșirea din Moșul. Firmanul oficial anunță că vitejii combatanți vor executa jihadul împotriva infidelilor sub ordinele unui obscur vlăstar selgiucid care, din față, a încredințat comanda armatei atabegului Karbuka.

Potrivit istoricului Ibn al-Athir, care își va petrece viața în serviciul atabegilor Mosulului, *francii se speriară auzind că armata lui Karbuka se îndrepta spre Antiohia, căci erau foarte slăbiți iar proviziile erau pe sfârșite.* Apărătorii, în schimb, speră din nou. Încă o dată, se pregătesc să opereze o ieșire imediat ce trupele musulmane se vor apropia. Cu aceeași tenacitate, Yaghi Siyan, secondat de fiul său Chams ad-Dawla, verifică rezervele de grâu, inspectează fortificațiile și încurajează trupele promițându-le sfârșitul apropiat al asediului „cu voia Domnului”.

Dar siguranța pe care o afișează în public nu este decât de fațadă. De câteva săptămâni, situația s-a degradat sensibil. Blocada cetății a devenit mult mai riguroasă, aprovizionarea mai dificilă și, mai grav, informațiile despre tabăra inamicului tot mai rare. Francii, care au realizat, se pare, că tot ce spuneau sau făceau era raportat lui Yaghi Siyan, au decis se riposteze. Agenții emirului i-au văzut omorând un bărbat, frigându-l la proțap și mâncându-i carnea în timp ce strigau cu voce tare că orice spion care va fi prins va avea aceeași soartă. Terorizați, informatorii au fugit și Yaghi Siyan nu mai știe mare lucru despre asediatori. Ca militar avizat, judecă situația cu extremă îngrijorare.

Ceea ce îl liniștește totuși este faptul că „salvatorul” Karbuka este pe drum. Spre jumătatea lui mai, ar trebui să ajungă acolo, cu zecile de mii de luptători. La Antiohia, toată lumea așteaptă această clipă. În fiecare zi,

circulă zvonuri, răspândite de locuitorii care își iau dorințele drept realitate. Se șușotește, se aleargă spre ziduri, bătrânele întreabă câțiva soldați tineri. Răspunsul este mereu același: nu, trupele de sprijin nu se văd, dar nu ar trebui să întârzie.

Părăsind Moșului, marea armată oferă un spectacol uimitor, cu nenumăratele scânteieri ale lăncilor sub soare și flamurile negre, emblema abasizilor și selgiucizilor, care flutură în mijlocul unei mări de călăreți în alb. Pasul este susținut, în ciuda căldurii. În acest ritm, va ajunge la Antiohia în mai puțin de două săptămâni. Dar Karbuka este bănuitor. Cu puțin înainte de plecare, a primit vești alarmante. O trupă de franci a reușit să cucerească Edessa, l'ar-Ruha a arabilor, un mare oraș armenesc situat la nord de șoseaua care duce de la Moșul la Antiohia. Iar atabegul nu poate să nu se gândească la faptul că, atunci când se va apropia de cetatea asediată, francii din Edessa vor fi în urma lui. Nu riscă să fie prins ca într-un clește? în primele zile ale lunii mai, își adună principalii emiri pentru a-i anunța că a decis să modifice drumul. Se va îndrepta mai întâi spre nord, va rezolva în câteva zile problema de la Edessa, după care îi va putea înfrunta fără risc pe asediatorii orașului Antiohia. Unii protestează, amintindu-i mesajul alarmant al lui Yaghi Siyan. Dar Karbuka îi liniștește. Odată decizia luată, devine încăpățânat ca un catâr. În timp ce emirii se conformează bombănind, armata se angajează pe potecile muntoase care duc la Edessa.

De fapt, situația cetății armene este îngrijorătoare. Puținii musulmani care au putut să plece au trimis vești. Un șef franc, pe nume Baudoin, a sosit în februarie în fruntea mai multor sute de cavaleri și a peste două mii de pedestrași. Șeful orașului, Thoros, un bătrân prinț armean, a apelat la el pentru a întări garnizoana orașului în fața atacurilor repetate ale războinicilor turci. Dar Baudoin s-a comportat ca un mercenar și a cerut să fie desemnat drept moștenitor legitim al lui Thoros, iar acesta, bătrân și fără copii, a acceptat. O ceremonie oficială de adopție a avut loc după obiceiul armean. Când Thoros a fost îmbrăcat cu o cămașă albă foarte largă, Baudoin, gol până la brâu, a venit și s-a băgat sub costumația „tatălui" său pentru a-și lipi trupurile unul de celălalt. Apoi a urmat „mama", adică soția lui Thoros, pe sub cămașa căreia Baudoin s-a lipit de corpul ei, sub privirea amuzată a asistenței care șușotea că acest ritual, stabilit pentru adopția copiilor, era puțin cam deplasat când „fiul" este un cavaler înalt și păros!

Imaginându-și scena pe care tocmai o auzeau, soldații armatei musulmane râd copios, dar continuarea relatării le provoacă frisoane: la

câteva zile de la ceremonie, „tatăl și mama” au fost linșați de mulțimea instigată de „fiu”, care a asistat nepăsător la uciderea lor, după care s-a proclamat „conte” de Edessa și a încredințat camarazilor săi franci toate posturile importante din armată și administrație.

Văzându-și temerile confirmate, Karbuka organizează asedierea orașului, dar emirii săi încearcă din nou să îl facă să se răzgândească.

Cei trei mii de soldați franci din Edessa nu vor îndrăzni niciodată să atace armata musulmană, care aliniază zece mii de oameni, dar sunt suficienți pentru a apăra orașul, iar asediul riscă să se prelungească timp de câteva luni. Între timp, Yaghi Siyan, lăsat în voia sorții, ar putea ceda presiunii invadatorilor. Atabegul nu vrea să audă nimic. Numai după ce a pierdut trei săptămâni sub zidurile orașului Edessa își recunoaște greșeala și își reia, în marș forțat, drumul spre Antiohia.

În orașul asediat, speranța primelor zile de mai a cedat locul unei dezamăgiri totale. La palat, ca și pe stradă, nu se înțelege de ce trupele din Moșul întârzie atât de mult. Yaghi Siyan este disperat.

Tensiunea atinge paroxismul când, pe 2 iunie, puțin înainte de asfințit, santinelele semnalează că francii își adună trupele și se îndreaptă spre nord-est. Emirii și soldații nu au decât o singură explicație: Karbuka este în apropiere, iar asediatorii le ies în întâmpinare. În câteva minute, din gură în gură, este alertată toată lumea. Orașul respiră ușurat din nou. De a doua zi, atabegul va salva orașul. De a doua zi, coșmarul se va sfârși. Seara este răcoroasă și umedă. Se discută ore întregi în pragul caselor, cu toate luminile stinse. În fine, orașul adoarme, epuizat dar încrezător.

Ora patru dimineața: în sudul orașului, zgomotul surd al unei corzi care se freacă de piatră. Un bărbat se apleacă dintr-un turn pentagonal și face semn cu mâna. Nu a închis un ochi toată noaptea iar barba îi este zbârlită. Se numește Firuz, *un fabricant de platoșe pus să apere turnurile*, va povesti Ibn al-Athir. Musulman de origine armeană, Firuz a făcut mult timp parte din anturajul lui Yaghi Siyan, dar acesta l-a acuzat în cele din urmă de speculă, aplicându-i o amendă usturătoare. Căutând să se răzbune, Firuz a intrat în contact cu asediatorii. Le-a zis că el controlează accesul la o fereastră ce dă spre vale, în sudul orașului, și se arătă dispus să îi lase să intre. Mai mult, pentru a le dovedi că nu este o cursă, le-a trimis propriul fiu drept ostatic. Asediatorii i-au promis, în schimb, aur și pământuri. Planul a fost stabilit: se va acționa pe 3 iunie, în zori. În ajun, pentru a înșela vigilența garnizoanei, asediatorii au lăsat să se înțeleagă că pleacă.

Când acordul fu încheiat între franci și acest blestemat de fabricant de platoșe, *va povesti Ibn al-Athir,* se cățărară pe această fereastră, o deschiseră și urcară mai mulți oameni, cu ajutorul corzilor. Când aceștia fură peste cinci sute, începură să sune din trompete la răsărit, când apărătorii cetății erau epuizați de nesomn. Yaghi Siyan se ridică și întrebă ce se petrece. I se răspunse că sunetul trompetelor venea din citadela care cu siguranță fusese cucerită.

Zgomotele vin din turnul celor Două Surori, dar Yaghi Siyan nu se ostenește să verifice. Crede că totul este pierdut. Cedând spaimei, ordonă să se deschidă una din porțile orașului și, însoțit de câteva gărzi, fuge. Buimac, călărește ore întregi, incapabil să-și revină. După două sute de zile de rezistență, stăpânul din Antiohia s-a prăbușit. Reproșându-i slăbiciunea, Ibn al-Athir îi va evoca sfârșitul cu emoție.

Începu să plângă că și-a abandonat familia, copiii și pe musulmani și, de durere, căzu de pe cal fără cunoștință. Însoțitorii săi încercară să îl reașeze în șa, dar nu se mai putea ține. Era pe moarte. Îl lăsară deci și se îndepărtară. Un măcelar armean care trecea pe acolo îl recunoscu. Îi tăie capul și îl duse francilor la Antiohia.

Orașul este trecut prin foc și sabie. Bărbați, femei și copii încearcă să fugă pe străzile noroioase, dar cavalerii îi prind din urmă fără probleme și îi înjunghie pe loc. Puțin câte puțin, țipetele de groază ale ultimilor supraviețuitori se sting, fiind imediat înlocuite de vocile câtorva tâlhari franci, deja beți. Fumul se ridică din numeroasele case incendiate. La prânz, un văl de doliu înfășoară orașul.

În mijlocul acestei nebunii sângeroase din 3 iunie 1098, un singur om a știut să-și păstreze mintea limpede. Este neobositul Chams ad-Dawla. Imediat ce orașul este invadat, fiul lui Yaghi Siyan se baricadează cu un grup de luptători în citadelă. Francii încearcă în mai multe rânduri să îi scoată de acolo, dar sunt de fiecare dată respinși, nu fără a suferi pierderi grele. Cel mai mare dintre șefii franci, Bohemond, un uriaș cu părul lung și blond, este el însuși rănit în cursul unui atac. După această întâmplare nefericită, îi trimite un mesaj lui Chams, propunându-i să părăsească citadela în schimbul unui permis de liberă trecere. Dar tânărul emir refuză categoric. Antiohia este domeniul pe care a visat că îl va moșteni într-o zi: se va bate până la ultima suflare. Nici proviziile și nici săgețile ascuțite nu îl vor opri. Tronând maiestuos în vârful muntelui Habib-an-Najjar, citadela

poate rezista francilor luni întregi. Aceștia vor pierde mii de oameni dacă se încăpățânează să escaladeze zidurile.

Îndârjirea ultimilor apărători dă rezultate. Cavalerii renunță să mai atace citadela, mulțumindu-se să o înconjoare cu un cordon de siguranță. În mijlocul urletelor de bucurie ale lui Chams și ale camarazilor săi, aceștia află, la trei zile după căderea Antiohiei, că armata lui Karbuka este la orizont. Pentru Chams și grupul lui de rezistență, apariția cavalerilor islamului pare ceva ireal. Se freacă la ochi, plâng, se roagă, se sărută. Strigătele „Allahu akbar!” („Dumnezeu e mare!”) ajung la citadelă ca un zumzet neîntrerupt. Francii se ascund după zidurile cetății Antiohia. Din asediatori devin asediați.

Chams este fericit, dar nu poate scăpa de gustul amărăciunii. Imediat ce primii emiri ai expediției de salvare au ajuns la reduta lui, îi hărțuiește cu mii de întrebări. De ce au venit atât de târziu? De ce le-au lăsat francilor timp să ocupe Antiohia și să masacreze locuitorii? Spre marea lui uimire, toți interlocutorii săi, în loc să justifice atitudinea armatei lor, îl acuză pe Karbuka de toate relele; Karbuka arogantul, pretențiosul, incapabilul, lașul.

Nu este vorba doar de antipatii personale, ci de o veritabilă conspirație, al cărei instigator nu este altul decât regele Dukak din Damasc, care s-a întâlnit cu trupele din Moșul la intrarea lor în Siria. Armata musulmană nu este deloc o forță omogenă, ci o coaliție de prinți cu interese adesea contradictorii. Ambițiile teritoriale ale atabegului nu sunt un secret pentru nimeni, iar Dukak nu a avut nicio dificultate în a-i convinge pe pairi că adevăratul lor inamic este Karbuka însuși. Dacă iese victorios în bătălia contra necredincioșilor, se va erija în salvator, și atunci niciun oraș din Siria nu va mai putea scăpa de sub autoritatea sa. Dacă, în schimb, Karbuka este învins, pericolul care planează asupra orașelor siriene va fi îndepărtat. În fața acestei amenințări, pericolul franc pare răul cel mai mic. Nu e nicio dramă dacă rumii vor, cu ajutorul mercenarilor lor, să recucerească Antiohia, din moment ce este de neconceput faptul că francii își creează propriile lor state în Siria. Cum va spune Ibn al-Athir, „atabegul îi dezamăgi atât de tare pe musulmani, prin pretenția sa, încât aceștia deciseră să îl trădeze în momentul critic al bătăliei”.

Această superbă armată nu este decât un colos cu picioare de lut, gata să se prăbușească la prima mișcare! Dispus să uite că s-a decis abandonarea cetății Antiohia, Chams încearcă încă să iasă triumfător din toate aceste meschinării. Momentul, i se pare lui, nu este potrivit reglărilor de conturi.

Speranțele sale vor fi de scurtă durată. De a doua zi de la sosirea sa, Karbuka îl convoacă pentru a-i comunica faptul că îi este retrasă comanda orașului. Chams este indignat. Nu s-a bătut el ca un viteaz? Nu a ținut el piept tuturor francilor? Nu este el moștenitorul stăpânului orașului Antiohia? Atabegul refuză orice discuție. El este șeful și cere să i se supună.

Fiul lui Yaghi Siyan este convins acum că armata musulmană, în ciuda dimensiunii impunătoare, este incapabilă să învingă. Singura lui consolare este că nici în tabăra inamică situația nu este cu nimic mai bună. Potrivit lui lbn al-Athir, „după ce au cucerit Antiohia, francii au rămas douăsprezece zile fără să mănânce nimic. Nobilii se hrăneau cu carnea cailor, iar săracii cu hoituri și frunze.” Francii mai trecuseră prin perioade de foamete în aceste ultime luni, dar atunci erau liberi să prade împrejurimile pentru a se aproviziona. Noua lor condiție de asediați nu le mai permite aceste razii, iar rezervele lui Yaghi Siyan, pe care contau, sunt practic epuizate. Dezertările se înmulțesc tot mai mult.

Dintre aceste două armate epuizate, demoralizate, care se înfruntă în iunie 1098, în jurul cetății Antiohia, cerul nu știa spre care să încline, până când un eveniment extraordinar îi forțează decizia. Occidentalii ar striga că este un miracol, dar relatarea pe care o va face Ibn al-Athir nu lasă loc de vreo minune.

Printre franci se afla Bohemond, șeful tuturor, dar era și un călugăr extrem de viclean care îi asigură că o lance a lui Mesia, pace Lui, era îngropată în Kussyan, un mare edificiu din Antiohia. Le zise: „Dacă o veți găsiți, o să învingeți; dacă nu, moartea este sigură.” Pe ascuns, îngropase o lance în Kussyan și șterse orice urmă. Le ordonă să țină post și să facă penitență timp de trei zile; a patra, îi duce la edificiu împreună cu servitorii și lucrătorii, care sapă peste tot și găsesc lancea. Atunci călugărul strigă: „Bucurați-vă, căci victoria este sigură!” A cincea zi ieșiră pe poarta orașului în grupuri de cinci sau șase oameni. Musulmanii îi ziseră lui Karbuka: „Ar trebui să stăm lângă poartă și să-i doborâm pe toți cei care ies. Este ușor fiindcă sunt dispersați!” Dar el le răspunse: „Nu!” Așteptati să iasă toți afară și îi vom omorî până la ultimul!”

Calculul atabegului este mai puțin absurd decât pare. Cu trupe atât de indisciplinate, cu emiri care așteaptă prima ocazie pentru a dezerta, nu poate prelungi asediul. Dacă francii vor să angajeze bătălia, nu trebuie speriați cu un atac prea masiv, pentru că risca să îi vadă întorcându-se în cetate. Ceea ce Karbuka nu a prevăzut a fost că decizia sa de a întârzia atacul va fi

imediat exploatată de către cei care îi vor pieirea. În timp ce francii își continuă deplierea, în tabăra musulmană încep dezertările. Se acuză unii pe alții de lașitate și de trădare. Simțind că pierde controlul asupra trupelor sale și că, indiscutabil, a subestimat efectivele asediaților, Karbuka le solicită acestora din urmă un armistițiu. Nu face decât să se desconsidere în ochii oamenilor săi și să întărească siguranța inamicului: francii nici nu răspund la oferta lui, forțându-l să trimită o șarjă de călăreți-arcași. Dar deja Dukak și majoritatea emirilor se îndepărtează liniștiți cu trupele lor. Văzându-se din ce în ce mai izolat, atabegul ordonă o retragere generală care degenerează imediat în derută.

Puternica armată musulmană s-a dezintegrat astfel „fără să tragă o săgeată sau să lovească cu sabia sau lancea,” Istoricul din Moșul exagerează ușor. „Francii se temeau de un șiretlic, căci nu avusese loc încă nicio luptă care să justifice o asemenea retragere. Astfel, preferară să renunțe la urmărirea musulmanilor. Karbuka poate astfel să se întoarcă în Moșul teafăr și nevătămat, cu restul trupelor sale. Toate ambițiile lui s-au risipit pentru totdeauna în fața cetății Antiohia, orașul pe care jurase că-l va salva și care acum este controlat de către franci. Și pentru mult timp chiar.

Dar, cel mai grav după această zi rușinoasă este faptul că nu mai există în Siria nicio forță capabilă să stăvilească înaintarea invadatorilor.

Capitolul III

CANIBALII DIN MAARA

Nu știu dacă este o pășune de animale sălbatice sau casa mea, locuința în care m-am născut!

Acest strigăt de mâhnire al unui poet anonim din Maara nu este o simplă figură de stil. Suntem, din nefericire, obligați să interpretăm cuvintele lui ca atare și să ne întrebăm împreună cu el: ce s-a petrecut atât de monstruos în orașul sirian Maara, în acest sfârșit de an 1098?

Până la sosirea francilor, locuitorii trăiau liniștiți la adăpostul zidurilor circulare. Viile lor, ca și câmpurile de măslini și smochini, le asigurau o prosperitate modestă. În ceea ce privește afacerile din cetatea lor, ele erau administrate de notabili locali curajoși, fără mare ambiție, sub suzeranitatea lui Redwan din Alep. Mândria orașului Maara era de a fi patria uneia dintre cele mai mari figuri ale literaturii arabe, Abul-Ala al-Maari, mort în 1057. Acest poet arab, liber-cugetător, îndrăznise să se opună moravurilor epocii sale, fără a ține cont de interdicții. Era nevoie de îndrăzneală pentru a scrie:

Locuitorii pământului se împart în două,
Cei care au un creier, dar nu au religie,
Și cei care au o religie, dar nu au creier.

La patruzeci de ani de la moartea sa, un fanatism venit de departe avea să dea dreptate fiului din Maara, atât pentru ireligiozitatea, cât și pentru pesimismul său legendar:

Destinul ne sfărâmă ca și cum am fi din sticlă,
Iar cioburile noastre nu se mai lipesc la loc niciodată.

Orașul său va fi, de fapt, redus la un morman de ruine iar această neîncredere pe care poetul o exprimase atât de des cu privire la semenii lui își va găsi cea mai crudă ilustrare.

În primele luni ale lui 1098, locuitorii din Maara au urmărit cu neliniște bătălia de la Antiohia, care se desfășura la trei zile de mers

spre nord-vest de ei. Apoi, după victorie, francii au venit să prade câteva sate învecinate, iar Maara a fost cruțată, dar unele familii au preferat să părăsească orașul spre locuri mai sigure, Alep, Homs sau Hama. Temerile lor se adeveriră când, spre finele lui noiembrie, mii de războinici franci vin și încercuiesc orașul. Dacă unii localnici reușesc să fugă, majoritatea sunt prinși în capcană. Maara nu are armată, ci doar o simplă miliție urbană, care adună rapid câteva sute de tineri fără experiență militară. Timp de două

săptămâni, rezistă curajos în fața redutabililor cavaleri, ajungând chiar să arunce, din înaltul zidurilor, cu stupi plini cu albine.

Văzându-i atât de tenace, *va povesti Ibn al-Athir*, francii construiră un turn din lemn care ajungea la înălțimea meterezelor. Unii musulmani, cuprinși de spaimă și demoralizați, își ziseră că ar putea să se apere mai bine în clădirile cele mai înalte ale orașului. Deci, părăsiră zidurile, renunțând astfel la poziții. Alții le urmară exemplul și un alt punct al zidului de împrejmuire fu abandonat. Curând, întreg zidul rămase fără apărători. Francii se urcară pe scări iar când musulmanii îi văzură în vârful zidului își pierdură curajul.

Vine seara zilei de 11 decembrie. Se face foarte întuneric și francii nu îndrăznesc încă să intre în cetate. Notabilii din Maara intră în legătură cu Bohemond, noul stăpân din Antiohia, care se află în fruntea atacatorilor. Șeful franc promite locuitorilor că îi va lăsa în viață dacă renunță la luptă și se retrag din anumite clădiri. Agățându-se disperate de cuvântul lui, familiile se regrupează în casele și pivnițele orașului și, toată noaptea, așteaptă tremurând.

În zorii zilei, sosesc și francii: urmează un adevărat camagiu. *Timp de trei zile, trec prin sabie oamenii, omorând peste o sută de mii de per soane și luând mulți prizonieri.* Cifrele lui Ibn al-Athir sunt evident fanteziste, căci populația cetății, înainte de a fi cucerită, era probabil sub zece mii de locuitori. Dar oroarea rezidă aici mai puțin în numărul victimelor, cât în soarta cu greu imaginabilă care le-a fost rezervată.

La Maara, ai noștri Jierbeau păgâni adulți în marmite, fixau copii în țepușe și îi devorau fripți. Această mărturie a cronicarului franc Raoul de Caen nu o vor citi locuitorii din apropiere de Maara, dar până la sfârșitul vieții își vor aminti de ceea ce au văzut și auzit. Căci amintirea acestor atrocități, perpetuată de poeții locali sau prin viu grai, va întipări în mințile și sufletele localnicilor o imagine a francilor greu de șters. Cronicarul Ussama Ibn Munqidh, născut cu trei zile înaintea acestor evenimente în orașul vecin Chayzar, va scrie într-o zi:

Toți cei care s-au interesat de franci au văzut în ei niște bestii care au superioritatea curajului și a ardorii în luptă, dar nimic altceva, așa cum animalele au superioritatea forței și a agresivității.

O părere lipsită de complezență, care rezumă bine impresia produsă de franci la sosirea lor în Siria: un amestec de teamă și dispreț, ușor de înțeles din partea unei națiuni arabe mult superioare prin cultură, dar care și-a

pierdut orice combativitate. Niciodată turcii nu vor uita canibalismul occidentalilor. În toată literatura lor epică, francii vor fi invariabil descrişi ca nişte antropofagi.

Este această imagine a francilor nedreaptă? Au devorat invadatorii occidentali locuitorii oraşului martir doar pentru a supravieţui? Şefii lor vor afirma anul următor într-o scrisoare oficială către papă: *O teribilă foamete cuprinse armata la Maara şi o împinse spre cruda necesitate de a se hrăni cu cadavrele sarazinilor.* Dar pare spus prea simplu şi prea pe fugă. Căci locuitorii regiunii Maara asistă, în timpul acestei sinistre ierni, la comportamente pe care foamea nu le poate explica. Ei văd, de fapt, bande de franci fanatici, *tajurs*, care se răspândesc prin sate strigând sus şi tare că vor să frigă carnea sarazinilor şi care se adună seara în jurul focului pentru a-şi devora prada. Canibali de nevoie? Canibali din fanatism? Totul pare ireal şi totuşi mărturiile sunt cutremurătoare, atât prin faptele pe care le descriu, cât şi prin atmosfera morbidă care se resimte. În această privinţă, o frază a cronicarului franc Albert d'Aix, care a participat personal la bătălia de la Maara, rămâne inegalabilă în atrocitate: *Ai noştri nu mâncau numai turcii şi sarazinii omorâţi ci şi câinii!*

Supliciul oraşului lui Abul-Ala nu se va sfârşi decât în 13 ianuarie 1099, când sute de franci înarmaţi cu torţe vor parcurge oraşul, dând foc la fiecare casă. Împrejmuirile vor fi demolate piatră cu piatră.

Episodul din Maara va contribui la adâncirea prăpastiei dintre arabi şi franci, pe care multe secole nu vor fi de ajuns pentru a o umple. Pe moment, însă, populaţia paralizată de teroare nu mai poate rezista fără un sprijin. Iar când invadatorii, lăsând în urmă doar ruine fumegând, îşi reiau drumul spre sud, emirii sirieni se grăbesc să le trimită emisari încărcaţi cu daruri pentru a-i asigura de bunăvoinţa lor, să le acorde orice sprijin de care au nevoie.

Primul este Sultan Ibn Munqidh, unchiul cronicarului Ussama, care domneşte în micul emirat Chayzar. Francii ajung pe teritoriul lui chiar a doua zi de la plecarea din Maara. Au în fruntea lor pe Saint-Gilles, unul dintre şefii cei mai frecvent citaţi de cronicile arabe. Emirul îi trimite o solie şi este încheiat rapid un acord: nu numai că Sultan se angajează să îi aprovizioneze pe franci, dar le şi permite să vină să cumpere cai din Chayzar şi le va oferi şi ghizi pentru a putea traversa fără probleme restul Siriei.

Regiunea cunoaşte totul despre înaintarea francilor, este cunoscut chiar şi itinerarul lor. Nu strigă ei sus şi tare că obiectivul lor ultim este Ierusalim,

unde vor să intre în posesia mormântului lui Iisus? Toți cei care se află în drumul spre Orașul Sfânt încearcă să se ferească din calea lor. Cei mai săraci se ascund în pădurile învecinate, hăituiți totuși de fiare sălbatice, lei, lupi, urși și hiene. Cei care au posibilitatea emigrează spre interiorul țării. Alții se refugiază în fortăreața cea mai apropiată. La această ultimă soluție au recurs țăranii din bogata câmpie Bukaya când, în ultima săptămână a lui ianuarie 1099, le este semnalată în apropiere prezența trupelor france. Adunându-și animalele și rezervele de ulei și grâu, urcă spre Hosn-el-Akrad, „citadela kurzilor”, care, aflată în vârful unui munte greu accesibil, domină întreaga câmpie până la Mediterana. Deși fortăreața este de mult timp dezafectată, zidurile sunt solide, iar țăranii speră că vor fi la adăpost. Dar francii, mereu în căutare de provizii, vin să o asedieze. Pe 28 ianuarie, războinicii lor încep să escaladeze pereții fortăreței Hosn-al-Akrad. Simțindu-se pierduți, țăranii întocmesc o stratagemă. Deschid brusc porțile citadelei și lasă să scape o parte din animalele lor. Uitând de bătălie, toți francii se aruncă pe animale pentru a le prinde. Harababura creată este așa de mare, încât apărătorii, prinzând curaj, ies și ajung la cortul lui Saint-Gilles, unde șeful franc, abandonat de gărzile sale care vor și ele o parte din animale, reușește să scape.

Țăranii sunt mulțumiți de isprava lor, dar știu că asediatorii se vor întoarce pentru a se răzbuna. A doua zi, când Saint-Gilles își trimite oamenii să escaladeze zidurile, țăranii nu se mai arată. Atacatorii se întreabă ce șiretlic nou au mai pus la cale țăranii. Este de fapt cel mai înțelept dintre toate: au profitat de noapte pentru a ieși în liniște și a fugi. Pe locul cetății Hosn-al-Akrad, patruzeci de ani mai târziu, francii vor construi una din fortărețele lor cele mai redutabile. Numele se va schimba puțin: „Akrad” se va transforma în „Krat” apoi în „Krac”. „Krac-ul cavalerilor”, cu silueta impozantă domină încă, în secolul al XX-lea, câmpia Bukaya.

În februarie 1099, citadela devine, pentru câteva zile, cartierul general al francilor. Cei prezenți pot asista la un spectacol tulburător. Din toate orașele vecine și chiar și din sate, sosesc delegații, trăgând în urma lor catâri încărcați cu aur, draperii, provizii. Divizarea politică a Siriei este atât de mare, încât și cel mai mic târg se comportă ca un emirat independent. Fiecare știe că nu poate conta decât pe propriile sale forțe pentru a se apăra și a trata cu invadatorii. Niciun prinț, niciun cadiu, niciun notabil nu poate schița nici cel mai mic gest de rezistență lără a pune întreaga comunitate în pericol. Se lasă deci deoparte orice sentiment patriotic pentru a veni, cu un

zâmbet forțat, să prezinte cadouri și omagii. *Mâna pe care nu poți să o învingi, sărut-o și roagă pe Dumnezeu să o frângă El*, zice un proverb local.

Tocmai această prudență a resemnării va dicta conduita emirului Janah ad-Dawla, stăpânul orașului Homs. Acest războinic reputat pentru vitejia sa era, în urmă cu doar șapte luni, cel mai fidel aliat al atabegului Karbuka. Ibn al-Athir precizează *că Janah ad-Dawla a fost ultimul care a fugit* din Antiohia. Dar momentul nu mai este potrivit pentru zelul războinic sau religios, iar emirul se arată foarte atent față de Saint-Gilles, oferindu-i, pe lângă cadourile obișnuite, un mare număr de cai, căci, precizează ambasadorii din Homs pe un ton mieros, Janah ad-Dawla a aflat că duceau lipsă.

Dintre toate delegațiile care defilează în imensele încăperi fără mobile din Hosn-el-Akrad, cea mai generoasă este cea din Tripoli. Scoțând pe rând splendidele bijuterii fabricate de artizanii evrei ai cetății, ambasadorii urează francilor bun venit în numele prințului cel mai respectat de pe coasta siriană, cadiul Jalal el-Mulk. Acesta aparține familiei Banu Ammar, care a făcut din Tripoli bijuteria Orientului arab. Nu este vorba deloc de unul din acele clanuri militare care și-au făcut fiefuri prin puterea armelor, ci de o dinastie de literați, având drept fondator un magistrat, un cadiu, titlu pe care suveranii cetății l-au păstrat.

La venirea francilor, Tripoli și regiunea din jur cunosc, grație înțelepciunii cadiilor, o epocă de pace și prosperitate pentru care sunt invidiați de vecinii lor. Mândria locuitorilor este imensa lor „casă de cultură”, Dar-el-llm, care include o bibliotecă de o sută de mii de volume, una dintre cele mai importante la acea vreme. Orașul este înconjurat de câmpuri cu măslini, roșcovi, trestie de zahăr, fructe de toate felurile din abundență. Portul cunoaște un trafic animat.

Exact această opulență va aduce cetății primele necazuri din partea invadatorilor. În mesajul trimis la Hosn-el-Akrad, Jalal el-Mulk îl invită pe Saint-Gilles să trimită o delegație la Tripoli pentru a negocia o alianță. Eroare de neiertat. Emisarii franci sunt atât de uimiți de grădinile, palatele, portul și piața de bijuterii, încât nu mai ascultă propunerile cadiului. Deja se gândesc la tot ce ar putea jelui dacă pun mâna pe oraș. Și se pare că, întorcându-se la șefitl lor, au făcut totul pentru a-i ațâța interesul. Jalal el-Mulk, care așteaptă naiv răspunsul lui Saint-Gilles la oferta lui de alianță, nu este prea surprins să afle că francii au asediat, pe 14 februarie, Arqa, al doilea oraș al principatului Tripoli. Este dezamăgit, dar mai ales terifiat,

convins că operațiunea desfășurată de invadatori nu este decât un prim pas spre cucerirea capitalei sale. Cum să nu își amintească de soarta cetății Antiohia? Jalal el-Mulk se vede deja în locul nefericitului Yaghi Siyan, călărind rușinos spre moarte sau spre uitare. La Tripoli, se strâng provizii în perspectiva unui lung asediu. Locuitorii se întreabă neliniștiți cât timp vor fi reținuți invadatorii la Arqa. Fiecare zi care trece este o amânare nesperată.

Februarie trece, apoi martie și aprilie. Ca în fiecare an, miresmele livezilor înflorite învăluiesc Tripoli. Este la fel de frumos pe cât de liniștitoare sunt veștile: francii nu au reușit să cucerească Arqa, ai cărei apărători nu sunt mai puțin mirați decât atacatorii. Este adevărat că meterezele sunt solide, dar nu mai mult decât ale celorlalte orașe, mai importante, pe care francii au putut să le cucerească. Ceea ce a dat forță orașului Arqa a fost faptul că locuitorii erau convinși, din primul moment al bătăliei, că, dacă se lasă o singură breșă deschisă, vor fi cu toții omorâți așa cum fuseseră frații lor din Maara sau Antiohia. Zi și noapte veghează, respingând orice atac, împiedicând orice infiltrare. Atacatorii sfârșesc prin a obosi. Zgomotul disputelor lor ajunge până la orașul asediat. Pe 13 mai 1099, ridică în cele din urmă tabăra și se retrag cu capetele plecate. După trei luni de luptă epuizantă, tenacitatea apărătorilor a fost recompensată. Arqa exultă.

Francii și-au reluat drumul spre sud. Trec prin fața orașului Tripoli cu o încetineală neliniștitoare. Jalal el-Mulk, știindu-i nervoși, se grăbește să le transmită cele mai bune urări pentru continuarea călătoriei. Are grijă să le trimită hrană, aur, câțiva cai, precum și ghizi care îi vor ajuta să parcurgă drumul îngust de coastă spre Beirut. Călăuzelor din Tripoli li se adaugă curând creștini maroniți din zona muntoasă libaneză care, ca și emirii musulmani, le acordă spijin războinicilor occidentali.

Fără să atace Banu Ammar, ca și Jbeil, anticul Byblos, invadatorii ajung la Nahr-el-Khalb, „Fluviul câinelui”.

Trecându-l, intră în război cu califatul fatimid din Igipt.

Conducătorul din Cairo, puternicul și corpolentul vizir al-Afdal Șahinșah, nu și-a ascuns mulțumirea când emisarii lui Alexie Comnenul au venit să îi anunțe, în aprilie 1097, sosirea masivă a cavalerilor franci la Constantinopol și începutul ofensivei lor în Asia Mică. Al-Afdal, „Cel mai bun”, un fost sclav de treizeci și cinci de ani care conducea singur o națiune egipteană de șapte milioane de locuitori, i-a transmis împăratului urările sale de succes și a cerut să fie informat, în calitate de prieten, despre înaintarea expediției.

Unii spun că atunci când conducătorii Egiptului văzură expansiunea imperiului selgiucid, se speriară și cerură francilor să meargă spre Siria și să formeze o zonă tampon între ei și musulmani. Dumnezeu singur cunoaște adevărul.

Această singură explicație emisă de Ibn al-Athir cu privire la originea invaziei france spune multe despre diviziunea care domnește în sânul lumii islamice între suniți, care se află în califatul abasid din Bagdad, și șiiți, care se recunosc în califatul fatimid din Cairo. Schisma, care datează din secolul al VII-lea, cu prilejul unui conflict în sânul familiei Profetului, nu a încetat niciodată să provoace lupte crâncene între musulmani. Chiar și pentru oameni de stat cum e Saladin, lupta contra șiiților va părea cel puțin la fel de importantă ca războiul contra francilor. „Ereticii” sunt periodic acuzați de toate relele care lovesc islamul, și nu este de mirare că invazia francă este atribuită mașinațiunilor lor. Acestea fiind zise, dacă apelul fatimizilor către franci este pur și simplu imaginar, bucuria conducătorilor din Cairo la sosirea occidentalilor este reală.

La căderea orașului Niceea, vizirul Al-Afdal l-a felicitat călduros pe basileu, iar cu trei luni înainte ca invadatorii să cucerească Antiohia, o delegație egipteană încărcată cu daruri a vizitat tabăra francilor pentru a le ura o victorie rapidă și a le propune o alianță. Militar de origine armeană, conducătorul din Cairo nu are nicio simpatie față de turci, iar sentimentele sale personale sunt aceleași cu interesele Egiptului. De la mijlocul secolului, progresul selgiucizilor a săpat, în același timp, și din teritoriul califatului fatimid, și din cel al imperiului bizantin. În timp ce rumii vedeau Antiohia și Asia Mică scăpând de sub controlul lor, egiptenii pierdeau Damascul și Ierusalimul care le aparţinuseră timp de un secol. Între Cairo și Constantinopol, ca și între al-Afdal și Alexie, s-a stabilit o prietenie solidă. Se consultă regulat, se schimbă informații, se elaborează proiecte comune. Cu puțin înaintea sosirii francilor, cei doi au constatat cu satisfacție că imperiul selgiucid era minat de certuri interne. La fel ca în Asia Mică și în Siria, s-au înființat numeroase mici, state rivale. Sosise ocazia revanșei față de turci? Nu era momentul ca egiptenii și nunii să își recupereze teritoriile pierdute? Al-Afdal visează la o operațiune concertată a două puteri aliate, iar când aude că basileul a primit din țara francilor întăriri de trupe, simte că se poate revanșa.

Delegația pe care a trimis-o asediatorilor orașului Antiohia nu vorbea de un tratat de neagresiune. Pentru vizir, aceasta venea de la sine. Ceea ce

propunea el francilor era o împărțire după toate formele legale: lor, Siria de Nord, lui, Siria de Sud, adică Palestina, Damasc și orașele de pe coastă până la Beirut. Ținea să își prezinte oferta cât mai repede posibil, în momentul în care francii nu erau încă siguri că vor cuceri Antiohia. Era convins că vor accepta imediat.

Curios, răspunsul lor fusese evaziv. Cereau explicații, precizări „mai ales despre soarta viitoare a Ierusalimului. Se arătau amicali, desigur, față de diplomații egipteni, mergând chiar până a le oferi în spectacol capetele tăiate a trei sute de turci omorâți lângă Antiohia. Dar ei refuzau să încheie orice acord. Al-Afdal nu înțelege. Propunerea sa nu era realistă și chiar generoasă? Rumii și ajutoarele lor france aveau intenția de a recupera Ierusalimul, așa cum emisarii lui înțeleseseră? L-ar fi mințit Alexie?

Conducătorul din Cairo ezita încă asupra politicii de urmat, când, în iunie 1098, ajunse la el vestea despre căderea orașului Antiohia, urmată, la mai puțin de trei săptămâni, de cea a umilitoarei înfrângeri suferite de Karbuka. Vizirul a decis atunci să acționeze imediat, pentru a-și întrece adversarii și aliații. *În iulie*, menționează Ibn al-Qalanissi, *generalisimul, emirul armatelor, al-Afdal părăsise Egiptul în fruntea unei armate numeroase și atacase Ierusalimul, unde se aflau emirii Sokman și lighazi, fiii lui Ortok. Au atacat orașul și și-au aliniat catapultele.* Cei doi frați turci care conduceau Ierusalimul tocmai sosiseră din nord, unde participaseră la nefericita expediție a lui Karbuka. După patruzeci de zile de asediu, orașul capitulase. *Al-Afdal îi trată generos pe cei doi emiri și îi lăsă liberi, pe ei și suita lor.*

Timp de mai multe luni, evenimentele părură că dau dreptate șefului din Cairo. Totul se petrecea de fapt ca și cum francii, puși în fața faptului împlinit, renunțaseră să meargă mai departe. Poeții curții regale fatimide nu mai găseau destule cuvinte elogioase pentru a celebra fapta vitejească a conducătorului care smulsese Palestina de la „ereticii” suniți. Dar când în ianuarie 1099 francii își reiau hotărâți drumul spre sud, al-Afdal începe să se frământe.

Trimite pe unul din oamenii săi de încredere la Constantinopol pentru a-l consulta pe Alexie, care, într-o scrisoare celebră, îi face cea mai tulburătoare mărturisire: basileul nu mai exercită niciun control asupra francilor. Oricât de incredibil ar părea, acești oameni acționează pe cont propriu, caută să-și înființeze propriile lor state, refuzând să redea orașul Antiohia imperiului, așa cum juraseră să facă, și par hotărâți să cucerească

Ierusalimul prin orice mod. Papa i-a chemat la războiul sfânt pentru a recupera mormântul lui Christos și nimic nu îi va putea deturna din calea lor. Alexie adaugă că, în ceea ce-l privește, dezavuează acțiunile lor și menține strict alianța sa cu Cairo.

În ciuda acestei ultime precizări, al-Afdal are impresia că este prins într-un angrenaj nefast. Fiind chiar el de origine creștină, înțelege ușor că francii, care au credința arzătoare și naivă, sunt hotărâți să meargă până la capătul pelerinajului lor armat. Regretă acum că s-a lansat în aventura palestiniană. Nu ar fi fost mai bine să-i lase pe franci și pe turci să se bată pentru Ierusalim în loc să se pună singur, gratuit, în drumul acestor cavaleri pe cât de curajoși pe atât de fanatici?

Știind că îi trebuie mai multe luni pentru a strânge o armată capabilă să îi înfrunte pe franci, îi scrie lui Alexie, implorându-l să facă tot ce îi stă în putere pentru a încetini înaintarea invadatorilor. De fapt, basileul le trimite, în aprilie 1099, în timpul asediului asupra cetății Arqa, un mesaj prin care le cere să întârzie plecarea spre Palestina, căci, pretextează el, va sosi în curând în persoană, pentru a li se alătura. Din partea sa, stăpânul din Cairo le trimite francilor noi propuneri de acord. În afară de împărțirea Siriei, își precizează politica cu privire la Orașul Sfânt: o libertate a cultului strict respectată și posibilitatea pentru pelerini de a merge acolo de câte ori vor dori, cu condiția, bineînțeles, să se deplaseze în grupuri mici și neînarmați. Răspunsul francilor este usturător: „Vom merge la Ierusalim cu toții, cu ordin de luptă, cu lăncile ridicate!”

Este o declarație de război. Pe 19 mai 1099, trecând la fapte, invadatorii traversează fără ezitare Nahr-el-Khalb, granița de nord a teritoriului fatimid.

Dar „Fluviul câinelui” este o frontieră fictivă, căci al-Afdal s-a limitat la întărirea garnizoanei din Ierusalim, abandonând posesiunile egiptene de pe litoral. La fel, toate orașele de pe coastă, cu o singură excepție, se grăbesc să pactizeze cu invadatorul.

Primul este Beirut, la patru ore de mers de Nahr-el-Khalb. Locuitorii săi trimit o delegație înaintea cavalerilor, promițând să le dea aur, provizii și ghizi, cu condiția să menajeze recoltele din câmpia înconjurătoare. Mai adaugă că vor fi dispuși să recunoască autoritatea francilor, dacă aceștia reușesc să preia Ierusalimul. Saida, anticul Sidon, reacționează diferit. Garnizoana sa efectuează mai multe raiduri îndrăznețe împotriva invadatorilor, care se răzbună devastând livezile și jefuind satele învecinate. Va fi singurul caz de rezistență. Porturile Tyr și Acra, deși ușor de apărat,

urmează exemplul Beirutului. În Palestina, majoritatea orașelor și satelor sunt evacuate chiar înainte de sosirea francilor. Aceștia nu întâmpină nicio rezistență și, începând din dimineața de 7 iunie 1099, locuitorii din Ierusalim îi văd apărând în depărtare, pe deal, aproape de moscheea profetului Samuel. Aproape că se și aud strigătele lor. Spre prânz, campează deja sub zidurile cetății.

Generalul Iftikhar ad-Dawla, „Mândria statului”, comandant al garnizoanei egiptene, îi observă cu calm din înaltul turnului lui David. De mai multe luni, a luat toate măsurile necesare pentru a rezista unui lung asediu. A reparat o porțiune de zid stricată în timpul asaltului lui al-Afdal împotriva turcilor din vara precedentă. A adunat provizii enorme pentru a evita orice risc de penurie, așteptând să sosească vizirul care promisese că vine înainte de sfârșitul lunii iulie pentru a salva orașul. Pentru mai multă prudență, a urmat exemplul lui Yaghi Siyan și i-a expulzat pe locuitorii creștini susceptibili de a colabora cu coreligionarii lor franci. În aceste ultime zile, a otrăvit chiar și izvoarele și puțurile din împrejurimi, pentru a nu fi utilizate de inamic. Sub soarele de iunie, în acest peisaj montan, arid, presărat ici și acolo cu măslini, viața asediatorilor nu va fi ușoară.

Pentru Iftikhar, bătălia pare deci să se desfășoare în bune condiții. Cu călăreții lui arabi și arcașii sudanezi, puternic fortificați între zidurile groase care escaladează colinele și se înfundă în ravene, se simte capabil să reziste. Este adevărat că occidentalii sunt recunoscuți pentru curajul lor, dar comportarea lor sub zidurile Ierusalimului este ușor deconcertantă în ochii unui militar experimentat. Iftikhar se aștepta să-i vadă construind, imediat ce sosesc, turnuri mobile și diverse echipamente de asediu, săpând tranșee pentru a rezista împotriva ieșirilor garnizoanei. Or, departe de a face așa ceva, au început prin a organiza o procesiune în jurul zidurilor, condusă de preoți care se roagă și cântă cât îi țin gura, înainte de a se lansa ca nebunii în atacarea meterezelor fără a avea nici măcar scări. Deși Al-Afdal îi explicase că acești franci voiau să cucerească orașul din motive religioase, un fanatism atât de orb îl surprinde. El însuși este un musulman credincios, dar, dacă se luptă în Palestina, o face pentru a apăra interesele Egiptului, și apoi, de ce să nege, pentru a-și promova propria carieră militară.

O știe, acest oraș nu este ca celelalte. Iftikhar i-a zis întotdeauna pe numele lui curent, Iliya, dar *ulema*, juriștii musulmani, îl supranumesc al-Quds, Beit-el-Maqdess sau al-Beit al-Muqaddas, „locul sfinteniei”. Ei spun că este al treilea oraș sfânt al islamului după Mecca și Medina, căci aici

Dumnezeu l-a condus pe Profet, în cursul unei nopți miraculoase, pentru a-i întâlni pe Moise și pe Iisus, fiul Mariei. De atunci, al-Quds este, pentru orice musulman, simbolul continuității mesajului divin. Mulți credincioși vin și se reculeg în moscheea al-Aqsa, sub imensa cupolă scânteietoare care domină maiestuos clădirile pătrate ale orașului.

Chiar dacă divinitatea este prezentă aici la fiecare colț de stradă, Iftikhar e cu picioarele pe pământ. Tehnicile militare, estimează el, sunt aceleași, oricare ar fi orașul. Aceste procesiuni cântate ale francilor îl deranjează, dar nu îl neliniștesc. Abia după a doua săptămână de asediu începe să se alarmeze, când inamicul se apucă cu ardoare să construiască două imense turnuri din lemn. La începutul lunii iulie sunt deja ridicate, gata să transporte sute de luptători până în vârful meterezelor. Siluetele lor se ridică amenințătoare în mijlocul taberei adverse.

Ordinele lui Iftikhar sunt stricte: dacă una dintre aceste mașinării face cea mai mică mișcare în direcția zidurilor, trebuie inundată cu o ploaie de săgeți. Dacă apoi turnul reușește să se apropie, trebuie utilizat focul grecesc, un amestec de petrol și sulf care este turnat în urcioare și care este aruncat, aprins, peste atacatori. Când se răspândește, lichidul provoacă incendii greu de stins. Această armă redutabilă va permite soldaților lui Iftikhar să respingă mai multe atacuri succesive în cursul celei de-a doua săptămâni a lui iulie, cu toate că, pentru a se apăra de flăcări, asediatorii au înfășurat turnurile mobile cu piei de animale proaspăt jupuite și îmbibate cu oțet. În acest timp, zvonurile anunță sosirea iminentă a lui al-Afdal. Asediatorii, care se tem să nu fie prinși la mijloc, își dublează eforturile.

Din cele două turnuri construite de franci, *va povesti Ibh al-Athir*, unul era pe partea dinspre Sion, în sud, iar celălalt în nord. Musulmanii reușiră să îl ardă pe primul, omorându-i pe toți cei care erau în el. Dar abia terminaseră să-l distrugă, că un mesager sosi după ajutor, căci orașul era invadat din cealaltă parte. De fapt, a fost cucerit prin nord, într-o vineri dimineață, cu șapte zile înainte de sfârșitul lunii șaban an 492.

În acea teribilă zi de iulie 1099, Iftikhar se află în turnul lui David, o citadelă octogonală ale cărei fundații au fost sudate cu plumb și care constituie punctul cel mai puternic al împrejmuirii. Poate rezista acolo mai multe zile, dar știe că bătălia este pierdută. Cartierul evreiesc este invadat, străzile se umplu de cadavre și lupte se dau deja lângă marea moschee. Curând, el și oamenii săi vor fi încercuiți din toate părțile. Totuși, continuă să se bată. Ce altceva ar putea face? După-amiază, luptele au încetat practic

în centrul cetății. Flamura albă fatimidă nu mai flutură decât pe turnul lui David.

Brusc, asalturile francilor se opresc și un mesager se apropie. Vine din partea lui Saint-Gilles să le propună generalului egiptean și oamenilor săi să plece teferi și nevătămați dacă acceptă să părăsească turnul. Iftikhar ezită. Nu o dată francii și-au încălcat angajamentele și nimic nu îl face să creadă că Saint-Gilles este decis să acționeze altfel. Este descris ca un sexagenar cu părul alb, pe care toată lumea îl salută cu respect, ceea ce ar sugera că își ține cuvântul dat. În orice caz, se știe că e nevoit să trateze cu garnizoana, căci turnul său din lemn a fost distms și toate atacurile au fost respinse. De fapt, întârzie lângă ziduri de dimineață, în timp ce frații săi, ceilalți șefi franci, jefuiesc deja orașul și își dispută casele. Cântărind situația, Iftikhar se declară în cele din urmă pregătit să capituleze, cu condiția ca Saint-Gilles să promită, pe onoarea sa, că va asigura securitatea lui și a oamenilor săi.

Francii își respectară cuvântul și îi lăsară să plece noaptea spre portul Ascalon unde se stabiliră, va consemna conștiincios Ibn al-Athir. Înainte de a adăuga: *Populația orașului sfânt fu trecută prin sabie, iar francii îi masacrară pe musulmani timp de o săptămână. În moscheea al-Aqsa, omorără peste șaptezeci de mii de persoane.* Și Ibn al-Qalanissi, care evită să vehiculeze cifre neverificabile, precizează: *Mulți oameni fură omorâți. Evreii fură adunați în sinagoga lor, iar francii îi arseră de vii. Distruseseră și monumentele sfinților și mormântul lui Abraham – pacea fie cu el!*

Printre monumentele profanate de invadatori se află și moscheea lui Omar, ridicată în memoria celui de-al doilea succesor al Profetului, califul Omar Ibn al-Khattab, care cucerise Ierusalimul de la rumi în februarie 638. Prin urmare, arabii nu vor uita să evoce adesea acest eveniment cu intenția de a evidenția diferența dintre comportamentul lor și cel al francilor. În acea zi, Omar își făcuse intrarea pe celebra lui cămilă albă, în timp ce patriarhul grec al Orașului Sfânt venea în întâmpinarea sa. Califul începu prin a-l asigura că viața și bunurile locuitorilor vor fi respectate, înainte de a-i cere să-l ducă să viziteze locurile sacre ale creștinismului. În timp ce se aflau în biserica Qyama, Sfântul Mormânt, sosind ora de rugăciune, Omar își întrebă gazda unde ar putea să-și întindă covorul pentru rugăciune. Patriarhul îl invită să rămână acolo, dar califul răspunse: „Dacă fac asta, musulmanii vor dori mâine să-și însușească acest loc zicând: Omar s-a rugat aici.” Și, luându-și covorul, a îngenuncheat afară. A estimat bine, căci chiar pe acest loc se va construi moscheea care îi poartă numele. Șefii franci nu

au această mărinimie. Își sărbătoresc victoria printr-un măcel indescriptibil, apoi jefuiesc orașul pe care pretind că îl venerează.

Nici coreligionarii lor nu sunt menajați: una din primele măsuri luate de franci este să îi expulzeze din biserica Sfântului Mormânt pe toți preoții riturilor orientale – greci, georgieni, armeni, egipteni și sirieni – care oficiau slujbe împreună, în virtutea unei străvechi tradiții, pe care toți cuceritorii o respectaseră până atunci. Uluiți de atâta fanatism, demnitarii comunităților creștine orientale s-au decis să opună rezistență. Refuzară să le arate cuceritorilor locul unde au ascuns adevărata cruce pe care a murit Christos. Pentru acești oameni, devoțiunea religioasă cu privire la relicvă este dublată de mândria patriotică. Nu sunt ei, de fapt, concitadinii Nazarineanului? Dar invadatorii nu se lasă deloc impresionați. Arestând preoții care știu de cruce și supunându-i la tortură pentru a afla secretul, reușesc să ia cu forța de la creștinii Orașului Sfânt cea mai prețioasă relicvă a lor.

În timp ce occidentalii îi masacrează și pe cei câțiva supraviețuitori ascunși și pun mâna pe toate bogățiile din Ierusalim, armata adunată de al-Afdal înaintează lent prin Sinai. Nu ajunge în Palestina decât la douăzeci de zile după dramă. Vizirul, care o conduce personal, ezită să meargă direct în Orașul Sfânt. Deși dispune de aproape treizeci de mii de oameni, nu se consideră în poziție de forță, căci îi lipsește echipamentul necesar asediului, iar hotărârea cavalerilor franci îl sperie. Decide deci să se instaleze cu trupele în împrejurimile orașului Ascalon și să trimită un sol la Ierusalim pentru a afla intențiile inamicului. În orașul ocupat, emisarii egipteni sunt conduși la un mare cavaler cu părul lung și barba blondă, care le este prezentat ca fiind Godefroi de Bouillon, noul conducător al Ierusalimului. Lui îi transmit mesajul vizirului, în care îi acuză pe franci că au abuzat de bunăvoința lui și le propune o înțelegere dacă promit că părăsesc Palestina. Drept răspuns, occidentalii își strâng forțele și pornesc fără răgaz spre Ascalon.

Înaintarea lor este atât de rapidă, încât ajung în apropierea taberei musulmane fără ca străjile să le semnaleze venirea. Și, de la prima confruntare, *armata egipteană bătu în retragere și se îndreptă spre portul din Ascalon,* relatează Ibn al-Qalanissi. *Al-Afdal se retrase și el. Săbiile francilor triumfară peste musulmani. Măcelul nu îi ocoli nici pe pedestrași, nici pe voluntari, nici pe oamenii din oraș. Zece mii de suflete pieriră iar tabăra fu jefuită.*

Fără îndoială că, la câteva zile de la sosirea egiptenilor, ajunge la Bagdad grupul de refugiați condus de Abu-Saad al-Harawi. Cadiul Damascului nu cunoaște încă faptul că francii au repurtat o nouă victorie, dar știe deja că invadatorii au pus stăpânire pe Ierusalim, Antiohia și Edessa, că i-au învins pe Kilij Arslan și Danișmend, că au traversat toată Siria de la nord la sud, masacrând și jefuind după bunul lor plac, fără nicio grijă. Simte că poporul și credința sa sunt batjocorite, umilite, și vrea să strige în gura mare pentru ca musulmanii să se trezească în cele din urmă. Vrea să-și scuture frații, să-i provoace, să-i scandalizeze.

Vineri 19 august 1099, și-a adus companionii la marea moschee din Bagdad și, la prânz, când credincioșii vin din toate părțile la rugăciune, se pune să mănânce ostentativ, fiind în ramadan, luna de post obligatoriu. În câteva clipe, o mulțime înfuriată se strânge în jurul lui, soldații se apropie pentru a-l aresta. Dar Abu-Saad se ridică și îi întreabă calm pe cei din jurul său cum de se pot arăta atât de revoltați de o încălcare a postului în timp ce masacrarea miilor de musulmani și distrugerea locurilor sfinte ale islamului îi lasă complet indiferenți. Reducând astfel mulțimea la tăcere, începe să descrie în detaliu nenorocirile care au căzut peste Siria, „Bilad-ech-Cham”, și mai ales cele care au lovit Ierusalimul. *Refugiații au plâns și i-au făcut să plângă și pe ceilalți*, va zice Ibn al-Athir.

Părăsind strada, al-Harawi continuă scandalul în palate. „Văd că sunt slabi, susținătorii credinței!” strigă el în divanul prințului credincioșilor, al-Mustazhir-billah, un tânăr calif de douăzeci și doi de ani. Cu tenul deschis, barba scurtă, fața rotundă, este un suveran jovial și blajin, ale cărui accese de furie sunt scurte, iar amenințările rar urmate de fapte, într-o epocă în care cruzimea pare a fi primul atribut al conducătorilor, acest tânăr calif arab se laudă că nu a nedreptățit niciodată pe nimeni. *Simțea o veritabilă bucurie când i se zicea că poporul era fericit*, va consemna candid Ibn al-Athir. Sensibil, rafinat, plăcut, al-Mustazhir are gustul artelor. Pasionat de arhitectură, a supervizat personal construcția unei incinte în jurul cartierului său rezidențial, Haremul, situat în estul Bagdadului. Și, în orele sale libere, care erau destul de numeroase, compune poeme de dragoste: *Când am întins mâna pentru a spune adio iubitei mele, ardoarea pasiunii mele a topit gheața.*

Din nefericire pentru supușii săi, acest *om de bine, departe de orice gest de tiranie*, cum îl definește Ibn al-Qalanissi, nu dispune de nicio putere, deși este înconjurat, în orice moment, de un ceremonial complicat de venerare,

și al cărui nume cronicarii îl evocă cu deferență. Refugiații din Ierusalim, care și-au pus toate speranțele în el, par să uite că autoritatea să nu se exercită dincolo de zidurile palatului său, și că, oricum, politica îl plictisește.

Totuși, are în urmă o istorie glorioasă. Califii, predecesorii săi, au fost, timp de două secole de la moartea Profetului (632–833), șefii spirituali și materiali ai unui imens imperiu care, la apogeul său, se întindea de la Ind până la Pirinei, și care a privit chiar spre văile Ronului și Loarei. Dinastia abasidă, de care aparține al-Mustazhir, a făcut din Bagdad orașul fabulos al celor *O mie și una de Nopți*. La începutul secolului al IX-lea, în perioada în care domnea strămoșul său, Harun-al-Rașid, califatul era statul cel mai bogat și mai puternic de pe pământ, iar capitala sa, centrul civilizației cele mai avansate. Avea o mie de medici diplomați, un mare spital gratuit, un serviciu poștal regulat, mai multe bănci dintre care unele aveau sucursale în China, o excelentă rețea de apă, canalizare, precum și o papetărie – occidentalii, care nu utilizau decât pergamentul la sosirea lor în Orient, vor învăța în Siria arta fabricării hârtiei din paie de grâu.

Dar în acea vară sângeroasă a anului 1099, în care al-Harawi a venit să anunțe divanului lui al-Mustazhir căderea Ierusalimului, această epocă de aur trecuse de mult timp. Harun a murit în 809. Un sfert de secol mai târziu, succesorii săi au pierdut orice putere reală, Bagdad este pe jumătate distrus, iar imperiul, dezintegrat. Nu mai rămăsese decât acest mit al unei ere de unitate, grandoare și prosperitate care va bântui pe veci visele arabilor. Abasizii vor domni în continuare, este adevărat, timp de patru secole. Dar nu vor mai guverna. Nu vor fi decât ostatici în mâinile soldaților lor turci sau perși, capabili să facă și să desfacă conducerea după bunul plac, recurgând, adesea, la omucidere. Pentru a scăpa de o astfel de soartă, majoritatea califilor vor renunța la orice activitate politică. Țintuiți în haremul lor, se vor deda exclusiv plăcerilor vieții, făcându-se poeți sau muzicieni, colecționând frumoase sclave parfumate.

Prințul credincioșilor, care a fost mult timp încarnarea gloriei arabilor, a devenit simbolul viu al decadenței lor. Iar al-Mustazhir, de la care refugiații din Ierusalim așteaptă un miracol, este chiar reprezentantul acestei rase de califi trândavi. Chiar dacă ar vrea, ar fi incapabil să sară în ajutorul Orașului Sfânt, având drept armată doar o gardă personală de câteva sute de eunuci negri și albi. Totuși, nu soldații lipsesc la Bagdad. Hălăduiesc cu miile, fără încetare, adesea beți, pe străzi. Pentru a se proteja de apucăturile lor,

cetățenii s-au obișnuit să blocheze în fiecare noapte accesul în toate cartierele cu ajutorul unor bariere grele, din lemn sau fier.

Bineînțeles, acești netrebnici în uniformă, care au condamnat târgurile și piețele la ruină prin jafurile sistematice, nu se supun ordinelor lui al-Mustazhir. Șefiâl lor nici nu vorbește practic araba. Căci, ca toate orașele din Asia musulmană, Bagdad a căzut de mai bine de patruzeci de ani sub controlul turcilor selgiucizi. Cel mai puternic om din capitala abasidă, tânărul sultan Barkyaruq, un văr al lui Kilij Arslan, este teoretic suzeranul tuturor prinților din regiune. Dar, în realitate, fiecare provincie a imperiului selgiucid este practic independentă, iar membrii familiei aflate la putere sunt complet absorbiți de disputele lor dinastice.

Când, în septembrie 1099, al-Harawi părăsește capitala abasidă, nu reușește să-l întâlnească pe Barkyaruq, căci sultanul duce o campanie în nordul Persiei, împotriva propriului său frate, Mohammed, o luptă care se întoarce în favoarea acestuia din urmă fiindcă Mohammed, din octombrie, conduce Bagdadul. Acest conflict absurd nu se va termina. Sub privirile arabilor uluiți, va lua o turnură comică, în ianuarie 1100, Mohammed părăsește Bagdadul în grabă, iar Barkyaruq revine triumfător. Nu pentru mult timp, căci, în primăvară, îl pierde din nou, pentru a reveni în forță în aprilie 1101, după un an de absență, când îl va zdrobi pe fratele său; în moscheile din capitata abasidă, începe din nou să se pronunțe numele său în predica de vineri, dar în septembrie situația se răstoarnă încă o dată. Învins de o coaliție a doi dintre frații săi, Barkyaruq pare definitiv scos din luptă. Și totuși… în ciuda înfrâgerii sale, revine inopinat la Bagdad pentru câteva zile, înainte de a fi din nou izgonit în octombrie. Dar, și de această dată, absența sa este scurtă, căci din decembrie intervine un acord care îi restituie orașul. Acesta își va schimba conducătorul de opt ori în treizeci de luni: un nou stăpân la o sută de zile! Și asta în timp ce invadatorii occidentali își consolidează prezența în teritoriile cucerite.

Sultanii nu se înțelegeau, va zice Ibn al-Athir într-o frumoasă litotă, *și de aceea francii au putut să ocupe țara.*

Partea a doua ocupația
(1100–1128)

De fiecare dată când francii cuceresc o fortăreață, se îndreaptă spre alta. Puterea lor va continua să crească până ce vor ocupa întreaga Sirie și îi vor exila pe musulmanii din această țară.

FAKHR-EL-MULK IBN AMMAR, conducătorul orașului Tripoli

Capitolul IV

CELE DOUĂ MII DE ZILE ALE ORAȘULUI TRIPOLI

După atâtea înfrângeri succesive, atâtea decepții, atâtea umilințe, cele trei vești neașteptate care ajung la Damasc în această vară a anului 1100 trezesc multe speranțe. Nu numai printre militanții religioși care îl înconjoară pe cadiul al-Harawi, dar și în piețe, sub arcadele străzii Drepte, unde comercianții de mătase naturală, brocarturi aurite, lenjerii de damasc sau mobile damaschine, așezați la umbra viei urcătoare, se interpelează de la o dugheană la alta peste capetele trecătorilor, cu vocea zilelor bune.

Început de iulie, un prim zvon, imediat verificat: bătrânul Saint-Gilles, care nu și-a ascuns niciodată intențiile față de Tripoli, Homs și restul Siriei centrale, s-a îmbarcat subit spre Constantinopol în urma unui conflict cu ceilalți șefi franci. Se șoptește că nu se va mai întoarce.

Sfârșit de iulie, sosește a doua veste, și mai extraordinară, care se propagă în câtva minute de la o moschee la alta, din stradă în stradă. *În timp ce asedia orașul Acra, Godefroi, guvernatorul Ierusalimului, fu atins de o săgeată care îl omorî*, relatează al-Qalanissi. Se vorbește și de fructe otrăvite pe care un notabil palestinian le-ar fi oferit șefului franc. Unii cred într-o moarte naturală, cauzată de o epidemie. Dar aceasta este versiunea raportată de cronicarul din Damasc, care este favoritul publicului: Godefroi ar fi fost răpus de apărătorii orașului Acra. După un an de la cucerirea Ierusalimului, o asemenea victorie nu ar indica faptul că vântul începe să bată în altă direcție?

Această impresie pare să se confirme câteva zile mai târziu, când se află că Bohemond, cel mai redutabil dintre franci, tocmai a fost capturat. Danișmend „înțeleptul” i-a venit de hac. Așa cum făcuse deja în urmă cu trei ani, la bătălia de la Niceea, șeful turc a venit să încercuiască orașul armean Malatya. *La această veste*, zice Ibn al-Qalanissi, *Bohemond, rege al francilor și guvernator în Antiohia, își adună oamenii și porni împotriva armatei musulmane.* Inițiativă temerară, căci pentru a ajunge la orașul asediat, șeful franc trebuie să călărească timp de o săptămână printr-un teritoriu muntos, controlat de turci. Informat de venirea lui, Danișmend îi întinde o cursă. Bohemond și cei cinci sute de cavaleri care îl însoțesc sunt primiți de un baraj de săgeți care se abat asupra lor într-o trecătoare îngustă, unde nu mai reușesc să se desfășoare. *Dumnezeu îi scoase victorioși pe musulmani care omorâră un mare număr de franci. Bohemond și câțiva*

dintre tovarășii săi fură capturați. Sunt conduși, în lanțuri, spre Niksar, în nordul Anatoliei.

Eliminarea succesivă a lui Saint-Gilles, Godefroi și Bohemond, cei trei principali artizani ai invaziei france, părea pentru toți un semn ceresc. Celor care erau consternați de aparenta invincibilitate a occidentalilor le revenea curajul. Nu era momentul să le aplice o lovitură decisivă? Un om, în orice caz, o dorește mult. Este Dukak.

Oricum, tânărul rege din Damasc nu are nimic comun cu un apărător zelos al islamului. Nu a dovedit din plin, în timpul bătăliei de la Antiohia, că era gata să își trădeze semenii pentru ambițiile sale locale? De altfel, în primăvara anului 1100, regele selgiucid a descoperit subit necesitatea unui război sfânt împotriva necredincioșilor. Unul dintre vasalii săi, un șef beduin de pe platoul Golan, s-a plâns de incursiunile repetate ale francilor din Ierusalim care prădau recoltele și furau animalele, iar Dukak a decis să-i intimideze. Într-o zi de mai, în timp ce Godefroi și mâna lui dreaptă, Tancrede, un nepot al lui Bohemond, se întorceau cu oamenii lor de la o razie fructuoasă, armata din Damasc îi atacă. Îngreunați de pradă, francii au fost incapabili să angajeze lupta. Au preferat să fugă, lăsând în urma lor mai mulți morți. Tancrede însuși a scăpat ca prin urechile acului.

Pentru a se răzbuna, a organizat un raid de represalii în împrejurimile metropolei siriene. Livezile au fost devastate, satele jefuite și incendiate. Surprins de amploarea și rapiditatea ripostei, Dukak nu a îndrăznit să intervină. Cu versatilitatea obișnuită, regretând deja amar operațiunea de pe platoul Golan, i-a propus lui Tancrede să-i plătească o sumă mare dacă se retrage. Bineînțeles, această ofertă nu a făcut decât să întărească hotărârea prințului franc. Estimând, cu toată logica lui, că regele era încolțit, i-a trimis o delegație de șase persoane pentru a-l soma să se convertească la creștinism sau să-i ofere Damascul. Atât și nimic mai mult. Uluit de atâta aroganță, regele selgiucid a ordonat să fie arestați emisarii și, furios la culme, le-a impus, la rândul său, să treacă la islamism. Unul dintre ei a acceptat. Ceilalți cinci au fost decapitați pe loc.

Imediat ce află vestea, Godefroi se alătură lui Tancrede și, cu toți oamenii de care dispun, se dedau, timp de zece zile, la distrugerea sistematică a împrejurimilor metropolei siriene. Bogata câmpie Ghuta, care *înconjoară Damascul așa cum aureola înconjoară luna,* după expresia lui Ibn Jobair, oferea un spectacol dezolant. Dukak nu reacționă. Închis în palatul său din Damasc, aștepta să treacă uraganul. Cu atât mai mult cu cât vasalul său din

Golan îi renega suzeranitatea și de acum trebuia să plătească tributul anual guvernatorului din Ierusalim. Mai grav încă, populația metropolei siriene începea să se plângă de incapacitatea conducătorilor ei de a o proteja. Îi ponegrea pe toți acești soldați turci care se umflau în pene ca niște păuni prin piețe, dar care dispăreau sub pământ imediat ce inamicul era la porțile orașului. Dukak nu avea decât o obsesie: să se răzbune, și cât mai repede posibil, doar pentru a se reabilita în ochii propriilor lui supuși.

Ne putem lesne imagina că, în aceste condiții, moartea lui Godefroi a provocat o imensă bucurie conducătorului selgiucid, care, cu trei luni mai înainte, ar fi rămas aproape indiferent. Survenită câteva zile mai târziu, capturarea lui Bohemond îl încurajează să întreprindă o acțiune fulger.

Ocazia se ivește în octombrie. *Când Godefroi fu omorât,* povestește Ibn al-Qalanissi. *Fratele său contele Baudouin, guvernator în Edessa, porni spre Ierusalim cu cinci sute de călăreți și pedestrași. La aflarea veștii, Dukak își adună trupele și porni spre el. Îl întâlni aproape de Beirut.* Baudouin încearcă vizibil să preia succesiunea lui Godefroi. Este un cavaler recunoscut pentru brutalitatea sa și lipsa de scrupule, așa cum asasinarea „părinților săi adoptivi” la Edessa a demonstrat-o, dar este și un războinic curajos și viclean, a cărui prezență la Ierusalim ar constitui o amenințare permanentă pentru Damasc și restul Siriei musulmane. Omorârea sau capturarea lui în acest moment critic însemna de fapt decapitarea armatei invadatoare și punerea în discuție a prezenței francilor în Orient. Iar dacă data este bine aleasă, nu același lucru se poate spune despre locul atacului.

Venind din nord, de-a lungul coastei mediteraneene, Baudouin trebuie să ajungă la Beirut în jur de 24 octombrie. Înainte, trebuie să traverseze Nahr-el-Kalb, fosta frontieră fatimidă. Aproape de gura de vărsare a „Fluviului câinelui”, drumul se îngreunează, ocolind faleze și

munți abrupți. Locul este ideal pentru o ambuscadă. Exact acolo Dukak a decis să îi atace pe franci, ascunzându-și oamenii în grote sau pe pantele împădurite. Regulat, iscoadele sale îl informează cu privire la înaintarea inamicului.

Din cele mai vechi timpuri, Nahr-el-K.alb este obsesia cuceritorilor. Când unul dintre ei reușește să forțeze trecerea, este atât de mândru, încât își înscrie pe faleză reușita. Pe vremea lui Dukak, se pot admira deja mai multe astfel de vestigii, de la hieroglifele faraonului Ramses al II-lea și cuneiformele babilonianului Nabucodonosor, la elogiile latine pe care împăratul roman de origine siriană, Septimiu Sever, le adresase valoroșilor

săi legionari galezi. Dar, în afară de această mână de învingători, câţi războinici şi-au văzut visurile zdrobite de aceste stânci, fără a lăsa vreo urmă! Regele Damascului e mai mult ca sigur că „blestematul de Baudouin” se va alătura acestei cohorte de învinşi. Dukak are toate motivele să fie optimist. Trupele sale sunt de şase sau şapte ori mai numeroase decât cele ale şefului franc şi, mai ales, beneficiază de efectul surprizei. Nu numai că îşi va repara afrontul care i-a fost adus, dar îşi va reocupa locul printre prinţii Siriei şi îşi va exercita din nou autoritatea pe care venirea francilor i-a subminat-o.

Dacă există un om căruia miza bătăliei nu i-a scăpat, este noul conducător din Tripoli, cadiul Fakhr el-Mulk, care i-a succedat în urmă cu un an fratelui său, Jalal el-Mulk. Oraşul său fiind sub influenţa regelui din Damasc înainte de sosirea occidentalilor, nu duce lipsă de motive pentru a se teme de înfrângerea lui Baudouin, căci Dukak va vrea atunci să se erijeze în campion al islamului şi în eliberator al pământului sirian, căruia va trebui să-i recunoască suzeranitatea şi să-i suporte capriciile.

Pentru a-l evita, Fakhr el-Mulk nu scapă ocazia. Când află că Baudouin se apropie de Tripoli în drum spre Beirut apoi Ierusalim, îi trimite vin, miere, pâine, carne, precum şi cadouri din aur şi argint, până şi un mesager care insistă să-l vadă în particular şi care îi spune de ambuscada pusă la cale de Dukak, fumizându-i numeroase detalii despre dispunerea trupelor din Damasc, oferindu-i sfaturi cu privire la cele mai bune tactici de utilizat. Şeful franc, mulţumind cadiului pentru colaborarea sa, pe cât de preţioasă pe atât de neaşteptată, îşi reia drumul spre Nahr-el-Kalb.

Fără să bănuiască ceva, Dukak se pregăteşte să-i lovească pe franci imediat ce aceştia intră în zona îngustă de coastă pe care arcaşii săi o ţintesc. De fapt, francii îşi fac apariţia dinspre localitatea Junieh şi înaintează afişând o totală nepăsare. Câţiva paşi şi vor fi prinşi în capcană. Dar brusc, iată-i că se opresc, apoi, încet, încep să dea înapoi. Nimic nu se întâmplă încă, dar văzând că inamicul nu a căzut în cursă, Dukak îşi pierde toate atuurile. Hărţuit de emiri, dă în cele din urmă ordin arcaşilor săi să lanseze câteva salve de săgeţi, fără să mai îndrăznească să-şi trimită cavalerii împotriva francilor. La căderea nopţii, moralul trupelor musulmane este la pământ. Arabi şi turci se acuză mutual de laşitate. Izbucnesc câteva altercaţii. A doua zi dimineaţă, după o scurtă confruntare, trupele din Damasc se retrag către munţii libanezi, în timp ce francii îşi continuă liniştiţi drumul spre Palestina.

Deliberat, cadiul din Tripoli a ales să-l salveze pe Baudouin, considerând că principala amenințare asupra orașului său vine de la Dukak, care acționase la fel față de Karbuka, în urmă cu doi am. Și pentru unul și pentru altul, prezența francilor a părut, la momentul decisiv, ca un rău mai mic. Dar răul se va propaga foarte repede. Trei săptămâni după ambuscada ratată de la Nahr-el-Kalb, Baudouin se proclamă regele Ierusalimului și se lansează într-o dublă acțiune de organizare și de cucerire, pentru a consolida ceea ce obținuse. Încercând, aproape un secol mai târziu, să înțeleagă ce i-a făcut pe franci să vină în Orient, Ibn al-Athir va atribui inițiativa regelui Baudouin, „al-Bardawil”, pe care îl considera într-un fel șeful Occidentului. Nu este fals, căci dacă acest cavaler nu a fost decât unul dintre numeroșii responsabili ai invaziei, istoricul din Moșul are dreptate să-l desemneze ca principalul artizan al ocupației. În fața lipsei de unitate iremediabile a lumii arabe, statele france se conturează, prin determinarea lor, calitățile războinice și relativa lor solidaritate, ca o veritabilă putere regională.

Musulmanii dispun totuși de un atu considerabil: extrema slăbiciune numerică a inamicilor lor. A doua zi după căderea Ierusalimului, majoritatea francilor au plecat spre țările lor. Baudouin nu poate conta, de la ajungerea sa pe tron, decât pe câteva sute de cavaleri. Dar această slăbiciune aparentă dispare când se află, în primăvara anului 1100, că alte armate france, mult mai numeroase decât cele cunoscute până atunci, s-au adunat la Constantinopol.

Primii care se alarmează sunt, evident, Kilij Arslan și Danișmend, care își amintesc încă de ultima trecere a francilor prin Asia Mică. Fără să ezite, decid să-și unească forțele pentru a încerca să blocheze calea noii invazii. Turcii nu mai îndrăznesc să se aventureze la Niceea sau

Dorileea, de acum deținute temeinic de către rumi. Preferă să încerce o nouă ambuscadă mult mai departe, în sud-estul Anatoliei. Kilij Arslan, care a mai înaintat în vârstă și a câștigat experiență, otrăvește toate sursele de apă de-a lungul drumului urmat de expediția precedentă.

În mai 1100, sultanul află că aproape o sută de mii de oameni au trecut Bosforul, comandați de Saint-Gilles, care se stabilise de un an în Bizanț. Încearcă să le urmărească mișcările pas cu pas pentru a ști în ce moment să-i surprindă. Prima lor etapă ar trebui să fie Niceea, dar, curios, iscoadele postate aproape de fosta capitală a sultanului nu îi văd venind. Pe țărmul Mării Marmara și chiar la Constantinopol, nu se știe nimic de ei. Kilij Arslan nu le dă de urmă decât la sfârșitul lunii iunie, când apar brusc sub

zidurile unui oraș care îi aparţine, Ankara, situat în centrul Anatoliei, în plin teritoriu turc și la care nu se gândise în niciun moment că va fi atacat. Până să aibă el timp să ajungă, francii l-au cucerit deja. Kilij Arslan se crede în urmă cu patru ani, în momentul căderii orașului Niceea. Dar nu este momentul lamentărilor, căci occidentalii amenință de acum chiar inima domeniului său. Decide să organizeze o ambuscadă imediat ce francii vor ieși din Ankara pentru a-și relua daimul spre sud. Dar, încă o dată, se comite o eroare: invadatorii, întorcând spatele Siriei, merg hotărâți spre nord-est, înspre Niksar, puternica citadelă unde Danișmend îl ține captiv pe Bohemond. Acesta este motivul! Francii încearcă să-l elibereze pe stăpânul din Antiohia!

Sultanul și aliatul său încep abia acum să înțeleagă, fără să le vină să creadă, curiosul itinerar al invadatorilor. Într-un fel, sunt liniștiți, căci acum pot alege locul ambuscadei. Va fi satul Merzifun, unde occidentalii vor ajunge în primele zile ale lui august, topiți de soarele arzător. Armata lor nu este deloc impresionantă. Câteva sute de cavaleri care înaintează greoi, sub armurile încinse și, în urma lor, o mulțime pestriță, care numără mai mult femei și copii decât luptători adevărați. Imediat ce primul val de călăreți turci intră în luptă, francii dau bir cu fugiții. Nu este o bătălie, ci un măcel, care continuă o zi întreagă. La căderea nopții, Saint-Gilles fuge cu câțiva apropiați, fără chiar să mai anunțe restul armatei. A doua zi, ultimii supraviețuitori sunt prinși. Mii de tinere sunt capturate, pentru a popula haremurile Asiei.

Nici nu se termină bine masacrul de la Merzifun, că mesagerii vin să îl anunțe pe Kilij Arslan: o nouă expediție francă înaintează deja prin Asia Mică. De această dată, itinerarul nu mai surprinde. Războinicii cruciați au pornit pe drumul din sud și abia după mai multe zile de mers își dau seama că traseul lor este o cursă. Când, la finele lunii august, sultanul sosește din nord-est cu călăreții săi, francii, torturați de sete, sunt deja în agonie. Sunt decimați fără nicio rezistență.

Invazia cruciaților nu se sfârșește aici. Urmează o a treia expediție francă, pe același drum, la interval de o săptămână. Cavaleri, pedestrași, femei și copii sosesc, complet deshidratați, aproape de orașul Heracleea. Zăresc deja scânteierea unui râu, spre care se precipită toți, în dezordine. Dar exact pe malul acestui curs de apă îi așteaptă Kilij Arslan…

Niciodată francii nu își vor reveni după acest triplu masacru. Cu dorința de expansiune care îi animă în acești ani decisivi, venirea unui număr atât

de mare de oameni, combatanți sau nu, le-ar fi permis fără îndoială să colonizeze întreg Orientul arab înainte să mai aibă timp să-și revină. Și totuși, tocmai această penurie de oameni va sta la originea cele mai durabile și mai spectaculoase opere a francilor pe pământ arab: construirea cetăților. Căci, pentru a compensa slăbiciunea efectivelor lor, vor trebui să construiască fortărețe, atât de bine protejate, încât o mână de apărători să poată ține în șah o mulțime de asediatori. Dar, pentru a depăși handicapul numeric, francii vor dispune, timp de mulți ani, de o armată și mai redutabilă decât fortărețele lor: toropeala lumii arabe. Nimic nu ilustrează mai bine această stare de lucruri decât descrierea pe care o va face Ibn al-Athir extraordinarei bătălii care se desfășoară în fața orașului Tripoli, la începutul lunii aprilie 1102.

Saint-Gilles, Dumnezeu să-l blesteme, revine în Siria după ce fusese zdrobit de Kilij Arslan. Nu dispunea decât de trei sute de oameni. Atunci, Fakhr el-Mulk, stăpânul din Tripoli, trimite vorbă regelui Dukak și guvernatorului din Homs: „Acum este momentul să terminăm cu Saint-Gilles, fiindcă are atât de puține trupe!” Dukak trimite două mii oameni, iar guvernatorul din Homs vine personal. Trupele din Tripoli li se alătură în fața porților orașului și intră în luptă cu Saint-Gilles. Acesta trimise o sută de soldați împotriva oamenilor din Tripoli, o sută împotriva celor din Damasc, cincizeci împotriva celor din Homs și opri cincizeci cu el. Doar la vederea inamicului, și oamenii din Homs o și iau la fugă, urmați imediat de cei din Damasc. Doar cei din Tripoli se înfruntă, dar Saint-Gilles îi atacă cu ceilalți două sute de soldați, îi învinse și omorî șapte mii.

Trei sute de franci care înving mai multe mii de musulmani? Se pare, totuși, că relatarea istoricului arab este conformă cu realitatea. Explicația cea mai probabilă este că Dukak a vrut să i-o plătească cadiului din Tripoli pentru atitudinea avută în momentul ambuscadei de la Nahr-el-Kalb. Trădarea lui Fakhr el-Mulk împiedicase eliminarea fondatorului regatului din Ierusalim; revanșa regelui din Damasc va permite crearea unui al patrulea stat franc: comitatul Tripoli.

Șase săptămâni după această înfrângere umilitoare, asistăm la o nouă demonstrație de delăsare din partea conducătorilor regiunii care, în ciuda avantajului numeric, se dovedesc incapabili să-și fructifice victoria.

Scena se petrece în mai 1102. O armată egipteană de aproape douăzeci de mii de oameni, comandată de Charaf, fiul vizirului al-Afdal, a sosit în Palestina și a reușit să surprindă trupele lui Baudouin la Ramla, aproape de

portul Jaffa. Regele însuși a scăpat doar după ce a stat ascuns pe burtă, printre trestii. Majoritatea cavalerilor săi sunt uciși sau capturați. În acea zi, armata din Cairo este perfect în măsură să acapareze Ierusalimul, căci, așa cum va zice Ibn al-Athir, orașul este lipsit de apărare iar regele franc a fugit.

Anumiți oameni ai lui Charaf îi ziseră: „Să cucerim Orașul sfânt!” Alţii îi ziseră: „Mai degrabă Jaffa!” Charaf nu reușea să se decidă. În timp ce ezita astfel, francii primiră întăriri de pe mare, iar Charaf fu nevoit să se întoarcă la tatăl său în Egipt.

Văzând că a trecut la un pas de victorie, stăpânul din Cairo decide să lanseze o nouă ofensivă anul următor, apoi și în celălalt. Dar, la fiecare tentativă, un eveniment neprevăzut se interpune între el și victorie. O dată, flota egipteană se ceartă cu armata de uscat. Altă dată, comandantul expediției moare accidental, dispariția sa provocând dezamăgire în rândul trupelor. Era un general curajos, dar, ne spune Ibn al-Athir, extrem de superstițios. *I se prezisese că va muri de la căzătura unui cal și, când a fost numit guvernator în Beirut, a ordonat să se scoată întreg dalajul de pe străzi de teamă să nu-i alunece calul pe el. Dar prudența nu te ferește de destin.* În timpul bătăliei, calul său se cabrează fără să fie atacat, iar generalul cade mort în mijlocul trupelor sale. Ghinion, lipsă de imaginație, lipsă de curaj, expedițiile succesive ale lui al-Afdal se termină toate lamentabil. În acest timp, francii își continuă liniștiți cucerirea Palestinei.

După ce au cucerit Haifa și Jaffa, atacă, în mai 1104, portul Acra, care, datorită radei sale naturale, este singurul loc unde corăbiile pot acosta atât vara cât și iarna. *Fără speranță la vreun ajutor, guvernatorul egiptean ceru îndurare pentru el și locuitorii orașului,* zice Ibn al-Qalanissi. Baudouin le promite să stea liniștiți, dar imediat ce musulmanii ies din oraș luându-și cu ei bunurile, francii îi atacă, îi jefuiesc și omoară o mare parte dintre ei. Al-Afdal jură să răzbune

această nouă umilire. Va trimite în fiecare an o puternică armată împotriva francilor, dar de fiecare dată va fi un nou dezastru. Ocazia pierdută la Ramla în mai 1102 nu va mai reveni.

Și în nord, neglijența emirilor musulmani îi salvează pe franci de la pieire. După capturarea lui Bohemond în august 1100, principatul pe care l-a fondat la Antiohia rămâne șapte luni fără șef, practic fără armată, dar niciun monarh vecin, nici Redwan, nici Kilij Arslan, nici Danișmend, nu se gândește să profite. Lasă francilor timp să aleagă un regent pentru Antiohia, împrejurare de care va profita Tancrede, nepotul lui Bohemond, care își ia

în posesie fieful în martie 1102 și care, pentru a-și afirma prezența, va face ravagii în împrejurimile orașului Alep, așa cum făcuse cu un an mai înainte la Damasc. Redwan reacționează mai slab decât fratele său, Dukak. Îi zice lui Tancrede că este gata să-i satisfacă orice capriciu dacă se retrage. Mai arogant ca niciodată, francul cere să se pună o imensă cruce pe minaretul marii moschei din Alep. Redwan se conformează. O umilire care, așa cum vom vedea, va avea urmări!

În primăvara anului 1103, Danișmend, care cunoaște ambițiile lui Bohemond, decide pe neașteptate să-l elibereze fără nicio compensație politică. „Îi ceru o sută de mii de dinari răscumpărare și eliberarea fiicei lui Yaghi Siyan, fostul stăpân din Antiohia, care era prizonieră.” Ibn al-Athir se scandalizează.

Ieșit din închisoare, Bohemond revine în Antiohia, redând curajul poporului său și nu întârzie să îi pună să plătească prețul răscumpărării pe locuitorii orașelor vecine. Musulmanii suportară astfel un prejudiciu care îi făcu să uite de binefacerile capturării lui Bohemond!

După ce s-a „achitat” pe cheltuiala populației locale, prințul franc începe să-și lărgească domeniul. În primăvara anului 1104, o operațiune comună a francilor din Antiohia și Edessa este declanșată împotriva fortăreței Harran, care domină vasta câmpie ce se întinde pe malul Eufratului și care controlează de fapt căile de comunicație dintre Irak și Siria de Nord.

Orașul însuși nu prezintă mare interes. Ibn Jobair, care îl va vizita câțiva ani mai târziu, îl va descrie în termeni descurajatori.

La Harran, apa nu a cunoscut niciodată prospețimea, căldura intensă îi arde fără încetare teritoriul. Nu găsești deloc un colț de umbră unde să-ți faci siesta; se respiră greu. Harran dă impresia că a fost

abandonat în câmpia goală. Nu mai are strălucirea unui oraș, iar împrejurimile nu mai au nicio eleganță.

Dar valoarea lui strategică este considerabilă. Odată cucerit Harran, francii ar putea înainta spre Moșul și chiar spre Bagdad. Căderea orașului ar lăsa regatul din Alep pradă încercuirii. Obiective ambițioase, desigur, dar invadatorii nu duc lipsă de îndrăzneală. Cu atât mai mult cu cât diviziunea lumii arabe îi încurajează. Lupta sângeroasă între frații dușmani Barkyaruq și Mohammed reluându-se, Bagdadul trece din nou de la un sultan selgiucid la altul. La Moșul, atabegul Karbuka tocmai murise iar succesorul său, emirul turc Jekennich, nu reușește să se impună.

Chiar și la Harran, situația este haotică. Guvernatorul a fost asasinat de unul din ofițerii săi în cursul unei petreceri, iar orașul este trecut prin foc și sabie. *În acest moment francii porniră spre Harran*, va explica Ibn al-Athir. Când Jekermich, noul conducător din Moșul, și vecinul său Sokman, fost guvernator în Ierusalim, află, cei doi se războiau între ei.

Sokman voia să-și răzbune unul dintre nepoți, omorât de Jekennich, și se pregăteau de înfruntare. Dar în fața acestui fapt nou, se invitară să-și unească forțele pentru a salva situația din Harran, fiecare arătându-se pregătit să-și ofere viața Domnului și să nu caute decât gloria Celui de Sus. Se reuniră, încheiară alianța și porniră împotriva francilor, Sokman cu șapte mii de călăreți turkmeni iar Jekermich cu trei mii.

Pe malul râului Balikh, un afluent al Eufratului, cei doi aliați întâlniră inamicul în mai 1104. Musulmanii se prefăcură că fug, lăsându-i pe franci să-i urmărească mai bine de o oră. Apoi, la un semnal al emirilor lor, fac stânga-mprejur, își încercuiesc urmăritorii și îi taie în bucăți.

Bohemond și Tancrede se despărțiseră de grosul trupelor și se ascunseseră în spatele unei coline pentru a-i prinde pe musulmani din spate. Dar, când văzură că ai lor erau învinși, deciseră să nu mai miște. Așteptară deci noaptea și fugiră, urmăriți de musulmanii care îi omorâră și capturară un mare număr din însoțitorii lor. Abia scăpară cu șase cavaleri.

Printre șefii franci care participă la bătălia de la Harran, este și Baudouin al II-lea, un văr al regelui Ierusalimului care i-a urmat în fruntea comitatului Edessa. Și el a încercat să fugă, dar, traversând râul

Balikli prin vad, calul său s-a împotmolit. Soldații lui Sokman l-au luat prizonier și l-au dus la cortul șefului lor, ceea ce provocă, potrivit relatării lui Ibn al-Athir, invidia aliaților lor.

Oamenii lui Jekermich îi ziseră: „Ce vom părea noi dacă ceilalți iau toată prada iar noi rămânem cu mâinile goale?” Și îl convinseră să meargă să-l caute pe conte în cortul lui Sokman. Când acesta reveni, fu foarte afectat. Tovarășii săi erau deja în șa, gata de luptă, dar el îi reținu zicând: „Nu trebuie ca bucuria victoriei noastre să fie umbrită de disputa noastră. Nu vreau să-mi vărs furia dând satisfacție inamicului în defavoarea musulmanilor.” Adună atunci toate armele și flamurile luate de la franci, își îmbrăcă oamenii cu hainele lor, îi urcă pe cai, apoi se îndreptă spre fortărețele francilor. De fiecare dată, aceștia, crezând că li se întorc oamenii victorioși, le ieșeau în întâmpinare. Sokman îi masacra și cucerea fortăreața. Repetă stratagema în mai multe locuri.

Răsunetul victoriei de la Harran va fi enorm, după cum o mărturisește tonul neobișnuit de entuziast al lui Ibn al-Qalanissi:

Fu pentru musulmani o victorie fără seamăn. Moralul francilor fu afectat, numărul lor scăzu, capacitatea lor ofensivă slăbi ca și armamentul lor. Moralul musulmanilor fu întărit, ardoarea lor de a-și apăra religia crescu. Oamenii se felicitară pentru această victorie și erau siguri că succesul îi abandonase pe franci.

Un franc, și nu singurul, va fi efectiv demoralizat de înfrângere: Bohemond. Câteva luni mai târziu se îmbarcă pe un vas. Nu va mai fi văzut niciodată pe pământ arab.

Bătălia de la Harran a îndepărtat astfel din scenă, de această dată definitiv, principalul artizan al invaziei. Cel mai important, însă, a înfrânat pentru totdeauna înaintarea francilor spre est. Dar, ca și egiptenii în 1102, învingătorii se arată incapabili să fructifice succesul lor. În loc să se îndrepte împreună spre Edessa, la două zile de mers de câmpul bătăliei, se separă, din cauza disputelor. Iar dacă șiretlicul lui Sokman îi permite să mai cucerească unele fortărețe fără mare importanță, Jekermich se lasă imediat surprins de Tancrede, care reușește să captureze mai multe persoane din suita lui, printre care și o tânără prințesă de o frumusețe rară, la care stăpânul din Moșul ține atât de mult, încât trimite vorbă lui Bohemond și Tancrede că este dispus să o recupereze în schimbul lui Baudouin al II-lea de Edessa sau să o răscumpere pentru cincisprezece mii de dinari în aur. Unchiul și nepotul se consultă, apoi îl informează pe Jekermich că preferă să ia banii și să-și lase compatriotul în captivitate – ceea ce va dura peste trei ani. Nu se cunoaște care a fost sentimentul emirului la acest răspuns mai puțin cavaleresc al șefilor franci. Le va plăti suma convenită, își va recupera prințesa și îl va păstra pe Baudoin lângă el.

Dar lucrurile nu se opresc acolo. Bătălia de la Harran va face loc unuia dintre cele mai ciudate episoade ale războaielor france.

Scena se derulează patru ani mai târziu, la începutul lunii octombrie 1108, într-un câmp de pruni, unde se coc ultimele fructe negre. De jur-împrejur, coline ușor împădurite, care se continuă la infinit. Pe una din ele se ridică, maiestuoase, meterezele de la Teii Bacher, în apropierea cărora cele două armate care se vor înfrunta oferă un spectacol puțin obișnuit.

Într-o tabără, Tancrede din Antiohia, înconjurat de o mie cinci sute de cavaleri și pedestrași franci, purtând coifuri care le acoperă capul și nasul și

ținând strâns în mâini săbii, buzdugane sau topoare ascuțite. Alături de ei stau șase sute de cavaleri turci, trimiși de Redwan din Alep.

În cealaltă tabără, emirul din Moșul, Jawali, cu zalele acoperite de o robă lungă, cu mâneci brodate, a cărui armată numără două mii de oameni împărțiți în trei batalioane: în stânga arabi, la dreapta turci, iar în centru cavaieri franci, printre care Baudouin din Edessa și vărul său Jocelin, stăpân în Teii Bacher.

Cei care participaseră la bătălia uriașă de la Antiohia își puteau imagina că, zece ani mai târziu, un guvernator din Moșul, succesorul atabegului Karbuka, ar încheia o alianță cu un conte franc din Edessa și că se vor bate cot la cot împotriva unei coaliții formate dintr-un prinț franc din Antiohia și regele selgiucid din Alep? Cu siguranță, nu a trecut mult timp până ce francii au devenit parteneri în jocul sângeros dintre regii musulmani! Cronicarii nu par deloc șocați. S-ar putea chiar sesiza la fbn al-Athir un zâmbet amuzat, dar el va evoca certurile francilor și alianțele lor fără a schimba tonul, exact cum vorbește de-a lungul lucrării sale, *Istoria perfectă,* despre nenumărate conflicte între prinții musulmani. În timp ce Baudouin era prizonier la Moșul, explică istoricul arab, Tancrede pusese mâna pe Edessa, ceea ce lasă de înțeles că nu era deloc grăbit să-și vadă compatriotul în libertate. El însuși uneltise pentru ca Jekermich să-l țină la el cât mai mult posibil.

Dar, în 1107, după ce acest emir este răsturnat de la putere, contele ajunge în mâinile noului stăpân din Moșul, Jawali, un aventurier turc de o inteligență remarcabilă, care a înțeles din mers avantajul pe care l-ar putea obține din disputa celor doi șefi franci. Deci, l-a eliberat pe Baudouin, i-a oferit veșminte scumpe și a încheiat cu el o alianță. „Fieful dumneavoastră din Edessa este amenințat, i-a zis el pe scurt, iar poziția mea la Moșul nu este deloc sigură. Să ne ajutăm reciproc.”

Imediat ce fu eliberat, *va povesti Ibn al-Athir,* contele Baudouin, al-Comes Bardawil, va merge să-l vadă pe „Tancry” la Antiohia și îi ceru să-i înapoieze Edessa. Tancrede îi oferi treizeci de mii de dinari, cai, arme, haine și multe alte lucruri, dar refuză să-i înapoieze orașul. Iar când Baudouin, furios, părăsi Antiohia, Tancrede încercă să-l urmărească pentru a-l împiedica să ajungă la aliatul său Jawali. Avură loc câteva acroșaje între ei, dar după fiecare luptă se întâlneau pentru a mânca împreună și a pălăvrăgi!

Sunt nebuni, acești franci, pare să zică istoricul din Moșul. Și continuă:

Cum nu reușeau să rezolve această problemă, o mediere fu încercată de către patriarh, care este pentru ei un fel de imam. Acesta numi o comisie de episcopi și preoți care atestară că Bohemond, unchiul lui Tancrede, înainte de a se întoarce în țara sa, îi recomandase să îi dea Edessa lui Baudouin dacă revenea din captivitate. Stăpânul din Antiohia acceptă arbitrajul iar contele își reprimi domeniul.

Estimând că victoria sa se datora mai puțin bunăvoinței lui Tancrede decât temerii de o intervenție a lui Jawali, Baudouin a eliberat fără întârziere toți prizonierii musulmani de pe teritoriul său, mergând până la executarea unuia dintre funcționarii săi creștini care adresase în public injurii islamului.

Tancrede nu era singurul conducător exasperat de curioasa alianță dintre conte și emir. Regele Redwan scrise stăpânului din Antiohia pentru a-l preveni de ambițiile și perfidia lui Jawali. Îi zise că acest emir voia să cucerească Alep și că, dacă reușea, francii nu vor mai putea să se mențină în Siria. Ataşamentul regelui selgiucid față de siguranța francilor este destul de ciudată, dar, între prinți, se înțeleg repede, dincolo de barierele religioase și culturale. O nouă coaliție islamo-francă se formase deci pentru a face față primei înțelegeri. Așa au apărut, în acea lună de octombrie 1108, aceste două armate care stau față în față, aproape de zidurile din Teii Bacher.

Cei din Antiohia și din Alep câștigă imediat avantaj. *Jawali juge iar un mare număr de musulmani își caută refugiu la Teii Bacher, unde Baudouin și vărul său Jocelin îi tratează cu bunăvoință; îi îngrijiră pe răniți, le dădură haine și îi conduseră acasă.* Omagiul adus de istoricul arab spiritului cavaleresc al lui Baudouin contrastează cu opinia pe care

locuitorii creștini din Edessa o au față de conte. Aflând că acesta fusese învins, și crezându-l fără îndoială mort, armenii din oraș se gândesc că a venit momentul să se elibereze de sub dominația francă. La sosirea sa, Baudouin găsește capitala administrată de un fel de comună. Neliniștit de veleitățile de independență ale supușilor săi, îi arestează pe principalii notabili, dintre care mai mulți preoți, și ordonă să le scoată ochii.

Aliatul său Jawali ar fi vrut să acționeze la fel cu notabilii din Moșul, care și ei au profitat de absența lui pentru a se revolta. Trebuie totuși să renunțe, căci înfrângerea sa l-a discreditat. Soarta lui nu este acum de invidiat: și-a pierdut fieful, armata, averea, iar sultanul Mohammed a pus preț pe capul său. Dar Jawali nu se recunoaște învins. Se deghizează în negustor, ajunge la palatul din Ispahan și vine să se încline cu umilință în fața tronului

sultanului. Mișcat, Mohammed acceptă să-l ierte. După câtva timp, îl numește guvernator al unei provincii în Persia.

În ce îl privește pe Tancrede, victoria din 1108 l-a dus la apogeul gloriei sale. Principatul Antiohia a devenit o putere regională de care se tem toți vecinii, fie că sunt turci, arabi, armeni sau franci. Regele Redwan nu mai este decât un vasal terorizat. Nepotul lui Bohemond se autointitulează „marele emir”!

La doar câteva săptămâni după bătălia de la Teii Bacher, care consacră prezența francilor în Siria de Nord, este rândul regatului din Damasc să semneze un armistițiu cu Ierusalimul: veniturile din terenurile agricole situate între cele două capitale vor fi împărțite în trei, *o treime pentru turci, o treime pentru franci, o treime pentru țărani*, notează Ibn al-Qalanissi. *Un protocol fu redactat pe această bază.* Câteva luni mai târziu, metropola siriană recunoaște, printr-un nou tratat, pierderea unei zone și mai importante: bogata câmpie Bekaa, situată la est de muntele Liban, este la rândul ei împărțită cu regatul din Ierusalim. De fapt, locuitorii din Damasc sunt reduși, pur și simplu, la neputință. Recoltele lor sunt la dispoziția francilor, iar comerțul lor tranzitează prin portul Acra, unde acum, comercianții genovezi fac legea. În sudul Siriei ca și în nord, ocupația francă este o realitate cotidiană.

Dar francii nu se opresc acolo. În 1108, sunt pe punctul de a porni cea mai vastă mișcare de expansiune teritorială pe care au lansat-o de la căderea Ierusalimului. Toate orașele mari de pe coastă sunt amenințate, iar potentații locali nu mai au nici forța, nici voința să se apere.

Prima pradă vizată este Tripoli. Din 1103, Saint-Gilles s-a instalat în apropierea orașului și a construit o fortăreață căreia locuitorii i-au dat imediat numele lui. Bine conservată, „Qalaat Saint-Gilles” este încă vizibilă în secolul al XX-lea, în centrul orașului modern Tripoli. La sosirea francilor, cetatea se limitează la cartierul portului, al-Mina, la capătul unei peninsule a cărei cale de acces este controlată de această faimoasă fortăreață. Nicio caravană nu poate ajunge sau ieși din Tripoli fără a fi interceptată de oamenii lui Saint-Gilles.

Cadiul Fakhr el-Mulk vrea cu orice preț să distrugă citadela care amenință să-i sugrume capitala. În fiecare noapte, soldații săi încearcă lovituri îndrăznețe, pentru a înjunghia un paznic sau a strica un zid în construcție, dar abia în septembrie 1104 are loc operațiunea cea mai spectaculoasă. Întreaga garnizoană din Tripoli efectuează o ieșire masivă

sub conducerea cadiului și mai mulți războinici franci sunt masacrați, iar o aripă a fortăreței este incendiată. Saint-Gilles însuși este surprins pe unul din acoperișurile aprinse. Suferind arsuri grave, moare, cinci luni mai târziu, în chinuri groaznice. În timpul agoniei, cere să-i vadă pe emisarii lui Fakhr el-Mulk și le propune un târg: locuitorii din Tripoli vor înceta să atace citadela, în schimb, șeful franc se va angaja să nu mai deranjeze traficul călătorilor și mărfurilor. Cadiul acceptă.

Ciudat compromis! Scopul unui asediu nu este exact împiedicarea circulației oamenilor și a proviziilor? Și, totuși, se pare că între asediatori și asediați se stabilesc relații aproape normale. Dintr-odată, portul Tripoli cunoaște o revenire a activității, caravanele intră și ies după ce plătesc o taxă francilor, iar notabilii traversează liniile inamice cu un permis de liberă trecere! în realitate, cei doi beligeranți așteaptă. Francii speră că, din Genova sau Constantinopol, va veni o flotă creștină, pentru a le permite să atace orașul asediat. Cei din Tripoli așteaptă și ei ca o armată musulmană să le vină în ajutor. Sprijinul cel mai eficace ar trebui să vină din Egipt. Califatul fatimid este o mare putere maritimă, a cărui intervenție ar fi suficientă să-i descurajeze pe franci. Dar, între seniorul din Tripoli și cel din Cairo, relațiile sunt încă o dată dezastruoase. Tatăl lui al-Afdaî a fost sclav în familia cadiului și se pare că nu a avut relații prea bune cu stăpânii săi. Vizirul nu a ascuns niciodată ranchiuna și dorința de a-l umili pe Fakhr care, din partea lui, prefera să lase orașul lui Saint-Gilles decât să-l lase pe mâinile lui al-Afdal. Nici în Siria, cadiul nu poate conta pe vreun aliat. Trebuie să caute sprijin în altă parte.

Când veștile despre victoria de la Harran sosesc, în iunie 1104, trimite imediat un mesaj emirului Sokman, pentru a-i cere să-și desăvârșească victoria îndepărtându-i pe franci de Tripoli. În susținerea cererii sale, îi oferă o mare cantitate de aur și se angajează să suporte toate cheltuielile expediției. Învingătorul de la Harran este tentat. Adunând o armată puternică, se îndreaptă spre Siria. Dar ajungând la mai puțin de patru zile de mers de Tripoli, îl doboară un acces de angină. Trupele sale se dispersează. Moralul cadiului și al supușilor săi se prăbușește.

În 1105, apare, în cele din urmă, o lumină de speranță. Sultanul Barkyaruq moare de tuberculoză, ceea ce pune capăt interminabilului război fratricid care paralizează imperiul selgiucid de la începutul invaziei france. De acum înainte, Irakul, Siria și Persia occidentală nu ar mai trebui să aibă decât un singur stăpân, „sultanul salvator al lumii și al religiei, Mohammed

Ibn Malikșah”. Titlul purtat de acest monarh selgiucid, în vârstă de douăzeci și patru de ani, este luat ca atare de către locuitorii din Tripoli. Fakhr el-Mulk trimite sultanului mesaj după mesaj, primind promisiune după promisiune, dar nicio armată de salvatori nu apare.

Între timp, blocada orașului se întărește. Saint-Gilles a fost înlocuit de unul dintre verii săi, „al-Cerdani”, contele de Cerdagne, care accentuează presiunea asupra asediaților. Proviziile ajung tot mai greu pe cale terestră. Prețul mărfurilor cresc vertiginos: o livră de curmale se vinde cu un dinar din aur, un preț care asigură în mod obișnuit traiul unei familii întregi timp de mai multe săptămâni. Mulți dintre locuitori încearcă să emigreze spre Tyr, Homs sau Damasc. Penuria provoacă trădări. Notabilii orașului merg într-o zi la al-Cerdani și, pentru a obține favoruri, îi indică modalitățile prin care orașul reușește încă să primească provizii. Fakhr el-Mulk îi oferă atunci adversarului o sumă fabuloasă pentru a-i preda pe trădători. Dar contele refuză, iar a doua zi dimineață notabilii sunt găsiți morți chiar în tabăra inamică.

În ciuda acestei fapte, situația din Tripoli continuă să se deterioreze. Ajutoarele se lasă așteptate în continuare, iar zvonurile legate de apropierea unei flote france persistă. În disperare de cauză, Fakhr el-Moulk decide să meargă personal să-și susțină cauza la Bagdad pe lângă sultanul Mohammed și califul al-Mustazhir-billah. Unul din verii săi este însărcinat, în lipsa lui, să asigure interimatul guvernării, iar trupele sale obțin șase solde în avans. Își pregătește o importantă escortă de cinci sute de călăreți și pedestrași, cu numeroși servitori ducând cadouri de toate felurile: săbii cizelate, cai pur-sânge, rochii de gală brodate, precum și obiecte de bijuterie, specialitatea orașului Tripoli. Spre sfârșitul lunii martie 1108, părăsește orașul cu un lung cortegiu. *Ieși din Tripoli pe uscat*, precizează fără ambiguități Ibn al-Qalanissi, singurul cronicar care a trăit evenimentele, lăsând să se înțeleagă faptul că Fakhr obținuse de la franci autorizația de trecere prin liniile lor pentru a merge să solicite războiul sfânt împotriva lor! Dat fiind ciudatele rapoarte care există între asediatori și asediați, nu poate fi exclus. Dar pare mai plauzibil ca Fakhr să fi ajuns la Beirut cu corabia și abia de acolo a luat-o pe drum de uscat.

Oricum a fost, cadiul se oprește mai întâi la Damasc. Stăpânul din Tripoli avea o aversiune față de Dukak, dar incapabilul rege selgiucid a murit, fără îndoială otrăvit, ceva timp înainte, iar orașul este de acum în mâinile ucigașului său, atabegul Toghtekin, un fost sclav șchiop, ale cărui legături

ambigue cu francii vor domina scena politică siriană mai bine de douăzeci de ani. Ambițios, viclean, fără scrupule, acest militar turc este, ca și Fakh el-Mulk, un tip matur și realist. Rupându-se de atitudinile vindicative ale lui Dukak, îl primește pe stăpânul orașului Tripoli cu căldură, organizează un mare banchet în onoarea lui și îl invită chiar și în haremul său particular. Cadiul apreciază aceste atenții, dar preferă să locuiască în afara zidurilor orașului – încrederea are limitele ei!

La Bagdad, primirea este și mai somptuoasă. Cadiul este tratat ca un puternic monarh, atât de mare este prestigiul orașului Tripoli în lumea musulmană. Sultanul Mohammed îi trimite propria lui barcă pentru a traversa fluviul Tigru. Responsabilii cu protocolul îl conduc pe șeful din Tripoli la un salon plutitor, la capătul căruia a fost așezată o pernă mare, brodată, pe care se așază de obicei sultanul. Fakhr el-Mulk s-a așezat alături, pe locul vizitatorilor, dar demnitarii se precipită și îl apucă de brațe: monarhul a insistat personal ca oaspetele său să ia loc pe propria sa pernă. Primit din palat în palat, cadiul este întrebat de sultan, calif și colaboratorii lor în legătură cu asediul orașului, în timp ce întreg Bagdadul îi laudă curajul în războiul sfânt contra francilor.

Dar, când se ajunge la problemele politice, iar Fakhr el-Mulk îi cere lui Mohammed să tr imită o armată pentru a elibera orașul Tripoli, *sultanul*, menționează malițios Ibn al-Qalanissi, *ordonă câtorva dintre principalii săi emiri să plece cu Fakhr el-Mulk pentru a-l ajuta să-i respingă pe cei care asediază orașul; dădu ordin corpului expediționar să se oprească puțin și la Moșul pentru a-l recupera din mâinile lui Jawali și, imediat după aceea, să meargă la Tripoli.*

Fakhr el-Mulk este consternat. Situația la Moșul este atât de încurcată, încât ar trebui ani întregi de zile pentru a o rezolva. Dar mai ales, orașul este situat la nord de Bagdad, în timp ce Tripoli se află la vest. Dacă armata face un astfel de ocol, nu va ajunge niciodată la timp pentru a-i salva capitala. Aceasta poate cădea de la o zi la alta, insistă el. Dar sultanul nu vrea să audă nimic. Interesele imperiului selgiucid cer să acorde prioritate problemei de la Moșul. Cadiul a încercat totul, inclusiv să cumpere cu aur câțiva consilieri ai monarhului, dar în zadar: armata va merge mai întâi la Moșul. Când, după patru luni, Fakhr el-Mulk se întoarce, nu mai are loc niciun ceremonial. De acum este convins că nu își va mai putea păstra orașul. Ceea ce nu știe încă este că l-a pierdut deja.

La sosirea sa la Damasc, în august 1108, îi este anunțată trista veste. Demoralizați de prea lunga lui absență, notabilii din Tripoli au decis să încredințeze orașul stăpânului Egiptului, care a promis să-l apere de franci. Al-Afdal a trimis nave cu provizii și un guvernator care a preluat afacerile orașului având ca prim scop să pună mâna pe familia lui Fakhr el-Mulk, partizanii săi, averea sa, mobilele și efectele personale și să trimită totul cu navele în Egipt!

În timp ce vizirul se înverșunează astfel împotriva nefericitului cadiu, francii pregătesc asaltul final asupra orașului Tripoli. Șefii lor au sosit, unul după altul, sub zidurile orașului asediat. Șef peste toți este regele Baudouin din Ierusalim. Cu această ocazie s-a împăcat și Baudouin din Edessa cu Tancrede din Antiohia. Sunt și doi membri ai familiei lui Saint-Gilles, al-Cerdani și propriul fiu al contelui defunct, cel pe care cronicarii îl numesc Ibn Saint-Gilles, și care tocmai sosise din țara lui cu zeci de nave genoveze. Amândoi râvnesc la orașul Tripoli, dar regele din Ierusalim îi va obliga să lase deoparte certurile. Iar Jbn Saint-Gilles va aștepta finalul bătăliei pentru a-și asasina rivalul.

În martie 1109, totul pare pregătit pentru atacul concertat de pe mare și de pe uscat. Locuitorii din Tripoli observă aceste pregătiri cu înfrigurare, dar nu își pierd speranța. Nu le-a promis Al-Afdal că le va trimite o flotă mai puternică decât toate cele pe care le văzuseră până atunci, cu suficiente provizii, luptători și materiale de război pentru un an?

Locuitorii nu se îndoiesc de faptul că vasele genoveze vor pleca imediat ce flota fatimidă va apărea. Mai trebuie însă ca aceasta să ajungă la timp!

La începutul verii, zice Ibn al-Qalanissi, francii *începură să atace Tripoli cu toate forțele lor, împingând turnurile mobile spre ziduri. Când oamenii orașului văzură ce atacuri violente trebuiau să înfrunte,*

își pier dură curajul, căci înțeleseră că pierderea lor era inevitabilă. Mărfurile erau epuizate iarflota egipteană întârzia să apară. Vânturile nu erau prielnice voinței lui Dumnezeu care decide asupra lucrurilor. Francii își dublară efortul și cuceriră orașul prin luptă aprigă, pe 12 iulie 1109. După două mii de zile de rezistență, orașul bijuteriilor și al bibliotecilor, al stațiunilor și al cadiilor titrați este jefuit de către războinicii din Occident. Cele o sută de mii de volume ale Dar-em-Ilm sunt furate, apoi incendiate, pentru ca acele cărți „necredincioase” să fie distruse. După cronicarul din Damasc *francii hotărăra că o treime din oraș revenea genovezilor, celelalte două treimi fiului lui Saint-Gilles. Se puse deoparte pentru regele Baudouin*

tot ceea ce îi plăcu. De fapt, majoritatea locuitorilor sunt vânduți ca sclavi, ceilalți deposedați de bunurile lor și expulzați. Mulți vor merge spre portul Tyr. Fakhr el-Mulk își va sfârși viața în împrejurimile Damascului.

Iar flota egipteană? *Ajunse la Tyr la opt zile după căderea orașului Tripoli,* relatează Ibn al-Qalanissi, *când totul era sfârșit, din cauza sancțiunii divine care îi lovise pe locuitori.*

Francii au ales drept a doua pradă Beirut. Lipit de munții libanezi, orașul este înconjurat de păduri de pini, mai ales în târgurile din Mazraat-al-Arab și Ras-el-Nabeh, unde invadatorii vor găsi lemnul necesar construirii mașinilor lor de asediu. Beirut nu se apropie deloc de splendoarea orașului Tripoli, iar modestele lui vile se pot cu greu compara cu palatele romane, ale căror vestigii de marmură presară încă solul anticului Berytus. Dar este un oraș relativ prosper, grație portului său, situat pe cornișa unde, conform tradiției, Sfântul Gheorghe a doborât balaurul. Râvnit de cei din Damasc, *susținut fără interes de egipteni,* în cele din urmă, prin propriile sale mijloace, orașul îi înfruntă pe franci începând din februarie 1110. Cei cinci mii de locuitori ai săi se vor bate cu energia disperării, distrugând unul după altul turnurile din lemn ale asediatorilor. *Nici înainte, nici după, francii nu văzură o bătălie mai strașnică decât aceea!* exclamă Ibn al-Qalanissi. Invadatorii nu le-o vor ierta. Când orașul este cucerit, pe 13 mai, se dedau la un masacru orb. Drept exemplu.

Lecția a fost reținută. Vara următoare, *un anume rege franc* (se poate reproșa cronicarului din Damasc faptul că nu l-a recunoscut pe Sigurd, suveran din îndepărtata Norvegie?) *sosi pe mare cu peste șaizeci de vase pline cu luptători pentru a-și duce la capăt pelerinajul și a conduce un război în țările islamice. Când se îndrepta spre Ierusalim, Baudouin îi veni în întâmpinare și începură împreună asediul, pe mare și pe uscat, în fața portului Saida,* anticul Sidon al

fenicienilor. Zidurile sale, cel puțin o dată distruse și reconstruite de-a lungul istoriei, rămân și astăzi impresionante prin enormele lor blocuri din piatră, biciuite constant de Mediterana. Dar locuitorii săi, care dovediseră un mare curaj la începutul invaziei france, nu mai vor să se lupte căci, după Ibn al-Qalanissi, *se temeau de soarta Beirutului. Trim (seră deci francilor pe cadiul lor cu o delegație de notabili pentru a-i cere lui Baudouin să-i cruțe. Le acceptă cererea.* Orașul capitulă pe 4 decembrie 1110. De această dată, nu avu loc un masacru, ci un exod masiv spre Tyr și Damasc, care sunt deja pline de refugiați.

În șaptesprezece luni, Tripoli, Beirut și Saida, trei dintre cele mai renumite orașe ale lumii arabe, au fost cucerite și prădate, iar locuitorii lor masacrați sau deportați, emirii, cadiii și juriștii lor omorâți sau constrânși la exil, moscheile profanate. Ce forță îi mai poate împiedica pe franci să ajungă în curând la Tyr, Alep, Damasc, Cairo, Moșul sau – de ce nu? – la Bagdad? Mai există oare dorința de a rezista? La conducătorii musulmani, fără îndoială, nu. Dar, în rândul populației celor mai amenințate orașe, începe să se simtă efectul războiului sfanț, dus fără răgaz în cursul ultimilor treisprezece ani de pelerinii războinici ai Occidentului: jihadul, care nu mai era de mult timp decât un slogan folosit în discursurile oficiale, își face din nou apariția. Este din nou citat de câteva grupuri de refugiați, câțiva poeți, câțiva oameni religioși.

Îndeosebi de către unul, Abdu-Fadl Ibn al-Khachab, un cadiu din Alep, mic de înălțime și cu voce tare, care, prin tenacitatea și forța caracterului său, se decide să trezească uriașul adormit care a devenit lumea arabă. Primul său act popular este să înnoiască, la interval de doisprezece ani, scandalul pe care îl provocase pe vremuri al-Harawi pe străzile din Bagdad. De această dată, va fi o adevărată revoltă.

Capitolul V

UN ADVERSAR CU TURBAN

Vineri, 17 februarie 1111, cadiul Ibn al-Khachab intră furtunos în moscheea sultanului, la Bagdad, în compania unui important grup de locuitori din Alep, printre care un șerif hașemit, descendent al Profetului, asceți sufiști, imami, negustori, îl forțară pe predicator să coboare din scaun, pe care îl rupseră, *zice Ibn al-Qalanissi*, și începură să țipe, să se plângă de nenorocirile pe care le suferea islamul din cauza francilor care omorau oameni și înrobeau femeile și copiii. Cum îi împiedicau pe credincioși să se roage, responsabilii prezenți le promiseră, în numele sultanului, ca să-i liniștească: vor fi trimise armate pentru a apăra islamul împotriva francilor și a tuturor infidelilor.

Dar aceste cuvinte nu erau de ajuns pentru a-i calma pe revoltați, în vinerea următoare, reîncepură manifestările, de această dată în moscheea califului. Când gărzile încercară să le țină calea, le răsturnară brutal, rupseră scaunele din lemn, ornate cu arabescuri și versete coranice și proferară insulte chiar la adresa prințului credincioșilor. Bagdadul este cuprins de cea mai mare confuzie.

În același moment, *relatează cronicarul din Damasc pe un ton prefăcut naiv*, prințesa, sora sultanului Mohammed și soția califului, sosește la Bagdad venind de la Ispahan cu un echipaj magnific: pietre prețioase, haine somptuoase, sclavi de ambele sexe, servitori și multe alte lucruri nenumărate. Sosirea ei coincise cu scenele descrise mai sus. Bucuria și siguranța acestei întoarceri princiare fură tulburate. Califul al-Mustazhir-billah se arătă foarte nemulțumit. Vm să-i urmărească pe autorii incidentului pentru a-i pedepsi aspru, dar sultanul îl împiedică, se scuză pentru faptele acestor oameni și ordonă emirilor și șefilor militari să se întoarcă în provinciile lor pentru a se pregăti de jihad împotriva infidelilor, inamici ai lui Dumnezeu.

Dacă bunul al-Mustazhir a fost cuprins astfel de furie, a fost nu numai datorită neplăcerii cauzate tinerei lui soții, ci și sloganului care a fost scandat în gura mare pe străzile capitalei: „Regele rumilor este mai musulman decât prințul credincioșilor!” Căci știe că nu este vorba de o acuzație gratuită și că manifestanții, conduși de Ibn al-Kachab, fac, prin aceste declarații, aluzie la mesajul primit câteva săptămâni mai înainte de divanul califului. Mesajul era de la împăratul Alexie Comnenul și cerea

stăruitor musulmanilor să se unească cu rumii *pentru a lupta împotriva francilor și a-i expulza din teritoriile noastre.*

Paradoxal, dacă puternicul conducător al Constantinopolului și micul cadiu din Alep fac, de comun acord, demersuri la Bagdad, o fac pentru că se simt umiliți de același Tancrede. „Marele emir” franc, de fapt, i-a refuzat cu obrăznicie pe ambasadorii bizantini veniți să-i amintească faptul că războinicii din Occident juraseră să înapoieze basileului Antiohia și că, la treisprezece ani de la cucerirea orașului, încă nu și-au respectat promisiunea. În ce-i privește pe locuitorii din Alep, Tancrede le-a impus în cele din urmă un tratat din cale afară de dezonorant: vor trebui să îi plătească un tribut anual de douăzeci de mii de dinari, să-i predea două importante fortărețe în imediata vecinătate și să-i ofere, în semn de supunere, cei mai frumoși zece cai ai lor. La fel de timorat, regele Redwan nu a îndrăznit să refuze. Dar de când sunt cunoscuți termenii tratatului, capitala sa este în fierbere.

În momentele critice ale istoriei lor, locuitorii din Alep au avut, dintotdeauna, obiceiul de a se aduna în grupuri mici pentru a discuta aprins despre pericolele care îi pândesc. Notabilii se adună frecvent în marea moschee, așezați pe covoarele roșii, sau în curte, la umbra minaretului care domină casele colorate în ocru ale orașului. Negustorii se adună ziua, de-a lungul fostei străzi cu coloane construite de romani și care traversează Alep de la vest la est, de la poarta spre Antiohia la cartierul interzis din Citadelă, unde își are reședința tenebrosul Redwan. Această arteră centrală este de mult timp închisă circulației carelor și cortegiilor. Șoseaua a fost invadată de sute de tarabe, pe care se îngrămădesc stofe, ambră sau bibelouri, curmale, fistic sau condimente. Pentru a ține adăpost de soare și ploaie, strada și străduțele învecinate sunt acoperite complet cu un plafon din lemn care se înalță, la intersecții, în cupole înalte din stuc. În colțul aleilor, mai ales al celor care duc la piețele fabricanților de rogojini, fierarilor și negustorilor de lemn de foc, locuitorii din Alep stau de vorbă în fața numeroaselor birturi care, într-un miros persistent de ulei încins, carne friptă și condimente, propun feluri de mâncare la prețuri modice: chifteluțe de oaie, clătite, linte. Familiile modeste își cumpără mâncarea preparată în piață; doar cei bogați își permit să gătească acasă. Nu departe de birturi, se aude clinchetul caracteristic vânzătorilor de *șarab*, băuturi proaspete din fructe concentrate, pe care francii le vor împrumuta de la arabi sub formă lichidă, „sirop”, sau înghețată, „șerbet”.

După-amiaza, oameni de toate categoriile se adună în băile de abur *ihammam),* locuri de întâlnire privilegiate, unde se purifică înainte de rugăciunea de la asfințit. Apoi, noaptea, citadinii părăsesc centrul orașului Alep pentru a se retrage spre cartiere, la adăpost de soldații beți. Și acolo, veștile și zvonurile circulă, din gură în gură, și se nasc idei. Furia, entuziasmul sau descurajarea zguduie zilnic acest stup care zumzăie astfel de peste trei milenii.

Ibn al-Khachab este omul cel mai ascultat în cartierele din Alep. Născut într-o familie de bogați comercianți de lemn, joacă un rol primordial în administrarea orașului. În calitate de cadiu șiit, se bucură de o mare autoritate religioasă și morală și răspunde de soluționarea litigiilor privind persoanele și bunurile comunității sale, cea mai importantă din Alep în plus, este șeful orașului, ceea ce face din el reprezentantul negustorilor, al intereselor populației pe lângă rege și pe lângă comandantul miliției urbane.

Dar activitatea lui Ibn al-Khachab depășește cadrul, deja larg, al funcțiilor sale oficiale. Înconjurat de o „clientelă” numeroasă, animă, de la sosirea francilor, un curent de opinie patriotică și pietistă, ce reclamă o atitudine mai femlă în fața invadatorilor. Nu se teme să-i zică regelui Redwan ceea ce crede el despre politica lui conciliantă, chiar servilă. Când Tancrede i-a impus monarhului selgiucid să pună o crace pe minaretul marii moschei, cadiul a organizat o revoltă și a obținut mutarea crucifixului pe catedrala Sfânta Elena. De atunci, Redwan evită să intre în conflict cu irascibilul cadiu. Retras în Citadelă, între harem, gărzi, moschei, izvorul de apă și hipodromul verde, regele turc preferă să evite aceste subiecte. Cât timp propria sa autoritate nu este vizată, tolerează opinia publică.

Dar în 1111, Ibn al-Khachab s-a prezentat la Citadelă pentru a-i transmite încă o dată lui Redwan extrema nemulțumire a cetățenilor. Credincioșii, îi explică el, sunt scandalizați că trebuie să plătească un tribut necredincioșilor instalați pe pământul islamului, iar negustorii își văd afacerile periclitate de când insuportabilul prinț din Antiohia controlează toate drumurile de la Alep la Mediterana și jefuiește caravanele. Fiindcă orașul nu se mai poate apăra prin mijloace proprii, cadiul propune ca o delegație care să includă notabili șiiți și suniți, negustori și preoți să meargă să ceară la Bagdad ajutorul sultanului Mohammed. Redwan nu vrea, sub nicio formă, să-și amestece vărul selgiucid în treburile regatului său, preferând să se înțeleagă cu Tancrede. Dar, având în vedere inutilitatea misiunilor trimise în capitala abasidă, nu crede că își asumă vreun risc acceptând cererea supușilor săi.

Tocmai aici se înșală, căci, contrar așteptărilor, manifestațiile din februarie 1111 de la Bagdad produc efectul scontat de Ibn al-Khachab. Sultanul, care tocmai fusese informat de căderea orașului Saida și de tratatul impus celor din Alep, începe să se neliniștească în legătură cu ambițiile francilor. Cedând implorărilor lui Ibn al-Khachab, ordonă ultimului guvernator la acea vreme din Moșul, emirul Mawdud, să meargă fără întârziere în fruntea unei puternice armate și să ajute orașul Alep. Când, la întoarcerea sa, Ibn al-Khachab îl informează pe Redwan de succesul misiunii sale, regele, mgându-se să nu fie adevărat, se preface că se bucură. Îi spune chiar vărului său că este nerăbdător să participe la jihad alături de el. Dar în momentul în care este anunțat, în iulie, că trupele sultanului se apropie cu adevărat de orașul său, nu își ascunde dezamăgirea. Baricadând toate porțile, îi arestează pe Ibn al-Khachab și pe principalii lui partizani și îi închide în închisoarea Citadelei. Soldații turci sunt însărcinați să patruleze zi și noapte prin cartierele orașului pentru a împiedica orice contact între populație și „inamic”. Continuarea evenimentelor va justifica în parte schimbarea subită. Privați de aprovizionarea cu hrană și muniție pe care regele ar fi trebuit să le-o ofere, trupele sultanului se răzbună, jefuind sălbatic împrejurimile Alepului. Apoi, în urma disensiunilor dintre Mawdud și ceilalți emiri, armata se dezintegrează, fără ca vreo bătălie să aibă loc.

Mawdud revine în Siria doi ani mai târziu, trimis de sultan să îi adune pe toți prinții musulmani, cu excepția lui Redwan, împotriva francilor. Alep fiindu-i interzis, își instalează cartierul general în celălalt mare oraș, Damasc, pentru a pregăti o ofensivă de anvergură împotriva regatului din Ierusalim. Gazda sa, atabegul Toghtekin, se arată copleșit de onoarea pe care delegatul sultanului i-o acordă, dar este la fel de terorizat ca și Redwan. Se teme ca Mawdud să nu încerce să îi ia capitala, orice gest al emirului este resimțit ca o amenințare pe viitor.

Pe 2 octombrie 1113, ne spune cronicarul din Damasc, emirul Mawdud își părăsește tabăra, situată aproape de poarta de Fier, una dintre cele opt intrări ale orașului, pentru a merge, ca în fiecare zi, la moscheea omeiadă, în compania atabegului șchiop.

Când rugăciunea se termină iar Mawdud făcu câteva plecăciuni suplimentare, plecară amândoi, Toghtekin mergând înainte pentru a-l onora pe emir. Erau înconjurați de soldați, gărzi și milițieni cu tot felul de arme: săbii lungi și subțiri, sulițe ascuțite, iatagane și pumnale fără teacă. În jurul lor, mulțimea se strângea pentru a admira strălucirea și dărnicia lor. Când

ajunseră în curtea moscheii, un bărbat ieși din mulțime și se apropie de emirul Mawdud ca și cum s-ar ruga la Dumnezeu și i-ar cere de pomană. Brusc, îl prinse de centura mantiei și îl lovi cu pumnalul de două ori deasupra buricului. Atabegul Toghtekin făcu câțiva pași în spate și însoțitorii lui îl înconjurară. Mawdud, foarte stăpân pe sine, merse până la poarta de nord a moscheii, apoi se prăbuși. Fu adus un chirurg care reuși să coasă o parte din răni, dar emirul muri după câteva ore, Dumnezeu să-l aibă în grijă!

Cine l-a omorât pe guvernatorul din Moșul în ajunul ofensivei împotriva francilor? Toghtekin se grăbi să-l acuze pe Redwan și pe prietenii lui din secta Asasinilor. Dar pentru majoritatea contemporanilor, doar stăpânul din Damasc l-a putut înarma pe ucigaș. După Ibn al-Athir, regele Baudouin, șocat de această crimă, i-ar fi trimis lui Toghtekin un mesaj răutăcios: *O națiune*, îi zice el, *care își omoară șeful în casa Dumnezeului ei merită să fie stârpită!* Sultanul Mohammed urlă de furie când află de moartea locotenentului său. Simțindu-se personal insultat de această nelegiuire, decide să-i pună la punct pe toți conducătorii sirieni, inclusiv pe cei din Alep și Damasc, ridică o armată de mai multe zeci de mii de soldați, comandată de cei mai buni ofițeri din clanul selgiucid, și ordonă sec tuturor prinților musulmani să i se alăture pentru a îndeplini misiunea sacră a jihadului împotriva francilor.

Când puternica expediție a sultanului ajunge în Siria centrală, în primăvara anului 1115, este întâmpinată de o surpriză de proporții. Baudouin din Ierusalim și Toghtekin din Damasc sunt acolo, cot la cot, înconjurați de trupele lor, precum și de cele din Antiohia, Alep și Tripoli. Prinții din Siria, atât musulmani cât și franci, simțindu-se deopotrivă amenințați de sultan, au decis să se coalizeze, iar armata selgiucidă va trebui să se retragă rușinos după câteva luni. Mohammed iură atunci să nu se mai ocupe vreodată de problema francă. Își va ține cuvântul.

În timp ce prinții musulmani dau noi dovezi de totală iresponsabilitate, două orașe arabe vor demonstra, la interval de câteva luni, că încă mai este posibil să reziste ocupației străine. După predarea orașului Saida în decembrie 1110, francii sunt stăpâni pe tot litoralul, „sahelul”, din Sinai până în „țara fiului armeanului”, la nord de Antiohia. Cu excepția, totuși, a două enclave de pe coastă: Ascalon și Tyr. Încurajat de victoriile sale succesive, Baudouin își propune să se ocupe fără întârziere de soarta lor. Regiunea Ascalon este recunoscută pentru cultura de ceapă roșiatică, zisă

„ascaloniană”, un cuvânt pe care francii îl vor deforma în *echalote.* Dar importanța sa este mai ales militară, căci constituie punctul de adunare a trupelor egiptene de fiecare dată când proiectează o expediție împotriva regatului din Ierusalim.

Din 1111, Baudouin vine să defileze cu armata sa pe sub zidurile orașului. Guvernatorul fatimid din Ascalon, Chams al-Khilafa, „Soarele Califatului”, *înclinat mai mult spre comerț decât spre război,* constată Ibn al-Qalanissi, este imediat speriat de demonstrația de forță a occidentalilor. Fără să schițeze vreun gest de rezistență, acceptă să le plătească un tribut de șapte mii de dinari. Populația palestiniană a orașului, care se simte umilită de această capitulare neașteptată, trimite emisari la Cairo pentru a cere destituirea guvernatorului. Aflând această veste și temându-se ca vizirul al-Afdal să nu îl pedepsească pentru lașitatea sa, Chams al-Khilafa îi expulzează pe funcționarii egipteni și se pune sub protecția francilor. Baudouin îi trimite trei sute de oameni care preiau citadela din Ascalon.

Scandalizați, locuitorii nu se descurajează. În moschei se țin reuniuni secrete; se elaborează planuri, până în acea zi de iulie 1111, în care, atunci când Chams al-Khilafa iese pe cal din reședința sa, un grup de conspiratori îl atacă, străpungându-l cu lovituri de pumnal. Este semnalul revoltei. Citadini înarmați, cărora li s-au alăturat soldați berberi din garda guvernatorului, se lansează în atacul asupra citadelei. Războinicii franci sunt urmăriți în turnuri și pe ziduri. Niciunul din cei trei sute de oameni ai lui Baudouin nu va reuși să scape. Mai bine de patruzeci de ani, orașul se va sustrage dominației francilor.

Pentru a răzbuna umilința pricinuită de rezistența populației din Ascalon, Baudouin se întoarce împotriva orașului Tyr, antica cetate feniciană, de unde a plecat, pentru a răspândi alfabetul peste Mediterana, prințul Cadmos, propriul frate al Europei, care a dat numele continentului francilor. Impozantul zid al orașului Tyr amintește încă de istoria sa glorioasă. Orașul este înconjurat pe trei părți de mare și doar o cornișă îngustă construită de Alexandru cel Mare îl leagă de uscat. Având reputația de redutabil, orașul adăpostește, în 1111, un mare număr de refugiați din teritoriile recent ocupate. Rolul lor în apărare va fi capital, cum reține Ibn al-Qalanissi, a cărui relatare se bazează vizibil pe informații de prima mână.

Francii ridicaseră un turn mobil de care fixaseră un berbec de o eficacitate redutabilă. Zidurile fură sparte, o parte din pereți zbură în bucăți iar asediații ajunseră la disperare. Atunci, un marinar originar din Tripoli,

care avea cunoștințe de metalurgie și experiență în ale războiului, începu să fabrice cângi din fier destinate agățării berbecului de capăt și din lateral, cu ajutorul corzilor ținute de apărătorii cetății. Aceștia tră, geau atât de tare de corzi, încât turnul din lemn se dezechilibră. De mai multe ori, francii trebuiră să-și strice berbecul singuri pentru a evita răsturnarea turnului.

Reluându-și încercările, asediatorii reușesc să împingă turnul în apropierea zidurilor și fortificațiilor pe care începură iar să le lovească cu un nou berbec de șaizeci de coți lungime, al cărui cap era făcut dintr-o piesă din fontă de peste douăzeci de livre. Dar marinarul din Tripoli nu dezarmează.

Cu ajutorul câtorva bârne instalate abil, *continuă cronicarul din Damasc*, ridică coșuri pline cu mizerie și resturi pe care le aruncă peste franci. Sufocați de mirosurile ce se răspândeau, aceștia nu mai reușesc să manevreze berbecul. Marinarul ia atunci coșuri din nuiele împletite pe care le umple cu ulei, bitum, lemn de foc, rășină și trestie. După ce le dădu foc, le aruncă peste turnul francilor. Incendiul cuprinse vârful fumului și, când francii se străduiau să-l stingă cu oțet și apă, marinarul din Tripoli se grăbi să arunce alte coșuri pline cu ulei fierbinte pentru a ațâța flăcările. Focul cuprinse tot turnul, etaj cu etaj, mistuind lemnul construcției.

Incapabili să stingă incendiul, asediatorii evacuează turnul și fug. Atunci, apărătorii profită de moment pentru a ieși și a lua o mare cantitate de arme abandonate.

Văzând aceasta, *concluzionează triumfător Ibn al-Qalanissi*, francii își pierdură curajul și se retraseră după ce dădură foc adăposturilor pe care le construiseră în tabăra lor.

Este 10 aprilie 1112. După o sută treizeci și trei de zile de asediu, populația din Tyr îi învinge răsunător pe franci.

După revoltele din Bagdad, insurecția din Ascalon și rezistența din Tyr, începe să bată un vânt de revoltă. Un mare număr de arabi sunt uniți de aceeași ură împotriva invadatorilor și a majorității conducătorilor musulmani, acuzați de indiferență, chiar de trădare. La Alep, îndeosebi, această atitudine depășește rapid simpla mișcare de moment. Sub conducerea cadiului Ibn al-Khachab, cetățenii hotărăsc să-și ia destinul în mâini. Își vor alege propriii conducători și le vor impune politica ce trebuie urmată.

Desigur, vor exista destule înfrângeri, destule decepții. Expansiunea francilor nu s-a terminat, iar aroganța lor nu cunoaște limite. Dar, de acum,

vom asista, începând de pe străzile din Alep, la nașterea unui curent care va cuprinde treptat Orientul arab și va aduce într-o zi la putere oameni corecți, curajoși, devotați, capabili să recucerească teritoriul pierdut.

Până se va ajunge acolo însă, Alep va traversa perioada cea mai agitată din lunga sa istorie. La sfârșitul lunii noiembrie 1113, Ibn al-Khachab află că Redwan este grav bolnav în palatul său din Citadelă, își strânge prietenii și le cere să fie pregătiți să intervină. Pe 10 decembrie, regele moare. Imediat ce vestea este aflată, grupuri de milițieni înarmați se răspândesc în cartierele orașului, ocupă principalele clădiri și pun mâna pe numeroșii partizani ai lui Redwan, în special pe adepții sectei Asasinilor, care sunt imediat condamnați la moarte pentru spionaj în favoarea inamicului franc.

Țelul cadiului nu este să preia el puterea, ci să-l impresioneze pe noul rege, Alp Arslan, fiul lui Redwan, pentru ca acesta să adopte o politică diferită de a tatălui său. În primele zile, acest tânăr de șaisprezece ani, atât de bâlbâit încât îl porecliseră „mutul”, pare să aprobe militantismul lui Ibn al-Khachab. Îi arestează pe toți colaboratorii lui Redwan și le taie capul pe loc, cu o bucurie evidentă. Cadiul se neliniștește. Recomandă tânărului monarh să nu arunce orașul într-o baie de sânge, ci doar să îi pedepsească pe trădători drept exemplu. Alp Arslan nici nu vrea să audă. Își execută doi dintre frați, apoi mai mulți militari, anumiți servitori și, în general, pe toți cei pe care nu îi plăcea. Puțin câte puțin, cetățenii descoperă adevărul crud: regele este nebun! Cea mai bună sursă pe care o avem pentru a înțelege această perioadă este cronica unui scriitor-diplomat din Alep, Kamaleddin, scrisă la un secol după aceste evenimente, pornind de la mărturiile lăsate de contemporani.

Într-o zi, *povestește el,* Alp Arslan adună un număr de emiri și notabili și îi invită să viziteze un fel de subsol săpat în citadelă. Când ajunseră înăuntru, îi întrebă:

— Ce ați zice dacă v-aș tăia gâtul la toți, aici?

Suntem sclavi supuși ordinelor maiestății voastre, răspunseră nefericiții, prefăcându-se că iau amenințarea drept o glumă bună.

Și astfel scăpară de la moarte.

Vidul nu întârzie să se întindă în junii tânărului dement. Un singur om îndrăznește încă să-i fie aproape, eunucul său Loulou, „Perles”. Dar și acesta din urmă începe să se teamă pentru viața sa. În septembrie 1114, profită de somnul stăpânului său pentru a-l omorî și îl urcă pe tron pe un alt fiu al lui Redwan, în vârstă de șase ani.

Alep se afundă în fiecare zi, puțin câte puțin, în anarhie. În timp ce în citadelă grupuri necontrolate de sclavi și soldați se hărțuiesc reciproc, cetățeni înarmați patrulează pe străzile orașului pentru a se apăra de tâlhari. În această primă fază, francii din Antiohia nu încearcă să profite de haosul care paralizează Alep. Tancrede murise cu un an înaintea lui Redwan, iar succesorul său, nobilul Roger, pe care Kamaleddin îl numește în cronica sa Sirjal, nu are încă suficientă siguranță pentru a se angaja într-o acțiune de mare anvergură. Dar acest moment de acalmie este de scurtă durată. Începând din H 16, Roger din Antiohia, asigurându-și controlul tuturor drumurilor spre Alep, ocupă una după alta principalele fortărețe care înconjoară orașul și, fără să întâmpine rezistență, reușește chiar să impună o taxă fiecărui pelerin care se duce la Mecca.

În aprilie 1117, eunucul Loulou este asasinat. Conform lui Kamaleddin, *soldații din escorta sa puseseră la cale un complot împotriva lui. În timp ce mergea în estul orașului, ridicară brusc arcurile strigând: „Iepurele! Iepurele!” pentru a-lface să creadă că voiau să vâneze animalul. De fapt, chiar pe Loulou îl ciuruiră cu săgeți. L*a dispariția lui, puterea trece în mâinile unui alt sclav care, incapabil să se impună, îi cere lui Roger să-l ajute. Haosul devine atunci de nedescris. În timp ce francii se pregătesc să asedieze orașul, militarii continuă să se lupte între ei pentru controlul Citadelei. Ibn al-Khachab decide să acționeze fără întârziere. Îi adună pe principalii notabili ai cetății și le propune un proiect care se va dovedi încărcat de consecințe, în calitate de oraș de frontieră, Alep, le explică el, trebuie să fie avangarda jihadului împotriva francilor și, de aceea, trebuie ca guvernarea să fie oferită unui emir puternic, poate chiar sultanului, astfel încât să nu mai lase niciodată guvernarea pe mâna unui regișor local, care își pune interesele personale înaintea islamului. Propunerea cadiului este aprobată, nu fără reticențe, căci locuitorii din Alep țin la particularismul lor. Sunt trecuți deci în revistă principalii candidați posibili. Sultanul? Nu vrea să mai audă de Siria. Toghtekin? Este singurul prinț sirian de o oarecare anvergură, dar cei din Alep nu vor accepta niciodată un șef din Damasc. Atunci, Ibn al-Khachab avansează numele emirului turc Ilghazi, guvernator în Mardin, din Mesopotamia. Conduita lui nu a fost mereu exemplară. A susținut, în urmă cu doi ani, alianța islamo-francă împotriva sultanului și este cunoscut pentru pasiunea pentru băutură. *Când bea vin*, ne relatează Ibn al-Qalanissi, *Ilghazi rămânea într-o stare de amețeală mai multe zile la rând, fără să-și revină măcar pentru a da vreun ordin.* Dar ar fi trebuit să se

caute mult timp până să se găsească un militar sobru. Și apoi, susține Ibn al-Khachab, Ilghazi este un luptător curajos, familia sa a guvernat mult timp în Ierusalim, iar fratele său, Sokman, a repurtat victoria de la Harran împotriva francilor. Majoritatea fiind de acord cu această propunere, Ilghazi este invitat și chiar cadiul în persoană îi deschide porțile orașului Alep, în vara anului 1118. Primul gest al emirului este să se căsătorească cu fiica regelui Redwan, ceea ce simbolizează uniunea între cetate și noul ei stăpân și afirmă, în același timp, legitimitatea acestuia din urmă. Ilghazi dă adunarea trupelor sale.

La douăzeci de ani de la începutul invaziei france, capitala Siriei de Nord are, pentru prima dată, un șef dornic să se lupte. Rezultatul este fulgerător. Sâmbătă, 28 iunie 1119, armata din Alep se înfruntă cu cea din Antiohia pe câmpia Sarmada, la jumătatea drumului dintre cele două orașe. Khamsin, un vânt uscat și cald, încărcat cu nisip, suflă în ochii luptătorilor. Kamaleddin ne va relata scena:

Ilghazi îi puse pe emiri să jure că se vor lupta vitejește, că vor ține piept, că nu vor da înapoi și că își vor da viața pentru jihad. Apoi, musulmanii se desfășurară în valuri mici și se postară, noaptea, lângă trapele lui Roger. Brusc, în zori, francii văzură apropiindu-se flamurile musulmanilor care îi înconjurau din toate părțile. Cadiul Ibn al-Khachab înaintă călare și, cu lancea în mână, îi împinse pe ai noștri la bătălie. Văzându-l, unul dintre soldați strigă pe un ton răutăcios: „Am venit din țara noastră pentru a urma un turban?” Dar cadiul merse spre trupe, parcurse rândurile și le adresă, pentru a le insufla energie și a le anima moralul, o cuvântare atât de elocventă, încât oamenii plânseră de emoție și îl admirară. Apoi, ridicară arcurile din toate părțile deodată. Săgețile zburară ca un nor de lăcuste.

Armata din Antiohia este decimată. Nobilul Roger însuși este găsit printre cadavre, cu capul crăpat în dreptul nasului.

Mesagerul victoriei ajunse în Alep în momentul în care musulmanii își terminau rugăciunea de prânz în marea moschee. Se auzi atunci un zgomot puternic dinspre vest, dar niciun războinic nu intră în oraș înainte de rugăciunea de după-amiază.

Zile la rând, Alep sărbătorește victoria. Se cântă, se bea, se taie berbeci, se îngrămădesc pentru a admira flamurile cruciate, coifurile și zalele adunate de soldați, sau pentru a vedea cum este decapitat câte un prizonier sărac – cei bogați fiind eliberați în schimbul răscumpărării. Se ascultă în piețele publice poeme improvizate în gloria lui Ilghazi: *După Dumnezeu, în*

tine avem cea mai mare încredere! Locuitorii din Alep au trăit ani la rând sub teroarea lui Bohemond, Tancrede, apoi Roger din Antiohia, mulți au sfârșit prin a aștepta, ca o fatalitate, ziua în care, ca și frații lor din Tripoli, ar fi forțați să aleagă între moarte și exil. Cu victoria de la Sarmada, iată că simt că revin la viață. În toată lumea arabă, isprava lui Ilghazi provoacă entuziasm. *Niciodată un astfel de triumf nu fusese acordat islamului în anii trecuți*, strigă Ibn al-Qalanissi.

Aceste aprecieri excesive trădează extrema demoralizare care domnea în ajunul victoriei lui Ilghazi. Aroganța francilor a atins de fapt limitele absurdului: la începutul lunii martie 1118, regele Baudouin, cu exact două sute șaisprezece cavaleri și patru sute de pedestrași, a început invadarea… Egiptului! în fruntea trupelor sale reduse, a traversat peninsula Sinai, a ocupat fără probleme orașul Farama, ajungând până la malurile Nilului, *în care se îmbăiază*, va preciza, glumeț, Ibn al-Athir. Ar fi mers și mai departe dacă nu s-ar fi îmbolnăvit. Repatriat cât mai repede posibil spre Palestina, va muri pe drum, la el-Arich, în nord-estul peninsulei Sinai. În ciuda decesului lui Baudouin, al-Afdal nu va răzbuna niciodată această nouă umilire. Pierzând rapid controlul situației, va fi asasinat trei ani mai târziu, pe o stradă din Cairo. În ce-l privește pe regele francilor, va fi înlocuit de vărul său, Baudouin al II-lea, din Edesse.

Venind la puțin timp după acest raid spectaculos prin Sinai, victoria de la Sarmada apare ca o revanșă și, pentru câțiva optimiști, drept începutul recuceririi. Se așteaptă ca Ilghazi să meargă fără întârziere spre Antiohia, care nu mai are nici prinț, nici armată. Francii se pregătesc de asediu. Prima lor decizie este să-i dezarmeze pe creștinii sirieni, armeni și greci din oraș și să le interzică să iasă din case, deoarece se temeau să nu se alieze cu cei din Alep. Tensiunile sunt, de fapt, foarte mari între occidentali și coreligionarii lor orientali, care îi acuză că le discriminează ritul și că îi pun la treburi inferioare în propriul lor oraș. Dar precauțiile francilor se dovedesc inutile. Ilghazi nu se gândește deloc să-și mărească avantajul. Tolănit, beat mort, nu mai părăsește fosta reședință a lui Redwan, unde nu mai termină de sărbătorit victoria. Îngurgitând lichioruri fermentate, este cuprins de un acces puternic de febră. Nu va fi vindecat decât după douăzeci de zile, tocmai la timp pentru a afla că armata din Ierusalim, comandată de noul rege Baudouin al II-lea, tocmai sosește din Antiohia.

Răpus de alcool, Ilghazi va muri trei ani mai târziu, fără să-și fi exploatat succesul. Locuitorii din Alep îi vor fi recunoscători pentru că a îndepărtat

de orașul lor pericolul franc, dar nu vor fi în niciun caz triști la dispariția lui, căci privirile lor se întorc deja spre succesorul lui, un bărbat excepțional, al cărui nume este pe buzele tuturor: Balak. Este nepotul lui Ilghazi, dar este un om de o cu totul altă factură. În câteva luni, va deveni eroul adorat de lumea arabă, ale căiui fapte vor fi celebrate în moschei și în piețele publice.

În septembrie 1122, Balak reușește, printr-o lovitură strălucitoare, să pună mâna pe Jocelin, care l-a înlocuit pe Baudouin al II-lea, în funcția de conte de Edessa. După spusele lui Ibn al-Athir, *îl înfășură într-o piele de cămilă, pe care o cusu, apoi, refuzând orice ofertă de răscumpărare, îl va închide într-o fortăreață.* După dispariția lui Roger de Antiohia, iată un al doilea stat franc privat de șefiil său. Regele din Ierusalim, neliniștit, decide să vină personal în nord. Cavalerii din Edessa îl duc să viziteze locul unde Jocelin a fost prins, o zonă mlăștinoasă pe malul Eufratului. Baudouin al II-lea face un tur de recunoaștere, apoi ordonă să se ridice corturile pentru a înnopta. A doua zi, se trezește devreme pentru a merge la sportul lui favorit, împrumutat de la prinții orientali, vânătoarea cu șoimi, când brusc, Balak și oamenii săi, care se apropiaseră fără zgomot, împânzesc tabăra. Regele din Ierusalim aruncă armele și este la rândul său luat în captivitate.

Glorificat de prestigiul acestor fapte, Balak își face, în iunie 1123, o intrare triumfătoare în Alep. Repetând gestul lui Ilghazi, începe prin a se căsători cu fiica lui Redwan, apoi întreprinde, fără să piardă un moment, recucerirea sistematică a posesiunilor france din jurul orașului. Abilitatea militară a acestui emir turc de patruzeci de ani, spiritul de decizie, refuzul oricărui compromis cu francii, sobrietatea și palmaresul său de victorii succesive contrastează cu mediocritatea altor prinți musulmani.

Un oraș, în mod special, vede în el salvatorul providențial: Tyr, pe care francii îl asediază din nou, în ciuda capturării regelui lor. Situația apărătorilor orașului se dovedește mult mai delicată decât era în timpul rezistenței lor victorioase de acum doisprezece ani, deoarece occidentalii asigură de această dată controlul pe mare. O impunătoare flotilă venețiană, numărând peste o sută douăzeci de vase, a apărat de fapt în primăvara anului 1123 în largul coastelor palestiniene. De la sosire, a reușit să surprindă flota egipteană înainte de Ascalon și să o distrugă. În februarie 1124, după ce a semnat un acord cu Ierusalimul cu privire la împărțirea prăzii de război, venețienii au început blocada portului Tyr, în timp ce armata francă își instala tabăra la est de oraș. Perspectivele nu sunt deci prea bune pentru asediați. Desigur, locuitorii din Tyr se bat cu încrâncenare.

Într-o noapte, de exemplu, un grup de înotători excelenți se strecoară până la un vas venețian, care este de gardă la intrarea în port, și reușește să-l ducă spre oraș unde este dezarmat și distrus. Dar, în ciuda unor astfel de acțiuni, șansele de izbândă sunt mici. Prăbușirea marinei fatimide face imposibil orice ajutor pe cale maritimă. Pe de altă parte, aprovizionarea cu apă potabilă se dovedește dificilă. Tyr – acesta este marele lui dezavantaj – nu are izvoare în interiorul cetății. În timp de pace, apa dulce vine din afară, printr-o canalizare. În caz de război, orașul contează pe cisternele sale și pe o aprovizionare susținută cu ajutorul unor bărci mici. Rigoarea blocadei venețienilor nu permite această activitate. Dacă lațul nu mai slăbește, capitularea va fi inevitabilă după câteva săptămâni.

Fără să mai aștepte nimic de la egipteni, protectorii lor obișnuiți, apărătorii orașului se întorc spre eroul momentului, Balak. Emirul asediază atunci o fortăreață din zona Alep, Manbij, unde s-a răsculat unul dintre vasalii săi. Când chemarea celor din Tyr ajunge la el, decide imediat, povestește Kamaleddin, să încredințeze unuia dintre locotenenții săi continuarea asediului și să meargă personal în ajutorul orașului Tyr. Pe 6 mai 1124, înainte de a porni la dram, efectuează un ultim tur de inspecție.

Cu coiful pe cap și scutul pe mână, *relatează cronicarul din Alep,* Balak se apropie de fortăreața Manbij pentru a alege locul unde vor fi ridicate catapultele. În timp ce dădea ordine, o săgeată trasă de pe metereze îl atinse sub clavicula stângă. O smulse singur și, scrâșnind din dinți, murmură: „Această lovitură va fi mortală pentru toți musulmanii!” Apoi își dădu duhul.

Spunea adevărul. Imediat ce vestea morții sale ajunge la Tyr, locuitorii își pierd curajul și nu se mai gândesc decât să negocieze condițiile capitulării lor. *Pe 7 iulie 1124,* povestește Ibn al-Qalanissi, *ieșiră printre două rânduri de soldați, fără a fi molestați de către franci. Toți militarii și civilii părăsiră orașul, unde rămaseră doar cei neputincioși. Câțiva exilați merseră la Damasc, alții se împrăștiară prin țară.*

Chiar dacă baia de sânge a putut fi evitată, admirabila rezistență a locuitorilor din Tyr se încheie în umilință.

Nu vor fi singurii care vor suporta consecințele dispariției lui Balak. La Alep, puterea ajunge la Timurtach, fiul lui Ilghazi, un tânăr de nouăsprezece ani, *preocupat doar,* conform lui Ibn al-Athir, *să se distreze și care se grăbi să părăsească Alep pentru orașul său natal, Mardin, fiindcă în Siria erau prea multe războaie cu francii.* Nemulțumit că și-a abandonat capitala,

incapabilul Timurtach se grăbește să-l elibereze pe regele din Ierusalim în schimbul a douăzeci de mii de dinari. Îi oferă haine scumpe, o bonetă din aur și ghete cu zorzoane, înapoindu-i chiar și calul pe care Balak i-l luase în ziua capturării sale. Comportament princiar, fără îndoială, dar total iresponsabil, deoarece, la câteva săptămâni de la eliberarea sa, Baudouin al II-lea ajunge în fața orașului Alep cu intenția clară de a-l cuceri.

Apărarea cetății cade complet în sarcina lui Ibn al-Khachab, care nu dispune decât de câteva sute de oameni înarmați. Cadiul, care vede mii de războinici în jurul orașului său, trimite un mesager la fiul lui Ilghazi. Punându-și viața în pericol, emisarul traversează noaptea liniile inamice. Ajuns la Mardin, se prezintă în divanul emirului și îl imploră cu insistență să nu abandoneze orașul Alep. Dar Timurtach, pe cât de insolent, pe atât de laș, ordonă să fie aruncat în închisoare mesagerul ale cărui plângeri îl enervează.

Ibn al-Khachab se orientează atunci spre un alt guvernator, al-Borsoki, un bătrân militar turc care tocmai fusese numit guvernator în Moșul. Cunoscut pentru spiritul de dreptate și zelul său religios, dar și pentru abilitatea politică și ambiția sa, al-Borsoki acceptă grăbit invitația pe care i-o trimite cadiul și pornește imediat la drum. Sosirea sa, în ianuarie 1125, în fața orașului asediat îi surprinde pe franci, care fug și își abandonează corturile. Ibn al-Khachab se grăbește să iasă în întâmpinarea lui al-Borsoki pentru a-l convinge să-i urmărească, dar emirul este obosit de drumul lung și mai ales interesat să-și viziteze noua posesiune. Ca și Ilghazi în urmă cu cinci ani, nu va îndrăzni să-și valorifice avantajul și îi va lăsa inamicului timpul necesar refacerii. Dar intervenția sa prezintă o importanță considerabilă, deoarece uniunea realizată în 1125 între Alep și Moșul va deveni nucleul unui puternic stat care, în curând, va putea riposta cu succes la aroganța francilor.

Prin tenacitatea și uimitoarea sa perspicacitate, se știe că Ibn al-Khachab nu numai că și-a salvat orașul de la ocupație ci a contribuit, mai mult ca oricare aţtul, la pregătirea drumului marilor conducători ai jihadului împotriva invadatorilor. Totuși, cadiul nu va vedea consecințele. Într-o zi din vara anului 1125, când ieșea din marea moschee din Alep, după rugăciunea de prânz, un bărbat deghizat în ascet sări pe el și îi înfipse un pumnal în piept. Era răzbunarea Asasinilor. Ibn al-Khachab fusese adversarul cel mai încrâncenat al sectei, vărsase în valuri sângele adepților ei și nu se căise niciodată. Nu putea deci ignora că într-o zi va plăti cu viața. De o treime de secol, niciun inamic nu reușise să le scape Asasinilor.

Cel care crease în 1090 această sectă, cea mai redutabilă din toate timpurile, era un bărbat cu o cultură vastă, sensibil la poezie, spirit curios și incitat de ultimele progrese ale științei. Hassan as-Sabbah se născuse pe la 1048, în orașul Rayy, aproape de locul unde va fi fondat, câteva zeci de ani mai târziu, târgul Teheran. A fost el, cum zice legenda, inseparabilul tovarăș de tinerețe al poetului Omar al-Khayyam, pasionat și el de matematici și astronomie? Nu se știe exact. Se cunosc, în schimb, cu precizie, circumstanțele care l-au făcut pe acest om luminat să-și consacre viața organizării sectei sale.

La nașterea lui Hassan, doctrina șiită, la care aderă, era dominantă în Asia musulmană. Siria apaiținea fatimizilor din Egipt, iar o altă dinastie șiită, Bueyhides, controla Persia și impunea legea ei califului abasid în inima Bagdadului. Dar în timpul tinereții lui Hassan, situația s-a răsturnat complet. Selgiucizii, apărători ai ortodoxismului sunit, au preluat toată regiunea. Șiismul, fără succes, nu mai este decât o doctrină abia tolerată și persecutată frecvent.

Hassan, care evoluează într-un mediu de persani religioși, se revoltă împotriva acestei situații. Pe la 1071, decide să se instaleze în Egipt, ultimul bastion al șiismului. Dar ceea ce descoperă în țara Nilului nu este deloc îmbucurător. Bătrânul calif fatimid al-Mustansir este o marionetă încă și mai mare decât rivalul său abasid. Nu mai îndrăznește să iasă din palat fără autorizarea vizirului său armean Badr el-Jamali, tatăl și predecesorul lui al-Afdal. Hassan găsește la Cairo mulți integriști religioși care îi împărtășesc convingerile și doresc, ca și el, să reînființeze califatul șiit și să se răzbune pe selgiucizi.

Curând, ia naștere o veritabilă mișcare, avându-l ca șef pe Nizar, fiul cel mare al califului. Pe cât de pios, pe atât de curajos, moștenitorul fatimid nu are nicio intenție de a se conforma plăcerilor curții, nici să joace rolul unei marionete în mâinile vizirului. La moartea bătrânului său tată, care nu ar trebui să întârzie, ar trebui să preia succesiunea și, cu ajutorul lui Hassan și al prietenilor săi, să le asigure șiiților o nouă epocă de aur. Este pus la punct un plan minuțios, Hassan fiind principalul artizan. Militantul persan se va instala în inima imperiului selgiucid pentru a pregăti terenul în scopul recuceririi pe care Nizar o va întreprinde la urcarea sa pe tron.

Hassan reușește, dincolo de orice speranță, dar cu metode mult diferite de cele imaginate de virtuosul Nizar. În 1090, cucerește surprinzător fortăreața Alamut, acest „cuib de vulturi” situat în munții El-brouz, aproape de Marea

Caspică, într-o zonă practic inaccesibilă. Dispunând astfel de un sanctuar inviolabil, Hassan începe să înființeze o organizație politico-religioasă, a cărei eficacitate și spirit de disciplină vor rămâne neegalate în istorie.

Adepții sunt clasați după nivelul lor de instrucție, fiabilitate și curaj, de la novici la marele maestru. Urmează cursuri intensive de îndoctrinare, precum și de antrenament fizic. Arma preferată a lui Hassan, pentru a-și teroriza inamicii, este crima. Membrii sectei sunt trimiși individual sau, mai rar, în mici echipe de doi sau trei, cu misiunea de a omorî o personalitate desemnată. Se deghizează în general în negustori sau asceți, circulă prin orașul unde trebuie să comită crima, se familiarizează cu locurile și obiceiurile victimei lor, apoi, odată planul pus la punct, lovesc. Dar, dacă pregătirile se derulează în cel mai mare secret, execuția trebuie să aibă loc în public, în fața unei mulțimi cât mai numeroase posibil. De aceea, locul ales este moscheea și ziua preferată este vinerea, în general la prânz. Pentru Hassan, crima nu este un simplu mod de a scăpa de un adversar, este, înainte de toate, o lecție dublă dată în public: cea a pedepsirii persoanei omorâte și cea a sacrificiului eroic al adeptului executant, numit *fedai*, mai exact, „comando sinucigaș”, fiindcă este aproape întotdeauna omorât pe loc.

Seninătatea cu care membrii sectei acceptă să se lase masacrați i-a făcut pe contemporani să creadă că erau drogați cu hașiș, de unde și porecla de „hașișyun” sau „hașașin”, un cuvânt care va fi deformat în „Asasin” și care va deveni curând, în numeroase limbi, un substantiv comun. Ipoteza este plauzibilă, dar, din tot ceea ce face referire la sectă, este dificil de distins realitatea de legendă. Îi obliga Hassan pe adepți să se drogheze pentru a le da senzația că se află, pentru un timp, în paradis și a-i încuraja astfel la martiriu? încerca el, mai prozaic, să-i obișnuiască cu vreun narcotic pentru a-i ține mereu sub control? Le furniza pur și simplu un euforizant ca să nu se arate slabi în momentul asasinatului? Conta pe credința lor oarbă? Oricare ar fi răspunsul, doar evocarea acestor ipoteze este un omagiu adus excepționalului organizator care era Hassan.

Succesul său este de altfel fulgerător. Prima crimă, executată în 1092, la doi ani de la fondarea sectei, este ea însăși o epopee. Selgiucizii erau, la acea vreme, la apogeul puterii lor. Or, stâlpul imperiului lor, cel care a organizat, timp de treizeci de ani, într-un veritabil stat domeniul cucerit de războinicii turci, artizanul renașterii puterii sunite și al luptei împotriva șiismului, este un bătrân vizir, al cărui nume este evocator pentru opera sa:

Nizam el-Mulk, „Ordinea Regatului”. Pe 14 octombrie 1092, un adept al lui Hassan îl doboară cu o lovitură de pumnal. *Când Nizam el-Mulk fu asasinat*, va zice Ibn al-Athir, *statul se dezintegra*. De fapt, imperiul selgiucid nu își va mai regăsi unitatea. Istoria sa nu va mai fi punctată de cuceriri, ci de interminabile lupte pentru succesiune. Misiune îndeplinită, ar fi putut zice Hassan camarazilor săi din Egipt De acum, calea este deschisă recuceririi fatimide. Este rândul lui Nizar. Dar, la Cairo, insurecția ia o întorsătură neașteptată. Al-Afdal, care moștenește viziratul tatălui său, în 1094, îi zdrobește nemilos pe prietenii lui Nizar, el însuși fiind zidit de viu.

Hassan se află, acum, în fața unei situații neprevăzute. Nu a renunțat la reînființarea califatului șiit, dar știe că îi va trebui timp. În consecință, își schimbă strategia: continuându-și munca de subminare a Islamului oficial și a reprezentanților lui religioși și politici, se străduiește să găsească acum un loc în care să-și stabilească fieful autonom. Or, ce ținut ar putea oferi perspective mai bune decât Siria, divizată într-o multitudine de state mici și rivale? Ar fi suficient ca secta să se implanteze acolo, să ațâțe un oraș contra altuia, un emir împotriva fratelui său, pentru a putea supraviețui până în ziua în care califatul fatimid va ieși la lumină.

Hassan trimite în Siria un predicator persan, un „medic-astrolog” enigmatic, care se instalează la Alep și reușește să câștige încrederea lui Redwan. Adepții încep să vină în oraș, să-și propage doctrina, să formeze celule. Pentru a menține prietenia cu regele selgiucid, nu se dau înapoi de la a-i aduce mici servicii, în special asasinarea anumitor adversari politici. La moartea „medicului-astrolog”, în 1103, secta delegă imediat pe lângă Redwan un nou consilier persan, Abu-Taher, „Aurarul”. Foarte repede, influența sa devine și mai zdrobitoare decât a predecesorului său. Redwan trăiește complet sub controlul lui și, după Ramaleddin, niciun locuitor din Alep nu mai poate obține cea mai mică favoare de la monarh fără a trece pe la unul din nenumărații discipoli infiltrați în anturajul regelui.

Dar, chiar din cauza puterii lor, Asasinii sunt detestați. Ibn al-Khachab, mai ales, cere fără încetare să se pună capăt activității lor Le reproșează nu numai traficul de influență, dar mai ales simpatia manifestată față de invadatorii occidentali. Oricât de paradoxală ar fi, această acuzație nu este deloc justificată. La sosirea francilor, Asasinii „care abia se stabiliseră în Siria, sunt numiți ba*tinis*, „cei care aderă la o credință diferită de cea pe care o afișează în public”. O denumire care lasă să se înțeleagă faptul că adepții nu sunt musulmani decât în aparență. Șiitii, cum este Ibn al-

Khachab, nu au nicio simpatie pentru discipolii lui Hassan. Datorită rupturii față de califatul fatimid care rămâne, în ciuda șubrezirii sale, protectorul declarat al șiiților din lumea arabă.

Detestați și persecutați de către toți musulmanii, Asasinii nu regretă atunci când sosește o armată creștină care îi învinge pe rând atât pe selgiucizi, cât și pe Al-Afdal, ucigașul lui Nizar. Fără îndoială, atitudinea exagerat de conciliantă a lui Redwan față de occidentali era datorată, în bună parte, sfaturilor date de *batinis*.

În ochii lui Ibn al-Khachab, complicitatea dintre Asasini și franci echivalează cu o trădare. Acționează în consecință. De la masacrele care urmează morții lui Redwan, la finele anului 1113, *batinis* sunt urmăriți din stradă în stradă, din casă în casă. Unii sunt linșați de mulțime, alții sunt aruncați de pe ziduri. Aproape două sute de membri ai sectei pier astfel, printre care Abu-Taher, „Aurarul”. Oricum, ne indică Ibn al-Qalanissi, *mulți reușesc să fugă și se refugiază la franci sau se împrăștie prin țară.*

Ibn al-Khachab le-a smuls Asasinilor principalul lor bastion din Siria, însă uimitoarea lor carieră nu este decât la începuturi. Trăgând învățăminte din eșecul ei, secta își schimbă tactica. Noul trimis al lui Hassan în Siria, un prozelit persan pe nume Bahram, decide să suspende provizoriu orice acțiune spectaculoasă și să revină la o activitate minuțioasă și discretă de organizare și infiltrare.

Bahram, *povestește cronicarul din Damasc,* trăia în cel mai mare secret și retras, își schimba hainele atât de bine încât circula prin orașe și fortărețe fără ca nimeni să-l recunoască.

După câțiva ani, dispune de o rețea suficient de puternică pentru a se gândi să iasă din clandestinitate. Găsește un excelent protector în locul lui Redwan.

Într-o zi, *zice îbn al-Qalanissi,* Bahrain sosi la Damasc, unde atabegul Toghtekin îl primi foarte bine, din precauție față de agresivitatea lui și a bandei sale. I se acordă atenție și i se asigură o protecție vigilentă. Al doilea personaj al metropolei siriene, vizirul Tahir al-Mazdaghani, se înțelese cu Bahram, deși nu aparținea de secta sa, și îl ajută să-și întindă în toate părțile lațurile răutății lor.

De fapt, în ciuda decesului lui Hassan as-Sabbah în ascunzătoarea sa din Alamut, în 1124, activitatea Asasinilor cunoaște o puternică recrudescență. În urmă cu un an, un alt adversar cu turban” cădea sub loviturile lor. Toți cronicarii relatează asasinarea lui cu solemnitate, căci omul care condusese

în august 1099 prima manifestație de furie împotriva invaziei france devenise de atunci una dintre cele mai înalte autorități religioase ale lumii musulmane. Se anunță din Irak că acel cadiu al cadiilor din Bagdad, splendoarea islamului, Abu-Saad al-Harawi, fusese atacat de către *batinis* în marea moschee din Hamadhan. Îl omorâră cu lovituri de pumnal, apoi dispărură fără urmă și fără ca nimeni să-i urmărească, atât de frică le era de ei. Crima provocă o indignare vie la Damasc, unde al-Harawi a trăit ani întregi. Mai ales în mediile religioase, activitatea Asasinilor suscită o ostilitate crescândă. Cei mai buni dintre credincioși aveau inima strânsă, dar se abțineau să vorbească, căci *batinis* începuseră să-i omoare pe cei care li se opuneau și să-i susțină pe cei care îi aprobau în rătăcirea lor. Nimeni nu mai îndrăznea să-i blameze în public, nici emirul, nici vizirul, nici sultanul!

Această teroare este justificată. Pe 26 noiembrie 1126, al-Borsoki, puternicul conducător din Alep și Moșul, suportă la rândul lui teribila răzbunare a Asasinilor.

Și totuși, *se miră Ibn al-Qalanissi*, emirul era precaut. Purta zale prin care nu putea pătrunde vârful sabiei și nici lama pumnalului și se înconjura de soldați înarmați până în dinți. Dar destinul nu poate fi evitat. Al-Borsoki se dusese, ca de obicei, la marea moschee din Moșul pentru a-și îndeplini obligația de vineri. Scelerații erau acolo, îmbrăcați în maniera sufiștilor, și se rugau într-un colț fără să atragă bănuieli. Brusc, săriră pe el și îi administrară mai multe lovituri, fără să reușească să-i străpungă zalele. Când *batinis* văzură că pumnalele nu aveau efect, unul dintre ei strigă: „Loviți sus, la cap!” îi atinseră gâtul și al-Borsoki muri ca un martir iar ucigașii săi fură omorâți.

Niciodată amenințarea Asasinilor nu a fost atât de serioasă. Nu mai este vorba de o simplă încercare de hărțuire, ci de o veritabilă lepră, care roade lumea arabă în momentul în care are nevoie de toată energia pentru a face față ocupației france. De altfel, seria neagră continuă. La câteva luni de la dispariția lui al-Borsoki, fiul său, care îi succede, este asasinat și el. La Alep, patru emiri rivali își dispută puterea, iar Ibn al-Khachab nu mai este acolo pentru a menține un minimum de coeziune în toamna anului 1127, în timp ce orașul este cufundat în anarhie, francii reapar dincolo de ziduri. Antiohia are un nou prinț, tânărul fiu al marelui Bohemond, un uriaș blond de optsprezece ani, care tocmai venise din țara sa pentru a prelua moștenirea familială Poartă prenumele tatălui său și are tot caracterul

impetuos al său. Locuitorii din Alep se grăbesc să-i plătească tributul, iar cei mai defetiști văd deja în el pe viitorul cuceritor al orașului lor.

La Damasc, situația este la fel de dramatică. Atabegul Toghtekin, bătrân și bolnav, nu mai exercită niciun control asupra Asasinilor Au propria lor miliție înarmată, administrația a intrat pe mâinile lor, iar vizirul al-Mazdaghani, care le este devotat trup și suflet, întreține contacte strânse cu Ierusalimul. De partea sa, Baudouin al II-lea nu își mai ascunde intenția de a-și încorona cariera cu cucerirea metropolei siriene. Se pare că doar prezența bătrânului Toghtekin îi mai împiedică pe Asasini să le ofere francilor orașul. Dar așteptarea va fi scurtă. La începutul anului 1128, atabegul slăbește văzând cu ochii și nu mai reușește să se ridice din pat. La căpătâiul lui, intrigile își fac loc. După ce l-a desemnat pe fiul său, Buri, drept succesor, se stinge din viață pe 12 februarie. Locuitorii din Damasc sunt de acum convinși că orașul lor nu va întârzia să cadă în mâinile invadatorilor.

Evocând, un secol mai târziu, această perioadă critică a istoriei arabe, ibn al-Athir va scrie pe drept cuvânt:

Odată cu moartea lui Toghtekin, dispărea ultimul om capabil să facă față francilor. Aceștia păreau atunci în măsură să ocupe Siria întreagă Dar Dumnezeu, în infinita lui bunătate, avu milă de musulmani.

Partea a treia riposta
(1128–1146)

Tocmai începeam rugăciunea când un franc se precipită spre mine, mă prinse și îmi întoarse fața spre răsărit zicându-mi: „Așa se face rugăciunea!”

Ussama Ibn MUNQIDH cronicar (1095–1188)

Capitolul VI

COMPLOTURILE DIN DAMASC

Vizirul al-Mazdaghani se prezentă ca în fiecare zi la pavilionul Trandafirilor, în palatul Citadelei din Damasc. Erau acolo, *povestește Ibn al-Qalanissi*, toți emirii și șefii militari. Adunarea se ocupă de mai multe treburi. Stăpânul orașului, Buri, fiul lui Toghtekin, avu un schimb de priviri cu cei prezenți, apoi fiecare se ridică pentru a se întoarce acasă. Conform obiceiului, vizirul trebuia să plece după toți ceilalți. Când se ridică, Buri făcu un semn spre un apropiat și acesta îl lovi pe al-Mazdaghani de mai multe ori cu sabia în cap. Apoi îl decapită și îi duse cadavrul la poarta de Fier pentru ca toată lumea să poată vedea ce le face Dumnezeu celor care au folosit vicleșuguri.

În câteva minute, moartea protectorului Asasinilor este cunoscută în piețele din Damasc și urmată pe loc de o vânătoare de oameni. O mulțime imensă se răspândește pe străzi, cu săbii și pumnale în mâini. Toți *batinis*, rudele, prietenii lor, precum și toți cei bănuiți de simpatie față de ei sunt urmăriți prin oraș, căutați prin case și omorâți fără milă. Șefii lor vor fi crucificați pe crenelurile meterezelor. Mai mulți membri ai familiei lui Ibn al-Qalanissi iau parte activă la masacru. Am putea crede că el, cronicarul, care, în acea lună de septembrie 1129, era un înalt funcționar de cincizeci și șapte de ani, nu s-a implicat în acțiune. Dar tonul său spune mult despre starea de spirit din acele ore sângeroase: *Dimineața, piețele erau debarasate de batinis iar câinii se băteau pe cadavrele lor.*

Locuitorii erau vizibil enervați de influența Asasinilor asupra orașului lor, fiul lui Toghtekin, mai mult decât oricine, refuzând rolul de marionetă în mâinile sectei și ale vizirului al-Mazdaghani. Pentru Ibn al-Athir, nu este vorba totuși de o simplă luptă pentru putere, ci de salvarea metropolei siriene de la un dezastru iminent: *Al-Mazdaghani le scrisese francilor că le propunea predarea Damascului dacă acceptau să-i dea în schimb cetatea Tyr. Acordul era încheiat. Se înțeleseseră și asupra zilei, vinerea.* Trupele lui Baudouin al II-lea trebuiau de fapt să ajungă pe neașteptate la zidurile orașului, iar grupuri de Asasini înarmați trebuiau să le deschidă porțile, alte comandouri fiind însărcinate să păzească ieșirile din marea moschee pentru a-i împiedica pe demnitari și militari să iasă, până ce francii ocupau orașul. Cu câteva zile înainte de punerea în aplicare a acestui plan, Buri, care aflase

de el, se grăbise să-l elimine pe vizir, dând astfel semnal populației pentru a se dezlănțui împotriva Asasinilor.

A existat cu adevărat acest complot? Am fi tentați să-l punem sub semnul întrebării, când știm că Ibn al-Qalanissi însuși, în ciuda atitudinii sale față de *batinis*, nu îi acuză niciun moment că au vrut să dea orașul pe mâna francilor. Relatarea lui Ibn al-Athir nu este totuși asemănătoare. Asasinii, și aliatul lor al-Mazdaghani, se simțeau amenințați la Damasc, atât de o ostilitate populară în creștere, cât și de intrigile lui Buri și ale anturajului său. Mai mult, știau că francii erau hotărâți să cucerească orașul cu orice preț. Decât să se bată cu atâția inamici deodată, secta ar fi putut decide să-și mute sanctuarul la Tyr, de unde își putea trimite predicatorii și ucigașii spre Egiptul fatimid, obiectiv principal al discipolilor lui Hassan as-Sabbah.

Urmarea evenimentelor pare să acrediteze teoria complotului. Puținii Asasini care supraviețuiesc masacrului se vor instala în Palestina, sub protecția lui Baudouin al II-lea, căruia îi oferă Baniaș o puternică fortăreață situată la poalele muntelui Hermon, care controlează drumul de la Ierusalim la Damasc. Mai mult, câteva săptămâni mai târziu, o puternică armată francă își face apariția în apropierea metropolei siriene. Numără aproape zece mii de cavaleri și pedestrași veniți, nu numai din Palestina, dar și din Antiohia, Edessa și Tripoli, precum și mai multe sute de războinici proaspăt sosiți din țara francilor, care își proclamă sus și tare intenția de a cuceri Damascul. Cei mai fanatici dintre ei aparțin ordinului Templierilor, un ordin religios și militar fondat în urmă cu zece ani în Palestina.

Neavând trupe suficiente pentru a face față invadatorilor, Buri apelează în grabă la câteva bande de nomazi turci și câteva triburi arabe din regiune, promițându-le o răsplată bună dacă îl ajută să respingă atacul. Fiul lui Toghtekin știe că nu va putea conta mult timp pe acești mercenari care, foarte repede, vor dezerta pentru a se ocupa de jafuri. Prima lui grijă este, deci, să angajeze lupta cât mai curând posibil. Într-o zi de noiembrie, iscoadele sale îl informară că mai multe mii de franci au ajuns în câmpia bogată de la Ghuta. Fără ezitare, trimite întreaga sa armată în urmărirea lor. Complet luați prin surprindere, occidentalii sunt încercuiți rapid. Unii dintre cavalerii lor nu vor avea timp nici măcar să-și recupereze caii.

Turcii și arabii se întoarseră la Damasc după-amiază, triumfători, veseli, încărcați cu pradă de război, *relatează Ibn al-Qalanissi.* Populația se bucură, inimile se liniștesc iar armata decide să meargă să-i atace pe franci în tabăra lor. A doua zi, la răsărit, numeroși călăreți plecară în grabă.

Văzând fumul care se ridica, crezură că francii erau acolo dar, apropiindu-se, descoperă că inamicii plecaseră după ce dăduseră foc echipamentului, căci nu mai aveau animale cu care să le care.

În ciuda acestui eșec, Baudouin al II-lea își strânge trupele pentru un nou atac asupra Damascului când, brusc, la începutul lunii septembrie, o ploaie diluviană se abate asupra regiunii. Terenul pe care este tabăra francilor s-a transformat într-un imens lac de noroi, în care oamenii și caii se împotmolesc iremediabil. Cu durere în suflet, regele din Ierusalim ordonă retragerea.

Buri, care era considerat la început un emir frivol și timorat, reușise să salveze Damascul de două principale pericole care îl amenințau: francii și Asasinii. Învățând din înfrângerea suferită, Baudouin al II-lea renunță definitiv la orice inițiativă împotriva orașului.

Dar Buri nu i-a redus la tăcere pe toți inamicii săi. Într-o zi, ajung la Damasc doi indivizi îmbrăcați turcește, cu haine lungi și tichii ascuțite. Caută, zic ei, un serviciu cu salariu fix, iar fiul lui Toghtekin îi angajează în garda sa personală. Într-o dimineață de mai 1131, când emirul se întoarce de la baia de aburi la palat, cei doi îl rănesc în abdomen. Înainte de a fi executați, mărturisesc faptul că șeful Asasinilor i-a trimis din fortăreața Alamut pentru a-și răzbuna frații, exterminați de fiul lui Toghtekin.

Sunt chemați la căpătâiul victimei numeroși medici și, în special, precizează Ibn al-Qalanissi, *chirurgi specializați în tratarea rănilor.* Îngrijirile medicale pe care le putea oferi atunci Damascul erau printre cele mai bune din lume. Dukak fondase un spital, „maristan”; un al doilea va fi construit în 1154. Călătorul Ibn Jobair, care îl va vizita câțiva ani mai târziu, va descrie cum funcționau:

Fiecare spital are administratori care țin registre în care sunt înscrise numele bolnavilor, cheltuielile care sunt necesare pentru îngrijirea lor și pentru mâncare și diverse alte informații. Medicii vin în fiecare dimineață, îi examinează pe bolnavi și ordonă prepararea leacurilor și alimentelor care îi pot vindeca, în funcție de fiecare caz.

După vizita acestor chirurgi, Buri, care se simte mai bine, insistă să urce din nou pe cal și, ca în fiecare zi, să-și primească prietenii pentru a pălăvrăgi și a bea. Dar aceste excese îi vor fi fatale bolnavului, rana nu se cicatrizează. Se stinge din viață în iunie 1132, după treisprezece luni de sufennță atroce. Asasinii, încă o dată, s-au răzbunat.

Buri a fost primul artizan al ripostei victorioase a lumii arabe în fața ocupației france, deși domnia lui prea scurtă nu a putut lăsa o amintire durabilă. Este adevărat că aceasta coincidea cu ascensiunea unei personalități de o cu totul altă anvergură: atabegul Imadeddin Zinki, noul conducător din Alep și Moșul, un bărbat pe care Ibn al-Athir nu va ezita să-l considere drept *cadoul Providenței divine oferit musulmanilor.*

La prima vedere, acest ofițer brunet, cu barba stufoasă, nu se deosebește deloc de numeroșii conducători militari turci care l-au precedat în acest război interminabil împotriva francilor. Adesea beat mort, dispus, ca și ei, să uzeze de toată cruzimea și perfidia pentru a-și atinge scopul, Zmki se luptă și el adesea cu încrâncenare atât cu musulmanii, cât și cu francii. Când, pe 18 iunie 1128, își face intrarea solemnă în Alep, ceea ce se cunoaște despre el nu este deloc încurajator. Principalul lui titlu de glorie l-a primit reprimând, cu un an înainte, o revoltă a califului din Bagdad împotriva protectorilor săi selgiucizi Blajinul al-Mustazhir murise în 1118 lăsând tronul fiului său, al-Mustarșid, un tânăr de douăzeci și cinci de ani, cu ochi albaștri, păr roșcat, față presărată cu pistrui, care avea ambiția să reia glorioasa tradiție a strămoșilor lui abasizi. Momentul părea propice, căci sultanul Mohammed tocmai dispăruse și, conform obiceiului, începu o luptă pentru succesiune. Tânărul calif profitase deci de ocazie pentru a prelua direct controlul trupelor sale, ceea ce nu se mai văzuse de mai bine de două secole. Orator talentat, al-Mustarșid își apropiase populația capitalei.

Paradoxal, când prințul credincioșilor se rupe de lunga tradiție de nepăsare, sultanatul ajunge pe mâna unui tânăr de paisprezece ani, preocupat doar de partidele de vânătoare și plăcerile haremului. Mahmud, fiul lui Mohammed, este tratat cu condescendență de al-Mustarșid, care îl sfătuiește adesea să se întoarcă în Persia. Se naște de îndată o revoltă a arabilor împotriva turcilor, acești militari străini care îi domină de atât de mult timp. Incapabil să facă față acestei fronde, sultanul a apelat la Zinki, pe atunci guvernatorul bogatului port Bassora, în zona golfului. Intervenția sa este decisivă: învinse lângă Bagdad, trupele califului își predau armele, iar prințul credincioșilor se închide în palatul său așteptând zile mai bune. Pentru a-l recompensa pe Zinki pentru ajutorul său prețios, sultanul îi încredințează, câteva luni mai târziu, guvernarea orașelor Moșul și Alep.

Cu siguranță, s-ar fi putut imagina fapte de vitejie mai glorioase pentru acest viitor erou al islamului. Dar nu pe nedrept Zinki va fi celebrat într-o zi

drept primul mare luptător al jihadului împotriva francilor. Înaintea lui, generalii turci veneau în Siria însoţiţi de trupe nerăbdătoare să jefuiască şi să plece înapoi cu bani şi pradă de război. Iar efectul victoriilor lor era repede anulat de înfrângerea următoare. Se desfiinţau trupele pentru a le mobiliza din nou anul următor. Cu Zinki, moravurile se schimbă. Timp de optsprezece ani, acest războinic neobosit va parcurge Siria şi Irakul, dormind pe paie pentru a se apăra de noroi, luptând cu unii, aliindu-se cu alţii, intrigându-i pe toţi. Niciodată nu se gândeşte să stea liniştit într-unul din numeroasele sale palate.

Anturajul său este format nu din curtezane şi linguşitori, ci din consilieri politici experimentaţi, pe care ştie să-i asculte. Dispune de o reţea de informatori care îl ţin constant la curent cu ce se întâmplă la Bagdad, Ispahan, Damasc, Antiohia, Ierusalim, precum şi la Alep şi Moşul. Contrar altor armate care s-au luptat cu francii, a sa nu este comandată de o multitudine de emiri autonomi, mereu gata să trădeze sau să se certe. Disciplina este strictă aici, iar la cea mai mică abatere pedeapsa este necruţătoare. Potrivit lui Kamaleddin, *soldaţii atabegului păreau că merg pe sârmă* ca să nu calce în picioare un câmp cultivat. *Odată*, va povesti la rândul lui Ibn al-Athir, *unul dintre emirii lui Zinki, primind în administrare un mic oraş, se instalase în casa unui bogat negustor evreu. Acesta ceru să-l vadă pe atabeg şi îi expuse cazul. Zinki doar privi spre emir, care evacuă imediat casa.* Stăpânul din Alep este de altfel la fel de exigent cu el cât şi cu ceilalţi. Când ajunge într-un oraş, doarme în afara zidurilor, în cortul său, refuzând toate palatele puse la dispoziţie.

Zinki era, în plus, *conform istoricului din Moşul*, foarte îngrijorat de onoarea femeilor, mai ales a soţiilor soldaţilor. Zicea că, dacă ele nu erau bine păzite, se corupeau repede datorită absenţei prelungite a soţilor lor în timpul campaniilor.

Rigoare, perseverenţă, simţ de stat, atâtea calităţi avea Zinki şi care lipseau dramatic conducătorilor lumii arabe. Un lucru şi mai important pentru viitor: Zinki era foarte preocupat de legitimitate. La sosirea sa în Alep, ia trei iniţiative, trei gesturi simbolice. Primul este de acum clasic, să se căsătorească cu fiica regelui Redwan, deja văduvă după Ilghazi şi Balak; al doilea: să transfere rămăşiţele pământeşti ale tatălui său în oraş pentru a demonstra înrădăcinarea familiei sale în acest loc, al treilea: să obţină de la sultanul Mahmud un document oficial care să confere atabegului o autoritate indiscutabilă asupra Siriei şi nordului Irakului. Astfel, Zinki arată

clar că nu este un simplu aventurier în trecere, ci fondatorul unui stat care să dureze după moartea sa. Acest element de coeziune, pe care îl introduce în lumea arabă, nu își va face totuși simțit efectul decât după mulți ani. Mult timp încă, certurile interne îi vor paraliza pe prinții musulmani și chiar și pe atabeg.

Totuși, momentul pare propice organizării unei vaste contraofensive, căci solidaritatea care a asigurat până acum forța occidentalilor pare serios afectată. *Se zice că discordia s-a ivit între franci, lucru neobișnuit la ei.* Ibn al-Qalanissi nu își revine. *Se afirmă chiar că s-au bătut între ei și că au fost mulți morți.* Dar uimirea cronicarului este nimic în comparație cu cea a lui Zinki în ziua în care primește un mesaj de la Alix, fiica lui Baudouin al II-lea, regele Ierusalimului, propunându-i o alianță împotriva propriului ei tată!

Această ciudată înțelegere începe în februarie 1130, când prințul Bohemond al II-lea, din Antiohia, plecat să se lupte în nord, cade într-o ambuscadă pusă la cale de Ghazi, fiul emirului Danișmend care îl capturase pe Bohemond I în urmă cu treizeci de ani. Mai puțin norocos decât tatăl său, Bohemond al II-lea este omorât în luptă, iar capul său blond, îmbălsămat cu grijă și pus într-o cutie din argint, este trimis în dar califului. Când vestea morții sale ajunge în Antiohia, văduva sa, Alix, organizează o adevărată lovitură de stat. Cu ajutorul, se pare, al populației armene, grecești și siriene din Antiohia, își asigură controlul orașului și intră în legătură cu Zinki. Ciudată atitudine, care anunță nașterea unei noi generații de franci, a doua, care nu are mare lucru în comun cu pionierii invaziei. Din mamă armeană, fără să cunoască Europa, tânăra prințesă se simte orientală și acționează ca atare.

Informat de rebeliunea fiicei sale, regele din Ierusalim pornește imediat spre nord în fruntea armatei sale. Cu puțin înainte de a ajunge la Antiohia, întâlnește din întâmplare un cavaler cu o înfățișare strălucitoare, al cărui cal, de un alb imaculat, este protejat cu o superbă armură cizelată în argint. Este un cadou de la Alix pentru Zinki. Însoțit de o scrisoare în care prințesa îi cere atabegului să-i vină în ajutor și promite să-i recunoască suzeranitatea. După ce mesagerul este spânzurat, Baudouin își continuă drumul spre Antiohia, preluând rapid controlul orașului. Alix capitulează, după o rezistență simbolică în Citadelă. Tatăl ei o exilează în portul Lattaquia.

Dar, la puțin timp după aceea, în august 1131, regele din Ierusalim moare. Are dreptul la un elogiu funebru, conform regulilor, din partea cronicarului

din Damasc. Francii nu mai sunt, ca în primii ani ai invaziei, o masă grosolană în care cu greu distingi câțiva șefi. Cronica lui Ibn al-Qalanissi se interesează de acum de detalii și realizează chiar și o analiză.

Baudouin, *scrie el*, era un bătrân pe care timpul și necazurile îl cizelaseră. De mai multe ori, căzu în mâinile musulmanilor și scăpă grație unor șiretlicuri faimoase. Cu dispariția sa, francii au pierdut politicianul cel mai avizat și administratorul cel mai competent. Puterea regală ajunge după aceea la contele de Anjou, recent sosit din țara lor pe calea apelor. Dar acesta nu era sigur pe judecata sa și nici eficace în administrare, atât de mult încât pierderea lui Baudouin îi aruncă pe franci în dezbinare și dezordine.

Al treilea rege din Ierusalim, Foulque de Anjou, în vârstă de cincizeci de ani, roșcat și bondoc care se căsătorește cu Melisande, sora mai mare a Alixei, este efectiv un nou-venit. Căci Baudouin, ca marea majoritate. A prinților franci, nu a avut moștenitori masculini. Din cauza igienei lor mai mult decât primitivă, ca și a neadaptării la condițiile de viață din Orient, occidentalii cunosc o rată extrem de ridicată a mortalității infantile, care afectează, în primul rând, și după o lege naturală binecunoscută, băieții. Abia cu timpul vor învăța să își amelioreze situația, utilizând regulat baia de aburi, recurgând mai mult la serviciile medicilor arabi.

Ibn al-Qalanissi nu greșește când se referă la capacitățile politice ale moștenitorului venit din Vest, căci sub domnia acestui Foulque „discordia printre franci” va fi cea mai puternică. De la ajungerea lui la putere, trebuie să facă față unei noi răscoale conduse de Alix, care va fi reprimată cu dificultate. Apoi chiar și în Palestina mocnește revolta. Un zvon răutăcios o acuză pe soția sa, regina Melisande, că întreține legături amoroase cu un tânăr cavaler, Hughes du Puiset. Această afacere, între partizanii soțului și cei ai amantului, provoacă o veritabilă diviziune a nobilimii france, care trece prin altercații, dueluri, asasinate. Simțindu-se amenințat, Hughes își va găsi refugiu la Ascalon, la egipteni, care îl primesc călduros, de altfel. Îi pun la dispoziție chiar și trupe fatimide, cu ajutorul cărora cucerește portul Jaffa. Va fi izgonit de acolo câteva săptămâni mai târziu.

În decembrie 1132, în timp ce Foulque își adună forțele pentru a reocupa Jaffa, noul stăpân din Damasc, tânărul atabeg Ismael, fiul lui Buri, tocmai ocupă prin surprindere fortăreața Banias, pe care Asasinii o dăduseră francilor în urmă cu trei ani. Dar această recucerire nu este decât un act izolat, căci prinții musulmani, absorbiți de propriile lor certuri, sunt incapabili să profite de disensiunile dintre occidentali. Zinki însuși este

practic invizibil în Șina. Lăsând guvernarea din Alep unuia dintre locotenenții săi, a trebuit din nou să se angajeze într-o luptă nemiloasă împotriva califului. Dar, de această dată, al-Mustarchid pare să domine.

Sultanul Mahmud, aliatul lui Zinki, moare la vârsta de douăzeci și șase de ani și, încă o dată, un nou război de succesiune izbucnește în sânul clanului selgiucid. Prințul credincioșilor profită de acest moment pentru a se impune. Promițând fiecărui pretendent că se va ruga în moschei în numele acestuia, devine veritabilul arbitru al situației. Zinki se alarmează. Adunându-și armata, merge spre Bagdad cu intenția de a-l înfrânge pe al-Mustarșid la fel de zdrobitor ca în urmă cu cinci ani. Dar califul vine în fruntea mai multor mii de oameni, aproape de Tikrit, pe fluviul Tigru, la nord de capitala abasidă. Trupele lui Zinki sunt tăiate în bucăți iar atabegul este pe punctul de a cădea în mâinile inamicilor, când un om îi salvează viața într-un moment critic. Este guvernatorul din Tikrit, un tânăr ofițer kurd, cu un nume obscur până atunci, Ayyub. În loc să câștige favorurile califului oferindu-i adversarul pe tavă, acest militar îl ajută pe atabeg să traverseze fluviul pentru a scăpa de urmăritori și a se întoarce repede la Moșul. Zinki nu va uita niciodată acest gest cavaleresc. Îi va făgădui, inclusiv familiei sale, o prietenie nemărginită, care va determina, mulți ani după aceea, cariera fiului lui Ayyub, Yussef, cunoscut și sub numele de Salaheddin sau Saladin.

După victoria sa în fața lui Zinki, al-Mustarșid este în culmea gloriei. Simțindu-se amenințați, turcii se unesc în jurul unui singur pretendent selgiucid, Masud, fratele lui Mahmud. În ianuarie 1133, noul sultan se prezintă la Bagdad pentru a-și primi coroana din mâna prințului credincioșilor. Este, în general, o simplă formalitate, dar al-Mustarșid, în maniera sa, transformă ceremonia. Ibn al-Qalanissi, „ziaristul” nostru în acea epocă, povestește scena.

Imamul, prințul credincioșilor, stătea așezat. Fu introdus în prezența sa sultanul Masud care îi prezentă omagiile potrivite rangului său. Califul îi oferi succesiv șapte robe strălucitoare, din care ultima era neagră, o coroană încrustată cu pietre, brățări și un colier din aur zicându-i: „Primește această favoare cu gratitudine și teme-te de Dumnezeu în public și în particular.” Sultanul sărută pământul, apoi se așeză pe taburetul rezervat lui. Prințul credincioșilor îi zise atunci: „Cel care nu se conduce bine pe el însuși nu este apt să-i conducă pe alții.” Vizirul, care era prezent, repetă aceste cuvinte în persană și reînnoi urările și elogiile. Apoi califul puse să se aducă

două săbii și le înmână solemn sultanului, precum și două steguleţe pe care le înnodă cu propriile mâini. La finalul ceremoniei, imamul al-Mustarșid concluzionă prin aceste cuvinte: „Mergi, ia cu tine ce ți-am dat și fii printre cei recunoscători.”

Suveranul abasid a afișat o încredere deplină, chiar dacă nu ținea la aparenţe. L-a mustrat pe turc cu dezinvoltură, sigur de faptul că unitatea regăsită a selgiucizilor nu poate, până la urmă, decât să-i ameninţe puterea, dar nu l-a recunoscut deloc drept deţinător legitim al sultanatului. În 1133, oricum, continuă să viseze la cucerire. În iunie, pleacă în fruntea trupelor sale înspre Moșul, hotărât să-l cucerească și să termine cu aceeași ocazie și cu Zinki. Sultanul Masud nu încearcă să-l facă să se răzgândească. Chiar îi sugerează să reunească Siria și Irakul într-un singur stat sub conducerea sa, o idee care va fi reluată frecvent după aceea. Dar, făcându-i aceste propuneri, selgiucidul îl ajută pe Zinki să reziste atacurilor califului care, timp de trei luni, și în van, asediază Moșul.

Acest eșec va marca o turnură fatală în norocul lui al-Mustarșid. Abandonat de majoritatea emirilor, va fi învins și capturat în iunie 1135 de Masud, care îl va asasina sălbatic două luni mai târziu. Prinţul credincioșilor va fi găsit gol în cortul lui, cu urechile și nasul tăiate, corpul străpuns de zeci de lovituri de pumnal.

Totaî absorbit de acest conflict, Zinki este bineînţeles incapabil să se ocupe direct de problemele siriene. Ar fi rămas în Irak până la reprimarea definitivă a tentativei de restaurare abasidă, dacă nu ar fi primit, în ianuarie 1135, un apel disperat al lui Ismael, fiul lui Buri și stăpân în Damasc, cerându-i să vină să preia orașul său cât mai repede posibil. „Dacă se va întârzia, voi fi forţat să apelez la franci și să le ofer Damascul cu totul, iar răspunderea pentru vieţile locuitorilor va pica din nou pe Imadeddin Zinki.”

Ismael, care se teme pentru viața lui și crede că vede în orice colţ al palatului său un ucigaș, este decis să plece din capitală și să se refiigieze, sub protecţia lui Zinki, în fortăreața Sarkhad, în sudul orașului, unde și-a transportat deja bogăţiile și hainele.

Domnia fiului lui Buri cunoscuse totuși debuturi promiţătoare. Ajuns la putere la nouăsprezece ani, a dat dovadă de un dinamism admirabil, recucerirea fortăreţei Banias fiind cel mai bun exemplu. Este arogant și nu ascultă deloc sfaturile consilierilor tatălui său sau ai bunicului său, Toghtekin. Dar această atitudine aproape că este pusă pe seama tinereţii

sale. În schimb, ceea ce locuitorii din Damasc suportă cu greu este lăcomia crescândă a conducătorului lor, care ridică periodic nivelul impozitelor.

Abia în 1134 situația începe să ia un curs tragic, când un bătrân sclav, pe nume Ailba, pe vremuri în serviciul lui Toghtekin, a încercat să-și asasineze stăpânul. Ismael, care a fost la un pas de moarte, a insistat să obțină personal mărturiile atacatorului său. „Am acționat astfel, a răspuns sclavul, pentru a câștiga bunăvoința lui Dumnezeu scăpând oamenii de existența ta dăunătoare. I-ai oprimat pe săraci și pe amărâți, pe artizani, pe slujbași și pe țărani. I-ai tratat fără menajamente pe civili și pe militari.” Ailba citează numele tuturor celor care, afirmă el, doresc ca și el moartea lui Ismael. Traumatizat până la nebunie, fiul lui Buri începe să-i aresteze pe toți cei nominalizați și să-i condamne la moarte fără alte proceduri. *Aceste execuţii nedrepte nu îi ajunseră*, relatează cronicarul din Damasc. *Având bănuieli cu privire la propriul său frate, Sawinj, îl supuse la cele mai cumplite suplicii lăsându-l să moară înfometat într-o celulă. Răutatea și nedreptatea nu mai cunoscură atunci limite.*

Ismael se lasă târât într-un ciclu infernal. Fiecare execuție face să crească în el teama de o nouă răzbunare și, pentru a încerca să se apere, ordonă noi condamnări. Conștient că nu mai poate prelungi această situație, decide să lase orașul pe mâna lui Zinki și să se retragă în fortăreața Sarkhad. Or, stăpânul din Alep este, de ani întregi, detestat de toți locuitorii din Damasc, de când, în 1129, i-a scris lui Buri să participe alături de el la o expediție împotriva francilor. Ceea ce conducătorul din Damasc acceptase în grabă, trimițându-i cinci sute de călăreți comandați de cei mai buni ofițeri și însoțiți de propriul său fiu, nefericitul Sawinj. După ce îi primise cu fast, Zinki îi dezarmase și îi închisese pe toți, transmițându-i lui Buri că dacă vreodată mai îndrăznește să i se opună, ostatecii vor fi în pericol de moarte. Sawinj nu fusese eliberat decât după doi ani.

În 1135, amintirea aceste trădări este încă vie pentru cei din Damasc și, când demnitarii orașului aud de planurile lui Ismael, decid să se opună prin orice mijloace. Au loc întâlniri între emiri, notabili și principalii sclavi, toți vor să-și salveze viața și orașul. Un grup de conjurați decide să-i prezinte situația mamei lui Ismael, prințesa Zomorrod, „Smarald”.

Fu îngrozită, *raportează cronicarul din Damasc*. Își chemă fiul și îl admonestă violent. Apoi, din dorința de a face bine, din sentimentele religioase profunde și inteligența ei, se interesă de maniera în care răul putea fi extirpat din rădăcină și restabilită situația pentru Damasc și

locuitorii lui. Se preocupă de această treabă așa cum ar fi făcut-o un om de bun-simț și cu experiență care examinează lucrurile cu luciditate. Nu va găsi un alt remediu decât să scape de fiul său și să pună capăt astfel dezordinii în creștere de care el era răspunzător.

Execuția nu se va lăsa așteptată.

Prințesa nu se gândi decât la acest plan. Pândi un moment când fiul ei era singur, fără sclavi și scutieri, și ordonă servitorilor ei să-l omoare fără milă. Ea însăși nu își arătă nici compasiunea și nici durerea. Toată lumea se bucură de căderea lui Ismael. Mulțumeau Domnului și adresau elogii și rugăciuni în favoarea prințesei.

Zomorrod și-a omorât propriul fiu pentru a-l împiedica să dea Damascul pe mâna lui Zinki? Există unele îndoieli când se știe că prințesa se va căsători, trei ani mai târziu, chiar cu Zinki, și îl va implora să ocupe orașul. Nu a acționat nici pentru a răzbuna moartea lui Sawinj, care era fiul unei alte soții a lui Buri. Atunci, fără îndoială, trebuie să credem explicația pe care ne-o dă Ibn al-Athir: Zomorrod era amanta principalului consilier al lui Ismael și, aflând că fiul ei plănuiește să-i omoare amantul și poate chiar să o pedepsească și pe ea, a decis să treacă la acțiune.

Oricare ar fi adevăratele motivații, prințesa l-a lipsit astfel pe viitorul ei soț de o cucerire facilă. Căci pe 30 ianuarie 1135, ziua asasinării lui Ismael, Zinki este deja pe drum spre Damasc. Când armata sa traversează Eufratul o săptămână mai târziu, Zomorrod a urcat pe tron un alt fiu al ei, Mahmud, iar populația se pregătește activ de rezistență. Neștiind de moartea lui Ismael, atabegul trimite reprezentanți la Damasc pentru a studia împreună cu acesta modalitățile capitulării. Furios, Zinki refuză să se întoarcă din drum. Își stabilește tabăra la nord-est de oraș și ordonă iscoadelor să afle unde și cum ar putea ataca. Dar înțelege repede că apărătorii sunt decișii să se bată până la ultima suflare. Au în fruntea lor pe un vechi camarad al lui Toghtekin, Moinuddin Unar, un militar turc viclean și îndârjit, pe care Zinki îl va reintâlni de mai multe ori în drumul său. După câteva încăierări, atabegul se decide să ajungă la un compromis. Pentru a salva aparențele, conducătorii orașului asediat îi aduc omagii și îi recunosc, nominal, suzeranitatea.

La jumătatea lumi martie, atabegul se îndepărtează deci de Damasc. Pentru a ridica moralul trupelor sale, epuizate de această campanie inutilă, le conduce imediat spre nord și ocupă uimitor de repede patru fortărețe france, printre care și celebra Maara. În ciuda acestor fapte, prestigiul său este pătat. Abia după doi ani va reuși, printr-o faptă vitejească, să își repare

eșecul de la Damasc. Paradoxal, chiar Moinuddm Unar îi va furniza, fără să vrea, ocazia de a se reabilita.

Capitolul VII

UN EMIR LA BARBARI

În iunie 1137, Zinki a sosit, cu un impresionant echipament de asediu, și și-a instalat tabăra în podgoriile care înconjoară Homs, principalul oraș din Siria centrală, pe care și-l dispută în mod tradițional cei din Alep și cei din Damasc. Pentru moment, aceștia din urmă controlează orașul, guvernatorul cetății fiind nimeni altul decât bătrânul Unar. Văzând catapultele aliniate de adversarul său, Moinuddin Unar înțelege că nu va putea rezista mult timp. Face în așa fel încât francii să înțeleagă că intenționează să capituleze. Cavalerii din Tripoli, care nu au niciun gând să-l vadă pe Zinki instalându-se la două zile istanță de orașul lor, pornesc la drum. Stratagema lui Unar a reușit perfect: temându-se să nu fie prins la mijloc, atabegul cade la învoială cu vechiul său inamic și se întoarce împotriva francilor, decis să asedieze cea mai puternică fortăreață a lor din zonă, Baarin. Neliniștiți, cavalerii din Tripoli îl cheamă în ajutor pe regele Foulque, care vine în goană cu armata sa. Sub zidurile fortăreței Baarin, într-o vale cultivată în terase, are loc prima bătălie importantă între Zinki și franci, ceea ce ar trebui să ne mire, deoarece se știe că atabegul este deja stăpân în Alep de peste nouă ani!

Lupta va fi scurtă dar decisivă. În câteva ore, occidentalii, epuizați de un lung marș forțat, sunt zdrobiți numeric și tăiați în bucăți. Doar regele și câțiva oameni din suita sa reușesc să se refugieze în fortăreață. Foulque abia are timp să trimită un mesager la Ierusalim pentru a veni cineva să-l elibereze de acolo, apoi, va povesti Ibn al-Athir, *Zinki tăie toate legăturile, fără a lăsa să treacă nicio veste, atât de bine încât asediații nu mai știau ce se întâmpla în țară, așa de strict era controlul drumurilor.*

O asemenea blocadă ar fi fost fără efect pentru arabi. Aceștia utilizau de secole porumbeii călători pentru a comunica dintr-un oraș în altul. Fiecare armată lua cu ea porumbei din mai multe orașe și

fortărețe musulmane. Fuseseră dresați în așa manieră în ât se întorceau mereu la cuibul de naștere. Era suficient deci să înfășoare un mesaj pe unul din picioare și să-i elibereze pentru a zbura, mai repede decât orice cal, să anunțe victoria, înfrângerea sau moartea unui prinț, să ceară ajutor sau să încurajeze rezistența unei garnizoane asediate. Pe măsură ce mobilizarea arabă împotriva francilor se organizează, servicii regulate de porumbei călători încep să funcționeze între Damasc, Cairo, Alep și alte orașe, statul plătind salarii celor însărcinați cu creșterea și dresajul păsărilor.

De altfel, în cursul prezenței lor în Orient, francii se vor iniția în creșterea și dresarea porumbeilor, care, mai târziu, vor fi în mare vogă în țările lor. Dar, în momentul asediului de la Baarin, nu cunosc deloc această metodă de comunicare, ceea ce îi permite lui Zinki să profite. Atabegul, care începe să mărească presiunea asupra asediaților, le oferă, de fapt, după negocieri aprige, condiții de capitulare avantajoase: predarea cetății și plata a cincizeci de mii de dinari. În schimbul cărora va accepta să-i lase să plece liniștiți. Foulque și oamenii săi capitulează, apoi fug mâncând pământul, fericiți că au scăpat așa ieftin. *La puțin timp după ce au părăsit Baarin, întâlniră întăririle care veneau în ajutorul lor și se căiră pentru capitulare, dar era prea târziu. Nu fusese posibil altfel,* după spusele lui Ibn al-Athir, *fiindcă francii rămăseseră complet rupți de lumea exterioară.*

Zinki este cu atât mai mulțumit că a rezolvat în avantajul său situația de la Baarin, cu cât primește vești alarmante: împăratul bizantin Ioan Comnenul. Care i-a succedat în 1118 tatălui său Alexie, este în drum spre Siria de Nord cu zeci de mii de oameni. Imediat ce Foulque se îndepărtează, atabegul sare în șa și galopează spre Alep. Țintă privilegiată a rumilor în trecut, orașul este în agitație. În perspectiva unui atac, au început să golească, în jurul zidurilor, fosele în care populația, în timp de pace, obișnuiește să arunce murdăriile. Dar în curând emisarii basileului vin să-l liniștească pe Zinki: obiectivul lor nu este deloc Alep ci Antiohia, cetatea franca pe care rumii nu au renunțat niciodată să o revendice. De fapt, atabegul află în curând, nu fără satisfacție, că este deja bombardată de catapulte. Lăsându-i pe creștini cu disputele lor, Zinki se întoarce să asedieze Homs, unde Unar continuă să-i țină piept.

Totuși, rumii și francii se reconciliază mai repede decât se credea. Pentru a-l calma pe basileu, occidentalii îi promit să-i înapoieze Antiohia, Ioan Comnenul angajându-se să le dea, în schimb, mai multe orașe musulmane din Siria. Ceea ce declanșează, în martie 1138, un nou război de cucerire. Împăratul are ca locotenenți doi șefi franci, noul conte de Edessa, Jocelin al II-lea, și un cavaler pe nume Raymond, care tocmai pusese mâna pe principatul Antiohia, căsătorindu-se cu Constance, un copil de opt ani, fiica lui Bohemond al II-lea și a lui Alix.

În aprilie, aliații încep să asedieze Chayzar, cu o batene de optsprezece catapulte. Bătrânul emir Sultan Ibn Munqidh, deja guvernator al cetății înainte de invazia franca, nu pare deloc în măsură să facă față forțelor aliate ale nunilor și francilor. După Ibn al-Athir, aliații ar fi ales drept țintă

Chayzar *fiindcă sperau că Zinki nu se va preocupa să apere cu ardoare un oraș care nu îi aparținea.* Nu îl cunoșteau bine. Turcul organizează și conduce personal rezistența. Bătălia de la Chayzar va fi pentru el ocazia să-și demonstreze, mai mult ca oricând, admirabilele calități de conducător.

În câteva săptămâni, bulversează întreg Orientul. După ce a trimis mesaje în Anatolia, care reușesc să îi convingă pe succesorii lui Danișmend să atace teritoriul bizantin, trimite la Bagdad agitatori care organizează o revoltă asemănătoare celei pe care Ibn al-Khachab o provocase în 1111, forțându-l astfel pe sultanul Masud să trimită trupe spre Chayzar. Le scrie tuturor emirilor din Siria și Jezira, amenințându-i și ordonându-le să-l sprijine, să-și angajeze toate forțele pentru a respinge noua invazie. Armata atabegului, mult mai puțin numeroasă decât cea a adversarului, renunță la un atac frontal și inițiază o tactică de hărțuire, în timp ce Zinki întreține o corespondență intensă cu basileul și șefii franci. Îl „informează” pe împărat – ceea ce este de altfel exact – că aliații săi se tem de el și așteaptă cu nerăbdare plecarea lui din Siria. Francilor le trimite mesaje, mai ales lui Jocelin din Edessa și Raymond din Antiohia: *Nu înțelegeți,* le zice el, *că, dacă rumii vor ocupa o singură fortăreață din Siria, vor ocupa în curând toate orașele voastre?* Pe lângă simplu luptători bizantini și franci, trimite numeroși agenți, în majoritate creștini din Siria, având drept sarcină să răspândească zvonuri demoralizatoare cu privire la apropierea unor armate uriașe venite din Persia, Irak și Anatolia.

Această propagandă are efect, mai ales la franci. În timp ce basileul, cu coiful lui de aur, conduce personal tirul catapultelor, seniorii din Edessa și Antiohia, așezați sub un cort, se ocupă de interminabile partide de zaruri. Acest joc, deja cunoscut în Egiptul faraonic, este, în secolul al XII-lea, răspândit atât în Orient cât și Occident. Arabii îl numesc *az-zahr,* un cuvânt pe care francii îl vor adopta pentru a desemna nu jocul în sine, ci norocul, „hazardul”.

Aceste partide de zaruri ale prinților franci îl exasperează pe basileul Ioan Comnenul care, descurajat de reaua-voință a aliaților săi și alarmat de aceste zvonuri persistente cu privire la sosirea unei puternice armate musulmane – care nu a părăsit în realitate niciodată Bagdadul – renunță la asediul asupra Chayzar și se întoarce pe 21 mai 1138 spre Antiohia, unde intră călare, urmat pe jos de Raymond și Jocelin, tratându-i ca pe niște scutieri.

Pentru Zinki, este o victorie imensă. În lumea arabă, în care alianța dintre rumi și franci provocase o spaimă imensă, atabegul apărea de acum drept un salvator. Bineînțeles, este hotărât să își folosească prestigiul pentru a rezolva fără întârziere câteva probleme care îl deranjează, mai întâi cea din Homs. La sfârșitul lunii mai, când abia s-a terminat bătălia de la Chayzar, Zinki încheie un acord curios cu Damascul: se va căsători cu prințesa Zomorrod și va obține Homs ca dotă. Mama care și-a ucis propriul fiu sosește, trei luni mai târziu, sub zidurile din Homs, pentru a se uni oficial cu noul soț. La ceremonie asistă reprezentanți ai sultanului, ai califului din Bagdad și ai celui din Cairo, chiar și ambasadori ai împăratului rumilor care, trăgând învățăminte din decepțiile sale, a decis să întrețină de acum raporturi cât mai amicale cu Zinki.

Stăpân peste Moșul, Alep și întreaga Sirie centrală, atabegul își fixează drept obiectiv să cucerească Damascul cu ajutorul noii sale soții. Speră că aceasta va reuși să-și convingă fiul, Mabmud, să-i cedeze capitala fără luptă. Prințesa ezită, tergiversează. Fără să poată conta pe ea, Zinki sfârșește prin a renunța. Dar, în iulie 1139, când se află la Harran, primește un mesaj urgent de la Zomorrod: îl anunță că Mahmud tocmai a fost asasinat, înjunghiat în patul său de trei sclavi. Prințesa își imploră soțul să meargă fără întârziere la Damasc pentru a prelua orașul și a pedepsi pe ucigașii fiului ei. Atabegul pornește imediat la drum. Lacrimile soției sale îl lasă total indiferent, dar estimează că dispariția lui Mahmud ar putea fi fructificată pentru a realiza, în fine, sub egida sa, unificarea Siriei.

Nu lua în calcul pe eternul Unar, întors la Damasc după cedarea orașului Homs, și care, la moartea lui Mahmud, a preluat direct conducerea cetății. Așteptându-se la atacul lui Zinki, Moinuddin a elaborat fără întârziere un plan secret pentru a-i face față. Chiar dacă, pentru moment, evită să recurgă la el și se ocupă de organizarea apărării.

Zinki nu merge direct spre oraș. Începe prin a ataca antica cetate romană din Baalbek, singura aglomerare de o oarecare importanță, care este controlată încă de Damasc. Intenția sa este de a încercui metropola siriană și de a-i demoraliza pe apărători. În luna august, instalează paisprezece catapulte în jurul orașului Baalbek, pe care îl bombardează fără oprire, sperând că îl va cuceri în câteva zile pentru a începe asediul asupra Damascului înainte de sfârșitul verii. Baalbek capitulează fără dificultate, dar citadela, clădită din pietrele unui fost templu al zeului Baal, rezistă luni întregi. Zinki este atât de iritat încât, atunci când garnizoana se predă, la

sfârșitul lui octombrie, după ce a obținut asigurări că viața le va fi cruțată, ordonă crucificarea a treizeci și șapte de luptători și jupuirea de viu a comandantului lor. Acest act sălbatic, destinat să îi convingă pe cei din Damasc că orice rezistență va însemna sinucidere, are un efect contrar. Solid unită în jurul lui Unar, populația metropolei siriene este mai mult ca niciodată decisă să lupte până la capăt. Oricum, iarna este aproape, iar Zinki nu poate întreprinde un atac până în primăvară. Unar va utiliza aceste câteva luni de repaus pentru a-și pune la punct planul secret.

În aprilie 1140, când atabegul își accentuează presiunea și se pregătește de un atac general, este exact momentul ales de Unar pentru a-și pune planul în aplicare: să ceară armatei francilor, comandată de regele Foulque, să-i vină în ajutor la Damasc. Nu este vorba de o simplă operațiune punctuală, ci de punerea în aplicare a unei alianțe care se va prelungi dincolo de moartea lui Zinki.

Din 1138 de fapt, Unar îl trimisese la Ierusalim pe prietenul său, cronicarul Ussama Ibn Munqidh, pentru a studia posibilitatea unei colaborări între franci și populația Damascului împotriva conducătorului din Alep. Ussama, care fusese bine primit, obținuse un acord de principiu. Ambasadele înmulțindu-se, cronicarul pornise apoi spre Orașul Sfânt la începutul anului 1140 cu propuneri precise: armata francă îl va forța pe Zinki să se îndepărteze de Damasc, forțele celor două state se vor uni în caz de pericol; Moinuddin va plăti douăzeci de mii de dinari pentru a acoperi cheltuielile operațiunilor militare; o expediție comună, în fine, va fi trimisă, sub conducerea lui Unar, pentru a ocupa fortăreața Banias, condusă de puțin timp de un vasal al lui Zinki, și a o înapoia regelui din Ierusalim. Pentru a-și dovedi buna intenție, Damascul va oferi francilor ostatici aleși din familiile principalilor demnitari ai orașului.

Practic, era vorba de a trăi sub un protectorat franc, dar populația metropolei siriene se resemnează. Speriată de metodele brutale ale atabegului, aprobă în unanimitate tratatul negociat de Unar, a cărui

politică se dovedește, în orice caz, eficace. Temându-se să fie prins la mijloc, Zinki se retrage la Baalbek, pe care îl oferă unui om sigur, Ayyub, înainte de a se îndepărta, cu armata sa, spre nord, promițând tatălui lui Saladin că se va întoarce pentru a se răzbuna. După plecarea atabegului, Unar ocupă Banias și o predă francilor, conform tratatului de alianță. Apoi merge în vizită oficială în regatul de la Ierusalim.

Ussama, care a devenit un fel de cel mai mare specialist în probleme france la Damasc, îl însoțește. Fericit din cale-afară, emirul cronicar nu se limitează la negocieri diplomatice. Înainte de toate, este un spirit curios și un observator perspicace, care ne va lăsa o mărturie de neuitat cu privire la obiceiurile și viața cotidiană din timpul francilor.

Când am vizitat Ierusalimul, obișnuiam să mă duc la moscheea al-Aqsa, loc de odihnă a prietenilor mei Templieri. Pe una din laturi era un mic paraclis unde francii instalaseră o biserică. Templierii puneau acest loc la dispoziția mea pentru a mă ruga. Într-o zi, am intrat, am zis „Allahu Akbar!” și îmi începeam rugăciunea când un bărbat, un franc, se precipită spre mine, mă prinse și mă întoarse cu fața spre răsărit zicându-mi: „Așa se face rugăciunea!” Imediat, Templierii veniră și îl îndepărtară de mine. Mă întorc la rugăciune, dar acest bărbat, profitând de un moment de neatenție, veni iar la mine, mă întoarse cu fața spre răsărit repetând „Așa se face rugăciunea!” Și de această dată, Templierii intervenire, îl îndepărtară și se scuzară față de mine zicând: „Este un străin. Tocmai a sosit din țara francilor și nu a văzut niciodată pe cineva mgându-se fără să stea cu fața spre răsărit.” Răspund că m-am rugat destul și ies, stupefiat de comportamentul acestui demon care se supărase atât de tare văzând că mă rog cu fața spre Mecca.

Dacă emirul Ussama nu ezită să-i numească pe Templieri „prietenii mei”, o face fiindcă moravurile lor barbare s-au cizelat în contact cu Orientul. *Printre franci*, explică el, *am văzut mulți care s-au stabilit printre noi și care au cultivat societatea musulmanilor. Sunt superiori celor pe care îi vedem venind de curând în teritoriile ocupate.* Pentru el, incidentul din moscheea al-Aqsa este „un exemplu al bădărăniei francilor”. Mai citează și altele, adunate în cursul frecventelor vizite în regatul Ierusalim.

Mă aflam la Tiberiada într-o zi în care francii sărbătoreau o zi a lor. Cavalerii ieșiseră din oraș pentru a practica un joc cu lăncile. Luaseră cu ei două bătrâne pe care le puseseră la capătul hipodromului, în timp ce în partea cealaltă era un porc, agățat de o stâncă. Cavalerii organizaseră o cursă pe jos între cele două bătrâne. Fiecare înainta, escortată de un grup de călăreți care le obstrucționau drumul. La fiecare pas făcut, cădeau apoi se ridicau, în mijlocul râsetelor spectatorilor. La final, una din bătrâne, ajunsă prima, luă porcul drept premiu al victoriei.

Un emir atât de cult și rafinat ca Ussama nu poate aprecia aceste glume. Dar figura sa condescendentă se transformă într-o grimasă de dezgust când

vede ce înseamnă justiția francilor.

La Naplouse, *povestește el*, am avut ocazia să asist la un spectacol curios. Doi oameni trebuiau să se înfrunte în luptă. Motivul era următorul: tâlhari din rândul musulmanilor invadaseră un sat învecinat, iar un cultivator era bănuit că le-a fost ghid. Acesta fugise, dar trebuise să se întoarcă fiindcă regele Foulque îi luase prizonieri copiii. „Tratează-mă corect, îi ceruse cultivatorul, și dă-mi voie să mă confrunt cu cel care m-a acuzat.” Regele îi zisese atunci stăpânului satului: „Adu adversarul.” Seniorul alesese un fierar care lucra în sat zicându-i: „Tu te vei bate în duel.” Conducătorul satului nu voia ca vreunul dintre țărani să moară, de teamă să nu sufere culturile. Îl văd deci pe acest fierar. Era un tânăr puternic, dar care, tot timpul, simțea nevoia să ceară ceva de băut. Pe când acuzatul era un bătrânel curajos, care pocnea din degete în semn de sfidare. Vicontele, guvernator în Naplouse, se apropie, dădu fiecăruia câte o lance și câte un scut și adună spectatorii în cerc.

Lupta începu, *continuă Ussama.* Bătrânelul îl împingea pe fierar înapoi, spre mulțime, apoi revenea spre mijlocul arenei. Avu loc un schimb de lovituri atât de violent, încât rivalii păreau un sigur corp însângerat. Lupta se prelungi, în ciuda încurajărilor vicontelui care voia să grăbească deznodământul. „Mai repede!” le striga el. În cele din urmă, bătrânelul fu epuizat iar fierarul, profitând de experiența sa în mânuirea ciocanului, îi aplică o lovitură care îl răsturnă și îl făcu să scape lancea din mâini. Apoi se aplecă peste el pentru a-i înfige degetele în ochi, dar fără să reușească din cauza sângelui care curgea. Fierarul se ridică atunci și își termină adversarul cu o lovitură de lance. Imediat, gâtul cadavrului fu agățat cu o sfoară și îl traseră spre spânzurătoare unde îl atârnară. Iată, prin acest exemplu, ce înseamnă justiția francilor!

Cu totul normală indignarea emirului, căci pentru arabii din secolul al XII-lea justiția este un lucru serios. Judecătorul, cadiul, este un personaj foarte respectat care, înainte de a da sentința, are obligația de a urma o procedură precisă, stabilită de Coran: rechizitoriu, pledoarie, mărturii. „Judecata Domnului”, la care occidentalii au recurs adesea, le părea ca o farsă macabră. Acest duel descris de cronicar nu este decât una din formele de ordalie. Proba de foc este o alta. Mai este și proba apei, pe care Ussama o descoperă cu oroare:

Instalaseră un butoi mare plin cu apă. Tânărul care făcea obiectul suspiciunilor fu legat, ndicat de umeri cu o sfoară și aruncat în butoi. Dacă

era nevinovat, ziceau ei, se scufunda în apă, și îl trăgeau cu ajutorul funiei afară. Dacă era vinovat, nu se putea scufunda. Nefericitul, când fu aruncat în butoi, făcu eforturi pentru a ajunge la fund, dar nu reuși și trebui să se supună rigorilor legii lor, Dumnezeu să-i blesteme! fi trecură peste ochi un cuțit din argint înroșit în foc și îl orbiră.

Opinia emirului sirian cu privire la „barbari” nu se schimbă nici când face referire la știința lor. Francii sunt, în secolul al XII-lea, foarte în urmă față de arabi în toate domeniile științifice și tehnice. Dar cea mai mare distanță între Orientul dezvoltat și Occidentul primitiv se regăsește în domeniul medicinii. Ussama observă diferența:

Într-o zi, *povestește el*, guvernatorul franc din Muneitra, pe muntele Liban, îi scrise unchiului meu Sultan, emir de Chayzar. Pentru a-l ruga să-i trimită un medic care să îngrijească unele cazuri urgente Unchiul meu alese un medic creștin de la noi, pe nume Thabet. Acesta nu lipsi decât câteva zile, apoi se întoarse la noi. Eram cu toții foarte curioși să aflăm cum putuse să-i vindece așa repede pe bolnavi și îl bombardam cu întrebări. Thabet răspunse: „Au adus un cavaler care avea un abces la picior și o femeie epuizată. Pun un plasture cavalerului; tumoarea se deschise și se amelioră. Femeii îi prescriu o dietă pentru a-i înviora organismul.” Dar un medic franc veni atunci și zise: „Acest om nu știe să-i vindece!” Și, adresându-se cavalerului, îl întrehă: „Ce preferi, să trăiești cu un singur picior sau să mori cu amândouă?” Pacientul răspunzând că voia să trăiască cu un singur picior, medicul ordonă: „Aduceți-mi un cavaler solid cu un topor bine ascuțit.” Văd imediat sosind cavalerul și toporul. Medicul franc așeză piciorul pe un butuc din lemn zicând nou-venitului: „Dă o lovitură puternică de topor pentru a tăia scurt!” Sub ochii mei, bărbatul lovi o dată piciorul, apoi, cum nu se desprinsese încă, lovi și a doua oară. Măduva osului țâșni și rănitul muri pe loc. Pe femeie, medicul franc o examină și zise: „Are în cap un demon care este îndrăgostit de ea. Tăiați-i părul!” I se tăie părul. Femeia reîncepu atunci să mănânce mâncarea aia a lor cu usturoi și muștar, ceea ce agravă și mai mult epuizarea. „Deci diavolul i-a intrat în cap!”, afirmă medicul lor. Și, luând o lamă, îi făcu o incizie în formă de cruce, până la osul capului și o frecă cu sare. Femeia muri pe loc. Atunci am întrebat: „Nu mai aveți nevoie de mine?” îmi spuseră că nu și m-am întors după ce am învățat multe lucruri despre medicina francilor pe care nu le știam.

Scandalizat de ignoranța occidentalilor, Ussama este și mai deranjat de moravurile lor: „Francii, scrie el, nu au simțul onoarei! Dacă unul dintre ei

iese pe stradă cu soția sa și întâlnește un alt bărbat, acesta din urmă o ia de mână pe femeie, o trage deoparte pentru a-i vorbi, în timp ce soțul se îndepărtează așteptând ca ea să termine conversația. Dacă durează prea mult, o lasă cu interlocutorul ei și pleacă!” Emirul este încurcat: „Gândiți-vă puțin la această contradicție. Acești oameni nu au nici gelozie, nici simțul onoarei, în timp ce au atât curaj! Curajul nu provine totuși decât din simțul onoarei și din respingerea a ceea ce este rău!”

Cu cât află mai multe despre ei, cu atât Ussama își face o părere mai jalnică despre occidentali. Nu admiră la ei decât calitățile de războinici. Se înțelege totul chiar din ziua în care unul dintre „prietenii” pe care și i-a făcut printre ei, un cavaler din armata regelui Foulque, îi propune să-i ducă fiul în Europa pentru a-l inița în regulile cavalerismului, iar emirul declină politicos invitația, zicându-și în sinea sa că ar prefera ca fiul său să meargă „mai degrabă în închisoare decât în țara francilor”. Fraternizarea cu acești străini are limitele ei. De altfel, această faimoasă colaborare între Damasc și Ierusalim, care i-a oferit lui Ussama ocazia nesperată de a-i cunoaște mai bine pe occidentali, va fi de scurtă durată. Un eveniment spectaculos va relansa curând războiul împotriva ocupanților: sâmbătă 23 septembrie 1144, orașul Edessa, capitala celui mai vechi stat franc din Orient, a căzut în mâinile atabegului Imadeddin Zinki.

Dacă momentul căderii Ierusalimului în iulie 1099 a marcat finalul invaziei france, iar cel al orașului Tyr în iulie 1124 sfârșitul perioadei de ocupație, atunci recucerirea orașului Edessa va rămâne în istorie ca încoronarea ripostei arabe în fața invadatorilor și ca începutul lungului drum spre victorie.

Nimeni nu întrevedea că ocupația va fi repusă în discuție atât de brusc. Este adevărat că Edessa nu era decât un avanpost al prezenței france, dar conducătorii ei reușiseră să se integreze pe deplin în jocul politic local, ultimul guvernator occidental al acestei cetăți majoritar armene fiind Jocelin al II-lea, un bărbos mic, cu nas proeminent, cu ochii bulbucați, corp disproporționat, care nu strălucise niciodată nici prin curaj și nici prin istețime. Dar supușii lui nu-l detestau, mai ales fiindcă era din mamă armeană, iar situația domeniului său nu părea deloc critică. Împreună cu vecinii, își făceau razii reciproce care se terminau în mod obișnuit cu înțelegeri.

Dar brusc, în acea toamnă din 1144, situația se schimbă. Printr-o manevră militară abilă, Zinki pune capăt unei jumătăți de secol de dominație francă

în această parte a Orientului, repurtând o victorie care îi va pune în mișcare și pe cei puternici, și pe cei umili, din Persia în îndepărtata țară „Alman”, înainte de o nouă invazie condusă de cei mai mari regi franci.

Cea mai emoționantă relatare a cuceririi orașului Edessa este cea făcută de un martor ocular, episcopul sirian Abul-Faraj Basile, care a fost direct amestecat în evenimente. Atitudinea sa în timpul bătăliei ilustrează bine drama comunităților creștine orientale de care aparține. Orașul său fund atacat, Abul-Faraj participă activ la apărarea lui, dar în același timp simpatiile sale se îndreaptă mai mult spre armata musulmană decât spre „protectorii” săi occidentali, pe care nu îi are prea tare la mimă.

Contele Jocelin, *relatează el*, plecase să jefuiască pe malurile Eufratului. Zinki află. Pe 30 noiembrie, se afla lângă zidurile orașului Edessa. Trupele sale erau numeroase ca stelele de pe cer. Toate terenurile din jurul orașului se umplură. Corturi se ridicară peste tot, iar atabegul și-l așeză pe al lui în nordul orașului, în fața porții Heures, pe o colină ce domina biserica Confesorilor.

Deși era așezat într-o vale, Edessa era dificil de cucerit, căci puternica sa împrejmuire triunghiulară era solid înfiptă în colinele din jur. Dar, explică Abul-Faraj, *Jocelin nu lăsase niciun soldat. Nu erau decât cizmari, țesători, negustori de mătăsuri, croitori, preoți.* Apărarea va fi asigurată deci de către episcopul franc al orașului, asistat de un prelat armean, precum și de cronicarul însuși, favorabili, totuși, unui aranjament cu atabegul.

Zinki, *povestește el*, adresa constant asediaților propuneri de pace, zicându-le: „Nefericiților! Vedeți că nu mai este nicio speranță. Ce vreți? Ce așteptați? Fie-vă milă de voi, de fiii voștri, de nevestele voastre, de casele voastre! Faceți în așa fel încât cetatea voastră să nu fie devastată și privată de locuitori!” Dar nu era în oraș niciun șef capabil să-și impună voința. I se răspundea prostește lui Zinki prin fanfaronade și injurii.

Văzând că geniștii încep să sape tuneluri pe sub ziduri, Abul-Faraj sugerează să se sene o scrisoare lui Zinki pentru a-i propune un armistițiu, la care episcopul franc este de acord. „Se scrie scrisoarea și se citește populației, dar un smintit, un negustor de mătase, întinde mâna, smulge scrisoarea și o rupe.” Totuși, Zinki repetă în continuare:

„Dacă vreți un răgaz de câteva zile, vi-l acordăm pentru a vedea dacă obțineți ajutor. Dacă nu, predați-vă și veți trăi!”

Dar nu sosește niciun ajutor. Deși este anunțat din vreme de atacarea capitalei sale, Jocelin nu îndrăznește să se măsoare cu forțele atabegului.

Preferă să se instaleze la Teii Bacher așteptând să vină trupe din Antiohia sau Ierusalim.

Turcii smulseseră acum fundațiile zidului septentrional și, în locul lor, puseseră lemn, bârne, tmnchiuri multe. Umpluseră spațiile cu țiței, grăsime și sulf pentru ca flăcările să se aprindă mai ușor iar zidul să se prăbușească. La ordinul lui Zinki se dădu foc. Trâmbițașii începură să strige mobilizarea, chemând soldații să intre prin breșă imediat ce zidul va cădea, promițându-le că îi lasă să jefuiască orașul timp de trei zile. Focul se aprinse de la țiței și sulf și încinse lemnele și grăsimea topită. Vântul sufla din nord și ducea fumul spre apărători. În ciuda solidității, zidul se clătină și apoi se prăbuși. După ce pierdură mai mulți oameni la intrarea prin breșă, turcii intrară în oraș și începură să masacreze oamenii fără deosebire. În acea zi, în jur de șase mii de locuitori pieriră. Femeile, copiii și tinerii se precipitară spre citadela înaltă pentru a scăpa de masacru. Găsiră porțile închise din cauza episcopului francilor care ordonase gărzilor: „Dacă nu mă vedeți pe mine, nu deschideți poarta!” Astfel, grupurile de oameni urcau pe rând și se împotmoleau. Spectacol lamentabil și terifiant: înghesuiți, sufocați, ca o masă compactă, în jur de cinci mii de persoane, poate și mai mult, pieriră atroce.

Totuși, Zinki va interveni personal pentru a opri măcelul, înainte de a-l trimite pe principalul său locotenent la Abul Faraj. „Venerabile, zice el, vrem să ne juri, pe Cruce și pe Evanghelie, că tu și comunitatea ta ne veți rămâne fideli. Știi foarte bine că acest oraș, în cei două sute de ani în care arabii l-au guvernat, a fost înfloritor ca o metropolă. Astăzi, sunt cincizeci de ani de când francii îl ocupă și l-au ruinat deja. Stăpânul nostru Imadeddin Zinki este dispus să vă trateze bine. Trăiți în pace, în siguranță sub autoritatea sa și rugați-vă pentru viața sa.”

De fapt, *continuă Abul-Faraj*, îi scoaseră din citadelă pe sirieni și pe armeni, și fiecare se întoarse acasă fără griji. Francilor, în schimb, li se luă tot ce aveau la ei, aur, argint, vase sfinte, potirele, vasele care acopereau potirele, crucile și cantități de bijuterii. Îi dădură deoparte pe preoți, pe nobili și pe notabili; îi dezbrăcară de haine după care îi trimiseră, înlănțuiți, la Alep. În rest, îi luară pe artizani, pe care Zinki îi păstră pentru a lucra fiecare în meseria lui. Toți ceilalți franci, în jur de o sută de oameni, fură executați.

Imediat ce vestea recuceririi orașului Edessa este aflată, lumea arabă este cuprinsă de entuziasm. I se atribuie lui Zinki proiectele cele mai ambițioase.

Refugiații din Palestina și din orașele de pe coastă, numeroși în anturajul atabegului, încep deja să vorbească de recucerirea Ierusalimului, un obiectiv care va deveni curând simbolul rezistenței în fața francilor.

Califul s-a grăbit să confere eroilor zilei titluri prestigioase: *al-malek al-mansur,* „regele victorios”, *zain-el-islam,* „podoaba islamului”, *nasir amir al-muminin,* „susținătorul prințului credincioșilor”. Ca toți conducătorii epocii, Zinki își aliniază mândru titlurile, simboluri ale puterii. Într-o notă ușor satirică, Ibn al-Qalanissi se scuză față de cititorii săi că a scris în cronica sa „sultanul cutare”, „emirul” sau „atabegul”, fără a adăuga titlurile lor complete. Pentru că, explică el, începând din secolul al X-lea, este o inflație de supranume onorifice încât textul său ar fi devenit ilizibil dacă ar fi vrut să le citeze pe toate. Regretând discret epoca primilor califi, care se mulțumeau cu titlul, superb prin simplicitatea sa, de „prinț al credincioșilor”, cronicarul din Damasc citează mai multe exemple pentru a-și ilustra spusele, printre care, mai ales, cel al lui Zinki. De fiecare dată când îl menționează pe atabeg, Ibn al-Qalanissi reamintește că ar trebui scris, textual:

Emirul, generalul, cel mare, cel drept, ajutorai lui Dumnezeu, triumfătorul, unicul, stâlpul religiei, piatra unghiulară a islamului, podoaba islamului, protectorul creaturilor, asociatul dinastiei, auxiliarul doctrinei, mărinimia națiunii, onoarea regilor, sprijinul sultanilor, învingătorul necredincioșilor, rebelilor și ateilor, șeful armatelor musulmane, regele victorios, regele prinților, soarele meritelor, emirul celor două Irak-uri și al Siriei, cuceritorul Iranului, Bahlawan Jihan Alp Inassaj Kotlogh Toghralbeg atabeg Abu-Said Zinki Ibn Aq Sonqor, ajutorai prințului credincioșilor.

În afară de caracterul lor pompos, la care cronicarul din Damasc zâmbește ireverențios, aceste titluri reflectă de acum locul pe care Zinki îl ocupă în lumea arabă. Francii tremură doar la menționarea numelui său. Dezamăgirea lor este cu atât mai mare cu cât regele Foulque a murit cu puțin înainte de căderea orașului Edessa, lăsând doi copii minori. Soția sa, care asigură regența, s-a grăbit să trimită emisari în țara francilor pentru a duce veștile dezastrului suferit de poporul ei. *Se lansară atunci în toate țările lor,* zice Ibn al-Qalanissi, *apeluri ca toți oamenii să alerge la atacarea pământului islamului.*

Ca pentru a confirma temerile occidentalilor, Zinki revine în Siria după victoria sa, declarând că pregătește o ofensivă de mare anvergură împotriva principalelor orașe deținute de franci. La început, aceste proiecte sunt

primite cu entuziasm de orașele siriene. Dar, puțin câte puțin, cei din Damasc se întreabă asupra adevăratelor intenții ale atabegului, care s-a instalat la Baalbek, cum făcuse în 1139, pentru a construi foarte multe mașini de asediu. Oare nu chiar pe cei din Damasc îi va ataca, sub acoperirea jihadului?

Nu se va ști niciodată, căci în ianuarie 1146, atunci când pregătirile sale pentru campania de primăvară par terminate, Zinki se vede constrâns să plece spre nord; spionii săi l-au informat că este pus la cale un complot, de către Jocelin, din Edessa, cu unii dintre prietenii săi armeni rămași în oraș, pentru a masacra garnizoana turcă. Imediat ce ajunge în orașul cucerit, atabegul preia situația în mână, îi execută pe partizanii fostului conte și, pentru a-și întări poziția antifrancă în sânul populației, instalează la Edessa trei sute de familii de evrei de al cărui sprijin este asigurat.

Această alertă îl convinge pe Zinki că este mai bine să renunțe, cel puțin provizoriu, să-și extindă teritoriul și să se ocupe de consolidarea lui. Există, pe marele drum de la Alep la Moșul, un emir arab care controlează puternica fortăreață din Jaabar situată pe Eufrat și refuză să recunoască autoritatea atabegului. Pentru că nesupunerea acestuia putea amenința legăturile între cele două capitale, Zinki începe, în iunie 1146, asediul asupra Jaabar. Speră că va reuși în câteva zile, dar inițiativa se dovedește mai dificilă decât prevăzuse. Trec trei luni întregi fără ca rezistența asediaților să slăbească.

Într-o noapte de septembrie, atabegul adoarme după ce înghițise o mare cantitate de alcool. Brusc, este trezit de un zgomot în cortul său. Deschizând ochii, îl vede pe unul dintre eunucii săi, un anume Yarankach, de origine francă, care bea vin din propriul lui pahar, ceea ce declanșează furia atabegului care jură să-l pedepsească sever a doua zi. Temându-se de furia stăpânului său, Yarankach așteaptă să adoarmă din nou, îl străpunge cu lovituri de pumnal și fuge în Jaabar, unde este acoperit cu cadouri.

Zinki nu moare imediat. În timp ce zace pe jumătate inconștient, unul dintre apropiații săi intră în cort. Ibn al-Athir va mărturisi:

Văzându-mă, atabegul crezu că voiam să-l termin și, cu un gest din deget, îmi ceru îndurare. Eu, de emoție, cad în genunchi și îi zic: „Stăpâne, cine ți-a făcut asta?” Dar nu putu să-mi răspundă și își dădu sufletul, Dumnezeu să-l aibă în milă!

Moartea tragică a lui Zrnki, survenind la puțin timp după triumful său, îi va impresiona pe contemporani. Ibn al-Qalanissi comentează evenimentul

în versuri:

Dimineața îl găsi întins pe patul său, acolo unde eunucul său îl omorâse,

Și totuși dormea în mijlocul unei armate mândre, înconjurat de curajoșii săi și de săbiile lor,

Pieri fără să se servească de bogății sau putere,

Comorile lui au devenit prada altora, împărțite de fiii și adversarii săi La dispariția sa, inamicii săi s-au ridicat, ținând sulița pe care nu îndrăzneau să o ridice când el era acolo.

De fapt, de la moartea lui Zinki, începe goana după pradă. Soldații săi, până atunci disciplinați, se transformă într-o hoardă de talhari meontrolabih. Comoara sa, armele și chiar efectele personale dispar într-o clipă. Apoi armata sa începe să se disperseze. Unul după altul, emirii își adună oamenii și se grăbesc să ocupe vreo fortăreață sau să aștepte, în siguranță, curgerea evenimentelor.

Când Moinuddin Unar află de moartea adversarului său. Părăsește imediat Damascul în fruntea trupelor sale și cucerește Baalbekul, restabilind în câteva săptămâni suzeranitatea peste Siria centrală. Raymond de Antiohia, reluând o tradiție care părea uitată, lansează un raid până la zidurile orașului Alep. Jocelin umblă cu intrigi pentru a relua Edessa.

Epopeea puternicului stat fondat de Zinki pare încheiată. În realitate, tocmai începe.

Partea a patra
VICTORIA
(1146–1187)

Dumnezeul meu, oferă victoria islamului și nu lui Mahmud. Cine este câinele de Mahmud pentru a merita victoria?

Nureddin MAHMUD, unificatorul Orientului arab (1117–1174)

Capitolul VIII
SFÂNTUL REGE NUREDDIN

Atunci când confuzia domnește în tabăra lui Zinki, un singur om rămâne neclintit. Are douăzeci și nouă de ani, înalt, ten închis la culoare, fața rasă în afară de bărbie, fruntea lată, privirea blândă și senină. Se apropie de trupul cald încă al atabegului, îi ia mâna și, tremurând, îi scoate inelul, simbol al puterii, și îl pune pe degetul său. Se numește Nureddin. Este al doilea fiu al lui Zinki.

Am citit despre viețile suveranilor din trecut și nu am găsit niciun om, în afară de primii califi, care să fie atât de virtuos și atât de corect ca Nureddin. Ibn al-Athir, pe drept, va face un adevărat cult pentru acest prinț. Dacă fiul lui Zinki a moștenit calitățile tatălui său – austeritate, curaj, simț de stat – nu a păstrat niciunul din defectele care l-au făcut pe atabeg atât de odios pentru unii dintre contemporanii săi. În timp ce Zinki înspăimânta prin violență și absența totală a scrupulelor, Nureddin reușește, de la intrarea sa în scenă, să-și formeze imaginea de om pios, rezervat, just, respectuos față de cuvântul dat și complet devotat jihadului împotriva inamicilor islamului.

Și mai important, căci aici este geniul său, își va transforma virtuțile în armă politică redutabilă. Înțelegând, în acel mijloc de secol al XII-lea, rolul important pe care îl poate juca mobilizarea psihologică, pune la punct un adevărat aparat de propagandă. Mai multe sute de literați, majoritatea oameni religioși, vor avea drept misiune să-i câștige simpatia activă a poporului și să-i forțeze astfel pe conducătorii lumii arabe să vină sub drapelul său. Ibn al-Âthir va menționa plângerile unui emir din Jezira care a fost „invitat” într-o zi de fiul lui Zinki să participe la o campanie împotriva francilor.

Dacă nu merg în ajutorul lui Nureddin, *zice el, îmi va lua domeniul, deoarece a scris deja credincioșilor și asceților pentru a le cere să-l ajute cu rugăciuni și să încurajeze incitarea musulmanilor la jihad.*

La această oră, fiecare din oamenii săi este cu discipolii și tovarășii lui, pe cale să citească scrisorile lui Nureddin, să plângă și să mă blesteme. Dacă vreau să evit afurisenia, trebuie să dau curs cererii sale.

Nureddin supervizează de altfel personal aparatul de propagandă. Comandă poeme, scrisori, cărți și veghează la distribuirea lor în momentul ales pentru a produce efectul dorit. Principiile sale sunt simple: o singură

religie, islamismul sunit, ceea ce implică o luptă crâncenă împotriva tuturor „ereziilor”; un singur stat, pentru a îi încercui pe franci din toate părțile; un singur obiectiv, jihadul, pentru a recuceri teritoriile ocupate și mai ales să elibereze Ierusalimul. În cursul celor douăzeci și opt de ani de domnie, Nureddin va incita mai mulți *ulema* să scrie tratate în care să laude meritele Orașului Sfânt, al-Quds. Iar în moschei și școli vor fi organizate ședințe publice de lectură.

Nimeni nu uită, cu aceste ocazii, să îl elogieze pe mujahedinul suprem, pe musulmanul ireproșabil care este Nureddin. Dar acest cult al personalității este cu atât mai abil și mai eficace cu cât este fondat paradoxal, pe umilința și austeritatea fiului lui Zinki.

Conform spuselor lui Ibn al-Athir:

Soția lui Nureddin se plânse o dată că nu are suficienți bani pentru a-și rezolva nevoile. El îi alocă trei prăvălii pe care le avea personal în Homs și care aduceau vreo douăzeci de dinari pe an. Cum ea considera că nu este suficient, el îi răspunse: „Nu am nimic altceva. Pentru banii de care dispun eu nu sunt decât trezorierul musulmanilor și nu intenționez să-i trădez și nici să ard în focul iadului din cauza ta.”

Pe larg difuzate, asemenea vorbe se dovedesc foarte deranjante pentru prinții din regiune care trăiesc în lux și îi presează pe supușii lor să le smulgă și ultimele economii. De fapt, propaganda lui Nureddin pune în mod constant accentul pe aceste măriri de impozite pe care le practică în general în țările supuse autorității sale.

Incomod pentru adversarii săi, fiul lui Zinki este adesea la fel și pentru propriii săi emiri. Cu timpul, va deveni tot mai strict în privința respectării preceptelor religioase. Nu se mulțumește să interzică alcoolul pentru sine, ci îl interzice întregii sale armate, „precum și tamburina, fluierul și alte obiecte care displac Domnului”, precizează Kamaleddm, cronicarul din Alep, care adaugă: „Nureddin va lăsa deoparte orice îmbrăcăminte luxoasă, pentru a se îmbrăca în stofe aspre”. Bineînțeles, ofițerii turci, obișnuiți cu băutura și ținutele somptuoase, nu se vor simți mereu foarte bine cu acest stăp în care zâmbește rar și preferă exclusiv compania juriștilor musulmani cu turban.

Și mai puțin liniștitoare pentru emiri este această tendință a fiului lui Zinki de a renunța la titlul său de Nureddin, „lumina religiei”, pentru numele său personal, Mahmud. „Dumnezeul meu, se ruga el înainte de fiecare bătălie, oferă victoria islamului și nu lui Mahmud. Cine este câinele de Mahmud pentru a merita victoria?” Astfel de demonstrații de umilință îi

vor atrage simpatia celor neajutorați și a oamenilor pioși, dar cei puternici nu vor ezita să le taxeze drept ipocrizii. Se pare totuși că aceste convingeri erau sincere, chiar dacă imaginea sa exterioară era, în parte, artificială. Oricum, rezultatul se va vedea: Nureddin va face din lumea arabă o forță capabilă să-i zdrobească pe franci, iar locotenentul său, Saladin, va culege rezultatele victoriei.

La moartea tatălui său, Nureddin reuși să se impună în Alep, ceea ce înseamnă puțin, în comparație cu domeniul enorm cucerit de atabeg, dar chiar modestia acestui domeniu inițial va asigura gloria domniei sale. Zinki își petrecuse cea mai mare parte a vieții luptându-se cu califii, sultanii și diverse emirate din Irak și Jezira. O sarcină epuizantă și ingrată, care nu îi va reveni fiului său. Lăsând Moșul și regiunea din jur fratelui său mai mare, Saifeddin, cu care va menține raporturi bune, și deci putând conta la frontiera orientală pe o prietenie puternică, Nureddin se consacră cu totul afacerilor siriene.

Poziția sa nu este totuși comodă când ajunge la Alep, în septembrie 1146, însoțit de omul său de încredere, emirul kurd Chirkuh, unchiul lui Saladin. Nu numai că se trăiește din nou cu teama față de cavalerii din Antiohia, dar Nureddin nu are timp să își extindă autoritatea dincolo de zidurile capitalei, când este anunțat, la sfârșitul lui octombrie, că Jocelin a reușit să recucerească Edessa cu ajutorul unei părți din populația armeană. Nu este vorba de un oraș oarecare, asemenea celor care au fost pierdute la moartea lui Zinki: Edessa era simbolul gloriei atabegului, căderea acestui oraș punând în discuție viitorul dinastiei. Nureddin reacționează rapid. Călărind zi și noapte, lăsând pe marginea drumurilor caii epuizați, ajunge la Edessa înainte chiar ca Jocelin să organizeze apărarea. Contele, pe care încercările din trecut nu l-au făcut mai curajos, decide să fugă la căderea nopții. Partizanii săi, care încearcă să-l urmeze, sunt prinși și masacrați de călăreții din Alep.

Rapiditatea cu care insurecția a fost strivită conferă fiului lui Zinki un prestigiu de care puterea sa în ascensiune avea mare nevoie.

Înțelegând lecția, Raymond de Antiohia își cam pierde curajul. Unar, la rândul său, se grăbește să-i propună stăpânului din Alep mâna fiicei sale.

Contractul de căsătorie fu redactat la Damasc, *precizează Ibn al-Qalanissi*, în prezența trimișilor lui Nureddin. Se începe confecționarea trusoului și, imediat ce este gata, trimișii pornesc la drum spre Alep.

Situaţia lui Nureddin în Siria este de acum consolidată. Dar, comparate cu pericolul care se ivește la orizont, comploturile lui Jocelin, raziile lui Raymond și intrigile vulpoiului bătrân din Damasc vor părea curând derizorii.

Vești succesive ajunseră la Constantinopol, din teritoriile francilor cât și din ținuturile învecinate, conform cărora regii francilor soseau din țara lor pentru a ataca pământul islamului. Își lăsaseră provinciile pustii, private de apărare, și luaseră cu ei bogății, comori și materiale nenumărate. Numărul lor, se zicea, atingea un milion de pedestrași și cavaleri, și chiar mai mult.

Când scrie aceste rânduri, Ibn al-Qalanissi are șaptezeci și cinci de ani și își amintește fără îndoială că în urmă cu o jumătate de secol a trebuit să se refere, în termeni puțin diferiți, la un eveniment de același gen.

De fapt, a doua invazie franca, provocată de căderea orașului Edessa, apăru la început ca o reeditare a celei dintâi. Nenumărați combatanți au debarcat în Asia Mică în toamna anului 1147, încă o dată, cu cruci țesute pe spate. Traversând Dorileea, unde avusese loc înfrângerea istorică a lui Kilij Arslan, fiul acestuia, Masud, îi așteaptă pentru a se răzbuna după cincizeci de ani. Le întinde mai multe ambuscade, administrându-le lovituri mortale. *Se anunța tot timpul că efectivele lor se micșorau, atât de mult încât oamenii se mai liniștеau.* Ibn al-Qalanissi adaugă totuși că *după toate pierderile suferite, francii erau, se zice, aproape o sută de mii.* Evident, nu trebuie să dăm crezare întru totul acestor cifre. Ca toți contemporanii săi, cronicarul din Damasc nu are cultul exactității și, oricum, nu există niciun mod de a verifica estimările sale. Trebuie totuși salutate în treacăt precauțiile verbale ale lui Ibn al-Qalanissi care adaugă „se zice” de fiecare dată când o cifră i se pare suspectă. Deși Ibn al-Athir nu are astfel de scrupule, de fiecare dată când își prezintă interpretarea personală a unui eveniment are grijă să concluzioneze cu „Allahu aalam”, „Dumnezeu știe”.

Oricare ar fi numărul exact al noilor invadatori franci, este sigur că forțele lor, adăugate celor din Ierusalim, Antiohia și Tripoli, au de ce

să neliniștească lumea arabă, care le observă mișcările cu groază. O întrebare revine neîncetat: ce oraș vor ataca mai întâi? Logic, trebuiau să înceapă cu Edessa. Nu pentru a răzbuna căderea acestuia veniseră ei? Dar puteau la fel de bine să vizeze Alep, lovind astfel direct în cinima puterii crescânde a lui Nureddin, astfel încât Edessa să cedeze singur. De fapt, nu va fi nici unul, nici altul. *După lungi dispute între regii lor,* zice Ibn al-

Qalanissi, *sfârșiră prin a conveni să atace Damasc și sunt atât de siguri că îl vor cuceri încât se înțeleg dinainte asupra împărțirii prăzii.*

Să atace Damasc? Să atace orașul lui Moinuddin Unar, singurul conducător musulman care avea un tratat de alianță cu Ierusalim? Francii nu puteau face un serviciu mai bun rezistenței arabe! Privind retrospectiv, se pare totuși că puternicii regi care comandau aceste armate de franci judecaseră că doar cucerirea unui oraș prestigios cum este Damasc justifica deplasarea lor în Orient. Cronicarii arabi vorbesc în special de Conrad, regele germanilor, fără a face nici cea mai mică mențiune despre prezența regelui Franței, Ludovic al VII-lea, un personaj, ce-i drept, fără mare anvergură.

Imediat ce avu informații cu privire la intențiile francilor, *relatează Ibn al-Qalanissi*, emirul Moinuddin începu pregătirile pentru a le face față. Fortifică toate locurile unde se putea da atacul, dispuse soldați pe drumuri, acoperi puțurile și distruse punctele de aprovizionare cu apă din jurul cetății.

Pe 24 iulie 1148, trupele francilor ajung la Damasc, urmate de veritabile coloane de cămile încărcate cu bagaje. Locuitorii din Damasc ies din oraș cu sutele pentru a îi înfrunta pe invadatori. Printre ei se află un foarte bătrân teolog de origine maghrebiană, al-Findalawi.

Văzându-l cum înaintează pe jos, Moinuddin se apropie de el, *va relata Ibn al-Athir*, îl salută și zise: „O, venerabile, vârsta ta te scutește de luptă. Pe noi pică apărarea musulmanilor.” Îi cern să se întoarcă, dar al-Findalawi refuză zicând: „M-am vândut iar Dumnezeu m-a cumpărat.” Așa se referea la cuvintele Celui de Sus: „Dumnezeu a cumpărat de la credincioși persoanele lor și bunurile lor pentru a le da în schimb paradisul.” Al-Findalawi merse înainte și luptă cu francii până în momentul în care căzu sub loviturile lor.

Acest martiriu este urmat curând de un al altui ascet, un refugiat palestinian pe nume al-Halhuli. Dar, în ciuda acestor acte eroice, înaintarea francilor nu putu fi împiedicată. S-au răspândit pe câmpia

Ghuta și și-au ridicat aici corturile, apropiindu-se chiar în unele locuri de ziduri. În seara acestei prime zile de luptă, locuitorii Damascului, temându-se de ce era mai rău, încep să ridice baricade pe străzi.

A doua zi, pe 25 iulie, *era duminică*, relatează Ibn al-Qalanissi, *și locuitorii efectuară ieșiri din zori. Lupta nu încetă decât la sfârșitul zilei, când toată lumea fu epuizată. Fiecare reveni atunci pe pozițiile sale.*

Armata din Damasc petrecu noaptea în fața francilor iar cetățenii rămaseră de gardă pe ziduri, căci vedeau inamicul prea aproape de ei.

Luni dimineața, pupulația speră din nou, deoarece văd venind din nord valuri succesive de călăreți turci, kurzi și arabi. Unar scrisese tuturor prinților din regiune pentru a le cere întăriri, iar aceștia începuseră să ajungă la orașul asediat. Se anunță, pentru a doua zi, venirea lui Nureddin în fruntea armatei din Alep, precum și a fratelui său, Saifeddin, cu cea din Moșul. La apropierea lor, Moinuddin trimite, după Ibn al-Athir, *un mesaj francilor străini și un mesaj francilor din Siria.* Cu primii, folosește un limbaj simplist: *Regele Orientului sosește; dacă nu plecați, îi predau orașul și veți regreta.* Cu ceilalți, „coloniștii”, utilizează un limbaj diferit: *Ați ajuns atât de nebuni încât să-i ajutați pe acești oameni împotriva noastră? Nu ați înțeles că dacă au venit la Damasc, vor căuta să vă cucerească propriile voastre orașe? Dacă eu nu reușesc să îmi apăr orașul meu, îl voi preda lui Saifeddin, și știți bine că, dacă preia Damascul, nu veți mai putea rezista în Siria.*

Succesul manevrei lui Unar este imediat. Ajuns la un acord secret cu francii locali, care încearcă să-l convingă pe regele germanilor să se îndepărteze de Damasc înainte de sosirea armatelor, distribuie, pentru a-și asigura succesul intrigilor diplomatice, mită, răspândind, în livezile din jurul capitalei, sute de franctirori care creează ambuscade și îi hărțuiesc pe franci. De luni seara, disensiunile provocate de bătrânul turc încep să-și facă efectul. Asediatorii care, brusc demoralizați, au început o retragere tactică pentru a-și regrupa forțele, se trezesc, hărțuiți de cei din Damasc, într-o câmpie deschisă din toate direcţiile, fără cel mai mic izvor de apă la îndemână. După câteva ore, situația lor devine atât de insuportabilă, încât regii lor nu se mai gândesc la cucerirea metropolei siriene, ci la salvarea trupelor și persoanelor lor de lapieire. Marți dimineața, armatele france se retrag deja spre Ierusalim, urmărite de oamenii lui Moinuddin.

Clar, francii nu mai sunt ce erau. Neglijența conducătorilor și dezbinarea șefilor militari nu mai sunt, se pare, un privilegiu trist al arabilor. Locuitorii Damascului sunt stupefiați: este posibil ca puternica expediție francă, cea care face să tremure Orientul de luni de zile, să se încheie după mai puțin de patru zile de luptă? *Se gândeau că pregăteau vreun vicleșug*, zice Ibn al-Qalanissi. Nu este nimic. Noua invazie francă este terminată. *Francii germani*, va zice Ibn al-Athir, *se întoarseră în țara lor care se află acolo,*

dincolo de Conslantinopol, iar Dumnezeu îi scăpă pe credincioși de această calamitate.

Surprinzătoarea victorie a lui Unar îi va reface prestigiul și îi va ierta compromisurile făcute cu invadatorii. Dar Moinuddin își văzu ultimele zile ale carierei sale. Moare la un an după bătălie. *Într-o zi în care mâncase copios ca de obicei, fu cuprins de o stare de rău. Se auzi că era bolnav de dizenterie. Este,* precizează Ibn al-Qalanissi, o *maladie redutabilă de care se scapă rar.* Și, la moartea sa, puterea ajunge la suveranul nominal al cetății, Abaq, descendentul lui Toghtekin, un tânăr de șaisprezece ani, fără prea multă inteligență, care nu va reuși niciodată să-și ia singur zborul.

Adevăratul câștigător al bătăliei de la Damasc este incontestabil Nureddin. În iunie 1149, reușește să zdrobească armata prințului din Antiohia, Raymond, pe care Chirkuh, unchiul lui Saladin, îl omoară cu propriile mâini. Acesta îi taie capul și îl duce stăpânului său care, conform uzanței, îl trimite califului din Bagdad într-un cufăr de argint, îndepărtând astfel orice amenințare francă în Siria de Nord, fiul lui Zinki are mâinile libere să se ocupe de acum de realizarea vechiului vis patern: cucerirea Damascului. În 1140, cetatea preferase să se alieze cu francii decât să se supună jugului brutal al lui Zinki. Dar lucrurile s-au schimbat. Moinuddin nu mai este acolo, comportarea occidentalilor i-a îndepărtat pe cei mai aprigi partizani ai lor și, mai ales, reputația lui Nureddin nu seamănă deloc cu cea a tatălui său. Nu vrea să profaneze mândra cetate a omeiazilor, ci să o seducă.

Ajungând, în fruntea trupelor sale, la livezile care înconjoară orașul, se preocupă mai mult de câștigarea simpatiei populației decât de pregătirea atacului. *Nureddin,* povestește Ibn al-Qalanissi, *se arătă binevoitor cu țăranii și se instală confortabil în teritoriile lor; peste tot Dumnezeu era rugat în favoarea lui, atât în Damasc, cât și în împrejurimi.* Când, la puțin timp de la sosirea sa, vin ploi abundente după o lungă perioadă de secetă, oamenii îi atribuie lui acest merit. „Grație lui, zic ei, justeței și conduitei lui exemplare.”

Deși natura ambițiilor sale este evidentă, stăpânul din Alep refuză să pară drept un cuceritor.

Nu am venit să mă așez în aceste locuri cu intenția de a mă lupta cu voi sau de a vă asedia, *scrie într-o scrisoare adresată conducătorilor din Damasc.* Doar numeroasele plângeri ale musulmanilor m-au făcut să acționez astfel, căci țăranii sunt despuiați de toate bunurile lor și despărțiți

de copiii lor de către franci, și nu au pe nimeni care să-i apere. Dată fiind puterea pe care Dumnezeu mi-a dat-o pentru a-i ajuta pe musulmani și lupta cu infidelii, date fiind bogățiile și oamenii de care dispun, nu îmi este permis să îi neglijez pe musulmani și să nu le iau apărarea. Mai ales că eu cunosc incapacitatea voastră de a vă apăra provinciile și înjosirea care v-a făcut să cereți ajutor francilor și să le dați bunurile supușilor voștri cei mai săraci, pe care îi lezați criminal. Iată cine nu este plăcut nici de Dumnezeu, nici de musulmani!

Această scrisoare dezvăluie subtilitatea strategiei noului stăpân din Alep care se dă apărător al Damascului, în special al celor mai deznădăjduți locuitori ai lui, și încearcă vizibil să îi ridice împotriva stăpânilor lor. Răspunsul acestora din urmă, prin bruschețea lui, nu face decât să îi apropie pe cetățeni de fiul lui Zinki: „Între tine și noi, nu mai este de acum decât nisipul. Francii vor veni să ne ajute să te înfrângem.”

În ciuda simpatiilor în rândul populației, Nureddin, preferă să nu înfrunte forțele reunite din Ierusalim și Damasc și acceptă să se retragă spre nord; nu fără a obține ca, în moschei, numele său să fie citat în rugăciuni chiar după cel al califului și al sultanului, și ca monedele să fie bătute cu numele său, o manifestare de supunere des utilizată în orașele musulmane pentru a-i potoli pe cuceritori.

Nureddin consideră acest semisucces încurajator. Un an mai târziu, se întoarce cu trupele sale pe meleagurile de lângă Damasc, trimițând o nouă scrisoare lui Abaq și celorlalți conducători ai cetății: *Nu vreau decât bunăstarea musulmanilor, jihadul împotriva necredincioșilor și eliberarea prizonierilor pe care ei îi dețin. Dacă vă alăturați cu armata din Damasc, dacă ne ajutăm reciproc pentru jihad, dorința mi se va îndeplini.* Drept răspuns, Abaq apelează din nou la franci, care se prezintă sub conducerea tânărului lor rege Baudouin al III-lea, fiul lui Foulque, și se instalează la porțile Damascului timp de câteva săptămâni. Cavalerii lor sunt chiar autorizați să circule prin piețe, ceea ce creează o oarecare tensiune în rândul populației orașului, care nu a uitat încă de copiii căzuți în luptă în urmă cu trei ani.

Pmdent, Nureddin continuă să evite orice înfruntare cu coalizații, își îndepărtează trupele de Damasc, așteptând ca francii să se întoarcă la Ierusalim. Pentru el, bătălia este înainte de toate politică. Exploatând cel mai bine amărăciunea cetățenilor, trimite numeroase mesaje notabililor din Damasc și șefilor religioși pentru a denunța trădarea lui Abaq. Intră chiar în

contact cu numeroși militari pe care colaborarea deschisă cu francii îi exasperează. Pentru fiul lui Zinki, nu este vorba doar de provocarea protestelor care îl vor deranja pe Abaq, ci de organizarea din interiorul orașului a unei rețele de complici care ar putea face Damascul să capituleze. Cu această misiune delicată îl însărcinează pe tatăl lui Saladin. În 1153, după o abilă muncă de organizare, Ayyub reușește să asigure neutralitatea binevenită a miliției urbane, al cărei comandant este un frate mai tânăr al lui Ibn al-Qalanissi. Mai multe personaje ale armatei adoptă aceeași atitudine, ceea ce, din zi în zi, întărește izolarea lui Abaq. Nu mai rămâne acestuia din urmă decât un mic grup de emiri care îl încurajează în continuare să reziste. Decis să scape de aceștia din urmă, Nureddin face să ajungă la stăpânul Damascului informații false, conform cărora un complot se punea la cale de către anturajul său. Fără să mai încerce să verifice adevărul, Abaq se grăbește să execute sau să închidă mai mulți dintre colaboratorii săi. Izolarea sa este acum totală.

Ultima operațiune: Nureddin interceptează subit toate convoaiele de provizii care se îndreaptă spre Damasc. Prețul unui sac de grâu urcă în două zile de la o jumătate de dinar la douăzeci și cinci de dinari, iar populația începe să se teamă de foamete. Revine în sarcina agenților stăpânului din Alep să convingă opinia publică cu succes că nu ar exista nicio penurie, dacă Abaq nu ar alege să se alieze cu francii împotriva coreligionarilor din Alep.

Pe 18 aprilie 1154, Nureddin revine cu trupele lângă Damasc. Abaq îi trimite, încă o dată, un mesaj urgent lui Baudouin, dar regele din Ierusalim nu va avea timp să vină.

Duminică, 25 aprilie, este dat atacul final în estul orașului.

Nu era nimeni pe ziduri, *povestește cronicarul din Damasc*, nici soldați, nici cetățeni, cu excepția câtorva turci pe post de gardă într-un turn. Unul din soldații lui Nureddin se duse spre un zid în vârful căruia era o femeie evreică și care îi aruncă o funie. Se folosi de ea pentru a se cățăra, ajunse în vârf fără ca nimeni să observe și fu urmat de alți camarazi ai săi care ridicară un drapel și începură să strige: „Ya mansour! O, victoriosule!” Trupele din Damasc și populația renunțară la orice rezistență din cauza simpatiei lor față de Nureddin, pentru corectitudinea și buna reputație a lui. Un genist alergă la poarta de est, bab-Charki, cu hârletul lui și sparse încuietoarea. Soldații intrară și se răspândiră pe principalele artere fără să întâmpine rezistență. Poarta

Thomas, bab-Touma, fu de asemenea deschisă trupelor. În fine, regele Nureddin își făcu intrarea, împreună cu suita sa, spre marea bucurie a locuitorilor și soldaților, care erau cu toții obsedați de teama foametei ca și de frica de a fi asediați de francii necredincioși.

Generos în urma victoriei, Nureddin le oferă lui Abaq și apropiaților săi fiefuri în regiunea Homs și îi lasă să fugă cu bunurile lor.

Fără luptă, fără vărsare de sânge, Nureddin a cucerit Damascul prin persuasiune și nu cu arme. Cetatea, care de un sfert de secol rezistase sălbatic tuturor celor care încercau să o supună, fie că era vorba de Asasini, fie de franci sau de Zinki, se lăsase sedusă de fermitatea blândă a unui prinț care promitea în același timp să asigure liniștea și să-i respecte independența. Nu o va regreta și va trăi, grație lui și succesorilor săi, una din perioadele cele mai glorioase ale istoriei sale.

A doua zi după victorie, Nureddin, adunându-i pe *ulema*, cadiii și negustorii orașului, le vorbi liniștitor, nu fără a uita să aducă importante stocuri de provizii și a suprima câteva taxe ce afectau piața de fructe, piața de legume precum și distribuirea apei. Un decret este redactat în acest sens și citit vinerea următoare, din amvon, după rugăciune. La optzeci și unu de ani, Ibn al-Qalanissi este tot acolo pentru a se alătura bucuriei concetățenilor. *Populația aplaudă*, relatează el. *Cetățenii, țăranii, femeile, slujbașii, toată lumea adresă public rugăciuni Domnului pentru a-iprelungi zilele lui Nureddin și drapelele lui să fie mereu victorioase.*

Pentru prima dată de la începutul războaielor france, cele două mari metropole siriene, Alep și Damasc, sunt unite într-un singur stat, sub autoritatea unui prinț de treizeci și șapte de ani, hotărât să se consacre luptei împotriva cotropitorilor. De fapt, întreaga Sirie musulmană este de acum unificată, cu excepția micului emirat Chayzar unde dinastia Munqidhites reușește încă să-și păstreze autonomia. Dar nu pentru mult timp, fiindcă istoria acestui mic stat este hărăzită să se încheie în cea mai bruscă și mai neprevăzută manieră.

În august 1157, în timp ce la Damasc circulă zvonuri potrivit cărora se întrevede o campanie a lui Nureddin împotriva Ierusalimului, un cutremur de pământ de o violență rară devastează Siria întreagă, omorând și arabi și franci. La Alep, mai multe turnuri ale zidului se prăbușesc iar populația, terorizată, se împrăștie pe câmpul învecinat. La Harran, pământul se crapă și prin breșa imensă ies la lumină vestigiile unei vechi cetăți. La Tripoli, Beirut, Tyr, Homs, Maara, morții și clădirile distruse sunt nenumărate.

Dar două orașe sunt mai atinse decât celelalte de cataclism:

Hama și Chayzar. Se povestește că un învățător din Hama, ieșit din clasa sa pentru a-și satisface nevoile pe un teren viran, își găsi la întoarcere școala distrusă și toți elevii morți. Îngrozit, se așeză pe dărâmături, întrebându-se cum va da vestea părinților, dar niciunul dintre ei nu supraviețuiseră pentru a veni să-și ia copilul.

La Chayzar, în aceeași zi, suveranul cetății, emirul Mohammed Ibn Sultan, vărul lui Ussama, organizează o recepție în Citadelă pentru a sărbători circumcizia fiului său. Toți demnitarii orașului sunt adunați acolo, precum și membrii familiei regale, când brusc pământul începe să se cutremure, pereții se prăbușesc, decimând întreaga asistență. Emiratul Munqidhites a încetat pur și simplu să mai existe. Ussama, care se află la Damasc, este unul dintre puținii membri ai familiei care supraviețuiește. Va scrie, sub efectul emoțiilor: *Moartea nu a înaintat pas cu pas pentru a omorî oamenii din rasa mea, pentru a-i lua doi câte doi sau pe fiecare separat. Au murit cu toții într-o clipă, și palatele le-au devenit morminte.* Înainte de a adăuga, trezit la realitate: *Cutremurele de pământ nu au lovit această țară decât pentru a o trezi din toropeală.*

Drama celor din familia Munqidhites va inspira contemporanilor o mai profundă reflecție asupra frivolității lucrurilor, dar cataclismul va fi, mai prozaic, ocazia pentru unii de a cuceri sau jefui fără probleme vreun oraș izolat sau vreo fortăreață cu zidurile dărâmate. Chayzar, în special, este imediat atacată atât de către Asasini, cât și de franci, înainte de a fi preluată de armata din Alep.

În octombrie 1157, în timp ce trece din oraș în oraș pentru a superviza reparația zidurilor, Nureddin se îmbolnăvește. Medicul din Damasc Ibn al-Waqqar, care îl urmează în toate deplasările, se arată pesimist. Timp de un an și jumătate, prințul se zbate între viață și moarte, fapt de care francii vor profita pentru a ocupa câteva fortărețe și a face razii în împrejurimile Damascului. Dar Nureddin folosește această perioadă de inactivitate pentru a se gândi la destinul său. A reușit, în prima parte a domniei sale, să reunească Siria musulmană sub conducerea sa și să pună capăt luptelor care o slăbeau. De acum, va trebui dus jihadul pentru a recuceri marile orașe ocupate de către franci. Unii dintre apropiații săi, mai ales locuitorii din AÂep, îi sugerează să înceapă cu Antiohia dar, spre marea lor surpriză, Nureddin se opune. Acest oraș, le explică el, aparține rumilor. Orice tentativă de a-l cuceri va incita imperiul să se implice în afacerile siriene,

ceea ce va obliga armatele musulmane să se bată pe două fronturi. Nu, insistă el, nu trebuie să-i provocăm pe rumi, dar să încercăm mai repede să recuperăm o importantă cetate de pe coastă, sau chiar, dacă Dumnezeu

O permite, Ierusalimul.

Pentru Nureddin, evenimentele vor justifica foarte repede temerile sale. În 1159, când abia începe să se refacă, află că o puternică armată bizantină, comandată de împăratul Manuel, fiul și succesorul lui Ioan Comnenul, s-a strâns în nordul Siriei. Nureddin se grăbește să-și trimită ambasadorii înaintea împăratului pentru a-i ura bun venit. Primindu-i, basileul, bărbat impunător, deștept, pasionat de medicină, își proclamă intenția de a menține cu stăpânul lor cele mai amicale raporturi posibile. A venit în Siria, asigură el, doar pentru a da o lecție stăpânilor din Antiohia. Ține minte că tatăl lui Manuel venise, cu aceleași motive, în urmă cu douăzeci și doi de ani, ceea ce nu îl împiedicase să se alieze cu occidentalii împotriva musulmanilor. Și totuși, emisarii lui Nureddin nu pun la îndoială cuvântul basileului. Cunosc furia pe care o resimt mmii de fiecare dată când este menționat numele lui Renaud de Chatillon, acest cavaler care, din 1153, conduce destinele principatului Antiohia, un om brutal, arogant, cinic și rău, care va simboliza într-o zi pentru arabi toată răutatea francilor și pe care Saladin va jura să-l omoare cu mâinile lui.

Prințul Renaud, „brins Amat” cum îi zic cronicarii, a venit în Orient în 1147, cu mentalitatea deja depășită a primilor invadatori: însetat de aur, sânge și cuceriri. La puțin timp după moartea lui Raymond de Antiohia, a reușit să o seducă pe văduva acestuia, apoi să se căsătorească cu ea, devenind astfel stăpânul orașului. Foarte repede, faptele lui l-au făcut odios, nu numai pentru vecinii din Alep, ci și pentru rumi și propriii lui supuși, în 1156, sub pretextul refuzului lui Manuel de a-i plăti o sumă promisă, a decis să se răzbune lansând un raid asupra insulei bizantine Cipm și cere patriarhului din Antiohia să-i finanțeze expediția. Cum prelatul se arăta recalcitrant, Renaud l-a aruncat în închisoare, l-a torturat, apoi, după ce i-a uns rănile cu miere, l-a înlănțuit și pus la soare toată ziua, lăsând miile de insecte să se înfrupte din trupul lui.

Bineînțeles, patriarhul a sfârșit prin a-și descuia vistieria iar prințul, adunând o flotilă, a debarcat pe coastele insulei mediteraneene, zdrobind fără dificultate mica garnizoană bizantină și lăsându-și acolo oameni. După ceea ce s-a întâmplat în acea primăvară a anului 1156, Ciprul nu își va mai reveni niciodată. Din nord până în sud, toate

câmpurile cultivate au fost sistematic răvășite, toate turmele de animale masacrate, palatele, bisericile și adăposturile au fost jefuite, în timp ce tot ceea ce nu putea fi luat era demolat sau incendiat pe loc. Femeile au fost violate, bătrânii și copiii au fost omorâți, bogații au fost luați ostatici, iar săracii decapitați. Înainte de a pleca încărcat cu prada, Renaud a mai ordonat adunarea tuturor preoților și călugărilor greci, cărora le-a tăiat nasul după care i-a trimis, mutilați, la Constantinopol.

Manuel trebuie să reacționeze. Dar, în calitate de moștenitor al împăraților romani, nu poate să o facă într-un mod josnic. Caută să-și restabilească prestigiul umilindu-l public pe cavalerul-tâlhar din Antiohia. Renaud, care știe că orice opoziție ar fi inutilă, decide, imediat ce află că armata imperială este în drum spre Siria, să-și ceară iertare. Capabil, în egală măsură, atât de servilism, cât și de aroganță, se prezintă în tabăra lui Manuel, în picioarele goale, îmbrăcat ca un cerșetor și se aruncă pe burtă în fața tronului imperial.

Ambasadorii lui Nureddin sunt acolo pentru a asista la scenă. Îl văd pe „brins Amat” căzut în praf la picioarele basileului care, fără să pară că îl vede, își continuă liniștit discuția cu invitații săi, așteptând mai multe minute până ce să-i arunce o privire adversarului, ordonându-i cu un gest condescendent să se ridice.

Renaud va obține iertarea și va putea astfel să-și păstreze principatul, dar prestigiul său în Siria de Nord nu va mai fi la fel. În anul următor, este capturat de soldații din Alep în cursul unei operațiuni de jaf pe care o ducea în nordul orașului, ceea ce îl va costa șaisprezece ani de închisoare până ce va reapărea pe scena pe care destinul îl pune să joace cele mai ingrate roluri.

În schimb, de a doua zi, autoritatea lui Manuel nu încetează să se întărească. Reușește să își impună suzeranitatea atât în principatul franc al Antiohiei, cât și în statele din Asia Mică, redând astfel imperiului un rol determinant în afacerile Siriei. Și această resurgență a puterii militare bizantine, ultima din istorie, bulversează, imediat, datele conflictului care îi opune pe arabi francilor. Amenințarea constantă pe care o reprezintă rumii la frontierele sale îl împiedică pe Nureddin să se lanseze în vasta inițiativă de recucerire pe care și-o dorea. Așa cum, în timp ce puterea fiului lui Zinki interzice francilor orice expansiune, situația din Siria ajunge într-un fel să fie blocată.

Cu toate acestea, ca și cum energiile arabilor și ale francilor încercau să se elibereze dintr-odată, iată că greutatea războiului se va deplasa spre un nou teatru de operațiuni; Egiptul.

Capitolul IX

CURSA SPRE NIL

„Unchiul meu Chirkuh se întoarse spre mine și zise: «Yussef, ia-ți lucrurile, plecăm!»” Primind acest ordin, am simțit un pumnal în inimă, și răspund: «Pentru Dumnezeu, dacă mi-ai da tot regatul Egiptului, nu aș merge!»”

Cel care vorbește astfel nu este altul decât Saladin, relatând începuturile cel puțin timide ale aventurii care va face din el unul din suveranii cei mai prestigioși ai istoriei. Cu admirabila sinceritate care îi caracterizează toate aceste vorbe, Yussef își atribuie meritul epopeii egiptene. „În cele din urmă am plecat cu unchiul meu, adaugă el. A cucerit Egiptul, apoi a murit. Dumnezeu mi-a pus atunci în mâini o putere la care nu mă așteptam.” De fapt, dacă Saladin apare curând ca cel mai mare beneficiar al expediției egiptene, el nu va juca rolul principal. Nici Nureddin, chiar dacă țara Nilului este cucerită în numele lui.

Această campanie, care durează din 1163 până în 1169, va avea ca protagoniști trei uimitoare personaje: un vizir egiptean, Chawer, ale cărui intrigi demonice vor scălda regiunea în sânge și foc, un rege franc, Amaury, atât de mult obsedat de ideea de a cuceri Egiptul încât va invada această țară de cinci ori în șase ani, și un general kurd, Chirkuh, „leul”, care se va impune drept unul din geniile militare ale timpului său.

Când Chawer preia puterea în Cairo în decembrie 1162, accede la o demnitate și o sarcină care oferă onoruri și bogății, dar nu cunoaște reversul medaliei: din cei cincisprezece conducători care l-au precedat în fruntea Egiptului, unul singur va scăpa cu viață. Toți ceilalți au fost, după caz, spânzurați, decapitați, înjunghiați, crucificați, otrăviți sau linșați de mulțime; unul a fost omorât de fiul său adoptiv, celălalt de propriul său tată. E greu, după toate acestea, să găsești la acest emir bronzat, cu tâmplele grizonate, urmele vreunui scrupul. Imediat ce ajunge la putere, se grăbește să-și masacreze predecesorul și pe toată familia lui, să-și însușească aurul lor, bijuteriile și palatele.

Roata norocului nu se mai învârtește: după mai puțin de nouă luni de guvernare, noul vizir este și el răsturnat de unul din locotenenții săi, un anume Dirgham. Prevenit din timp, Chawer reușește să fugă din Egipt teafăr și se refugiază în Siria, unde încearcă să obțină sprijinul lui Nureddin pentru a reveni la putere. Deși vizitatorul său este inteligent și bun vorbitor,

fiul lui Zinki nu îi acordă, la început, nicio atenție. Dar foarte repede, evenimentele îl obligă să-și schimbe atitudinea.

Și asta pentru că, la Ierusalim, se urmăresc cu atenție, se pare, bulversările ce au loc în Cairo. Din februarie 1162, francii au un nou rege cu o ambiție neîmblânzită: „Morri”, Amaury, al doilea fiu al lui Foulque. Vizibil influențat de propaganda lui Nureddin, acest monarh de douăzeci și șase de ani încearcă să își facă o imagine de om sobru, pios, aplecat spre lecturi religioase și preocupat de justiție. Dar asemănarea nu este decât aparentă. Regele franc are mai multă îndrăzneală decât înțelepciune și, în ciuda taliei sale înalte și a părului abundent, îi lipsește tocmai maiestatea. Umerii anormal de înguști, cuprins adesea de un acces de râs atât de zgomotos, încât anturajul său se simte încurcat, este defavorizat și de o bâlbâială care nu îi ușurează contactele cu ceilalți. Doar ideea fixă care îl animă – cucerirea Egiptului – și stăruința cu care o urmărește îi conferă lui Morri o oarecare anvergură.

Această idee, ce-i drept, pare tentantă. Din 1153, de când cavalerii occidentali au cucerit Ascalon, ultimul bastion fatimid din Palestina, drumul spre țara Nilului le este deschis. Vizirii care s-au succedat la putere, prea ocupați să se bată cu rivalii lor, s-au obișnuit, din 1160, să plătească un tribut anual francilor pentru ca aceștia să nu se implice în treburile lor. După căderea lui Chawer, Amaury a profitat de confuzia care domnea în țara Nilului pentru a o invada, sub simplul pretext că suma convenită, șaizeci de mii de dinari, nu a fost plătită la timp. Traversând Sinai de-a lungul coastei mediteraneene, a început asediul în fața orașului Bilbeis, situat pe un braț al fluviului – destinat desecării în cursul secolelor următoare. Apărătorii cetății sunt, în același timp, stupefiați și amuzați să-i vadă pe franci instalându-și mașinăriile lor de asediu în jurul zidurilor, căci este luna septembrie și fluviul începe să crească. Este suficient deci pentru autorități să rupă câteva diguri pentru ca războinicii din Occident să fie încercuiți de ape: abia au timp să fugă și să se întoarcă în Palestina. Prima lor invazie s-a încheiat scurt, dar a avut meritul de a arăta celor din Alep și Damasc intențiile lui Amaury.

Nureddin ezită. Chiar dacă nu vrea cu niciun chip să se lase atras pe nisipul mișcător al intrigilor din Cairo, și aceasta cu atât mai mult cu cât, sunit fervent, resimte o neîncredere nedisimulată cu privire la tot ce este legat de califatul șiit al fatimizilor, nu dorește nici ca Egiptul să ajungă, cu toate bogățiile sale, în mâinile francilor, care ar deveni atunci cea mai mare

putere din Orient. Or, având în vedere anarhia care domnește aici, Cairo nu va rezista mult în fața determinării lui Amaury. Bineînțeles, Chawer are plăcerea să se laude gazdei sale cu avantajele unei expediții în țara Nilului. Pentru a-l atrage, promite, dacă îl ajută să se reinstaleze la putere, să-i plătească toate cheltuielile expediției, să recunoască suzeranitatea stăpânului din Alep și Damasc și să-i trimită, în fiecare an, o treime din încasările statului. Dar, în primul rând, Nureddin trebuie să țină cont de omul său de încredere, Chirkuh însuși, complet convins de ideea unei intervenții armate. Chirkuh manifestă față de acest proiect un asemenea entuziasm, încât fiul lui Zinki îl autorizează să organizeze un corp expediționar.

Am putea cu greu să ne imaginăm două personaje în același timp atât de unite și atât de diferite cum sunt Nureddin și Chirkuh. În timp ce fiul lui Zinki a devenit, cu timpul, tot mai maiestuos, demn, sobru și rezervat, unchiul lui Saladin este un ofițer de statură mică, obez, chior, cu fața congestionată de băutură și excese alimentare. Când se înfurie, urlă ca un turbat și i se întâmplă să-și piardă complet capul, ajungând până la suprimarea adversarului. Dar caracterul său murdar nu displace tuturor. Soldații săi îl adoră pe acest om care trăiește mereu printre ei, împarte cu ei supa și glumele lor. În numeroasele lupte la care a luat parte în Siria, Chirkuh a apărut ca un conducător de oameni dotat cu un imens curaj; campania din Egipt îi va evidenția remarcabilele calități de strateg. Căci, de la un capăt la altul, inițiativa va fi o adevărată provocare. Pentru franci, este relativ ușor să ajungă în țara Nilului. Un singur obstacol în drumul lor: întinderea semideșertică din Sinai. Dar aducând, pe spatele cămilelor, sute de butoaie pline cu apă, cavalerii ajung în trei zile la porțile orașului Bilbeis. Pentru Chirkuh, lucrurile sunt mai puțin simple. Pentru a merge din Siria în Egipt, trebuie să traverseze Palestina și să se expună atacurilor francilor.

Plecarea corpului expediționar sirian spre Cairo, în aprilie 1164, implică deci o veritabilă pregătire. În timp ce armata lui Nureddin operează o diversiune pentru a-l atrage pe Amaury și pe cavalerii săi în nordul Palestinei, Chirkuh, însoțit de Chawer și de aproape două mii de călăreți, se îndreaptă spre est, urmând cursul râului Iordan pe malul oriental, prin viitoarea Iordanie, apoi, în sudul mării Moarte, o ia spre vest, trece fluviul și călărește cu iuțeală înspre Sinai. Acolo, își continuă cursa, îndepărtându-se de drumul de pe coastă pentru a evita să fie reperat. Pe 24 aprilie, ocupă

Bilbeis, poarta orientală a Egiptului și pe 1 mai, campează sub zidurile orașului Cairo. Luat prin surprindere, vizirul Dirgham nu are timp să organizeze rezistența. Abandonat de toți, este omorât când încearcă să fugă și trupul lui este aruncat la câinii de pe străzi. Chawer este oficial reinvestit în funcție de califul fatimid al-Adid, un adolescent de treisprezece ani.

Campania fulger a lui Chirkuh reprezintă un model de operativitate militară. Unchiul lui Saladin este mândru că a cucerit Egiptul atât de repede, practic fără pierderi, și că l-a depășit pe Morri. Dar abia își reia funcția că Chawer operează o uimitoare întoarcere. Uitând promisiunile făcute lui Nureddin, îl somează pe Chirkuh să părăsească Egiptul în cel mai scurt timp. Uimit de atâta ingratitudine și nebun de furie, unchiul lui Saladin îl anunță pe fostul său aliat că este decis să rămână orice s-ar întâmpla.

Văzându-l atât de hotărât, Chawer, care nu are cu adevărat încredere în propria sa armată, trimite un ambasador la Ierusalim pentru a cere ajutorul lui Amaury împotriva corpului expediționar sirian. Regele franc nu se lasă rugat. El, care căuta un pretext pentru a interveni în Egipt, la ce putea spera mai mult decât la o chemare în ajutor din partea conducătorului din Cairo personal? începând din iulie 1164, armata francă se angajează în Sinai pentru a doua oară. Imediat, Chirkuh decide să părăsească împrejurimile orașului Cairo, unde campase din luna mai, pentru a se retrage spre Bilbeis. Acolo, săptămână după săptămână, respinge atacurile inamicilor săi, dar situația sa pare disperată. Foarte departe de bazele sale, încercuit de franci și de noul lor aliat Chawer, generalul kurd nu poate spera să reziste mult timp.

Când Nureddin văzu cum evoluează situația la Bilbeis, *va povesti Ibn al-Athir câțiva ani mai târziu*, decise să lanseze o mare ofensivă împotriva francilor pentru a-i obliga să părăsească Egiptul. Scrise tuturor emirilor musulmani pentru a le cere să participe la jihad și se duse să atace puternica fortăreață Harim, aproape de Antiohia. Toți francii care rămăseseră în Siria se adunară pentru a-i face față – printre ei prințul Bohemond, seniorul din Antiohia, și contele din Tnpoli. În timpul bătăliei, francii fură zdrobiți. Fură zece mii de morți și toți șefii lor, printre care prințul și contele, fură capturați.

Odată câștigată lupta, Nureddin ia stindardele cruciate și pletele blonde ale câtorva franci omorâți în luptă apoi, punându-le toate într-un sac, le încredințează unuia dintre oamenii săi zicându-i: „Vei merge la

Bilbeis, vei face orice ca să intri și vei da aceste trofee lui Chirkuh anunțându-l că Dumnezeu ne-a acordat victoria. Le va expune pe ziduri și acest spectacol va semăna frică printre necredincioși.”

De fapt, veștile victoriei de la Harim răstoarnă datele bătăliei din Egipt. Ridică moralul asediaților și mai ales îi fac pe franci să se întoarcă în Palestina. Capturarea tânărului Bohemond al III-lea, succesorul lui Renaud în fruntea principatului Antiohia, însărcinat de Amaury să se ocupe în lipsa lui de treburile regatului din Ierusalim, precum și masacrarea oamenilor îl obligă pe rege să ajungă la un compromis cu Chirkuh. După câteva contacte, cei doi se înțeleg să părăsească Egiptul în același timp. La sfârșitul lui octombrie 1164, Morri revine în Palestina de-a lungul coastei, în timp ce generalul kurd se întoarce la Damasc în mai puțin de două săptămâni, mergând pe același drum pe care venise.

Chirkuh este mulțumit că a putut pleca din Bilbeis nevătămat și cu fruntea sus, dar marele învingător din aceste șase luni de campanie este, incontestabil, Chawer. S-a folosit de Chirkuh pentru a recâștiga puterea, apoi s-a folosit de Amaury pentru a-l neutraliza pe generalul kurd. Acum au plecat amândoi, lăsându-i lui întreaga stăpânire a Egiptului. Timp de peste doi ani, se va ocupa de consolidarea puterii sale.

Nu fără griji totuși, având în vedere evenimentele, căci știe că Chirkuh nu va putea să-i ierte trădarea. Informații îi parvin de altfel regulat din Siria, conform cărora generalul kurd l-ar constrânge pe Nureddin să întreprindă o nouă campanie în Egipt. Dar fiul lui Zinki este reticent. Starea de fapt nu îi displace. Important este să îi țină pe franci departe de Nil. Doar că, așa cum se întâmplă de fiecare dată, nu este ușor să ieși dintr-un angrenaj: temându-se de o nouă expediție fulger a lui Chirkuh, Chawer își ia măsuri încheind un tratat de asistență mutuală cu Amaury. Ceea ce îl face pe Nureddin să își autorizeze locotenentul să pună la punct o nouă forță de intervenție, în cazul în care francii ar interveni în Egipt. Chirkuh alege pentru expediția sa cele mai bune elemente din armată, printre care pe nepotul său, Yussef. La rândul lor, aceste pregătiri îl sperie pe vizir, care insistă pe lângă Amaury să-i trimită trupe. Și, în primele zile ale anului 1167, cursa spre Nil se reia. Regele franc și generalul kurd sosesc aproape în același timp în regiune, fiecare pe ruta sa obișnuită.

Chawer și francii și-au adunat forțele aliate în fața orașului Cairo pentru a-l aștepta pe Chirkuh. Dar acesta preferă să stabilească singur modalitățile de întâlnire. Continuându-și lungul drum început la Alep, ocolește capitala

egipteană prin sud, traversează Nilul cu trupele sale pe bărci mici, apoi urcă, chiar fără să se oprească, spre nord. Chawer și Amaury, care se așteaptă să apară dinspre est, îl văd venind din direcția opusă. Mai rău, s-a instalat la vest de Cairo, aproape de piramidele de la Ghizeh, separat de inamici prin formidabilul obstacol natural constituit de fluviu. Din această tabără bine poziționată, trimite un mesaj vizirului: *Inamicul franc este la mâna noastră*, îi scrie el, *rupt de bazele sale. Să ne unim forțele și să-l exterminăm. Ocazia este favorabilă, poate că nu se va mai ivi.* Dar Chawer nu se mulțumește să refuze. Îl execută pe mesager și îi duce scrisoarea de la Chirkuh lui Amaury pentru a-și dovedi loialitatea.

În ciuda acestui gest, francii continuă să se îndoiască de aliatul lor, care, știu ei, imediat ce nu vor mai avea nevoie de ei, îi va trăda. Consideră că este timpul să profite de apropierea amenințătoare a lui Chirkuh pentru a-și instala autoritatea în Egipt: Amaury cere ca între Cairo și Ierusalim să se încheie o alianță, oficializată de califul fatimid în persoană.

Doi cavaleri care cunosc araba – nu era un caz rar printre francii din Orient – se duc la reședința tânărului al-Adid. Chawer, care ține neapărat să-i impresioneze, îi conduce spre un superb palat bogat ornamentat, pe care îl traversează în viteză, înconjurați de o mulțime de gărzi înarmate. Apoi cortegiul ajunge la o interminabilă alee, ascunsă de lumina zilei, înainte de a ajunge în pragul unei imense porți cizelate care duce la un vestibul, apoi o altă poartă. După ce au parcurs numeroase săli împodobite, Chawer și invitații săi dau în curtea pavată cu marmură și înconjurată de coloane aurite, în centrul căreia o fântână își expune țevile din aur și argint, în timp ce în jur zboară păsări de toate culorile aduse din toate colțurile Africii. În acest loc, gărzile care îi însoțesc îi predau eunucilor care trăiesc în intimitatea califului. Din nou, trebuie traversate alte saloane, apoi o grădină plină cu fiare îmblânzite, lei, urși, pantere, înainte de a ajunge în cele din urmă la palatul lui al-Adid.

Nici nu sunt bine introduși într-o încăpere vastă, al cărui perete din fundal este făcut dintr-o draperie de mătase aurită, cu rubine și smaralde, că Chawer se prosternează de trei ori și își pune sabia pe pământ. Abia atunci draperia se ridică și califul apare, îmbrăcat în mătăsuri și cu fața ascunsă. Apropiindu-se și așezându-se la picioarele lui, vizirul prezintă proiectul alianței cu francii. După ce l-a ascultat calm, al-Adid, care nu are decât șaisprezece ani, omagiază politica lui

Chawer. Acesta se pregătește deja să se ridice, când cei doi franci cer prințului credincioșilor să jure că va rămâne fidel alianței. O asemenea cerere îi scandalizează pe demnitarii din jurul lui al-Adid. Califul însuși pare șocat, iar vizirul se grăbește să intervină. Acordul cu Ierusalimul, explică el suveranului său, este o afacere de viață și de moarte pentru Egipt. Îl imploră să nu vadă în cererea formulată de franci o lipsă de respect, ci doar marca ignoranței lor în ce privește obiceiurile orientale.

Zâmbind în silă, al-Adid întinde mâna înfășurată în mătase și jură să respecte alianța. Dar unul dintre emisarii franci intervine: „Un jurământ, zice el, trebuie făcut cu mâna dezgolită, mănușa ar putea fi semnul unei posibile trădări.” Cererea provoacă din nou scandal. Demnitarii șușotesc între ei că l-au insultat pe calif, se vorbește de pedepsirea insolenților. Totuși, la o nouă intervenție a lui Chawer, califul, fără să-și piardă calmul, își scoate mănușa, întinde mâna goală și repetă cuvânt cu cuvânt jurământul dictat de reprezentanții lui Morri.

Odată încheiată această întrevedere, egiptenii și francii coalizați elaborează un plan pentru a traversa Nilul și a decima armata lui Chirkuh, care se îndreaptă acum spre sud. Un detașament inamic, comandat de Amaury, se lansează în urma lor. Unchiul lui Saladin vrea să dea impresia că este încolțit. Știind că principalul său dezavantaj este depărtarea de baze, încearcă să îi pună pe urmăritori în aceeași situație. Ajuns la peste o săptămână de mers distanță de Cairo, ordonă trupelor sale să se oprească și le anunță, într-o predică înflăcărată, că ziua victoriei a sosit.

De fapt, înfruntarea are loc în 18 martie 1167, aproape de localitatea El-Babein, pe malul estic al Nilului. Cele două armate, epuizate de cursa interminabilă, se aruncă în luptă cu dorința de a termina o dată pentru totdeauna. Chirkuh i-a încredințat lui Saladin comanda centrului armatei, ordonându-i să se retragă imediat ce inamicul va ataca. De fapt, Amaury și cavalerii săi merg spre el cu toate steagurile ridicate și, când Saladin se preface că fuge, se lansează în urmărirea lui fără să-și dea seama că flancurile drept și stâng ale armatei siriene le taie deja orice cale de retragere. Pierderile cavalerilor franci sunt severe, dar Amaury reușește să scape. Se întoarce spre Cairo unde a rămas grosul trupelor sale, decis să se răzbune cât mai repede. Cu ajutorul lui Chawer, se pregătește deja să se întoarcă în fruntea unei puternice expediții spre Egiptul superior, când sosește o veste greu de crezut: Chirkuh a cucerit Alexandria, cel mai mare oraș din Egipt, situat în nordul extrem al țării, pe coasta mediteraneeană!

De fapt, a doua zi după victoria sa la El-Babein, imprevizibilul general kurd, fără să mai aștepte o singură zi și înainte ca inamicii săi să aibă timp să-și revină, a traversat, vertiginos, tot teritoriul egiptean, de la sud la nord, și și-a făcut o intrare triumfală în Alexandria. Populația marelui port mediteranean, ostilă alianței cu francii, i-a primit pe sirieni drept eliberatori.

Chawer și Amaury, constrânși să urmeze ritmul infernal pe care Chirkuh îl impune acestui război, merg să asedieze Alexandria. În cetate, proviziile sunt atât de puține, încât după o lună, populația, amenințată cu foametea, începe să regrete că și-a deschis porțile în fața sirienilor. Situația pare chiar disperată în ziua în care o flotilă francă apare în largul portului. Cu toate acestea, Chirkuh nu se dă bătut, încredințează comanda lui Saladin, apoi, adunând câteva sute din cei mai buni călăreți, efectuează o îndrăzneață ieșire nocturnă. Mâncând pământul, traversează liniile inamice, apoi călărește, noapte și zi… până în Egiptul superior.

La Alexandria, blocada devine tot mai strânsă. La foamete se mai adaugă curând epidemiile, precum și un bombardament zilnic cu catapulte. Pentru băiatul de douăzeci și nouă de ani care este Saladin, responsabilitatea este grea. Dar diversiunea operată de unchiul său va fi utilă. Chirkuh știe că Morri este nerăbdător să termine cu această campanie și să se întoarcă în regatul său hărțuit constant de Nureddin. Deschizând un nou front în sud, în loc să se lase prins în Alexandria, generalul kurd amenință să prelungească la nesfârșit conflictul. În Egiptul superior, organizează chiar o veritabilă revoltă împotriva lui Chawer, aducând numeroși țărani cu arme care i se alătură. Când trupele sale sunt suficient de importante, se apropie de Cairo și îi trimite lui Amaury un mesaj bine gândit. Ne pierdem amândoi timpul aici, îi zice el în esență. Dacă regele ar vrea să evalueze lucrurile calm, ar observa limpede că, după ce mă va izgoni din această țară, nu va servi decât interesele lui Chawer. Amaury este convins. Foarte repede, se ajunge la un acord: asediul din Alexandria este oprit, iar Saladin părăsește orașul salvat în mare onoare. În august 1167, cele două armate pleacă, la fel ca în urmă cu trei ani, spre țările lor. Nureddin, satisfăcut că și-a recuperat elita armatei, nu mai vrea să se lase antrenat în aceste aventuri egiptene sterile.

Și totuși, anul următor, ca o fatalitate, cursa spre Nil se va relua. Părăsind Cairo, Amaury crezuse că face bine lăsând acolo un detașament de cavaleri însărcinați să vegheze la buna aplicare a tratatului de alianță. Una din misiunile lor consta în special în controlarea porților cetății și protejarea funcționarilor franci care strângeau tributul anual de o sută de mii de dinari

pe care Chawer îl promisese să-l plătească regatului din Ierusalim. Un impozit atât de mare, adăugat prezenței prelungite a acestei forțe străine, nu putea decât să provoace resentimentul cetățenilor.

Opinia este treptat mobilizată împotriva ocupanților. Se șoptește, chiar în anturajul califului, că o alianță cu Nureddin nu ar fi atât de rea. Încep să circule mesaje, fără știrea lui Chawer, între Cairo și Alep. Fiul lui Zinki, fără a se grăbi să intervină, se mulțumește să observe reacțiile regelui din Ierusalim.

Neputând să ignore această rapidă creștere a ostilității, cavalerii și funcționarii franci instalați în capitala egipteană încep să se teamă, li trimit mesaje lui Amaury ca acesta să îi ajute. La început, monarhul ezită. Mintea îi comandă să își retragă garnizoana din Cairo și să se mulțumească cu vecinătatea unui Egipt neutru și inofensiv. Dar temperamentul său îl împinge înainte. Încurajat de recenta sosire în Orient a unui mare număr de cavaleri occidentali nerăbdători „să îi sfărâme pe mauri”, se decide în octombrie 1168, pentru a patra oară, să își trimită armata în Egipt.

Această nouă campanie începe printr-un măcel pe cât de cumplit, pe atât de inutil. Occidentalii cuceresc orașul Bilbeis unde, fără niciun motiv, masacrează locuitorii, bărbați, femei și copii, musulmani sau creștini de rit copt. Cum o va spune pe drept Ibn al-Athir, *dacă francii s-ar fi purtat mai bine la Bilbeis, ar fi putut cuceri Cairo mult mai ușor, căci notabilii orașului erau dispuși să i-lpredea. Dar văzând masacrele petrecute la Bilbeis, oamenii deciseră să reziste până la capăt.* De fapt, la apropierea invadatorilor, Chawer ordonă să se dea foc vechii cetăți din Cairo. Douăzeci de mii de urcioare de țiței sunt aruncate peste dughene, case, palate și moschei. Locuitorii sunt evacuați spre orașul nou, fondat de fatimizi în secolul al X-lea, și care grupează palatele, administrațiile, cazărmile și universitatea religioasă al-Azhar. Timp de cincizeci și patru de zile, incendiul face ravagii.

Între timp, vizirul încearcă să mențină contactul cu Amaury pentru a-l convinge să renunțe la inițiativa nebunească. Speră să reușească fără o nouă intervenție a lui Chirkuh. Dar în Cairo partidul său este slăbit. Califul al-Adid, în special, ia inițiativa de a trimite o scrisoare lui Nureddin, în care îi cere să vină în ajutorul Egiptului. Pentru a-l îndupleca pe fiul lui Zinki, suveranul fatimid atașează scrisorii meșe de păr: *Sunt*, explică el, *din părul soțiilor mele. Ele te imploră să vii să le scapi de insultele francilor.”*

Reacția lui Nureddin la acest mesaj mișcător ne este cunoscută grație mărturiei foarte prețioase a lui Saladin, citat de Ibn al-Athir:

Când chemările lui al-Adid sosesc, Nureddin mă convocă și mă informă despre ce se întâmpla. Apoi îmi zice: „Mergi la unchiul tău Chirkuh la Homs și grăbește-l să vină aici cât mai repede, căci această chestiune nu suportă întârziere.” Plecam din Alep și, la o milă distanță, îl întâlneam pe unchiul meu care venea exact pentru această treabă. Nureddin îi ordonă să pregătească plecarea în Egipt.

Generalul kurd îi cere atunci nepotului său să-l însoțească, dar Saladin refuză.

Răspunsei că nu eram pregătit să uit suferințele îndurate la Alexandria. Unchiul meu îi zice atunci lui Nureddin: „Trebuie neapărat ca Yussef să vină cu mine!” Și Nureddin repetă ordinul dat. Degeaba îi explicai starea de jenă în care mă aflam, îmi dădu bani și trebui să plec ca un condamnat la moarte.

De această dată, nu va avea loc o înfruntare între Chirkuh și Amaury. Impresionat de hotărârea celor din Cairo, dispuși mai degrabă să-și distrugă orașul decât să-l dea pe mâna lui, și temându-se să nu fie prins din spate de armata din Siria, regele franc se întoarce în Palestina pe 2 ianuarie 1169. Șase zile mai târziu, generalul kurd ajunge la Cairo pentru a fi primit ca un salvator, atât de populație, cât și de către demnitarii fatimizi. Chawer însuși pare să se bucure, dar nimeni ne se lasă păcălit. Deși s-a luptat împotriva francilor în cursul ultimelor săptămâni, este considerat drept prietenul lor și trebuie să plătească. În 18 martie este atras într-o ambuscadă, sechestrat sub un cort, apoi ucis, de mâinile lui Saladin, cu aprobarea scrisă a califului. Chiar în acea zi, Chirkuh devine vizir. Când, îmbrăcat în mătase brodată, merge la reședința predecesorului său, nu găsește acolo nici măcar o pernă pentru a se așeza. Totul a fost prădat de la aflarea morții lui Chawer.

I-au trebuit trei campanii generalului kurd pentru a deveni adevăratul stăpân al Egiptului. O fericire care nu va ține mult: pe 23 martie, la două luni de la victoria sa, în urma unei mese prea copioase, i se face rău, cuprins de o senzație de sufocare. Moare câteva clipe mai târziu. Este finalul epopeii sale, dar începutul alteia, al cărei răsunet va fi infinit mai mare.

La moartea lui Chirkuh, va *relata Ibn al-Athir,* consilierii califului al-Adid îi sugerează să-l aleagă pe Yussef în postul de vizir fiindcă era mai tânăr și părea mai lipsit de experiență și mai slab decât emirii din armată.

De fapt, Saladin este convocat la palatul suveranului unde primește titlul de *al-malik an-nasser*, „regele victorios”, precum și podoabele distinctive ale vizirilor: un turban alb țesut cu aur, o robă cu tunică roșu-aprins, o sabie încrustată cu pietre prețioase, un cal roib cu șa și frâu ornate cu aur și perle, și multe alte obiecte prețioase. Ieșind din palat, se îndreaptă cu mare alai spre reședința vizirului.

În câteva săptămâni, Yussef reușește să se impună. Elimină funcționarii fatimizi a căror loialitate i se pare îndoielnică, îi înlocuiește cu apropiați ai săi, înăbușă aspru o revoltă în sânul trupelor egiptene, respinge, în octombrie 1169, o lamentabilă invazie franceză, cea care îl aduce pe Amaury, sosit în Egipt pentru a cincea și ultima oară cu speranța de a cuceri portul Damiette, în delta Nilului. Manuel Comnenul, neliniștit să vadă un locotenent al lui Nureddin în fruntea statului fatimid, a acordat francilor sprijinul flotei bizantine. Dar degeaba. Rumii nu au provizii suficiente și aliații lor refuză să le dea de la ei. După câteva săptămâni, Saladin poate să înceapă tratativele cu ei și să-i convingă fără greutate să pună capăt unei inițiative prea prost începută.

Nu a fost nevoie deci să se aștepte sfârșitul anului 1169 pentru ca Yussef să ajungă stăpânul incontestabil al Egiptului. La Ierusalim, Morri își promite să se alieze cu nepotul lui Chirkuh împotriva principalului inamic al francilor, Nureddin. Dacă optimismul regelui poate părea excesiv, nu este lipsit de fundament. Foarte curând, de fapt, Saladin începe să se distanțeze față de stăpânul său. Bineînțeles, îl asigură în continuare de fidelitatea și supunerea lui, dar autoritatea efectivă asupra Egiptului nu poate fi exercitată de la Damasc sau Alep.

Relațiile între cei doi vor sfârși prin a căpăta o adevărată intensitatea dramatică. În ciuda solidității puterii sale în Cairo, Yussef nu va îndrăzni de fapt niciodată să-l înfrunte direct pe cel mai mare ca el. Și când fiul lui Zinki îl va invita să se întâlnească, va evita de fiecare dată, nu de frică să nu cadă într-o cursă, ci de teamă să nu se simtă dominat de prezența stăpânului său.

Prima criză gravă izbucnește în vara anului 1171, când Nureddin îi cere tânărului vizir că abolească califatul fatimid. Ca musulman sunit, stăpânul Siriei nu poate admite ca autoritatea spirituală a unei dinastii „eretice” să continue să se exercite pe un teritoriu care depinde de el. Trimite, prin urmare, mai multe mesaje în acest sens lui Saladin, dar acesta se arată reticent. Se teme să rănească sentimentele populației, în mare parte șiită, și

să se îndepărteze de demnitarii fatimizi. Pe de altă parte, realizează că autoritatea sa de vizir ține de califul al-Adid și se teme să nu o piardă, detronându-l, ceea ce garantează oficial puterea lui în Egipt, caz în care ar redeveni un simplu reprezentant al lui Nureddin. Vede de altfel în insistența fiului lui Zinki mai mult o tentativă de reabilitare politică decât un act de zel religios. În luna august, cerințele stăpânului Siriei referitoare la abolirea califatului șiit devin un ordin amenințător.

Constrâns, Saladin începe să-și ia măsuri pentru a face față reacţiilor ostile ale populației și pregătește chiar o proclamație publică prin care să anunțe răsturnarea califului. Dar ezită încă să o difuzeze. Al-Adid, deși are douăzeci de ani, este foarte grav bolnav, iar Saladin, care este legat de el, nu se gândește la trădarea încrederii acestuia. Subit, vineri 10 septembrie 1171, un locuitor din Moșul, în vizită la Cairo, intră într-o moschee și, urcând în scaun în fața predicatorului, se roagă în numele califului abasid. Curios, nimeni nu reacționează, nici pe moment, nici în zilele următoare. Este un agent trimis de Nureddin pentru a-l încurca pe Saladin? Este posibil. Dar, în orice caz, după acest incident, vizirul, indiferent de scrupule, nu mai poate amâna decizia. Din vinerea următoare, este dat ordin să nu se mai menţioneze fatimizii în rugăciuni. Al-Adid este, în acel moment, pe patul de moarte, pe jumătate inconștient, iar Yussef interzice oricui să-i dea vestea. „Dacă își revine, le zice el, va avea timp să afle. Dacă nu, lăsați-l să moară fără chinuri.” De fapt, al-Adid se va stinge la puțin timp după aceea, fără să afle sfârșitul trist al dinastiei sale.

Căderea califatului șiit, după două secole de domnie uneori glorioasă, așa cum se putea aștepta, va pune la grea încercare secta Asasinilor care, ca în timpul lui Hassan as-Sabbah, încă aștepta ca fatimizii să iasă din letargie pentru a inaugura o nouă eră de aur a șiismului. Văzând că acest vis se stingea definitiv, adepții săi sunt atât de dezamăgiți, încât șeful lor din Siria, Rașideddin Sinan, „bătrânul din munţi”, îi trimite un mesaj lui Amaury pentru a-l anunța că este gata, împreună cu toți partizanii săi, să se convertească la creștinism. Asasinii deținеau atunci mai multe fortărețe și sate în Siria centrală, unde duceau o viață liniștită. De-a lungul anilor, se pare că au renunțat la operațiunile spectaculoase. Rașideddin, bineînțeles, dispune încă de echipe de ucigași perfect antrenați, precum și de predicatori devotați, dar mulți adepți ai sectei au devenit țărani așezați, adesea constrânși să plătească un tribut regulat către ordinul Templierilor.

Promițând să se convertească, „bătrânul” speră, printre altele, să-i scutească pe fidelii săi de tribut, pe care doar necreștinii sunt obligați să-l plătească. Templierii, care țin la interesele lor financiare, urmăresc cu neliniște aceste contacte între Amaury și Asasini. Imediat ce acordul este încheiat, se hotărăsc să-l anuleze. Într-o zi, în anul 1173, când trimiși ai lui Rașideddin se întorc de la o întâlnire cu regele, Templierii îi prind într-o ambuscadă și îi masacrează. Niciodată nu se va mai vorbi de convertirea Asasinilor.

Independent de acest episod, abolirea califatului fatimid are o consecință pe cât de importantă, pe atât de neprevăzută: îi va oferi lui Saladin o dimensiune politică pe care nu o avea până atunci. Nureddin, evident, nu se aștepta la un asemenea rezultat. Dispariția califului, în loc să îl reducă pe Yussef la rangul de simplu reprezentant al stăpânului Siriei, face din el un suveran efectiv al Egiptului și gardianul legitim al fabuloaselor bogății acumulate de dinastia dispărută. De atunci, relațiile dintre cei doi nu vor înceta să se înrăutățească.

Ulterior acestor evenimente, în timp ce Saladin conduce, la est de Ierusalim, o expediție îndrăzneață împotriva fortăreței france Chawbak, garnizoana pare pe punctul de a capitula, când Saladin află că Nureddin vine să i se alăture în fruntea armatei sale pentru a participa la operațiuni. Fără să mai aștepte o clipă, Yussef ordonă oamenilor săi să ridice tabăra și să se întoarcă în marș forțat spre Cairo. Pretextează, printr-o scrisoare către fiul lui Zinki, că ar fi izbucnit unele probleme în Egipt ceea ce l-a constrâns să plece de îndată.

Dar Nureddin nu se lasă înșelat. Acuzându-l pe Saladin de trădare, jură să meargă personal în țara Nilului pentru a prelua controlul. Neliniștit, tânărul vizir își adună colaboratorii apropiați, printre care și tatăl său, Ayyub, și îi consultă cu privire la atitudinea pe care ar trebui s-o adopte în cazul în care Nureddin și-ar pune în aplicare amenințarea. Când unii emiri se declară gata să ridice armele împotriva fiului lui Zinki și chiar Saladin însuși pare să le împărtășească părerea, Ayyub intervine, tremurând de furie. Interpelându-l pe Yussef ca și cum nu era decât un obraznic, declară: „Sunt tatăl tău și, dacă există aici o persoană care te iubește și îți dorește binele, atunci aceea sunt eu. Totuși, să știi că dacă Nureddin ar veni, nimic nu ar putea să mă împiedice să mă plec și să sărut pământul la picioarele sale. Dacă mi-ar ordona să-ți tai capul cu propria mea sabie, aș face-o. Căci acest pământ este al lui. Îi vei scrie aceasta: «Am aflat că vrei să conduci o expediție spre

Egipt, dar nu este nevoie; această țară este a ta și este suficient să îmi trimiți un cal sau o cămilă pentru ca eu să vin la tine ca un om umil și supus».”

La încheierea acestei adunări, Ayyub îl mustră din nou pe fiul său, în particular: „Pentru Dumnezeu, dacă Nureddin ar încerca să-ți ia o palmă de pământ din teritoriul tău, m-aș bate cu el până la moarte. Dar de ce te arăți atât de ambițios? Timpul este de partea ta, lasă în seama Providenței!” Convins, Yussef trimite în Siria mesajul propus de tatăl său, iar Nureddin, liniștit, renunță, in extremis, la expediția sa punitivă. Dar, alertat, Saladin trimite pe unul din frații săi, Turanșah, în Yemen, cu misiunea de a cuceri acest teritoriu muntos din sud-estul Arabiei pentru a amenaja acolo familiei Ayyub un loc de refugiu în cazul în care fiul lui Zinki se va gândi din nou să preia controlul în Egipt. Yemenul va fi efectiv ocupat fără prea mare dificultate… „în numele regelui Nureddin”.

În iulie 1173, la mai puțin de doi ani după întâlnirea ratată de la Chawbak, se produce un incident asemănător. Saladin fiind plecat să lupte la est de Iordan, Nureddin își adună trupele și vine să i se alăture. Dar, încă o dată, terorizat de ideea de a ajunge față în față cu stăpânul său, vizirul se grăbește să se întoarcă în Egipt, afirmând că tatăl său este pe moarte. De fapt, Ayyub tocmai intrase în comă în urma unei căzături de pe cal. Dar Nureddin nu este dispus să se mulțumească cu această nouă scuză. Și, când Ayyub moare în luna august, își dă seama că nu mai are la Cairo niciun om în care să aibă deplină încredere. Astfel, consideră că a venit momentul să preia personal controlul în Egipt.

Nureddin începu pregătirile pentru a invada Egiptul și a-l smulge de la Salaheddin Yussef, căci constatase că acesta evita să se lupte cu francii de teamă de a se reuni cu el. Cronicarul nostru Ibn al-Athir, care are paisprezece ani în timpul acestor evenimente, ia poziție în favoarea fiului lui Zinki. *Yussefprefera să-i aibă pe franci la frontiere decât să se învecineze direct cu Nureddin, Acesta scrise deci la Moșul și în alte părți pentru a-i trimite trupe. Dar când se pregătea să pornească cu soldații spre Egipt, Dumnezeu îi dădu un ordin ce nu se discută.* Stăpânul Siriei tocmai se îmbolnăvește grav, atins, se pare, de o angină foarte puternică. Medicii săi prescriu să i se ia sânge, dar el refuză: „Nu iei sânge unui bărbat de șaizeci de ani”, zice el. Se încearcă alte tratamente, dar fără efect. Pe 15 mai 1174, este anunțată la Damasc moartea lui Nureddin Mahmud, regele sfânt, mujahedinul care a unificat Siria musulmană și a pemiis lumii arabe să se pregătească de lupta decisivă împotriva invadatorilor. În toate moscheile, se

adună lume seara pentru a recita versete din Coran în memoria sa. În ciuda conflictului său, din ultimii ani, cu Saladin, acesta, cu timpul, va apărea mai mult ca un continuator al său decât ca rivalul său.

Și totuși, imediat după aceea, ranchiuna va domina printre rudele și colaboratorii dispărutului, care se tem că Yussef va profita de confuzia generală pentru a ataca Siria. Astfel, pentru a se câștiga timp, se evită anunțarea veștii la Cairo. Dar Saladin, care are prieteni peste tot, trimite la Damasc, printr-un porumbel călător, un mesaj subtil: *O veste ne-a parvenit de la inamicul blestemat cu privire la stăpânul Nureddin. Dacă, Doamne ferește, se dovedește a fi exactă, ar trebui mai ales să evitați ca dezbinarea să se instaleze în suflete și nesăbuința să cuprindă mințile, căci doar inamicul va profita de aceasta.*

În ciuda acestor cuvinte conciliante, ostilitatea crescută datorită ascensiunii lui Saladin va fi crâncenă.

Capitolul X

LACRIMILE LUI SALADIN

Mergi prea departe, Yussef, depășești limitele. Nu ești decât un servitor al lui Nureddin și ai vrea acum să preiei puterea doar pentru tine? Nu îți face nicio iluzie, căci noi, care te-am scos din neant, vom ști să te ducem înapoi!

Câțiva ani mai târziu, acest avertisment trimis lui Saladin de către demnitarii din Alep va părea absurd. Dar în 1174, când stăpânul din Cairo începe să se ridice ca principală figură din Orientul arab, meritele sale nu sunt încă evidente pentru toți. În anturajul lui Nureddin, atât înainte de moartea sa, cât și după aceea, nici nu se pronunță măcar numele lui Yussef. Pentru a-l desemna, se utilizează cuvintele „parvenit”, „ingrat”, „trădător” sau, cel mai adesea, „insolent”.

Insolent, Saladin s-a ferit, în general, să fie; dar, cu siguranță, norocul lui este insolent. Și tocmai aceasta îi irită pe adversarii săi. Căci acest ofițer kurd de treizeci și șase de ani nu a fost niciodată un om ambițios, iar cei care i-au observat debuturile știu că se mulțumise să fie doar un emir printre atâția alții dacă soarta nu l-ar fi propulsat în mijlocul scenei.

Fără să vrea a plecat în Egipt, unde a avut un rol minim în cucerire; și totuși, chiar datorită modestiei sale, s-a ridicat în vârful puterii. Nu îndrăznise să proclame căderea fatimizilor, dar, când a fost forțat să ia o decizie în acest sens, s-a trezit moștenitorul celei mai bogate dinastii musulmane. Iar când Nureddin a decis să-l pună la locul lui, Yussef nici măcar nu a fost nevoit să se opună: stăpânul lui s-a stins subit, lăsând drept succesor un adolescent de unsprezece ani, as-Saleh.

La mai puțin de două luni după aceea, pe 11 iulie 1174, Amaury dispărea și el, victimă a unei dizenterii, în timp ce pregătea o nouă invazie în Egipt cu sprijinul upei puternice flote siciliene. Lăsă regatul din Ierusalim fiului său Baudouin al IV-lea, un tânăr de treisprezece ani, atins de cea mai teribilă nenorocire: lepra. Nu mai rămâne în tot Orientul decât un singur monarh care poate fi un obstacol în calea irezistibilei ascensiuni a lui Saladin și acesta este Manuel, împăratul rumilor, care visează, de fapt, să fie într-o zi suzeranul Siriei și vrea să invadeze Egiptul în colaborare cu francii. Dar, ca pentru a continua sena, puternica armată bizantină, care îl paralizase pe Nureddin timp de aproape cincisprezece ani, va fi zdrobită în septembrie 1176 de către Kilij Arslan al II-lea, nepotul lui Kilij Arslan I, în bătălia de la

Mynocefalum. Manuel va muri la puțin timp după aceea, condamnând imperiul creștin din Orient la anarhie.

Le putem reproșa panegiriștilor lui Saladin că au văzut în această succesiune de evenimente neprevăzute mâna Providenței? Yaghi Siyan însuși nu a încercat să își atribuie meritul norocului său. A avut grijă mereu să le mulțumească, după Dumnezeu, „unchiului meu Chirkuh” și „stăpânului meu Nureddin”. Este adevărat că măreția lui Saladin rezidă în modestia sa.

Într-o zi când Salaheddin era obosit și încerca să se odihnească, unul dintre mamelucii săi veni și îi prezentă un document de semnat. „Sunt epuizat, zice sultanul, revino peste o oră!” Dar omul insistă. Aproape că îi lipi foaia de fața lui Salaheddin zicându-i: „Stăpânul să semneze!” Sultanul răspunse: „Dar nu am călimară!” Era așezat la intrarea în cort iar mamelucul remarcă înăuntru o călimară. „Uite călimara, în fundul cortului”, zise el, ceea ce însemna că îi ordona lui Salaheddin să meargă să ia singur călimara, nimic mai mult. Sultanul se întoarse, văzu călimara și zise: „Dumnezeule, așa este!” Se întinse apoi, se sprijini pe mâna stângă și luă penelul cu mâna dreaptă, apoi semnă hârtia.

Acest incident, relatat de Baheddin, secretar particular și biograf al lui Saladin, ilustrează în mod frapant ceea ce îl diferenția pe acesta de monarhii epocii sale, ca și din toate epocile; să știi să rămâi respectuos cu cei respectuoși chiar și când ai devenit cel mai puternic printre puternici. Cronicarii săi îi evocă curajul, dreptatea și zelul pentru jihad dar, de-a lungul relatărilor lor, se întrevede mereu o imagine mai impresionantă, mai umană.

Într-o zi, *povestește Baheddin,* când eram în plină campanie împotriva francilor, Salaheddin îi chemă pe cei apropiați la el. Ținea în mână o scrisoare pe care tocmai o citise și, când vru să vorbească, izbucni în plâns. Văzându-l în această stare, nu puturăm să nu plângem și noi, deși nu știam despre ce era vorba. Zice în cele din urmă, cu vocea sufocată de plâns: „Takieddin, nepotul meu, a murit!” Și începe din nou să plângă și noi la fel. Îmi revin și îi zic: „Să nu uităm în ce campanie ne-am angajat și să cerem iertare Domnului că ne-a lăsat să plângem.” Salaheddin mă aprobă. „Da, zice el, Dumnezeu să mă ierte! Dumnezeu să mă ierte!” Repetă de mai multe ori, apoi adăugă: „Nimeni să nu afle ce s-a întâmplat!” Apoi i se aduse apă de trandafiri pentru a se spăla pe ochi.

Lacrimile lui Saladin nu curg doar la moartea apropiaților săi.

Odată, *își amintește Baheddin*, când călăream alături de sultan în fața francilor, o iscoadă a armatei veni la noi cu o femeie care plângea lovindu-se în piept. „A fugit de la franci, ne explică iscoada, pentru a-l întâlni pe stăpân, iar noi am adus-o.” Salaheddin ceru interpretului său să o întrebe: Ea zise: „Hoți musulmani au intrat ieri în cortul meu și mi-au furat fetița. Am plâns toată noaptea, apoi șefii noștri mi-au zis: «Regele musulmanilor este milos, te vom lăsa să mergi la el și vei putea să îi ceri fata». Atunci am venit și mi-am pus toate speranțele în tine.” Salaheddin fu mișcat și lacrimi îi umplură ochii. Trimise pe cineva la piața de sclavi pentru a căuta fata și la mai puțin de o oră un călăreț sosi aducând copilul pe umeri. Cum îi văzu, mama se aruncă la pământ, se murdări cu nisip pe față și toți cei prezenți plânseră de emoție. Femeia se uită spre cer și începu să spună lucruri neînțelese. I se înapoiază fata și este însoțită până la tabăra francilor.

Cei care l-au cunoscut pe Saladin se opresc puțin asupra descrierii sale fizice – mic, firav, cu barba scurtă și îngrijită. Preferă să vorbească despre fața lui, acea față gânditoare și oarecum melancolică, luminându-se brusc cu un zâmbet reconfortant care dădea interlocutorului încredere. Era mereu binevoitor cu vizitatorii săi, insistând să rămână pentru a se ospăta, tratându-i pe toți cu onoare, chiar dacă erau infideli, și satisfăcându-le toate cererile. Nu putea accepta ca cineva să vină la el și să plece dezamăgit, iar unii nu ezitau să profite de el. Într-o zi, în cursul unui armistițiu cu francii, „brins”, seniorul din Antiohia, sosi pe nepregătite în fața cortului lui Salaheddin cerându-i să-i înapoieze o regiune pe care sultanul o cucerise în urmă cu patru ani. Și i-a dat-o!

După cum se vede, generozitatea lui Saladin a atins uneori inconștiența.

Trezorierii săi, *relatează Baheddin*, păstrau mereu deoparte o anumită sumă de bani pentru orice situație neprevăzută, căci știau bine că, dacă stăpânul ar afla de existența acestei rezerve, ar cheltui-o imediat. În ciuda acestor precauții, nu mai era în trezoreria statului la moartea sultanului decât un lingou de aur de Tyr și patruzeci și șapte de dirhame de argint.

Când anumiți colaboratori ai săi îi reproșează risipa, Saladin le răspunde cu un zâmbet dezinvolt: „Sunt oameni pentru care banii nu au importanță mai mare decât nisipul”. De fapt, are o aversiune sinceră față de bogăție și lux și, când fabulosul palat al califilor fatimizi ajunge în posesia lui, îi instalează acolo pe emiri, el preferând să rămână în reședința mai modestă, rezervată vizirilor.

Nu este decât una din trăsăturile care permit apropierea imaginii lui Saladin de cea a lui Nureddin. Adversarii săi nu vor vedea de altfel în el decât un palid imitator al stăpânului său. În realitate, știe să se arate în contactele cu alții, mai ales cu soldații, mult mai călduros decât predecesorul său. Și dacă respectă literal preceptele religiei, nu are acea latură ușor bigotă care caracteriza anumite purtări ale fiului lui Zinki. Am putea spune că Saladin este, în general, extrem de exigent cu sine dar mai puțin cu alții și totuși se va arăta mai nemilos încă decât înaintașul său cu privire la cei care insultă islamul, fie că este vorba de „eretici”, fie de anumiți franci.

Dincolo de aceste diferențe de personalitate, Saladin rămâne puternic influențat, mai ales la început, de impresionanta statură a lui Nureddin, al cărui demn urmaș încearcă să fie, urmărind fără oprire aceleași obiective ca și el: unificarea lumii arabe, mobilizarea musulmanilor, atât moral, grație unui puternic aparat de propagandă, cât și militar, în vederea recuceririi pământurilor ocupate și mai ales a Ierusalimului.

În vara anului 1174, în timp ce emirii adunați la Damasc în jurul tânărului as-Saleh discută despre cea mai bună cale de a-i ține piept lui Saladin, gândindu-se chiar să se alieze cu francii, stăpânul din Cairo le adresează o scrisoare de veritabilă sfidare, în care, uitând definitiv de conflictul său cu Nureddin, se prezintă fără să ezite drept continuatorul operei suzeranului său și fidel gardian al moștenirii lui.

Dacă regretatul nostru rege, *scrie el*, ar fi descoperit printre voi un om atât de demn de încredere ca mine, nu lui i-ar fi dat Egiptul, care este cea mai importantă dintre provinciile sale? Fiți convinși că, dacă Nureddin nu ar fi murit atât de devreme, pe mine m-ar fi însărcinat să îi educ fiul și să am grijă de el. Or, văd că vă comportați ca și cum sunteți singurii care îl slujesc pe stăpânul meu și pe fiul lui și încercați să mă dați la o parte. Dar voi veni curând. Voi îndeplini, în onoarea memoriei stăpânului meu, acte care vor lăsa urme și fiecare dintre voi va fi pedepsit pentru purtarea sa.

Cu greu îl putem recunoaște aici pe omul circumspect al anilor precedenți, ca și cum dispariția stăpânului eliberase în el o agresivitate mult timp ascunsă. Este adevărat că împrejurările sunt excepționale, căci acest mesaj are o funcție precisă: este declarația de război prin care Saladin începe cucerirea Siriei musulmane. Când trimite mesajul, în octombrie 1174, stăpânul din Cairo este deja în drum spre Damasc, în fruntea a șapte sute de călăreți. Sunt puțini pentru a asedia metropola siriană, dar Yussef a

calculat bine. Speriați de tonul neobișnuit de violent al scrisorii sale, as-Saleh și colaboratorii săi au preferat să se retragă în Alep. Traversând fără obstacole teritoriul francilor, luând-o pe ceea ce poate fi numită de acum „calea Chirkuh”, Saladin sosește la sfârșitul lui octombrie la Damasc, unde cei cu legături în familia sa se grăbesc să-i deschidă porțile pentru a-l primi.

Încurajat de această victorie câștigată fără arme, continuă pe calea pe care a pornit. Lăsând garnizoana din Damasc sub comanda unuia dintre frații săi, se îndreaptă spre Siria centrală unde cucerește Homs și Hama. În cursul acestei campanii-fulger, ne zice Ibn al-Athir, *Salaheddin pretindea că acționează în numele regelui as-Saleh, fiul lui Nureddin. Zicea că scopul său este să apere țara de franci.* Fidel dinastiei lui Zinki, istoricul din Moșul este cel puțin neîncrezător cu privire la Saladin, pe care îl acuză de duplicitate. Nu greșește cu totul. Yussef, care nu vrea să se arate uzurpator, se prezintă, de fapt, ca protector al lui as-Saleh. „Oricum, zice el, acest adolescent nu poate guverna singur. Îi trebuie un tutore, un regent, și nimeni nu este mai potrivit pentru acest rol.” Trimite de altfel scrisoare după scrisoare lui as-Saleh pentru a-l asigura de fidelitatea sa, se roagă pentru el în moscheile din Cairo și Damasc, bate monedă cu numele său.

Tânărul monarh este total insensibil la aceste gesturi. Când Saladin vine să asedieze Alep, chiar în decembrie 1174, „pentru a-l proteja pe regele as-Saleh de influența nefastă a consilierilor săi”, fiul lui Nureddin strânge oamenii din cetate și le ține un discurs emoționant: „Priviți acest om injust și ingrat care vrea să-mi ia țara fără a se teme de Dumnezeu și nici de oameni! Sunt orfan și contez pe voi pentru a mă apăra în amintirea tatălui meu care v-a iubit atât de mult.” Profund mișcați, locuitorii din Alep decid să reziste până la capăt „trădătorului”. Yussef, care încearcă să evite un conflict direct cu as-Saleh, ridică asediul. În schimb, decide să se proclame „rege al Egiptului și al Siriei” pentru a nu mai depinde de niciun suzeran. Cronicarii îi vor conferi, în plus, titlul de sultan, dar el nu se va folosi de el niciodată. Saladin va reveni de mai multe ori la Alep, dar fără a se hotărî să încrucișeze sabia cu fiul lui Nureddin.

Pentru a încerca să îndepărteze această amenințare permanentă, consilierii lui as-Saleh decid să apeleze la serviciile Asasinilor. Intră în legătură cu Rașideddtn Sinan, care promite să-i scape de Yussef. „Bătrânul din munți” nu cere decât să-și regleze conturile cu groparul dinastiei fatimide. Un prim atentat are loc la începutul anului 1175: Asasinii intră în tabăra lui Saladin, ajung până la cortul lui, unde un emir îi recunoaște și le

ține calea. Este rănit grav, dar alarma este dată. Gărzile aleargă și, după o luptă crâncenă, *batinis* sunt masacrați. Nu este decât prima remiză. Pe 22 mai 1176, când Saladin este din nou în campanie în regiunea Alep, un Asasin intră în cortul său și îl lovește cu pumnalul în cap. Din fericire, sultanul, care este precaut de la ultimul atentat, poartă un coif din zale pe sub fes. Ucigașul încearcă atunci la gâtul victimei. Dar și acolo lama se oprește. Saladin poartă o tunică lungă din stofă groasă, al cărei guler este dublat cu zale. Sosește unul din emiri, prinde pumnalul cu o mână și cu cealaltă îl lovește pe *batinis*, care se prăbușește. Saladin nici nu a avut timp să se ridice că un al doilea ucigaș sare asupra lui, apoi un al treilea. Dar gărzile sunt deja acolo și atacatorii sunt masacrați. Yussef iese din cort buimac, clătinându-se, zăpăcit că încă mai este teafăr.

Imediat ce își revine, decide să meargă să îi atace pe Asasini în bârlogul lor, în Siria centrală, unde Sinan controlează în jur de zece fortărețe. Cea mai redutabilă dintre ele este Massiaf, pe vârful unui munte abrupt, pe care Saladin o asediază. Dar ceea ce se întâmplă în acea lună de august 1176 în țara Asasinilor va rămâne fără îndoială un mister pentru totdeauna. O primă versiune, cea a lui Ibn al-Athir, zice că Sinan ar fi trimis o scrisoare unchiului pe linie maternă al lui Saladin, jurând că îi va omorî pe toți membri familiei aflate la domnie. Venind din partea sectei, mai ales după cele două tentative de asasinat la adresa sultanului, această amenințare nu putea fi ignorată. Sediul din Massiaf ar fi fost atunci mutat.

Dar o a doua versiune a evenimentelor vine chiar de la Asasini. Ea este consemnată într-unul din puținele înscrisuri care au supraviețuit sectei, o relatare semnată de unul din adepți, un anume Abu-Firas. Conform acestuia, Sinan, care lipsea din Massiaf când fortăreața a fost asediată, ar fi venit să se posteze cu două companii pe o colină învecinată, pentru a observa derularea operațiunilor, iar Saladin ar fi ordonat oamenilor săi să-l captureze. O trupă importantă l-ar fi încercuit pe Sinan, dar, când soldații ar fi încercat să se apropie de el, mâinile și picioarele le-ar fi fost paralizate de o forță misterioasă. Se zice că „bătrânul din munți” le ceru atunci să-l anunțe pe sultan că dorea să se întâlnească personal și în particular cu el, că, terorizați, aceștia alergară să povestească stăpânului lor ce se întâmplase, și că Saladin, presimțind ceva rău, puse să se împrăștie var și cenușă în jurul cortului său pentru a detecta urmele de pași, în timp ce la căderea serii instală gărzi cu făclii pentru a-l apăra. Brusc, în mijlocul nopții, se trezi tresărind, remarcă pentru o clipă o figură necunoscută care se strecura afară

din cort și care crezu că este Sinan în persoană. Misteriosul vizitator lăsase pe pat un pesmet otrăvit, împreună cu o hârtie pe care Saladin putu citi; *Ești în puterea noastră.* Atunci, Saladin ar fi strigat, iar gărzile sale ar fi venit alergând, jurând că nu văzuseră nimic. De a doua zi, Saladin se grăbi să ridice tabăra și să se întoarcă în cea mai mare viteză spre Damasc.

Această relatare este fără îndoială romanțată, dar este un fapt care l-a făcut pe Saladin să decidă subit să își schimbe total politica cu privire la Asasini. În ciuda aversiunii sale pentru ereticii de toate neamurile, nu va mai încerca niciodată să amenințe teritoriile Asasinilor *(batinis).* Din contră chiar, va încerca de acum înainte să și-i apropie, privându-i astfel pe inamicii săi, musulmani și franci, de un prețios sprijin. Căci, în bătălia pentru controlul Siriei, sultanul a decis să își folosească toate atuurile. Este adevărat că este un câștigător virtual odată ce a cucerit Damascul, dar conflictul se permanentizează. Aceste campanii pe care le duce împotriva statelor france, împotriva orașelor Alep, Moșul, condus tot de un descendent al lui Zinki, și contra diverșilor prinți din Jezira și Asia Mică sunt epuizante. Cu atât mai mult cu cât trebuie să meargă la Cairo periodic pentru a îi descuraja pe intriganții complotiști.

Situația nu începe să se liniștească decât la sfârșitul anului 1181, când as-Saleh moare subit, posibil otrăvit, la vârsta de optsprezece ani. Ibn al-Athir povestește ultimele lui momente cu emoție:

Când starea sa se înrăutăți, medicii îl sfâtuiră să bea puțin vin.

El le zise; „Nu voi face asta înainte de a afla părerea unui doctor în legislație.” Unul din cei mai iscusiți ulema veni la căpătâiul său și îi

explică faptul că religia permitea utilizarea vinului ca medicament. As-Saleh întrebă: „Și credeți cu adevărat că dacă Dumnezeu a decis să-mi pună capăt vieții, s-ar putea răzgândi dacă m-ar vedea bând vin?” Omul priceput în ale religiei fu obligat să zică că nu. „Atunci, concluzionă muribundul, nu vreau să mă întâlnesc cu creatorul având în stomac un aliment interzis.”

Un an și jumătate mai târziu, pe 18 iunie 1183, Saladin își face intrarea solemnă în Alep. De atunci, Siria și Egiptul sunt una și aceeași, nu de formă, ca în timpul lui Nureddin, ci efectiv, sub autoritatea de necontestat a suveranului ayyubid. Curios, apariția acestui puternic stat arab, care îi amenință tot mai mult, nu îi face pe franci să dea dovadă de cea mai mare solidaritate. Din contră. În timp ce regele din Ierusalim, mutilat înfricoșător de lepră, devine neputincios, două clanuri rivale își dispută puterea. Primul, favorabil unui aranjament cu Saladin, este condus de Raymond, conte de

Tripoli. Al doilea, extremist, are drept reprezentant pe Renaud de Chatillon, fostul prinț din Antiohia.

Cu pielea tuciurie, cu nasul coroiat, vorbind curent araba, cititor atent al textelor islamice, Raymond ar fi trecut drept un emir sirian, dacă statura lui înaltă nu i-ar fi trădat originile occidentale.

Nu era, *ne zice Ibn al-Athir*, printre francii acestei epoci niciun bărbat mai curajos și nici mai înțelept decât seniorul din Tripoli, Raymond Ibn as-Sanjili, urmașul lui Saint-Gilles. Dar era foarte ambițios și dorea cu ardoare să devină rege. Pentru un timp, asigură regența, dar fu repede dat la o parte. Fu atât de ranchiunos încât îi scrise lui Salaheddin, se duse la el și îi ceru să-l ajute să devină regele francilor. Salaheddin se bucură și se grăbi să elibereze un anumit număr de cavaleri din Tripoli care erau prizonieri la musulmani.

Saladin este atent la aceste disensiuni. Când curentul „oriental” condus de Raymond pare să triumfe la Ierusalim, devine conciliant. În 1184, Baudouin al IV-lea intră în ultima fază a leprei. Picioarele sale sunt slabe și ochii stinși. Dar nu este lipsit nici de curaj și nici de bun-simț și are încredere în contele din Tripoli, care se străduiește să stabilească raporturi de bună vecinătate cu Saladin. Călătorul andaluz Ibn Jobair, care vizitează Damascul în acel an, se arată surprins să vadă că, în ciuda războiului, caravanele vin și pleacă din Cairo și Damasc prin teritoriul francilor. „Creștinii, constată el, cer musulmanilor o taxă care este aplicată fără abuzuri. Comercianții creștini, la rândul lor, plătesc drepturi pe mărfurile lor când traversează teritoriul musulmanilor. Înțelegerea între ei este perfectă și echitatea este respectată. Războinicii se ocupă cu războiul, iar populația trăiește în pace.”

Saladin, departe de a fi presat să pună capăt acestei coexistențe, se arată chiar dispus să meargă mai departe pe drumul păcii. În martie 1185, regele lepros moare la vârsta de douăzeci și patru de ani, lăsând tronul nepotului său, Baudouin al V-lea, un copil de șase ani, iar regența contelui de Tripoli, care, știind că are nevoie de timp pentru a-și consolida puterea, se grăbește să-și trimită emisarii la Damasc pentru a cere un armistițiu. Saladin, care se știe apt să angajeze o luptă decisivă cu occidentalii, arată, acceptând să încheie un armistițiu de patru ani, că nu caută cu orice preț înfruntarea.

Dar când regele-copil moare un an mai târziu, în august 1186, rolul de regent este repus în discuție. *Mama micuțului monarh*, explică Ibn al-Athir, *se îndrăgostise de un franc recent sosit din Occident, un anume Guy. Se căsătorise cu el și, la moartea copilului, puse coroana pe capul soțului ei,*

chemă patriarhul, preoții, călugării, Templierii, baronii, le anunță că transmisese puterea lui Guy și îi puse să îi jure supunere. Raymond refuză și preferă să se înțeleagă cu Salaheddin. Acest Guy este regele Guy de Lusignan, un tip șters, lipsit de orice competență politică sau militară, mereu gata să se ia după părerea interlocutorului. Nu este de fapt decât o marionetă în mâinile „vulturilor”, al căror șef este „brins Amaf”, Renaud de Chatillon.

După aventura sa cipriotă și acțiunile din Siria de Nord, acesta din urmă a petrecut cincisprezece ani în închisoarea din Alep, până a fost eliberat în 1175 de către fiul lui Nureddin. Captivitatea nu a făcut decât să-i agraveze defectele. Mai fanatic, mai avid, mai sângeros ca niciodată, Amat va suscita singur mai multă ură între arabi și franci decât deceniile de războaie și masacre. După eliberarea sa, nu a reușit să recucerească Antiohia, unde domnește ginerele său, Bohemond al III-lea. S-a instalat deci în regatul Ierusalim, unde s-a grăbit să se căsătorească cu o văduvă tânără care i-a pus la dispoziție ca dotă teritoriile situate la est de Iordan, mai ales puternicele fortărețe Kerak și Chawbak. Aliat cu Templierii și cu numeroși cavaleri nou-veniți, exercită asupra curții din Ierusalim o influență crescândă, pe care doar Raymond reușește pentru un timp să o contrabalanseze. Politica pe care încearcă să o impună este cea a primei invazii france: să se lupte fără încetare cu arabii, să jefuiască, să masacreze fără menajamente, să cucerească noi teritorii. Pentru el, orice conciliere, orice compromis este o trădare. Nu se simte dator niciunui armistițiu, niciunui cuvânt. Ce valoare să aibă un jurământ dat necredincioșilor? explică el cinic.

În 1180, fusese semnat un acord între Damasc și Ierusalim, garantând libera circulație a bunurilor și oamenilor în regiune. Câteva luni mai târziu, o caravană de comercianți arabi bogați, care traversa deșertul Siriei spre Mecca, era atacată de Renaud, care pune mâna pe mărfuri. Saladin se plânge lui Baudouin al ly-lea, dar acesta nu va îndrăzni să acționeze împotriva vasalului său. În toamna anului 1182, are loc un incident și mai grav: Amat decide să meargă într-o razie chiar la Mecca. Îmbarcându-se la Eilat, pe atunci un mic port de pescari arab situat în golful Aqaba, și ghidată de câțiva pirați din Marea Roșie, expediția, coborând de-a lungul coastei, a atacat Yanboh, portul Medina, apoi Rabigh, nu departe de Mecca. În drum, oamenii lui Renaud scufundă un vas cu pelerini musulmani care mergeau spre Jeddah. *Toată lumea a fost luată prin surprindere,* explică Ibn al-Athir, *căci oamenii din aceste regiuni nu cunoscuseră vreodată vreun franc, nici*

comerciant, nici războinic. Amețiți de succesul lor, atacatorii nu s-au grăbit, ci și-au umplut, pe îndelete, corăbiile cu pradă. Și, în timp ce Renaud se întorcea spre teritoriile sale, oamenii lui petreceau luni întregi pe Marea Roșie. Fratele lui Saladin, al-Adel, care guverna Egiptul în lipsa lui, înarmă o flotă și o lansă în urmărirea tâlharilor, care fură zdrobiți. Unii dintre ei fură conduși la Mecca pentru a fi decapitați în public, *pedeapsă exemplară,* concluzionă istoricul din Moșul, pentru *cei care au încercat să violeze locurile sfinte.* Veștile acestei nebunii făcuseră bineînțeles înconjurul lumii musulmane, unde Amat va simboliza de acum înainte ceea ce este mai hidos la inamicul franc.

Saladin răspunsese lansând mai multe raiduri pe teritoriul lui Renaud. Dar, în ciuda furiei sale, sultanul știa să rămână mărinimos. În noiembrie 1183, de exemplu, când își instalase catapultele în jurul citadelei din Kerak și începuse să bombardeze cu pietre, apărătorii îi transmiseseră că, la acel moment, înăuntru se desfășurau nunți princiare. Deși mireasa era nora lui Renaud, Saladin ceruse asediaților să-i indice pavilionul unde urmau să locuiască tinerii căsătoriți și ordonase oamenilor săi să evite acest sector.

Asemenea gesturi nu îl impresionează pe Amat. Neutralizat pe moment de înțeleptul Raymond, poate, la venirea la putere a regelui Guy, în septembrie 1186, să dicteze din nou. Câteva săptămâni mai târziu, ignorând armistițiul care trebuia să mai dureze doi ani și jumătate, prințul se năpustește, ca o pasăre de pradă, peste o caravană de pelerini și negustori arabi care mergeau liniștiți pe drumul spre Mecca. Îi masacrează pe cei înarmați, ducând restul trupei la închisoarea din

Kerak. Când unii dintre ei îndrăznesc să-i reamintească lui Renaud de armistițiu, acesta le zice pe un ton înfumurat: „Mahomed al vostru să vină să vă elibereze!” Când aceste cuvinte ajunseră la Saladin câteva săptămâni mai târziu, acesta se jură să-l omoare pe Amat cu mâinile lui.

Dar, imediat, sultanul încearcă să tărăgăneze. Trimite emisari la Renaud pentru a cere, conform acordului, eliberarea prizonierilor și înapoierea bunurilor lor. Prințul refuzând să-i primească, aceștia din urmă se îndreaptă spre Ierusalim unde sunt primiți de regele Guy, care se arată șocat de acțiunile vasalului său, dar nu îndrăznește să intre în conflict cu el. Ambasadorul insistă: ostaticii prințului Amat vor continua să zacă în temnițele din Kerak, în ciuda tuturor acordurilor și jurămintelor? Incapabilul Guy se spală pe mâini.

Armistițiul este rupt. Saladin, care îl respectase până la final, nu se neliniștește deloc de reaprinderea ostilităților. Trimițând mesaje emirilor din Egipt, Siria, Jezira și altele, pentru a-i anunța că francii au încălcat mișelește angajamentele, îi cheamă pe aliați și vasali să se unească cu toate forțele de care dispun pentru a lua parte la jihadul împotriva ocupantului. Din toate ținuturile islamului, mii de călăreți și pedestrași vin spre Damasc. Orașul nu mai este decât ca un vas eșuat pe o mare de corturi mici din piele de cămilă, sub care soldații se adăpostesc de soare și ploaie, sau vaste pavilioane princiare din țesătură bogat colorată, ornate cu versete coranice sau poeme caligrafiate.

În timp ce mobilizarea continuă, francii se afundă în certurile lor interne. Regele Guy, considerând că este momentul prielnic să scape de rivalul său Raymond, pe care îl acuză de atașament față de musulmani, își pregătește armata din Ierusalim să atace Tiberiada, un mic oraș din Galileea care aparține soției contelui de Tripoli. Alertat, acesta se va întâlni cu Saladin pentru a-i propune o alianță, acceptată imediat de sultan, care trimite un detașament din trupele sale pentru a întări garnizoana din Tiberiada. Armata din Ierusalim se retrage.

Pe 30 aprilie 1187, când combatanții arabi, turci și kurzi continuă să sosească la Damasc în valuri succesive, Saladin trimite la Tiberiada un mesager pentru a-i cere lui Raymond, conform alianței lor, să lase iscoadele să facă un tur de recunoaștere pe malul lacului Galileea. Contele este stânjenit, dar nu poate refuza. Singura cerință a sa este ca soldații musulmani să părăsească teritoriul său înainte de lăsarea serii și să promită că nu vor ataca nici persoane și nici bunurile supușilor săi. Pentru a evita orice incident, previne toate localitățile din împrejurimile traseului trupelor musulmane și cere locuitorilor să nu iasă din case.

A doua zi, vineri 1 mai, la răsărit, șapte mii de călăreți comandați de un locotenent al lui Saladin trec pe sub zidurile orașului Tiberiada. În aceeași seară, când revin pe același drum în sens invers, au respectat strict cerințele contelui, nu au intrat nici în sate și nici în palate, nu au prădat nici aur și nici animale și totuși nu au putut evita incidentul. De fapt, marii maeștri ai Templierilor și a Ospitalierilor se aflau amândoi, din întâmplare, într-o fortăreață din împrejurimi, când, în ajun, un mesager al lui Raymond a venit să anunțe trecerea detașamentului musulman. Sângele călugărilor-soldați s-a înfierbântat. Pentru ei nu exista niciun pact cu maurii! Adunând în grabă câteva sute de cavaleri și pedestrași, au hotărât să îi atace pe călăreții

musulmani, aproape de satul Saffuriya, la nord de Nazareth. În câteva minute, francii au fost decimați. Doar marele maestru al Templierilor a reușit să scape.

Speriați de această înfrângere, *relatează Ibn al-Athir*, francii trimiseră la Raymond pe patriarhul, preoții și călugării lor, precum și un mare număr de cavaleri, și îi reproșară cu amărăciune alianța sa cu Salaheddin. Îi ziseră: „Cu siguranță te-ai convertit la islamism altfel nu ai fi putut suporta ceea ce s-a întâmplat. Nu ai fi admis ca musulmanii să treacă prin teritoriul tău, să îi masacreze pe Templieri și pe Ospitalieri și să se retragă luând prizonieri, fără ca tu să încerci să te opui.” Propriii soldați ai contelui, cei din Tripoli și Tiberiada, îi tăcură aceleași reproșuri, iar patriarhul amenință cu excomunicarea și anularea căsătoriei sale. Supus acestor presiuni, Raymond se temu. Se scuză și se căi. Îl iertară, se împăcară și îi cerură să pună trupele la dispoziția regelui și să participe la lupta împotriva musulmanilor. Contele plecă deci cu ei. Francii își reuniră atunci trupele, cavaleri și pedestrași, aproape de Acra, apoi porniră, încet, spre satul Saffuriya.

În tabăra musulmană, după înfrângerea acestor ordine religioase militare, unanim temute și detestate, se simte deja gustul victoriei. De acum înainte, emiri și soldați abia așteaptă să își încrucișeze săbiile cu francii. În iunie, Saladin strânge toate trupele la jumătatea drumului dintre Damasc și Tiberiada: douăsprezece mii de cavaleri care defilează în fața lui, fără a mai pune la socoteală pedestrașii și voluntarii. Din șa, sultanul a strigat ordinul, imediat repetat în ecou de miile de voci înflăcărate: „Victorie împotriva inamicului Domnului!”

Pentru statul său major, Saladin a analizat calm situația: „Ocazia care ni se oferă nu va mai veni, fără îndoială, niciodată. După părerea mea, armata musulmană trebuie să-i înfrunte pe toți infidelii într-o bătălie ordonată. Trebuie să lansăm hotărât jihadul înainte ca trupele noastre să se disperseze.” Sultanul vrea să evite ca, sezonul luptelor terminându-se în toamnă, vasalii și aliații săi să nu se întoarcă acasă cu trapele lor înainte de victoria decisivă. Dar francii sunt luptători de o prudență extremă. Văzând forțele musulmane astfel strânse, nu vor căuta să evite lupta?

Saladin decide să le întindă o cursă, ragându-se la Dumnezeu ca francii să se lase prinși în ea. Se îndreaptă spre Tiberiada, ocupă orașul într-o singură zi, ordonă declanșarea mai multor incendii și începe asediul în fața citadelei, ocupată de contesă, soția lui Raymond, și o mână de apărători. Armata musulmană este perfect capabilă să le învingă rezistența, dar

sultanul își ține oamenii în frâu. Trebuie să accentueze lent presiunea, prefacându-se că se pregătește de asaltul final, și așteaptă reacțiile.

Când francii aflară că Salaheddin ocupase și incendiase Tiberiada, *relatează Ibn al-Athir*, se strânseră în consiliu. Unii propuseră să meargă să-i înfrunte pe musulmani și să-i împiedice să pună mâna pe citadelă. Dar Raymond interveni: „Tiberiada îmi aparține, le zice el, și soția mea este cea asediată. Dar sunt dispus să accept ca citadela să fie cucerită și soția mea capturată, dacă ofensiva lui Saladin se oprește acolo. Căci, pentru Dumnezeu, am văzut destule armate musulmane în trecut și niciuna nu era atât de numeroasă, nici atât de puternică precum cea de care dispune acum Saladin. Să evităm deci să ne măsurăm cu el. Putem să recucerim Tiberiada mai târziu și să plătim o răscumpărare pentru eliberarea alor noștri,” Dar prințul Arnat, senior de Kerak, îi zise: „Încerci să ne sperii descriind forța musulmanilor, fiindcă îi iubești și le preferi prietenia, altfel nu ai fi proferat astfel de cuvinte. Și dacă îmi spui că sunt numeroși, îți răspund: focul nu se lasă impresionat de cantitatea de lemn care arde.” Contele zice atunci: „Sunt unul de-al vostru, voi face cum vreți, mă voi lupta alături de voi, dar veți vedea ce se va întâmpla.”

Încă o dată, la occidentali, rațiunea celui mai extremist triumfase. De acum, totul este pregătit pentru bătălie. Armata lui Saladin s-a desfășurat pe o câmpie fertilă, acoperită de pomi fructiferi. În spate, se întinde apa dulce a lacului Tiberiada, pe care îl traversează Iordanul, în timp ce mai departe, spre nord-est, se detașează silueta maiestuoasă a înălțimilor Golan. Aproape de tabăra musulmană, se ridică o colină cu două vârfuri, care este numită „coamele lui Hittin”, de la numele satului care se află pe versant.

Pe 3 iulie, armata franică, formată din aproximativ doisprezece mii de oameni, se pune în mișcare. Drumul pe care trebuie să îl parcurgă între Saffuriya și Tiberiada nu este lung, patru ore de mers în timp normal. Vara, totuși, acest pământ palestinian este complet arid. Nu există nici izvoare, nici puțuri, iar cursurile de apă sunt secate. Dar părăsind Saffuriya dimineața devreme, francii nu se îndoiesc că vor putea să-și potolească setea pe malul lacului pe la prânz. Saladin a pregătit minuțios capcana. Toată dimineața cavalerii săi hărțuiesc inamicul, atacând atât prin față, prin spate, cât și pe flancuri, trăgând fără încetare spre ei nori de săgeți. Provoacă astfel occidentalilor ceva pierderi și, mai ales, îi forțează să-și încetinească înaintarea.

Cu puțin înainte de sfârșitul zilei, francii au ajuns la un promontoriu de unde pot domina întreg peisajul. Chiar la picioarele lor, se întinde satul Hittin, câteva case de culoarea pământului, în timp ce în fundul văii scânteiază apele lacului Tiberiada. Și mai aproape, în câmpia verde care se întinde de-a lungul malului, armata lui Saladin. Pentru a bea apă, trebuie să ceară autorizația sultanului!

Saladin zâmbește. Știe că francii sunt epuizați, morți de sete, că nu au nici forța și nici timpul, până la căderea serii, să-și croiască o trecere spre lac, condamnați să rămână până dimineață fără o picătură de apă. Vor putea oare să se bată în aceste condiții? În acea noapte, Saladin își va împărți timpul între rugăciune și ședințele statului-major. Însărcinându-i pe mai mulți emiri să se posteze în spatele inamicului pentru a-i tăia orice cale de retragere, se asigură că fiecare și-a ocupat poziția și repetă ordinele.

A doua zi, 4 iulie 1187, de la primele licăriri ale dimineții, francii, complet încercuiți, epuizați de sete, încearcă disperați să coboare dealul și să ajungă la lac. Pedestrașii lor, mai epuizați decât cavalerii de marșul din ajun, aleargă orbește, ducând topoarele și buzduganele ca pe o povară, se lovesc, val după val, de un zid solid de săbii și sulițe. Supraviețuitorii se retrag în dezordine spre deal, unde se amestecă printre cavaleri, siguri de acum de înfrângerea lor. Nicio linie de apărare nu poate rezista. Și totuși continuă să se bată cu curaj și disperare. Raymond, în fruntea unui grup de apropiați, încearcă să-și croiască drum printre liniile musulmane. Locotenenții lui Saladin, care l-au recunoscut, îl lasă să scape. Își va continua fuga până la Tripoli.

După plecarea contelui, francii trebuiră să capituleze, *relatează Ibn al-Athir.* Musulmanii dăduseră foc la iarba uscată iar vântul sufla fumul în ochii cavalerilor franci. Asaltați de sete, de flăcări, de fum, de

căldura verii și de focul luptei, francii nu mai suportau. Dar își ziseră că nu puteau scăpa de moarte decât înfruntând-o. Lansară atunci atacuri atât de violente încât musulmanii trebuiră să cedeze. Totuși, la fiecare asalt, francii sufereau pierderi și numărul lor se micșora. Musulmanii puseseră mâna pe adevărata cruce. Pentru franci, fu cea mai grea pierdere, căci pe ea, pretind ei, Messia, pacea fie cu El, ar fi fost crucificat.

Conform islamului, Christos a fost crucificat doar în aparență, deoarece Dumnezeu îl iubea prea mult pe fiul Mariei pentru a permite ca acesta să fie supus unui supliciu atât de odios.

În ciuda acestei pierderi, ultimii supraviețuitori franci, aproape o sută cincizeci dintre cei mai buni cavaleri ai lor, continuă să se lupte vitejește, retrăgându-se pe un teren mai înalt, deasupra satului Hittin, pentru a-și ridica corturile și a organiza apărarea. Dar musulmanii îi presează din toate părțile și doar cortul regelui rămâne în picioare. Urmarea este povestită de propriul fiu al lui Saladin, al-Malik al-Afdal, care are pe atunci șaptesprezece ani.

Eram, *zice el*, alături de tatăl meu în bătălia de la Hittin, prima la care am asistat. Când regele francilor ajunse pe deal, lansă împreună cu oamenii săi un atac cumplit care făcu trupele noastre să se retragă până la locul unde era tatăl meu. Îl priveam atunci. Era trist, crispat și se trăgea nervos de barbă. Înaintă strigând: „Satana nu trebuie să câștige!” Musulmanii porniră din nou în atacarea colinei. Când i-am văzut pe franci dând înapoi sub presiunea trupelor noastre, am urlat de bucurie: „l-am bătut!” Dar francii atacară din nou cu furie și ai noștri ajunseră din nou până la tatăl meu. Îi împinse din nou la atac și forțară inamicul să se retragă pe deal. Urlam din nou: „I-am bătut!” Dar tatăl meu se întoarse spre mine și îmi zise: „Taci din gură! Nu îi vom învinge decât atunci când cortul acela de sus va cădea!” înainte să termine de spus, cortul regelui căzu. Sultanul coborî atunci de pe cal, se prosternă și mulțumi lui Dumnezeu plângând de bucurie.

În mijlocul strigătelor de veselie, Saladin se ridică, urcă în șa și se îndreptă spre cortul său. Îi sunt aduși prizonierii de marcă, mai ales regele Guy și prințul Amat. Scriitorul Imadeddin al-Asfahani, consilier al sultanului, asistă la scenă.

Salaheddin, *povestește el*, invită pe rege să se așeze lângă el, iar când Amat intră și el îl invită lângă regele său și îi aminti faptele lui rele: „De câte ori ai jurat apoi ți-ai încălcat jurămintele, de câte ori ai semnat acorduri pe care nu le-ai respectat!” Amat răspunse prin intermediul interpretului: „Toți regii s-au purtat așa mereu. Nu am făcut nimic în plus.” În acest timp, Guy gâfăia de sete, clătina din cap ca și cum ar fi fost beat, iar figura lui trăda o mare teamă. Salaheddin îi adresă cuvinte liniștitoare și porunci să se aducă apă rece pe care i-o oferi. Regele bău, apoi dădu restul lui Amat, care bău și el. Sultanul îi zise atunci lui Guy: „Nu mi-ai cerut permisiunea înainte să-i dai să bea. Aceasta nu mă obligă să îi acord grație.”

Conform tradiției arabe, de fapt, un prizonier căruia i se oferă de băut sau de mâncat are viața cruțată, un angajament pe care Saladin nu îl va ține în

favoarea celui pe care ajurat să-l omoare cu mâinile lui, Imadeddin continuă:

După ce a pronunţat aceste cuvinte, sultanul ieşi, urcă pe cal, apoi se îndepărtă, lăsându-i pe cei doi prizonieri pradă terorii. Supraveghează întoarcerea trupelor sale, apoi revine spre cort. Acolo, fu adus afară Amat, înaintă spre el ţinând sabia şi îl lovi între gât şi omoplat. Când Amat căzu la pământ, i se tăie capul, apoi corpul fu tras de picioare în faţa regelui, care începu să tremure. Văzându-l atât de speriat, sultanul îi zise pe un ton liniştitor: „Acest om a fost omorât pentru răutatea şi perfidia sa!”

De fapt, regele şi majoritatea prizonierilor vor fi iertaţi, dar Templierii şi Ospitalierii vor avea soarta lui Renaud de Chatillon.

Saladin nu a aşteptat sfârşitul acestei memorabile zile pentru a-i strânge pe principalii emiri şi a-i felicita pentru victoria care a restabilit, zice el, onoarea prea mult pătată de invadatori. De acum înainte, estimează el, francii nu mai au armată şi trebuie să profite fără întârziere să le ia înapoi pământurile pe care le-au ocupat pe nedrept. De a doua zi, care este duminică, atacă citadela din Tiberiada unde soţia lui Raymond ştie că nu mai are niciun rost să reziste. Femeia se predă, iar Saladin îi lasă pe apărători să plece cu toate bunurile lor, fără să fie atacaţi.

Marţea următoare armata victorioasă merge spre portul Acra, care capitulează fără rezistenţă. Cetatea a dobândit, în cursul ultimilor ani, o importanţă economică considerabilă, deoarece prin ea trece tot comerţul cu Orientul. Sultanul încearcă să angajeze numeroşi negustori italieni care să rămână, promiţând să le ofere întreaga protecţie necesară. Dar ei preferă să plece spre portul vecin Tyr. Regretând, sultanul nu li se opune. Îi lasă chiar să îşi transporte toate bogăţiile lor şi le oferă o escortă pentru a-i apăra de hoţi.

Judecând că este inutil să se deplaseze personal, în fruntea unei armate atât de puternice, sultanul îi însărcinează pe emirii săi să cucerească diverse fortăreţe din Palestina. Unele după altele, stabilimentele france din Galileea şi Samaria se predau, în câteva ore sau în câteva zile. Mai ales Napluse, Haifa şi Nazareth, ai căror locuitori se îndreaptă spre Tyr sau Ierusalim. Singurul acroşaj serios are loc la Jaffa, unde o armată venită din Egipt, sub comanda lui al-Adel, fratele lui Saladin, se loveşte de o rezistenţă crâncenă. Când reuşeşte să o învingă, al-Adel înrobeşte toată populaţia. Ibn al-Athir povesteşte că şi el a cumpărat dintr-o piaţă din Alep o tânără prizonieră francă venită din Jaffa.

Avea un copil de un an. Într-o zi, în timp ce îl ducea în brațe, copilul căzu și se zgârie pe față. Ea izbucni în plâns. Încercai să o consolez zicându-i că rana nu era atât de gravă și că nu trebuia să plângă așa pentru un lucru atât de mic. Ea îmi răspunse: „Nu pentru asta plâng, ci din cauza nefericirii care s-a abătut asupra noastră. Aveam șase frați care au pierit cu toții; cât despre soțul și surorile mele, nu știu ce s-a întâmplat cu ei.” Dintre toți francii de pe litoral, *precizează istoricul arab*, doar cei din Jaffa au avut o astfel de soartă.

De fapt, peste tot, recucerirea se face în liniște. După un scurt sejur la Acra, Saladin se îndreaptă spre nord. Trece prin fața orașului Tyr, dar, hotărând să nu întârzie lângă zidurile întărite, pornește într-un marș triumfal de-a lungul coastei. Pe 29 iulie, după șaptezeci și șapte de ani de ocupație, Saida capitulează fără dificultate, urmată, la interval de câteva zile, de Beirut și Jbail. Trupele musulmane sunt de acum foarte aproape de contele din Tripoli, dar Saladin, care crede că nu mai are de ce să se teamă în acea zonă, revine spre sud, pentru a se opri din nou la Tyr, întrebându-se dacă nu ar trebui să-l asedieze.

După o oarecare ezitare, *ne zice Baheddin*, sultanul renunță. Trapele sale erau dispersate peste tot, oamenii săi erau obosiți de această lungă campanie, iar Tyr era prea bine apărat căci toți francii de pe litoral se adunaseră acum acolo. Preferă deci să atace Ascalon, care era mai ușor de cucerit.

Va veni o zi în care Saladin va regreta amarnic această decizie. Dar, pentru moment, marșul triumfal continuă. Pe 4 septembrie, Ascalon capitulează, apoi Gaza, care aparținea Templierilor. În același moment, Saladin trimite câțiva emiri spre regiunea Ierusalimului unde ocupă mai multe localități, printre care Bethlehem. De acum, sultanul nu mai are decât o singură dorință: să-și încoroneze campania victorioasă, ca și cariera sa, prin recucerirea Orașului Sfânt.

Va putea el, asemenea califului Omar, să intre în acest loc venerat fără distrugeri și fără vărsări de sânge? Locuitorilor din Ierusalim le trimite un mesaj invitându-i să angajeze tratative cu privire la viitorul orașului. O delegație de notabili vin să-l întâlnească la Ascalon. Propunerea învingătorului este rezonabilă: i se predă orașul fără luptă, locuitorii care doresc vor putea pleca luând cu ei toate bunurile lor, locurile de cult creștine vor fi respectate, iar cei care, în viitor, vor veni în pelerinaj nu vor fi opriți. Dar, spre marea surpriză a sultanului, francii răspund cu aceeași

aroganță ca în perioada în care erau la putere. Să predea Ierusalimul, cetatea unde Iisus a murit? Nici vorbă! Orașul este al lor și îl vor apăra până la capăt.

Atunci, jurând că nu va cuceri Ierusalimul decât cu sabia, Saladin ordonă trupelor sale dispersate în cele patru colțuri ale Siriei să se adune în jurul Orașului Sfânt. Toți emirii vin în grabă. Ce musulman nu ar vrea să poată zice creatorului său în ziua Judecății: am luptat pentru Ierusalim! Sau mai mult: am murit ca un martir pentru Ierusalim! Saladin, căruia un astrolog îi prezisese într-o zi că își va pierde un ochi dacă va intra în Orașul Sfânt, răspunsese: „Pentru a-l cuceri, sunt gata să-mi pierd amândoi ochii!”

Înăuntrul orașului asediat, apărarea este asigurată de Balian d’Ibelin, stăpân în Ramla, *un senior care*, după Ibn al-Athir, *avea la franci un rang aproape egal cu cel al regelui.* A putut să fugă din Hittin cu puțin înainte de înfrângerea alor săi, apoi s-a refugiat la Tyr. Soția sa aflându-se la Ierusalim, în timpul verii, i-a cerut lui Saladin permisiunea să meargă să o caute, promițând că nu va purta arme și că nu va petrece decât o singură noapte în Orașul Sfânt. Ajuns acolo, a fost implorat să rămână, căci nimeni altul nu avea destulă autoritate pentru a conduce rezistența. Dar Balian, care era un om de onoare și nu putea accepta să apere Ierusalimul și poporul său fără a trăda acordul său cu sultanul, s-a dus la Saladin pentru a afla ce trebuia să facă, iar sultanul, mărinimos, l-a dezlegat de angajamentul său. Dacă datoria îi impunea să rămână în Orașul Sfânt și să poarte arme, să o facă! Și, fiindcă Balian, prea ocupat să organizeze apărarea Ierusalimului, nu putea să-și ducă soția la adăpost, sultanul i-a procurat o escortă care să o conducă la Tyr!

Saladin nu refuza nimic unui om de onoare, fie el cel mai aprig dintre inamicii săi. Este adevărat că în acest caz anume, riscul era minim. În ciuda curajului său, Balian nu poate fi o amenințare serioasă pentru armata musulmană. Dacă împrejmuirile sunt solide și populația francă profund atașată de capitala sa, efectivele apărătorilor se limitează la câțiva cavaleri și câteva sute de burghezi fără nicio experiență militară. Pe de altă parte, creștinii orientali, ortodocși și iacobiți, care trăiesc în Ierusalim, sunt în favoarea lui Saladin, mai ales clerul, care a fost constant batjocorit de prelații latini. Unul dintre principalii consilieri ai sultanului este un preot ortodox pe nume Yussef Batit. El este cel care se ocupă de legăturile cu francii, ca și de comunitățile creștine orientale. Cu puțin înainte de

începutul asediului, clerul ortodox i-a promis lui Batit să deschidă porţile cetăţii dacă occidentalii rezistau prea mult timp.

De fapt, rezistența francilor va fi curajoasă dar scurtă, și fără iluzii. Încercuirea Ierusalimului începe pe 20 septembrie. Șase zile mai târziu, Saladin, care și-a instalat tabăra pe Muntele Măslinilor, cere trupelor sale să intensifice asediul în vederea atacului final. Pe 29 septembrie, geniștii reușesc să deschidă o breșă în nordul zidurilor, foarte aproape de locul prin care occidentalii au operat pătrunderea lor în iulie 1099. Văzând că nu folosește la nimic să continue lupta, Balian cere un permis de trecere și se prezintă în fața sultanului.

Saladin se arată neînduplecat. Nu le-a propus el locuitorilor, înaintea bătăliei, cele mai bune condiţii de capitulare? Acum nu mai este timp de negocieri, căci ajurat că va ocupa orașul cu sabia așa cum o făcuseră francii! Singura cale de a se dezlega de jurământul său este ca Ierusalimul să-i deschidă porţile și să se predea necondiţionat.

Balian insistă pentru a obţine o promisiune de cruțare a vieţilor, *relatează Ibn al-Athir*, dar Salaheddin nu promite nimic. Încearcă să-l înduioșeze, dar degeaba. Atunci i se adresează în următorii termeni: „O sultane, știi că în acest oraș este o mulţime de oameni al căror număr doar Dumnezeu îl știe. Ei ezită să continue lupta, fiindcă speră că le vei cruța viețile așa cum ai făcut-o cu alţii, fiindcă ei iubesc viața și detestă moartea. Dar dacă vedem că moartea este inevitabilă, atunci, Dumnezeule, ne vom omorî copiii și femeile, vom arde tot ceea ce avem, nu vă vom lăsa, ca pradă, nici măcar un singur dinar, un singur dirham, niciun bărbat, nicio femeie pe care să-i capturaţi. Apoi, vom distruge Piatra Sfântă, moscheea al-Aqsa și multe alte locuri, îi vom omorî pe cei cinci mii de prizonieri musulmani pe care îi avem, apoi vom extermina caii și toate animalele. La sfârșit, vom ieși și ne vom bate cu voi așa cum ne-am lupta pentru viața noastră. Niciunul dintre noi nu va muri fără să omoare mai mulţi de-ai voștri.”

Fără a se lăsa impresionat de amenințări, Saladin este mișcat de fervoarea interlocutorului său. Pentru a nu se arăta prea înduioșat, se întoarce spre consilierii săi și îi întreabă dacă, pentru a evita distrugerea locurilor sfinte ale islamului, nu ar putea fi dezlegat de jurământul său de a cuceri orașul cu sabia. Răspunsul lor este afirmativ, dar, cunoscând incorigibila generozitate a stăpânului lor, aceștia insistă să obţină de la franci, înainte de a-i lăsa să plece, o compensaţie financiară, căci lunga campanie întreprinsă a golit complet vistieria statului. Infidelii, explică consilierii, sunt consideraţi

virtual prizonieri. Pentru a se răscumpăra, fiecare va trebui să plătească: zece dinari pentru bărbați, cinci pentru femei și unul pentru copii. Balian acceptă principiul, dar pledează în favoarea săracilor care nu pot, zice el, să plătească o astfel de sumă; Nu ar putea elibera șapte mii dintre ei pentru treizeci de mii de dinari? încă o dată cererea este acceptată, spre furia trezorierilor. Satisfăcut, Balian ordonă oamenilor săi să depună armele.

Vineri, 2 octombrie 1187, 27 rajab din anul 583 al hegirei, chiar în ziua în care musulmanii sărbătoresc călătoria nocturnă a Profetului la Ierusalim, Saladin își face intrarea solemnă în Orașul Sfânt. Emirii și soldații săi au ordine stricte: niciun creștin, că este franc sau oriental, nu trebuie hărțuit. De fapt, nu va fi niciun masacru și niciun jaf. Câțiva fanatici au cerut distrugerea bisericii Sfântului Mormânt ca represalii la faptele comise de franci, dar Saladin îi pune la punct. Din contră, întărește paza locurilor de cult și anunță că francii vor putea veni în pelerinaj când vor dori. Bineînțeles, crucea francă, instalată pe Domul Rocher, este dată jos; iar moscheea al-Aqsa, care fusese transformată în biserică, redevine un loc de cult musulman, după ce pereții ei au fost stropiți cu apă de trandafiri.

În timp ce Saladin, înconjurat de o mulțime de camarazi, trece de la un sanctuar la altul, plângând, rugându-se și prosternându-se, majoritatea francilor sunt ocupați în cetate. Cei bogați se preocupă de vânzarea caselor, afacerilor sau mobilelor înainte de a pleca în exil, cumpărătorii fiind în general creștini ortodocși sau iacobiți care rămân pe loc. Alte bunuri vor fi vândute mai târziu familiilor de evrei pe care Saladin îi va instala în Orașul Sfânt.

Balian se străduiește, la rândul lui, să strângă banii necesari pentru a răscumpăra libertatea celor mai săraci. Răscumpărarea în sine nu este foarte grea. Cea a prinților atinge în mod obișnuit mai multe zeci de mii de dinari, chiar o sută de mii sau mai mult. Dar, pentru oamenii de rând, douăzeci de dinari de familie reprezintă venitul pe un an sau doi. Mii de nefericiți s-au adunat în fața porților cetății pentru a cerși câteva monede. Al-Adel, care nu este mai puțin sensibil decât fratele său, îi cere lui Saladin permisiunea de a elibera fără răscumpărare o mie de prizonieri săraci. Auzind, patriarhul franc mai cere și el alte șapte sute, iar Balian cinci sute. Sunt eliberați toți. Apoi, din propria sa inițiativă, sultanul anunță pentru toate persoanele în vârstă posibilitatea de a pleca fără să plătească, la fel și eliberarea capilor de familie închiși. În ce privește văduvele și orfanii franci, nu se mulțumește doar să-i ierte de orice plată, le oferă și cadouri înainte de a-i lăsa să plece.

Trezorierii lui Saladin sunt disperați. Dacă îi eliberează pe săraci fără plată, măcar să mărească răscumpărarea celor bogați! Furia acestor bravi servitori ai statului atinge culmea când patriarhul din Ierusalim iese din oraș însoțit de numeroase căruțe pline cu aur, covoare și tot felul de bunuri dintre cele mai prețioase. Imadeddin al-Asfahani este scandalizat, după cum povestește chiar el.

Îi zic sultanului: „Acest patriarh transportă bogății care valorează cel puțin două sute de mii de dinari. Le-am permis să-și ia cu ei bunurile, dar nu și comorile din biserici și din dughene. Nu trebuie să-i lăsăm!” Dar Salaheddin răspunse: „Noi trebuie să aplicăm întocmai acordurile pe care le-am semnat, astfel nimeni nu îi va putea acuza pe credincioși că au trădat tratatele. Din contră, creștinii vor evoca peste tot binefacerile pe care le-am făcut lor.”

De fapt, patriarhul va plăti zece dinari, ca toți ceilalți, și va beneficia chiar și de o escortă pentru a ajunge la Tyr fără a fi jefuit.

Dacă Saladin a cucerit Ierusalimul, nu a făcut-o pentru a aduna aurul, nici măcar pentru a se răzbuna. A căutat, mai ales, explică el, să-și facă datoria față de Dumnezeu și credința sa. Victoria sa a fost că a eliberat Orașul Sfânt de sub jugul invadatorilor și a făcut acest lucru fără vărsare de sânge, fără distrugere, fără ură. Fericirea lui este că poate să se prosterneze în aceste locuri unde, fără el, niciun musulman nu ar fi putut să se roage. Vineri 9 octombrie, la o săptămână după victorie, o ceremonie oficială este organizată în moscheea al-Aqsa. Pentru această ocazie memorabilă, numeroși oameni de religie și-au disputat onoarea de a ține predica. În cele din urmă, pe cadiul din Damasc, Mohieddin Ibn al-Zaki, succesorul lui Abu-Saad al-Harawi, l-a desemnat sultanul să urce în amvon, îmbrăcat într-o prețioasă robă neagră. Vocea sa este clară și puternică, dar un ușor tremurat îi trădează emoția: „Glorie Domnului care a gratificat islamul cu această victorie și care a readus această cetate acasă după un secol de decădere! Onoare acestei armate pe care el a ales-o pentru a săvârși recucerirea! Și mântuire ție, Salaheddin Yussef, fiul lui Ayyub, care ai redat acestei națiuni demnitatea batjocorită!”

Partea a cincea
AMÂNAREA
(1187–1244)

Când stăpânul Egiptului hotărî să predea Ierusalimul francilor, o uriașă furtună de indignare zgudui toate țările islamului.

Sibt Ibn AL-JAWZI, cronicar arab (1186–1265)

Capitolul XI

IMPOSIBILA ÎNTREVEDERE

Venerat ca un erou după recucerirea Ierusalimului, Saladin nu este lipsit de critici. Amicale din partea apropiaţilor, tot mai severe din partea adversarilor.

Salaheddin, *zice Ibn al-Athir*, nu își arăta niciodată fermitatea în reacţii. Când asedia un oraș iar apărătorii rezistau mai mult timp, se plictisea și renunţa la asediu. Or, un monarh nu trebuie niciodată să acţioneze astfel, chiar dacă destinul îl favorizează. Este de preferat să eșuezi rămânând ferm, decât să reușești și să risipești apoi fructele succesului. Nimic nu ilustrează mai bine acest adevăr decât comportamentul lui Salaheddin la Tyr. Este doar vina sa dacă musulmanii au suferit în acest loc.

Deși nu face deloc dovada unei ostilităţi sistematice, istoricul din Moșul, fidel dinastiei lui Zinki, s-a arătat mereu rezervat în privinţa lui Saladin. După Hittin, după Ierusalim, Ibn al-Athir se asociază bucuriei generale din lumea arabă. Ceea ce nu îl împiedică să prezinte, fără nicio complezenţă, greșelile eroului. Fiind vorba de Tyr, reproșurile formulate de istoric sunt perfect justificate.

De fiecare dată când cucerea un oraș sau o fortăreaţă francă, precum Acra, Ascalon sau Ierusalim, Salaheddin le permitea cavalerilor și soldaţilor inamici să se refugieze la Tyr, atât de mult încât această cetate devenise practic de necucerit. Francii de pe litoral trimiseră mesaje celor aflaţi dincolo de mări, iar aceștia din urmă promiseră să le vină în ajutor. Nu ar trebui spus că Salaheddin este cel care a organizat într-un fel apărarea din Tyr împotriva propriei sale armate?

Desigur, nu i se poate reproșa sultanului mărinimia cu care i-a tratat pe învingători. Aversiunea lui faţă de vărsarea inutilă de sânge, respectarea strictă a angajamentelor, nobleţea uimitoare a fiecărui gest al său au, în ochii istoriei, cel puţin aceeași valoare ca și cuceririle sale.

Este totuși de netăgăduit că a comis o gravă greșeală politică și militară. Ocupând Ierusalimul, știe că sfidează Occidentul și că acesta va reacţiona. Să permită, în aceste condiţii, zecilor de mii de franci să se retragă la Tyr, cea mai puternică fortăreaţă de pe litoral, înseamnă să oferi un cap de pod ideal pentru o nouă invazie. Mai ales că acolo cavalerii au găsit, în lipsa regelui Guy, prizonier în continuare, un șef deosebit de tenace, în persoana

celui pe care cronicarii arabi îl numesc „al-Markich”, marchizul Conrad de Monferrat, nou venit din Occident.

Deși conștientizează pericolul, Saladin îl subestimează. Din noiembrie 1187, la câteva săptămâni după cucerirea Orașului Sfânt, pregătește asediul asupra Tyrului. Dar o face fără prea mare determinare. Antica cetate feniciană nu poate fi cucerită decât cu concursul substanțial al flotei egiptene. Saladin o știe. Totuși, se prezintă în fața zidurilor cu doar zece vase, dintre care cinci sunt repede arse de apărători în cursul unei lovituri îndrăznețe. Celelalte se retrag spre Beirut. Privată de flotă, armata musulmană nu mai poate ataca Tyrul decât prin limba îngustă de pământ care leagă orașul de țărm. În aceste condiții, asediul poate dura luni întregi. Cu atât mai mult cu cât francii, eficient mobilizați de către al-Markich, par dispuși să se bată până la ultimul. Epuizați de această interminabilă campanie, majoritatea emirilor îl sfătuiesc pe Saladin să renunțe. Cu aur, sultanul ar fi putut să-i convingă pe unii dintre ei să-i rămână alături, dar soldații costă scump în timpul iernii, iar vistieria statului este goală. Chiar și el este obosit. Demobilizează deci jumătate dintre trupe, apoi, ridicând asediul, se îndreaptă spre nord, unde multe alte orașe, fortărețe pot fi recucerite fără mare efort.

Pentru armata musulmană, este din nou un marș triumfal: Lattaqia, Tartous, Baghras, Safed, Kawkab… lista cuceririlor este lungă. Ar fi fost mai simplu de enumerat cele care le-au rămas francilor în Orient: Tyr, Tripoli, Antiohia și portul său, precum și trei fortărețe izolate. Dar, în anturajul lui Saladin, cei mai perspicace nu se înșală. La ce bun să adune atâtea cuceriri dacă nimic nu îl asigură că va descuraja orice nouă invazie? Sultanul însuși afișează o seninătate uimitoare: „Dacă francii vin de dincolo de mări, vor suporta aceeași soartă ca cei de aici!” strigă el când o flotă siciliană apare în fața orașului Lattaqia. În iulie 1188, nu ezită de altfel să îl elibereze pe Guy, nu înainte de a-l pune să jure solemn că niciodată nu va mai ridica armele împotriva musulmanilor.

Acest din urmă cadou îl va costa scump. În august 1189, regele francilor, renegându-și cuvântul, vine să asedieze portul Acra. Forțele de care dispune sunt modeste, dar navele sosesc de acum în fiecare zi, debarcând pe litoral valuri succesive de luptători occidentali.

După căderea Ierusalimului, *povestește Ibn al-Athir,* francii s-au îmbrăcat în negru și au pornit dincolo de mări pentru a cere ajutor în toate țările, mai ales la Roma cea Mare. Pentru a incita oamenii la răzbunare, duceau un

desen cu Messia, pacea fie cu el, însângerat, și un arab care îi administra lovituri. Ziceau: „Priviți! Iată pe Messia și iată pe Mahomed, profetul musulmanilor, care îl lovește până la moarte!” Mișcați, francii se adună, inclusiv femeile, iar cei care nu puteau veni plătesc cheltuielile celor care se vor bate în locul lor. Unul din prizonierii inamici mi-a povestit că era unicul fiu și că mama sa își vânduse casa pentru a-i cumpăra echipament. Motivațiile religioase și psihologice ale francilor erau atât de mari încât erau gata să depășească orice dificultăți pentru a-și atinge scopul.

Din primele zile ale lui septembrie, trupele lui Guy primesc întăriri după întăriri. Începe atunci bătălia de la Acra, una dintre cele mai lungi și cele mai crâncene dintre toate războaiele france. Acra este construit pe o peninsulă în formă de apendice nazal: în sud, portul; la vest, marea; la nord și la est, două ziduri solide care formează un unghi drept. Cetatea este dublu încercuită. În jurul meterezelor, bine ținuți la respect de garnizoana musulmană, francii formează un arc de cerc din ce în ce mai gros, dar trebuie să aibă grijă în spate la armata lui Saladin. La început, acesta a ținut să prindă inamicul în clește sperând să-l decimeze, dar și-a dat seama repede că nu va reuși, deoarece, dacă armata musulmană repurtează mai multe victorii succesive, francii își completează imediat pierderile. De la Tyr sau de dincolo de mări, în fiecare zi le vine câte un lot de luptători.

În octombrie 1189, când bătălia de la Acra este în toi, Saladin primește un mesaj din Alep prin care este informat că „regele Alman”, împăratul Frederic Barbarossa, se apropie de Constantinopol, în drum spre Siria, cu două sute până la două sute șaizeci de mii de oameni. Sultanul este foarte preocupat, ne zice fidelul său Baheddin, care este alături de el. *Văzând gravitatea extremă a situației, consideră necesar să-i cheme pe toți musulmanii la jihad și să-l informeze pe calif de agravarea situației. Mă va însărcina deci să merg să-i văd pe stăpânii din Sinjar, Jezira, Moșul, Irbil, și să-i conving să vină personal cu soldații lor pentru a participa la jihad. Apoi trebuia să merg la Bagdad pentru a-l face pe prințul credincioșilor să reacționeze. Ceea ce și făcui.* Pentru a încerca să-l scoată pe calif din letargie, Saladin îi precizează într-o scrisoare că *papa de la Roma a ordonat popoarelor france să meargă la Ierusalim.* În același timp, Saladin trimite mesaje conducătorilor din Maghreb și Spania musulmană pentru a-i invita să sară în ajutorul fraților lor, *așa cum francii din Occident au făcut-o pentru cei din Orient.* În toată lumea arabă, entuziasmul suscitat de recucerire lasă loc fricii. Se șușotește că răzbunarea francilor va fi teribilă,

că se va asista din nou la o baie de sânge, că Orașul Sfânt va fi din nou pierdut, că Siria și Egiptul vor cădea amândouă în mâinile invadatorilor. Dar, încă o dată, hazardul sau providența intervine în favoarea lui Saladin.

După ce a traversat triumfal Asia Mică, împăratul german sosește în primăvara anului 1190 la Konya, capitala succesorilor lui Kilij Arslan, căreia îi forțează rapid porțile, înainte de a trimite emisari la Antiohia pentru a-și anunța venirea. Armenii din sudul Anatoliei se alarmează. Clerul lor trimite un mesager la Saladin pentru a-l implora să-i protejeze împotriva acestei noi invazii france. Dar intervenția sultanului nu va fi necesară. Pe 10 iunie, pe o vreme caniculară, Frederic Barbarossa se scaldă într-un mic curs de apă la poalele munților Taums, când, fără îndoială, victimă a unei crize cardiace, se înecă *într-un loc*, precizează Ibn al-Athir, *unde apa abia ajungea până la șold. Armata sa se dispersă, iar Dumnezeu îi scăpă astfel pe musulmani de răutățile germanilor, care sunt, printre franci, o specie îndeosebi numeroasă și tenace.*

Astfel, pericolul gemian este în mod miraculos îndepărtat, dar nu fără a-l paraliza pe Saladin timp de mai multe luni, împiedicându-l să angajeze bătălia decisivă împotriva apărătorilor din Acra. De acum, în jurul portului palestinian, situația încremenește. Dacă sultanul a primit suficiente întăriri pentru a fi la adăpost de un contraatac, francii nu mai pot fi scoși de acolo. Puțin câte puțin, se creează un mod de viață. Între două altercații, cavaleri și emiri se invită la banchete și stau la taifasuri liniștiți, participând chiar și la jocuri uneori, așa cum relatează Baheddin.

Într-o zi, oamenii din ambele tabere, obosiți să se bată, decid organizarea unei lupte între copii. Doi băieți ieșiră din oraș pentru a-și măsura forțele cu doi necredincioși. În focul luptei, unul din băieții musulmani sări pe rivalul său, îl trânti și îl prinse de gât. Văzând că risca să-l omoare, francii se apropiară și îi ziseră: „Oprește-te! Ți-a devenit prizonierul tău iar noi o să-l răscumpărăm.” Luă doi dinari și îi dădu drumul.

În ciuda climatului de sărbătoare de bâlci, situația beligeranților nu este deloc îmbucurătoare. Morții și răniții sunt numeroși, epidemiile fac ravagii și, iarna, aprovizionarea nu este ușoară. Mai ales situația garnizoanei din Acra îl preocupă pe Saladin. Pe măsură ce vasele sosesc din Occident, blocada maritimă devine tot mai riguroasă. De două ori, o flotă egipteană, numărând mai multe zeci de vase, reușește să-și croiască drum până în port, dar pierderile sunt grele și sultanul trebuie în curând să recurgă la șiretlicuri

pentru a aproviziona asediații. În iulie 1190, închiriază de la Beirut un imens vas plin cu grâu, brânză, ceapă și berbeci.

O grupă de musulmani se urcă pe navă, *relatează Baheddin.* Se îmbrăcară ca francii, își râseră barba, își agățară cruci pe catarg și așezară porcii la vedere pe punte. Se apropiară de oraș, trecând liniștiți printre vasele inamice. Fură opriți și le ziseră: „Văd că vă îndreptați spre Acra!” Prefăcându-se mirați, ai noștri întrebară: „Nu ați cucerit orașul?” Francii, care credeau cu adevărat că sunt de-ai lor, răspunseră: „Nu, încă nu l-am cucerit.” „Bun, ziseră ai noștri, vom acosta deci aproape de tabără, dar este în urma noastră un alt vas. Trebuie să-l preveniți cât mai repede să nu meargă direct spre oraș.” Cei din Beirut, de fapt, văzuseră doar că în urma lor înainta un vas franc. Marinarii inamici se îndreptară imediat spre el, în timp ce ai noștri ridicară toate pânzele spre portul Acra, unde fură primiți cu strigăte de bucurie căci foametea domnea în oraș.

Asemenea stratageme nu se pot repeta mereu. Dacă armata lui Saladin nu reușește să slăbească strânsoarea, Acra va sfârși prin a capitula. Or, pe măsură ce lunile trec, șansele unei victorii musulmane, ca la Hittin, par tot mai slabe. Departe de a seca, valul de luptători occidentali nu face decât să sporească: în aprilie 1191, regele Franței, Filip Auguste, debarcă cu trupele sale în apropiere de Acra, urmat, la începutul lui iunie, de Richard Inimă-de-Leu.

Acest rege al Angliei, Malek al-Inkitar, *ne zice Baheddin,* era un bărbat curajos, energic, îndrăzneț în luptă. Deși inferior regelui Franței prin rang, era mai bogat și mai renumit ca războinic. În drumul său, se opri în Cipru, pe care îl cuceri, iar când își făcu apariția la Acra, însoțit de douăzeci și cinci de galere pline cu oameni și materiale de război, francii strigară de bucurie, aprinzând focuri pentru a sărbători sosirea lor. Pentru musulmani, acest eveniment le umplu inimile de teamă și îndoială.

La treizeci și trei de ani, uriașul roșcat care poartă coroana Angliei este prototipul cavalerului belicos și ușuratic, a cărui noblețe în idealuri ascunde cu greu brutalitatea derutantă și absența totală a scrupulelor. Dar dacă niciun occidental nu este insensibil la șarmul și carisma sa de netăgăduit, Richard însuși este fascinat de Saladin. De la sosirea sa, încearcă să-l întâlnească. Trimițând un mesager la al-Adel, îi cere să organizeze o întrevedere cu fratele său. Sultanul răspunde fără ezitare: „Regii nu se adună decât după încheierea unui acord, căci nu este convenabil să te războiești odată ce te cunoști și mănânci la aceeași masă,” dar îl autorizează

pe fratele său să-l întâlnească pe Richard, cu condiția ca fiecare dintre ei să fie înconjurat de soldații săi. Contactele continuă deci, dar fără mari rezultate. *De fapt*, explică Baheddin, *intenția francilor, trimițând mesageri, era mai ales de a cunoaște punctele tari și slăbiciunile noastre. Și noi, primindu-i, urmăream același lucru.* Dacă Richard dorea sincer să îl cunoască pe cuceritorul Ierusalimului, cu siguranță nu a venit în Orient să negocieze.

În timp ce aceste schimburi continuă, regele englez pregătește intens asaltul final împotriva orașului Acra. Complet rupt de lume, orașul trăiește în foamete. Doar câțiva înotători de elită pot să mai ajungă acolo, riscându-și viețile. Baheddin relatează aventura unui asemenea comando.

Este vorba, *precizează el*, de unul din episoadele cele mai curioase și cele mai exemplare ale acestei lungi bătălii. Era un înotător musulman pe nume Issa care obișnuia să plonjeze noaptea pe sub vasele inamice și să iasă dincolo, unde îl așteptau asediații. Transporta în general, legate de centură, bani și mesaje destinate garnizoanei. Într-o noapte în care plonjase cu trei pungi în care erau o mie de dinari și mai multe scrisori, fir reperat și ucis. Bănuirăm imediat că s-a întâmplat o nenorocire căci Issa ne informa periodic de sosirea sa eliberând un porumbel din oraș către noi. În acea noapte, niciun semn nu ne parveni. Câteva zile mai târziu, locuitorii din Acra care se aflau lângă apă văzură un corp eșuând pe mal. Apropiindu-se, îl recunoscură pe Issa înotătorul, care avea în continuare la centură aurul și ceara cu care scrisorile erau sigilate. S-a mai văzut om care să-și ducă la capăt misiunea chiar și după moarte, la fel de fidel ca și când era în viață?

Eroismul anumitor luptători arabi nu era suficient. Situația garnizoanei din Acra devenea critică. La începutul verii din 1191, apelurile asediaților nu mai sunt decât țipete de disperare: „Suntem la capătul puterilor și nu mai avem altă alegere decât capitularea. De mâine, dacă nu faceți nimic pentru noi, vom cere îndurare și vom preda orașul.” Saladin cedează depresiei. Pierzându-și orice iluzie cu privire la orașul asediat, plânge cu lacrimi. Apropiații săi se tem pentru sănătatea lui, iar medicii îi prescriu poțiuni care să-l calmeze. Cere crainicilor să meargă să strige prin toată tabăra că un atac masiv va fi lansat pentru a elibera Acra. Dar emirii săi nu îl urmează. „De ce, răspund ei, să punem inutil întreaga armată musulmană în pericol?” Francii sunt acum atât de numeroși și bine poziționați, încât ofensiva ar fi sinucidere.

Pe 11 iulie 1191, după doi ani de asediu, drapelele cruciate apar brusc pe meterezele din Acra.

Francii strigară de bucurie, pe când în tabăra noastră, toată lumea era tristă. Soldații plângeau și se lamentau. Sultanul era ca o mamă care tocmai și-a pierdut copilul. Mergeam să-l văd făcând tot posibilul pentru a-l liniști. I-am zis că trebuia de acum să se gândească de viitorul Ierusalimului și al orașelor de pe litoral, și să se preocupe de soarta musulmanilor capturați la Acra.

Depășindu-și suferința, Saladin trimite un mesager la Richard pentru a discuta condițiile eliberării prizonierilor. Dar englezul este grăbit. Hotărât să profite de succesul său pentru a lansa o vastă ofensivă, nu are timp să se ocupe de prizonieri, la fel ca sultanul, în urmă cu patru ani, când orașele france cădeau în mâinile lui unul după altul. Singura diferență este că Saladin, vrând să nu se încarce cu prizonieri, îi eliberase. În timp ce Richard preferă să-i extermine. Două mii șapte sute de soldați din garnizoana din Acra sunt strânși în fața zidurilor cetății, cu aproape trei sute de femei și copii din familiile lor. Legați cu funii pentru a nu forma decât o singură masă de carne, sunt dați pe mâna luptătorilor franci care îi atacă cu săbiile, sulițele și chiar cu pietre, până ce toate gemetele încetează.

Rezolvând astfel această problemă într-o manieră expeditivă, Richard părăsește Acra în fruntea trupelor sale. Se îndreaptă spre sud, de-a lungul coastei, flota urmându-l îndeaproape, în timp ce Saladin o ia pe un dram paralel, în interior. Ciocnirile sunt numeroase între cele două armate, dar niciuna nu este decisivă. Sultanul știe acum că nu îi poate împiedica pe invadatori să recâștige controlul litoralului palestinian, cu atât mai puțin să-i distrugă armata. Ambiția lui e de a le încetini, de a le bara, cu orice preț, drumul spre Ierusalim, a cărui pierdere ar fi teribilă pentru islam. Simte că trăiește perioada cea mai sumbră a carierei sale. Profund afectat, se străduiește totuși să mențină moralul trupelor și apropiaților săi. Față de aceștia din urmă, recunoaște că a suferit o mare vicisitudine, dar, el și poporul său, explică el, sunt aici pentru a rămâne, pe când regii franci nu fac decât să participe la o expediție care mai devreme sau mai târziu se va sfârși. Regele Franței nu a părăsit Palestina în august, după ce a petrecut o sută de zile în Orient? Cel al Angliei nu a repetat adesea că se grăbește să se întoarcă spre regatul său îndepărtat?

Richard își multiplică de altfel contactele diplomatice. În septembrie 1191, când trupele sale tocmai repurtează câteva succese, mai ales în

câmpia Arsuf, la nord de Jaffa, insistă pe lângă al-Adel să ajungă la un acord rapid.

Ai noștri și ai voștri sunt morți, *îi zice el într-un mesaj*, țara este în ruină și situația ne depășește, pe toți. Nu crezi că ajunge? în ceea ce ne privește, nu sunt decât trei lucruri la mijloc: Ierusalimul, adevărata cruce și teritoriul.

Referitor la Ierusalim, este locul nostru de cult și nu vom accepta niciodată să renunțăm la el, chiar dacă va trebui să ne batem până la ultimul om. În privința teritoriului, am vrea să ne dați ce este la vest de Iordan. Cât privește crucea, ea nu reprezintă pentru voi decât o bucată de lemn, pe când pentru noi valoarea ei este inestimabilă. Sultanul să ne-o dea și punem punct acestei lupte epuizante.

Al-Adel ia legătura imediat cu fratele său, care se consultă cu principalii săi colaboratori înainte de a da un răspuns:

Orașul Sfânt este și al nostru și al vostru; este chiar mai important pentru noi, căci spre el a realizat Profetul nostru călătoria nocturnă și acolo comunitatea noastră va fi adunată în ziua judecății. Este deci exclus să îl abandonăm. Niciodată musulmanii nu vor accepta. În privința teritoriului, a fost dintotdeauna al nostru, iar ocupația voastră nu este decât trecătoare. Ați putut să vă instalați datorită slăbiciunii musulmanilor care îl populau atunci, dar atât timp cât va fi război nu vă vom permite să vă bucurați de posesiunile voastre. Referitor la cruce, ea reprezintă un mare atu în mâinile noastre și nu vom renunța la ea decât dacă obținem în schimb o concesiune importantă în favoarea islamului.

Fermitatea celor două mesaje nu trebuie să creeze iluzii. Dacă fiecare își prezintă exigențele sale majore, este clar că drumul spre compromis nu este închis. De fapt, la trei zile după acest schimb, Richard îi trimite fratelui lui Saladin o propunere curioasă.

Al-Adel mă convocă, *povestește Baheddin*, pentru a-mi comunica rezultatele ultimelor contacte. Conform acordului întrevăzut, al-Adel s-ar căsători cu sora regelui Angliei. Aceasta era măritată cu stăpânul Siciliei, care murise. Englezul își adusese deci sora cu el în Orient și îi propunea să se căsătorească cu al-Adel. Cuplul ar avea reședința la Ierusalim. Regele ar da teritoriile pe care le controlează, de la Acra la Ascalon, surorii sale, care ar deveni regina litoralului, „sahelului”. Sultanul ar ceda posesiunile sale de pe litoral fratelui său, care ar deveni regele sahelului. Crucea ar fi încredințată lor iar prizonierii din ambele tabere ar fi eliberați. Apoi, pacea fiind încheiată, regele Angliei s-ar întoarce spre țara sa de dincolo de mări.

Evident, al-Adel este sedus. Recomandă lui Baheddin să facă tot posibilul pentru a-l convinge pe Saladin. Cronicarul promite să medieze pe lângă sultan.

Deci m-am prezentat în fața sultanului și îi repetam ceea ce auzisem. Dintr-odată, îmi zice că nu vedea niciun inconvenient, dar că după părerea lui regele Angliei nu va accepta niciodată un astfel de aranjament și că nu era vorba decât de o glumă sau de un șiretlic. Îi cer de trei ori să confirme aprobarea sa, ceea ce și face. Mă întorc deci la al-Adel pentru a-i anunța acordul sultanului. Se grăbi să trimită un mesager spre tabăra inamicului pentru a transmite răspunsul său. Dar blestematul de englez îi răspunse că sora sa se întorsese acasă teribil de furioasă când îi prezentase propunerea; jurase că niciodată nu se va da unui musulman!

După cum ghicise Saladin, Richard încercase un șiretlic. Spera că sultanul va respinge planul său în totalitate, ceea ce i-ar fi displăcut total lui al-Adel. Acceptând, Saladin îl obliga pe monarhul franc să-și dezvăluie jocul dublu. De mai multe luni, Richard se străduia de fapt să stabilească raporturi speciale cu al-Adel, numindu-l „fratele meu”, flatându-i ambiția pentru a încerca să-l folosească împotriva lui Saladin. Era război total. Sultanul folosește, și el, metode similare. Paralel cu negocierile sale cu Richard, angajează tratative cu stăpânul din Tyr, al-markich Conrad, care întreține raporturi extrem de încordate cu monarhul englez, bănuindu-l că încearcă să îl priveze de posesiunile sale. Va merge până la a-i propune lui Saladin o alianță împotriva „francilor de pe mare”. Fără să ia oferta ca atare, sultanul o folosește pentru a accentua presiunea diplomatică asupra lui Richard, în acest moment exasperat de politica marchizului pe care îl va asasina câteva luni mai târziu!

Manevra sa eșuând, regele Angliei îi cere lui al-Adel să organizeze o întrevedere cu Saladin. Dar răspunsul acestuia din urmă este același cu câteva luni mai înainte:

Regii nu se întâlnesc decât după încheierea unui acord. Oricum, *adaugă el*, nu înțeleg limba ta iar tu nu o știi pe a mea, și avem nevoie de un traducător în care să avem amândoi încredere. Acest om să fie un mesager între noi. Când vom ajunge la o înțelegere, ne vom întâlni iar prietenia va domni între noi.

Negocierile vor trena încă un an. Retras la Ierusalim, Saladin lasă timpul să treacă. Propunerile sale de pace sunt simple: fiecare păstrează ceea ce deține; francii, dacă o doresc, să vină fără arme să-și facă pelerinajul în

Orașul Sfanţ, dar acesta va rămâne sub controlul musulmanilor. Richard, care arde de nerăbdare să se întoarcă acasă, încearcă să forţeze decizia pornind de două ori înspre Ierusalim, fără a-l ataca totuși. Pentru a-și consuma energia, se lansează, timp de câteva luni, în construcţia unei formidabile fortărețe la Ascalon, unde visează să facă o bază de plecare pentru o viitoare expediție spre Egipt. Odată lucrarea terminată, Saladin cere să fie demolată, piatră cu piatră, înainte de încheierea păcii.

În august 1192, Richard este la capătul nervilor. Grav bolnav, abandonat de numeroși cavaleri care îi reproșează că nu a încercat să recucerească Ierusalimul, acuzat de moartea lui Conrad, presat de amicii săi să se întoarcă în Anglia, nu își mai poate amâna plecarea. Aproape că îl imploră pe Saladin să-i lase Ascalon, dar răspunsul este negativ. Atunci trimite un nou mesaj, revenind cu cererea și precizând că, dacă o pace convenabilă nu se va semna în șase zile, *va fi obligat să petreacă iarna aici.* Acest ultimatum voalat îl face să zâmbească pe Saladin care, invitând mesagerul să se așeze, i se adresează în acești termeni: „Îi vei spune regelui că în ceea ce privește Ascalon nu voi ceda. În privința planului său de a petrece iarna în această țară, cred că este inevitabil, căci, acest pământ pe care l-a cotropit, știe că îi va fi luat imediat ce va pleca. Este chiar posibil să i-l luăm fără să plece. Chiar vrea să petreacă iarna aici, la două luni distanță de familia și de țara sa, când este în puterea vârstei și poate profita de plăcerile vieţii? Din partea mea, aș putea petrece aici iarna, apoi vara, apoi o altă iarnă și o altă vară, căci eu sunt în țara mea, printre copiii și apropiații mei, care sunt în grija mea, și am o armată pentru vară și o armată pentru iarnă. Sunt un om bătrân, care nu mai are decât să guste plăcerile vieţii. Voi rămâne astfel să aștept, până ce Dumnezeu oferă victoria unuia dintre noi.”

Aparent impresionat de acest limbaj, Richard lasă să se înţeleagă în zilele următoare că este dispus să renunțe la Ascalon. Și, la începutul lui septembrie 1192, este semnată o pace pentru cinci ani. Francii păstrează zona de coastă de la Tyr la Jaffa și recunosc autoritatea lui Saladin pentru restul țării, inclusiv Ierusalim. Războinicii occidentali, care au obținut de la sultan permise de trecere, se precipită spre Orașul Sfânt pentru a se ruga la mormântul lui Christos. Saladin îi primește curtenitor pe cei mai importanţi dintre ei, invitându-i chiar să ia masa cu el și confirmându-le ferma lui hotărâre de a păstra libertatea cultului. Dar Richard refuză să meargă acolo. Nu vrea să intre ca invitat într-un oraș în care își promisese să intre ca un

cuceritor. La o lună după încheierea păcii, părăsește pământul Orientului fără a vedea nici Sfântul Mormânt, nici pe Saladin.

Sultanul a ieșit în cele din urmă câștigător din această penibilă înfruntare cu Occidentul. Desigur, francii au reluat controlul câtorva orașe, obținând astfel o amânare de aproape o sută de ani. Dar niciodată nu vor mai constitui o putere capabilă să-și impună legea în lumea arabă. Nu vor mai controla adevărate state, doar stabilimente.

În ciuda acestui succes, Saladin se simte rănit și cumva slăbit. Nu mai seamănă deloc cu eroul carismatic de la Hittin. Autoritatea sa asupra emirilor a slăbit, detractorii săi sunt din ce în ce mai virulenți. Fizic, se simte rău. Ce-i drept, sănătatea sa nu a fost niciodată excelentă, obligându-l, de ani buni deja, să îi consulte regulat pe medicii de la curte, la Damasc sau la Cairo. În capitala egipteană, este legat mai ales de serviciile unui prestigios „tabib” iudeo-arab, venit din Spania, Mussa Ibn Maimun, cunoscut mai bine sub numele de Maimonide. În timpul anilor cei mai duri ai luptei împotriva francilor a suferit frecvente accese de paludism care l-au forțat să zacă zile întregi la pat. Totuși, în 1192, nu evoluția unei astfel de maladii îi neliniștește pe medicii săi, ci o slăbire generală, un fel de îmbătrânire prematură pe care o constată toți cei din jurul sultanului. Saladin este abia la cincizeci și cinci de ani, dar el însuși este conștient că a ajuns la finalul existenței sale.

Saladin își petrece liniștit ultimele zile din viața sa în orașul lui preferat, Damasc, între ai săi. Baheddin nu îl părăsește, notând afectuos fiecare gest al său. Joi 18 februarie 1193, îl întâlnește în grădina palatului său din citadelă.

Sultanul se așezase la umbră, înconjurat de cei mai mici dintre copiii săi. Întrebă cine îl aștepta înăuntru. „Mesageri franci, i se răspunse, precum și un grup de emiri și notabili.” Îi chemă pe franci. Când se prezentară în fața lui, ținea pe genunchi pe unul dintre băieți, emirul Abu-Bakr, pe care îl îndrăgea mult. Văzând figurile francilor, cu fețele lor imberbe, tunsoarea lor, hainele curioase, copilul se sperie și începu să plângă. Sultanul se scuză față de franci și puse capăt întrevederii fără a asculta ceea ce voiau să-i comunice. Apoi îmi zise: „Ai mâncat ceva astăzi?” Era modul lui de a invita la masă. Adăugă: „Să ni se aducă ceva de mâncare!” Ni se servi orez cu lapte și alte mâncăruri la fel de ușoare, iar el mâncă. Aceasta mă liniști căci credeam că își pierduse apetitul. De ceva timp, se simțea greu și nu putea băga nimic în gură. Se deplasa greoi și se scuza față de oameni.

În acea joi, Saladin se simte chiar suficient de în formă pentru a merge călare să primească o caravană de pelerini ce se întorcea de la Mecca. Dar, două zile mai târziu, nu mai reușește să se ridice din pat. A căzut treptat într-o stare letargică. Momentele sale de conștiință sunt tot mai rare. Odată ce vestea bolii sale se răspândește în oraș, locuitorii Damascului se tem să nu vadă cetatea cuprinsă în curând de anarhie.

Țesăturile fură retrase din piețe de teama jafurilor. În fiecare seară, când plecam de la căpătâiul sultanului pentru a mă întoarce acasă, oamenii se înghesuiau în calea mea pentru a încerca să ghicească, după expresia mea, dacă inevitabilul se produsese deja.

Pe 2 martie seara, camera bolnavului este invadată de femeile palatului care nu sfârșesc din plâns. Starea lui Saladin este atât de critică, încât fiul său cel mare, al-Afdal, le cere lui Baheddin și unui alt colaborator al sultanului, cadiul al-Fadil, să petreacă noaptea în citadelă. „Ar fi imprudent, răspunse cadiul, căci, dacă oamenii din oraș nu ne văd ieșind, se vor gândi la ce e mai rău și ar putea avea loc jafuri.” Pentru a veghea bolnavul, este adus un șeic care locuiește în interiorul citadelei.

Acesta citea versete din Coran, vorbea de Dumnezeu și de viața de dincolo, în timp ce sultanul zăcea inconștient. Când m-am întors a doua zi, era deja mort. Dumnezeu să-l ierte! Mi s-a povestit că atunci când șeicul a citit versetul în care se zicea: *Nu este altă divinitate decât Dumnezeu și lui mă dau*, sultanul a zâmbit, fața i s-a luminat, apoi și-a dat sufletul.

Cum s-a aflat vestea morții sale, numeroși locuitori se îndreaptă spre citadelă, dar gărzile îi opresc. Doar marii emiri și principalii *ulema* sunt lăsați să-și prezinte condoleanțele față de al-Afdal, fiul cel mare al sultanului defunct, așezat într-unul din saloanele palatului. Poeții și oratorii sunt invitați să păstreze liniștea. Cei mai tineri copii ai lui Saladin ies în stradă și se amestecă prin mulțime plângând.

Aceste scene de nesuportat, *povestește Baheddin*, continuară până după rugăciunea de prânz. Se apucară atunci de spălatul corpului și de îmbrăcatul giulgiului; toate produsele utilizate au trebuit să fie împrumutate, deoarece sultanul nu avea nimic al lui. Deși am fost invitat la ceremonia de spălare, efectuată de teologul al-Dawlahi, nu am avut curajul să asist. După rugăciunea de prânz, îi purtară corpul afară într-un sicriu înfășurat într-un cearșaf. Văzând cortegiul funerar, mulțimea începu să bocească. Apoi vin la rugăciunea de la sicriu grupuri după grupuri. Atunci, sultanul fu transportat spre grădinile palatului, acolo unde fusese îngrijit în timpul bolii, apoi

înmormântat în pavilionul occidental. Fu îngropat la ora rugăciunii de după-amiază. Dumnezeu să-i sanctifice sufletul și să-i lumineze mormântul!

Capitolul XII
CEL DREPT ŞI CEL DESĂVÂRŞIT

La fel ca în cazul tuturor marilor conducători musulmani ai epocii sale, moartea lui Saladin a fost urmată imediat de un război civil. Abia ce a dispărut că imperiul este destrămat. Unul din fii săi ia Egiptul, un altul Damascul, un al treilea Alep. Din fericire, majoritatea dintre cei șaptesprezece băieți, precum și singura fiică, sunt prea tineri pentru a se lupta, ceea ce limitează oarecum divizarea. Dar sultanul lasă în urmă și doi frați și mai mulți nepoți care vor și ei partea lor de moștenire și, dacă este posibil, legatul întreg. Va fi nevoie de aproape nouă ani de lupte, alianțe, trădări și asasinate pentru ca imperiul ayyubid să fie condus din nou de un singuri șef: al-Adel, „cel Drept”, abil negociator, care ar fi trebuit să devină cumnatul lui Richard Inimă-de-Leu.

Saladin se temea puțin de fratele său mai mic, prea bun vorbitor, prea intrigant, prea ambițios și exagerat de îngăduitor în privința occidentalilor. De aceea, i-a încredințat un fief fără prea mare importanță: castelele luate de la Renaud de Chatillon pe malul de est al Iordanului. Din acest teritoriu arid și aproape nelocuit, estima sultanul, nu va putea niciodată să pretindă să conducă imperiul. Era greu de știut, în iulie 1196, al-Adel smulge Damascul de la al-Afdal. Fiul lui Saladin, în vârstă de douăzeci și șase de ani, se arătase complet incapabil să guverneze. Lăsând puterea efectivă vizirului său Diyaeddin Ibn al-Athir, fratele istoricului, se deda la alcool și la plăcerile haremului. Unchiul său se debarasează de el printr-un complot și îl exilează în fortăreața vecină cu Salkhad, unde al-Afdal, devorat de remușcări, promite să își abandoneze viața desfrânată pentru a se consacra rugăciunii și meditației. În noiembrie 1198, un alt fiu al lui Saladin, al-Aziz, stăpânul Egiptului, moare căzând de pe cal în cursul unei vânători de lupi în apropierea Piramidelor. Al-Afdal nu rezistă tentației de a renunța la retragerea în rugăciune pentru a prelua succesiunea, dar unchiul său nu are nicio problemă în a-i smulge noua posesiune și a-l trimite din nou la viața de pustnic. Începând din 1202, al-Adel este, la cincizeci și șapte de ani, stăpânul necontestat al imperiului ayyubid.

Dacă nu are nici carisma, nici geniul ilustrului său frate, este mai bun administrator. Lumea arabă cunoaște sub conducerea sa o perioadă de pace, de prosperitate și toleranță. Considerând că războiul sfânt nu își mai avea rostul, după recucerirea Ierusalimului și slăbirea francilor, noul sultan

adoptă în privința acestora din urmă o politică de coexistență și de schimburi comerciale; încurajează chiar instalarea în Egipt a mai multor sute de comercianți italieni. O acalmie fără precedent va domni pe frontul arabo-franc timp de mai mulți ani.

În prima parte, în timp ce ayyubizii sunt absorbiți de frământările lor interne, francii încearcă să restabilească ordinea în teritoriul lor grav amputat. Înainte de a părăsi Orientul, Richard a încredințat regatul Ierusalimului, a cărui capitală este de acum Acra, unuia dintre nepoții săi, „al-cond-Herri”, contele Henri de Champagne. În ce îl privește pe Guy de Lusignan, desconsiderat după înfrângerea sa la Hittin, este exilat cu onoruri, devenind regele Ciprului, unde dinastia sa va domni timp de patru secole. Pentru a compensa slăbiciunea statului său, Henri de Champagne încearcă să încheie o alianță cu Asasinii. Merge personal la una dintre fortărețele lor, al-Kahf, pentru a se întâlni cu marele maestru. Sinan, bătrânul din munți, a murit cu puțin timp înainte, dar succesorul său exercită asupra sectei aceeași autoritate absolută. Pentru a o dovedi vizitatorului său franc, ordonă la doi dintre adepți să se arunce de pe metereze, ceea ce aceștia fac fără ezitare – marele maestru se pregătește chiar să continue, dar Henri îl imploră să termine. Este încheiat un tratat de alianță. Pentru a-și onora invitatul, Asasinii îi cer să le comande uciderea cuiva. Henri le mulțumește, promițând să apeieze la serviciile lor dacă se ivește ocazia. Ironia sorții, la puțin timp după ce asistase la această scenă, nepotul lui Richard moare pe 10 septembrie 1197, căzând accidental printr-o fereastră a palatului său din Acra.

În săptămânile care urmează dispariției sale au loc singurele înfruntări serioase care marchează această perioadă. Pelerini germani fanatici pun stăpânire pe Saida și Beirut, înainte de a se măcelări pe drumul spre Ierusalim, exact în același moment în care al-Adel recuperează Jaffa. Dar, pe 1 iulie 1198, un nou acord este semnat pentru o durată de cinci ani și opt luni, acord de care fratele lui Saladin profită pentru a-și consolida puterea. Ca om de stat avizat, știe de acum că nu mai este suficient să se înțeleagă cu francii de pe litoral pentru a evita o nouă invazie, ci trebuie să se adreseze Occidentului însuși. Nu ar fi oportun să utilizeze bunele sale relații cu negustorii italieni pentru a-i convinge să nu mai trimită în Egipt și Siria valuri de luptători incontrolabili?

În 1202, îi recomandă fiului său al-Kamel, „cel Desăvârșit”, vicerege în Egipt, să angajeze negocieri cu serenisima republică a Veneției, principala

putere maritimă din Mediterana. Între cele două state, care vorbesc același limbaj al pragmatismului și al intereselor comerciale, este încheiat repede un acord. Al-Kamel garantează venețienilor accesul în porturile din delta Nilului, cum sunt Alexandria sau Damiette, și le oferă toată protecția și asistența necesară; în schimb, Republica dogilor promite să nu mai susțină nicio expediție occidentală împotriva Egiptului. Italienii, care, în schimbul promisiunii unei sume mari, tocmai au semnat cu lui grup de prinți occidentali un acord ce prevedea exact transportarea a aproape treizeci și cinci de mii de războinici franci în Egipt, preferă să păstreze acest tratat secret. Negociatori abili, venețienii sunt decși să nu rupă niciunul din angajamentele lor.

Când cavalerii, gata de îmbarcare, ajung în orașul de la Adriatica, sunt primiți cu căldură de dogele Dandolo. *Era*, ne zice Ibn al-Athir, *un bărbat foarte bătrân, orb, și, când urca pe cal, avea nevoie de un scutier care să-i conducă calul.* În ciuda vârstei și a infirmității sale, Dandolo își anunță intenția de a participa personal la expediție sub stindardul crucii. Totuși, înainte de plecare, le cere cavalerilor suma convenită, iar când aceștia cer amânarea plății, nu acceptă decât cu condiția ca expediția să înceapă cu ocuparea portului Zara care, de câțiva ani, face concurență venețienilor în Adriatica. Cu ezitări, cavalerii se resemnează, căci Zara este un oraș creștin aparținând regelui Ungariei, fidel supus al Romei, dar nu au de ales: dogele cere acest mic serviciu sau plata imediată a sumei promise. Zara este deci atacată și jefuită în noiembrie 1202.

Dar venețienii țintesc mai sus. Încearcă acum să-i convingă pe șefii expediției să facă un ocol prin Constantinopol pentru a instala pe tronul imperial un tânăr prinț favorabil occidentalilor. Dacă obiectivul final al dogelui este evident să asigure republicii sale controlul Mediteranei, argumentele pe care le avansează sunt abile. Profitând de neîncrederea cavalerilor față de „ereticii greci”, cărora le povestea de imensele bogății ale Bizanțului, explicând șefilor lor că dacă vor controla cetatea rumilor vor putea lansa atacuri mai eficace împotriva musulmanilor, reușesc să ia decizia. În iunie 1203, flota venețiană sosește la Constantinopol.

Regele rumilor fugi fără să lupte, *povestește Ibn al-Athir,* iar francii își instalară tânărul lor candidat pe tron. Dar nu avea puterea decât cu numele, căci toate deciziile erau luate de franci. Impuseră oamenilor tributuri foarte grele iar când achitarea lor se dovedi imposibilă luară tot aurul și bijuteriile, chiar și pe cele de pe cruci și de pe imaginile cu Messia, pacea fie cu el!

Atunci, rumii se revoltară, îl omorâră pe tânărul monarh, apoi, expulzându-i pe franci din cetate, baricadară porțile. Cum forțele lor erau reduse, trimiseră un mesager la Suleiman, fiul lui Kilij Arslan, stăpân în Konya, ca să vină în ajutor. Dar acesta fu neputincios.

Rumii nu erau efectiv în măsură să se apere. Nu numai că armata lor era formată în mare parte din mercenari franci, dar numeroși agenți venețieni acționau împotriva lor chiar din interiorul zidurilor. În aprilie 1204, abia după o săptămână de luptă, orașul era invadat și, timp de trei zile, jefuit și masacrat. Icoane, statui, cărți, nenumărate obiecte de artă, mărturii ale civilizației grecești și bizantine, erau furate sau distruse, iar mii de locuitori omorâți.

Toți rumii fură omorâți sau jefuiți, *relatează istoricul din Moșul*. Unii dintre notabilii lor încercară să se refugieze în marea biserică pe care o numeau Sofia, urmăriți de franci. Un grup de preoți și călugări ieșiră atunci, ținând cruci și evanghelii, pentru a-i implora pe atacatori să le cruțe viața, dar francii nu dădură nicio atenție rugăciunilor lor. Îi masacrară pe toți, apoi jefuiră biserica.

Se povestește de asemenea că o prostituată venită odată cu expediția francă se așeză pe tronul patriarhului intonând cântece deocheate, în timp ce soldații beți violau călugărițele grecoaice din mănăstirile învecinate. Prădarea Constantinopolului, unul din actele cele mai degradante ale istoriei, fu urmat, cum a spus-o Ibn al-Athir, de înscăunarea unui împărat latin din Orient, Baudouin de Flandre, căruia, bineînțeles, rumii nu îi vor recunoaște niciodată autoritatea. Supraviețuitorii curții imperiale se vor instala la Niceea, care va deveni capitala provizorie a imperiului grec până la recucerirea Bizanțului, cincizeci și șapte de ani mai târziu.

Departe de a întări stabilimentele francilor în Siria, expediția nebunească de la Constantinopol le dă o lovitură severă. De fapt, pentru acești numeroși cavaleri care vin să caute bogății în Orient, pământul grec oferă de acum cele mai bune perspective. Sunt aici fiefuri de cucerit, bogății de adunat, în timp ce fâșia îngustă de coastă din jurul orașului Acra, de la Tripoli sau Antiohia nu prezintă nicio atracție pentru aventurieri. Imediat după aceea, deturnarea expediției îi privează pe francii din Siria de întăririle care le-ar fi permis să încerce o nouă operațiunie împotriva Ierusalimului și îi forțează să ceară sultanului în 1204 să reînnoiască acordul. Ceea ce al-Adel acceptă pentru șase ani.

Deşi este de acum în culmea putem sale, fratele lui Saladin nu are nicio intenţie de a se lansa într-o campanie de recucerire. Prezenţa francilor pe litoral nu îl deranjează deloc.

În majoritatea lor, francii din Siria ar vrea ca pacea să se prelungească, dar dincolo de mări, şi mai ales la Roma, nu se gândesc decât la reluarea ostilităţilor. În 1210, regatul din Acra ajunge, în urma unei căsătorii, la Jean de Brienne, un cavaler de şaizeci de ani, recent sosit din Occident. Deşi se resemnase să reînnoiască acordul pentru cinci ani în iulie 1212, nu încetează să trimită mesageri papei pentru a-l presa să grăbească pregătirile unei puternice expediţii, astfel încât să poată fi lansată o ofensivă din vara anului 1217. De fapt, primele vase de pelerini înarmaţi ajung în Acra cu puţină întârziere, în luna septembrie. Sunt în curând urmaţi de alte sute. În aprilie 1218, o nouă invazie francă începe. Are drept obiectiv Egiptul.

Al-Adel este surprins şi mai ales dezamăgit de această agresiune. Nu a făcut el totul, de la venirea sa la putere, şi chiar şi înainte, în perioada negocierilor cu Richard, pentru a pune capăt războaielor? Nu a suportat el ani întregi sarcasmele preoţilor care îl acuzau că a abandonat cauza jihadului din prietenie pentru oamenii blonzi? Luni întregi, acest bărbat de şaptezeci şi trei de ani, bolnav, refuză să dea crezare rapoartelor care îi parvin. Că o bandă de germani înfuriaţi jefuieşte câteva sate în Galileea, este o peripeţie cu care s-a obişnuit şi care nu îl neliniştește. Dar, ca după un sfert de secol de pace, Occidentul să se angajeze într-o invazie masivă, aceasta i se pare de neconceput.

Totuşi, informaţiile devin tot mai precise. Zeci de mii de luptători franci s-au adunat în faţa oraşului Damiette, care controlează accesul pe braţul principal al Nilului. La ordinul tatălui său, al-Kamel merge să-i întâlnească în fruntea tmpelor sale. Speriat de numărul lor, evită să-f înfrunte. Prudent, îşi instalează tabăra la sud de port, astfel încât să susţină garnizoana fără a fi nevoit să se angajeze în bătălie. Cetatea este una dintre cele mai bine apărate din Egipt. Întăriturile sale sunt înconjurate, la est şi la sud, de o bandă îngustă de pământ mocirlos, în timp ce la nord şi la vest Nilul asigură o legătură permanentă cu restul ţării. Prin urmare, nu poate fi eficient încercuită decât dacă inamicul poate să preia controlul fluviului. Pentru a se apăra de un asemenea pericol, cetatea dispune de un sistem ingenios, care nu este altceva decât un lanţ din fier, fixat la un capăt de zidurile cetăţii, iar de celălalt de o citadelă construită pe o insuliţă de lângă malul opus, şi care barează accesul pe Nil. Constatând că niciun vas nu poate trece dacă lanţul

nu este desfăcut, francii se orientează spre citadelă. Timp de trei luni, toate atacurile lor sunt respinse, până în momentul în care au ideea de a lega două vase mari și de a construi pe ele un fel de turn plutitor care ajungea la înălțimea citadelei. O cuceresc pe 25 august 1218; lanțul este rupt.

Când, câteva zile mai târziu, un porumbel călător aduce vestea acestei înfrângeri la Damasc, al-Adel se arată profund afectat. Este clar că dacă citadela a picat, urmează căderea orașului Damiette și niciun obstacol nu îi va mai putea opri pe invadatori în drumul lor spre Cairo. Se anunță o lungă campanie, pe care nu mai are nici forța și nici dorința de a o duce. După câteva ore, sucombă în urma unei crize cardiace.

Pentru musulmani, veritabila catastrofă nu este căderea citadelei fluviale, ci moartea bătrânului sultan. Pe plan militar, al-Kamel reușește, de fapt, să întârzie inamicul, provocându-i pierderi severe și împiedicându-l să realizeze încercuirea orașului Damiette. Din contră, pe plan politic, începe inevitabila luptă pentru succesiune, în ciuda eforturilor susținute ale sultanului pentru ca fiii săi să scape de această fatalitate. Din timpul vieții, a împărțit deja domeniul: Egiptul lui al-Kamel, Damascul și Ierusalimul lui al-Moazzam, Jezira lui al-Achraf și fiefuri mai puțin importante celor mai tineri. Dar nu pot fi satisfăcute toate ambițiile: chiar dacă o relativă armonie domnește efectiv între frați, anumite conflicte nu pot fi evitate. La Cairo, numeroși emiri profită de absența lui al-Kamel încercând să instaleze pe unul din frații săi mai mici pe tron. Lovitura de stat este pe punctul de a reuși, când stăpânul Egiptului, care a fost informat, uitând de Damiette și de franci, ridică tabăra și revine în capitală pentru a stabili ordinea și a-i pedepsi pe complotiști. Invadatorii ocupă fără întârziere pozițiile pe care el tocmai le-a abandonat. Damiette este de acum încercuită.

Deși a primit sprijinul fratelui său al-Moazzam, venit de la Damasc cu armata sa, al-Kamel nu mai este în măsură să salveze cetatea, cu atât mai puțin să pună capăt invaziei. Asemenea propuneri de pace sunt generoase. După ce îi cere lui al-Moazzam să dărâme fortificațiile din Ierusalim, trimite un mesaj francilor asigurându-i că va fi dispus să le predea Orașul Sfanț dacă vor accepta să părăsească Egiptul. Dar, simțindu-se pe poziție de forță, francii refuză să negocieze. În octombrie 1219, al-Kamel își precizează oferta: va preda nu numai Ierusalimul, ci întreaga Palestina la vest de Iordan, și, ca bonus, adevărata cruce. De această dată, invadatorii studiază propunerile. Jean de Brienne dă aviz favorabil, ca și toți francii din Siria. Dar decizia finală aparține unui anume Pelage, un cardinal spaniol,

partizan al războiului sfanţ de exterminare, pe care papa l-a numit în fruntea expediției. Niciodată, zice el, nu va accepta să trateze cu sarazinii. Și, pentru a-și marca bine refuzul, ordonă să se declanșeze fără întârziere atacul asupra orașului Damiette. Garnizoana, decimată de lupte, foamete și o epidemie recentă, nu opune nicio rezistență.

Pelage este acum decis să cucerească întreg Egiptul. Nu pornește imediat spre Cairo, deoarece se anunță sosirea iminentă a lui Frederic de Hohenstaufen, rege al Germaniei și Siciliei, monarhul cel mai puternic din Occident, în fruntea unei importante expediții. Al-Kamel, care bineînțeles a auzit aceste zvonuri, se pregătește de război. Mesagerii săi parcurg țările Islamului pentru a chema frați, veri și aliați în ajutor. Pe de altă parte, armează o flotă la vest de deltă, nu departe de Alexandria, care, în timpul verii din anul 1220, surprinde vasele occidentalilor în largul Ciprului, învingându-i zdrobitor. Privându-și astfel inamicul de superioritatea maritimă, Al-Kamel se grăbește să își reînnoiască oferta de pace, adăugând promisiunea de a semna un tratat pe treizeci de ani. Degeaba. Pelage vede în această generozitate excesivă dovada că stăpânul din Cairo este încolțit. Nu au aflat ei că Frederic al II-lea a fost uns împărat al Romei și că a jurat să plece fără întârziere înspre Egipt? în primăvara anului 1221, cel mai târziu, ar trebui să fie acolo, cu sutele de vase și zecile de mii de soldați! Armata francă nu trebuie, așteptând, să facă nici război, nici pace.

Frederic va sosi de fapt opt ani mai târziu! Pelage așteaptă până la sfârșitul verii. În iulie 1221, armata francă părăsește Damiette, pornind hotărâtă pe drumul spre Cairo. În capitala egipteană, soldații lui al-Kamel trebuie să utilizeze forța pentru a-i opri pe locuitori să nu plece. Dar sultanul se arată încrezător, căci doi dintre frații săi au venit să-l sprijine: al-Achraf, care, cu tmpele sale din Jezira, i s-a alăturat pentru a încerca să-i împiedice pe invadatori să ajungă la Cairo, și al-Moazzam, care se îndreaptă cu armata sa siriană spre nord, interpunându-se cu îndrăzneală între inamic și Damiette. În acest timp, al-Kamel urmărește de aproape, cu o bucurie abia reținută, creșterea Nilului. Căci nivelul apei începe să se ridice fără ca occidentalii să bage de seamă. La jumătatea lunii august, pământurile au devenit atât de noroioase și alunecoase, încât cavalerii sunt obligați să se oprească și să-și retragă întreaga armată.

Mișcarea de retragere abia începe când un grup de soldați egipteni ia inițiativa de a demola digurile. Este 26 august 1221. În câteva ore, și în timp ce tmpele musulmane îi taie orice cale de scăpare, întreaga armată francă se

trezește înglodată într-o mare de noroi. Două zile mai târziu, Pelage, disperat să-și salveze armata de la pieire, trimite un mesager la al-Kamel pentru a cere pacea. Suveranul ayyubid dictează condițiile lui: francii vor trebui să evacueze Damiette și să semneze un acord pe opt ani; în schimb, armata lor va putea să plece pe mare fără nicio problemă. Evident, nu se pune problema de a le oferi Ierusalimul.

Celebrând această victorie pe cât de completă, pe atât de neașteptată, mulți arabi se întreabă dacă al-Kamel era cu adevărat serios, propunând să le predea Orașul Sfânt francilor. Nu era vorba de o momeală pentru a câștiga timp? Nu vor întârzia mult în acest punct.

În timpul crizei nefercite de la Damiette, stăpânul Egiptului s-a întrebat adesea cu privire la acest faimos Frederic, „al-enboror”, a cărui venire o așteptau francii. Este chiar atât de puternic pe cât se zice? Este cu adevărat decis să ducă un război sfânt împotriva musulmanilor? Întrebându-și colaboratorii, informându-se pe la călătorii veniți din Sicilia, această insulă al cărui rege este Frederic, al-Kamel întâmpină numai surprize. Când află în 1225 că împăratul tocmai s-a căsătorit cu Yolande, fiica lui Jean de Brienne, devenind astfel rege al Ierusalimului, decide să trimită o solie condusă de un fin diplomat, emirul Fakhreddin Ibn ach-Cheikh. De la sosirea la Palermo, acesta este mirat la culme: da, tot ceea ce s-a zis despre Frederic este exact! Vorbește și scrie perfect araba, nu își ascunde admirația pentru civilizația musulmană, se arată dezgustat de Occidentul barbar și mai ales de papa de la Roma. Colaboratorii săi apropiați sunt arabi, ca și soldații din gardă, care, în orele de rugăciune, se prosternează întorcându-se spre Mecca. Petrecându-și întreaga tinerețe în Sicilia, pe atunci cămin al științelor arabe, acest spirit curios nu simte că are prea mare lucru în comun cu francii obtuzi și fanatici. În regatul său, vocea muezinului răsună fără opreliști.

Fakhreddin devine curând prietenul și confidentul lui Frederic. Prin el, legăturile dintre împăratul germanic și sultanul din Cairo se apropie. Cei doi monarhi schimbă scrisori în care tratează logica lui Aristotel, mortalitatea sufletului, geneza universului. Aflând de pasiunea corespondentului său pentru animale, al-Kamel îi oferă urși, maimuțe, dromaderi precum și un elefant, pe care împăratul îl încredințează responsabililor arabi ai grădinii sale zoologice private. Sultanul este mulțumit să găsească în Occident un conducător luminat, capabil să înțeleagă, ca și el, inutilitatea acestor interminabile războaie religioase. De asemenea, nu ezită să-i comunice lui

Frederic dorința sa de a-l vedea venind în Orient cât mai curând, adăugând că ar fi fericit să-l vadă în posesiunea Ierusalimului.

Se înțelege mai bine acest acces de generozitate când se știe că în momentul formulării acestei oferte, Orașul Sfânt aparţinea nu lui al-Kamel, ci fratelui său, al-Moazzam, cu care tocmai s-a certat. În mintea lui al-Kamel, ocuparea Palestinei de către aliatul său Frederic ar crea un stat tampon, care l-ar proteja împotriva inițiativelor lui al-Moazzam. Pe termen îung, regatul din Ierusalim, revigorat, ar putea să se interpună eficient între Egipt și popoarele războinice din Asia a căror amenințare este vădită. Un musulman fervent nu ar fi luat în calcul cu atâta impasibilitate abandonarea Orașului Sfânt, dar al-Kamel este mult diferit față de unchiul său, Saladin. Pentru el, chestiunea Ierusalimului este, înainte de toate, politică și militară; aspectul religios nu este luat în seamă decât în măsura în care influențează opinia publică. Fără a se simți mai apropiat de creștinism decât de islamism, Frederic are un comportament identic. Dacă dorește să cucerească Orașul Sfânt, nu o va face doar pentru a se reculege la mormântul lui Christos, ci fiindcă un astfel de succes i-ar consolida poziția în lupta împotriva papei, care tocmai îl excomunicase pentru a-l pedepsi că a întârziat expediția în Orient.

Când, în septembrie 1128, împăratul debarcă la Acra, este convins că, ajutat de al-Kamel, va putea intra triumfător în Ierusalim, impunând astfel liniștea printre dușmanii săi. De fapt, stăpânul din Cairo este teribil de preocupat, deoarece evenimente recente au bulversat total eșichierul regional. Al-Moazzam a murit subit în noiembrie 1127, lăsând Damascul fiului său, an-Nasser, un tânăr fără experiență. Pentru al-Kamel, care poate de acum să se gândească să preia chiar el Damascul și Palestina, nu se mai pune problema înființării unui stat tampon între Egipt și Siria. Sosirea lui Frederic, care îi cere în semn de prietenie Ierusalimul și împrejurimile, nu îl încântă deloc. Ca om de onoare, nu își poate renega promisiunile, dar încearcă să tergiverseze, explicând împăratului că situația s-a schimbat brusc.

Frederic, venit doar cu trei mii de oameni, considera că preluarea Ierusalimului nu va fi decât o formalitate. Astfel, nu îndrăznește să se lanseze într-o politică de intimidare și încearcă să îl aștepte pe al-Kamel: *Sunt prietenul tău*, îi scrie el. *Tu m-ai convins să fac această călătorie. Acum, papa și toți regii din Occident sunt la curent cu misiunea. Dacă mă întorc cu mâinile goale, pierd orice considerație. Te implor, dă-mi*

Ierusalimul ca să pot să-mi țin capul pe umeri! Al-Kamel este înduioșat, astfel că îl trimite la Frederic pe prietenul său Fakhreddin, încărcat cu cadouri, cu un răspuns cu dublu sens. *Și eu,* îi explică el, *trebuie să țin cont de opinia publică. Dacă îți dau Ierusalimul, aceasta ar putea provoca nu numai o condamnare a actelor mele din partea califului, ci și o insurecție religioasă care ar risca să-mi ia tronul.* Atât pentru unul cât și pentru celălalt, este vorba, înainte de toate, de a-și salva pielea. Frederic ajunge să îl implore pe Fakhreddin să găsească o ieșire onorabilă. Acesta îi aruncă, cu acordul prealabil al sultanului, un colac de salvare. „Poporul nu ar accepta niciodată să predăm Ierusalimul, atât de scump recucerit de Saladin, fără nicio luptă. În schimb, dacă acordul asupra Orașului Sfânt ar putea evita un război sângeros.. Împăratul a înțeles. Zâmbește, îi mulțumește prietenului său pentru sfat, apoi ordonă trupelor sale să fie gata de luptă. La sfârșitul lui noiembrie 1128, în timp ce merge cu mare pompă spre portul Jaffa, al-Kamel lasă să se înțeleagă de toți că trebuie să se pregătească pentru un lung și greu război cu puternicul suveran din Occident.

Câteva săptămâni mai târziu, fără să aibă loc nicio luptă, textul acordului este gata: Frederic obține Ierusalimul, un coridor care îl leagă de litoral, ca și Bethlehem, Nazareth, împrejurimile Saida și puternica fortăreață Tibnin, la est de Tyr. Musulmanii păstrează, în Orașul Sfânt, o prezență în sectorul din Harram ach-Charif, unde sunt grupate principalele lor sanctuare. Tratatul este semnat pe 18 februarie 1229, de către Frederic și ambasadorul Fakhreddin în numele sultanului. O lună mai târziu, împăratul se duce la Ierusalim, a cărui populație musulmană a fost evacuată de către al-Kamel, cu excepția câtorva religioși. Este primit de cadiul din Napluse, Chamseddin, care îi predă cheile cetății și îi este un fel de ghid. Cadiul povestește chiar el această vizită.

Când împăratul, regele francilor, veni la Ierusalim, stăteam cu el, așa cum mi-o ceruse al-Kamel. Am intrat cu el în Haram ach-Charif, unde făcu turul micilor moschei. Apoi ne întoarcem la moscheea al-Aqsa, căreia îi admiră arhitectura, ca și pe cea a Domului Rocher. Fu fascinat de frumusețea amvonului, urcă treptele până sus. Când coborî, mă luă de mână și mă trase din nou spre al-Aqsa. Acolo, găsi un preot care, cu evanghelia în mână, voia să intre în moschee. Furios, împăratul începu să-l bruftuluiască. „Ce te-a adus în acest loc? Pentru Dumnezeu, dacă vreunul dintre voi mai îndrăznește să pună piciorul aici fără permisiune, îi voi scoate ochii!” Preotul se îndepărtă tremurând. În acea noapte, i-am cerut muezinului să nu

strige la ora rugăciunii pentru a nu îl indispune pe împărat. Dar acesta, când îl văzu a doua zi, mă întrebă: „O cadiule, de ce muezinii nu au chemat la rugăciune ca de obicei?” îi răspund: „Eu nu i-am lăsat să o facă, având în vedere majestatea voastră.” „Nu trebuia să faci astfel, zise împăratul, căci am petrecut această noapte la Ierusalim tocmai pentru a auzi chemarea muezinului în noapte.”

În timpul vizitei sale la Domul Rocher, Frederic citi o inscripție zicând: *Salaheddin a purificat acest oraș sfânt de mouchrikin.* Acest termen, care înseamnă „asociaționiști” sau chiar „politeiști”, se referă la cei care asociază alte divinități cultului Dumnezeului unic. Îi desemnează în special, în acest context, pe creștini, adepții Trinității. Prefăcându-se că ignoră inscripția, împăratul, cu un zâmbet amuzat, își întreabă gazdele încurcate cine ar putea fi acești *mouchrikin.* După câteva minute, văzând grilajul de la intrarea Domului, se întreabă asupra utilității lui. „Pentru a împiedica păsările să intre în acest loc”, i se răspunde. În fața interlocutorilor săi sideraţi, Frederic comentează aluzia care îi viza pe franci: „Și spune că Dumnezeu a permis porcilor să intre aici!” Cronicarul din Damasc, Sibt Ibn al-Jawzi, care este, în 1229, un strălucit orator de patruzeci și trei de ani, vede în aceste reflecții dovada că Frederic nu este nici creștin, nici musulman, *ci foarte sigur ateu.* Adaugă, bazându-se pe mărturiile celor care l-au apropiat de Ierusalim, că împăratul *avea părul roșcat, era chel și miop; dacă ar fi fost un sclav, nu ar fi valorat două sute de dirhame.*

Ostilitatea lui Sibt față de împărat reflectă sentimentul marii majorități a arabilor. În alte împrejurări, s-ar fi apreciat cu siguranță atitudinea amicală a împăratului față de islam și civilizația lui. Dar termenii tratatului semnat de al-Kamel scandalizau opinia publică. *Imediat ce vestea predării Orașului Sfânt către franci se cunoscu,* zice cronicarul, *o adevărată furtună zgudui toate țările islamului. Datorită gravității evenimentului, se organizară manifestații publice de doliu.* La Bagdad, Moșul, Alep, lumea se adună în moschei pentru a denunța trădarea lui al-Kamel. *Totuși, la Damasc reacția este cea mai violentă. Regele an-Nasser îmi ceru să adun populația în marea moschee din Damasc,* povestește Sibt, *pentru a le vorbi despre ceea ce devenise Ierusalimul. Nu puteam decât să accept, căci datoria mea față de credință mi-o dicta.*

În prezența unei mulțimi dezlănțuite, cronicarul-predicator urcă în amvon, cu capul înfășurat într-un turban din mătase neagră: „Vestea dezastruoasă pe care am primit-o ne-a sfâșiat inimile. Pelerinii noștri nu se

vor mai putea duce la Ierusalim, versetele din Coran nu vor mai fi recitate în școli. Mare este astăzi rușinea conducătorilor musulmani!” An-Nasser asistă personal la manifestație. Între el și unchiul său al-Kamel se declară un război deschis. Cu atât mai mult cu cât în momentul în care acesta îi predă Ierusalimul lui Frederic, armata egipteană impune o blocadă severă asupra Damascului. Pentru populația metropolei siriene, solid unite în jurul tânărului ei suveran, lupta împotriva trădării stăpânului din Cairo devine o temă de mobili zare. Elocvența lui Sibt nu va fi suficientă pentru a salva Damascul. Dispunând de o zdrobitoare superioritate numerică, al-Kamel iese învingător din această înfruntare, obținând capitularea orașului și restabilirea unității imperiului ayyubid.

Din iunie 1229, an-Nasser va trebui să-și abandoneze capitala. Trist, dar deloc disperat, se instalează la est de Iordan, în fortăreața Kerak, unde va apărea, în timpul anilor tratatului, ca un simbol al fermității în fața inamicului. Mulți locuitori ai Damascului rămân atașați persoanei sale și numeroși militanți religioși, decepționați de politica exagerat de conciliantă a celorlalți ayyubizi, își păstrează speranța, grație acestui tânăr prinț fugar, care își incită pairii să continue jihadul împotriva invadatorilor. *Cine altcineva în afara mea*, scrie el, *depune toate eforturile pentru a apăra islamul? Cine altcineva se bate în orice împrejurare pentru cauza lui Dumnezeu?* În noiembrie 1239, la o sută de zile după expirarea tratatului, an-Nasser, în urma unui raid-surpriză, cucerește Ierusalimul. În toată lumea arabă este o explozie de bucurie. Poeții îl compară pe învingător cu unchiul său Saladin și îi mulțumesc că a șters astfel afrontul cauzat de trădarea lui al-Kamel.

Cei care îi fac apologia omit totuși să spună că an-Nasser se împăcase cu stăpânul din Cairo cu puțin înainte de moartea acestuia, în 1238, sperând, fără îndoială, că îi va reda astfel guvernarea în Damasc. La fel, poeții evită să releve faptul că prințul ayyubid nu a încercat să păstreze Ierusalimul după recucerire; estimând că cetatea este de neapărat, s-a grăbit să distrugă turnul David precum și alte fortificații recent construite de către franci, după care s-a retras cu trapele sale la Kerak. Fervoarea nu ține locul realismului politic sau militar, am putea zice. Comportamentul ulterior al conducătorului care își duce acțiunile până la capăt nu evită intrigile. În cursul unui inevitabil război de succesiune care urmează dispariției lui al-Kamel, an-Nasser nu ezită să propună francilor o alianță împotriva verilor săi. Pentru a-i atrage pe occidentali, recunoaște oficial, în 1243, dreptul lor

asupra Ierusalimului, oferindu-se chiar să-și retragă oamenii de religie musulmană din Haram ach-Charif. Al-Kamel nu mersese niciodată atât de departe cu compromisul!

Partea a șasea
EXPULZAREA
(1224–1291)

Atacați de mongoli – tătarii – la est și de franci la vest, musulmanii nu au mai fost niciodată într-o poziție atât de critică.
Doar Dumnezeu îi mai poate ajuta.
Ibn al-ATHIR

Capitolul XIII
BICIUL MONGOL

Evenimentele pe care le voi relata sunt atât de oribile, încât ani la rând am evitat să fac referire la ele. Nu este ușor să anunţi că moartea s-a abătut asupra islamului și a musulmanilor. Ah! Aș fi vrut ca mama să nu mă aducă pe lume sau să mor fără a fi martor al tuturor acestor nenorociri. Dacă vă ziceam într-o zi că Terra nu a cunoscut o asemenea calamitate de când Dumnezeu l-a creat pe Adam, nu ezitați să credeți, căci acesta este purul adevăr. Printre dramele cele mai celebre ale istoriei, se citează în general masacrul fiilor Israelului de către Nabucodonosor și distragerea Ierusalimului. Dar aceasta nu este nimic în comparaţie cu ce tocmai s-a întâmplat. Până la sfârșitul timpului, nu vom mai vedea vreodată o catastrofă de o asemenea amploare.

De-a lungul voluminoasei sale *Histoireparfaite,* Ibn al-Athir nu a adoptat în niciun moment un ton atât de patetic. Tristețea, groaza și neîncrederea sa explodează în fiecare pagină, amânând, ca din superstiție, momentul în care trebuie să pronunțe numele flagelului: Gingis Han.

Ascensiunea cuceritorului mongol a început la puțin timp după moartea lui Saladin, dar abia un sfert de secol mai târziu arabii au simţit apropierea amenințării. Gingis Han s-a ocupat mai întâi să strângă sub conducerea sa diversele triburi turcești și mongole din Asia Centrală înainte de a se lansa în cucerirea lumii. În trei direcţii: la est, unde imperiul chinez a fost aservit, apoi anexat; la nord-vest, unde Rusia apoi Europa estică au fost devastate; la vest, unde Persia a fost invadată. „Trebuie rase toate orașele, zicea Gingis Han, pentru ca lumea întreagă să redevină o imensă stepă unde mamele mongole își vor alăpta copiii libere și fericite.” De fapt, cetăţi prestigioase ca Bukhara, Samarkand sau Heart vor fi distruse, iar populația decimată.

Primul val mongol în țările islamului a coincis de fapt cu invazia francă în Egipt din 1218 până în 1221. Lumea arabă avea atunci impresia că este prinsă între două focuri, ceea ce explică, parțial, atitudinea conciliantă a lui al-Kamel cu privire la Ierusalim. Dar Gingis Han renunțase să se aventureze până în vestul Persiei. După moartea sa, în 1227, la vârsta de șaizeci și șapte de ani, presiunea călăreților stepei asupra lumii arabe a slăbit pentru câțiva ani.

În Siria, flagelul se manifestă mai întâi în mod indirect. Printre numeroasele dinastii pe care mongolii le-au zdrobit în drumul lor este și cea

a turcilor khwareizmien care, în cursul anilor precedenți, din Irak până în India, i-au subminat pe selgiucizi. Dezbinarea acestui imperiu musulman, care avusese momentul său de glorie, a constrâns resturile armatei sale să fugă departe de teribilii învingători, și astfel, peste zece mii de călăreți khawarezmieni sosesc într-o zi în Siria, jefuind și distrugând orașele, participând ca mercenari la luptele interne ale ayyubizilor. În iunie 1244, considerându-se destul de puternici pentru a-și înființa propriul lor stat, khawarezmienii se lansează în atacul asupra Damascului. Jefuiesc satele învecinate și pustiesc livezile din Ghuta, dar, incapabili, în fața rezistenței orașului, de a duce la capăt un lung asediu, își schimbă obiectivul și se îndreaptă brusc spre Ierusalim, pe care îl ocupă fără probleme pe 11 iulie. Dacă populația francă este în mare parte cruțată, cetatea este jefuită și incendiată. După un nou atac asupra Damascului vor fi decimați, câteva luni mai târziu, de o coaliție de prinți ayyubizi, spre marea ușurare a tuturor orașelor din Siria.

De această dată, cavalerii franci nu vor mai recuceri Ierusalimul. Frederic, a cărui abilitate diplomatică permisese occidentalilor să își fluture steagul cruciat pe zidurile cetății timp de cincisprezece ani, nu mai este interesat de soarta lui. Renunțând la ambițiile sale orientale, preferă să mențină raporturile cele mai amicale cu conducătorii de la Cairo. Când, în 1247, regele Franței Ludovic al IX-lea pregătește o expediție împotriva Egiptului, împăratul încearcă să-l determine să se răzgândească. Mai mult, îl informează regulat pe Ayyub, fiul lui al-Kamel, despre pregătirile expediției franceze.

În septembrie 1248, Ludovic sosește în Orient, dar nu se îndreaptă imediat spre coastele egiptene, estimând că ar fi prea riscant să înceapă o campanie până în primăvară. Se instalează deci în Cipru, străduindu-se, în timpul acestor luni de repaus, să realizeze visul care îi va bântui pe franci până la finele secolului al XIII-lea și chiar mai mult: să încheie o alianță cu mongolii pentru a prinde lumea arabă la mijloc. Ambasadorii circulă de acum în mod regulat între invadatorii din est și cei din vest. La sfârșitul anului 1248, Ludovic primește în

Cipru o delegație care îl face să se gândească la o posibilă convertire a mongolilor la creștinism. Uimit de aceste perspective, se grăbește să trimită înapoi cadouri prețioase și pioase. Dar succesorii lui Gingis Han nu înțeleg sensul gestului său. Tratându-l pe regele Franței ca pe un simplu vasal, îi

cer să le facă în fiecare an cadouri la fel de valoroase. Aceasta va face ca lumea arabă, pentru moment, să evite un atac concertat al celor doi inamici.

Prin urmare, doar occidentalii se lansează în atacarea Egiptului pe 5 iunie 1249, nu fără ca cei doi monarhi să fi schimbat, conform tradițiilor epocii, declarații de război răsunătoare. *Ți-am trimis deja,* scrie Ludovic, *numeroase avertismente de care nu ai ținut cont. De acum înainte, decizia mea este luată: îți voi ataca teritoriul și, chiar dacă vei trece de partea Crucii, nu îmi voi schimba părerea. Armatele care mi se supun acoperă munții și câmpiile, numeroase ca pietrele de pe pământ, și merg către tine cu săbiile destinului ridicate.* În sprijinul amenințărilor sale, regele Franței îi reamintește inamicului său câteva succese repurtate în urmă cu un an de către creștini împotriva musulmanilor din Spania.: *l-am vânat pe ai voștri ca pe turmele de bovine, am omorât bărbați, am lăsat femeile văduve și am capturat fete și băieți. Nu vă învățați minte?* Răspunsul lui Ayyub este în același gen: *Smintitule, ai uitat de pământurile pe care le ocupați și pe care le-am cucerit în trecut și chiar și mai recent? Ai uitat pagubele pe care vi le-am provocat?* Aparent conștient de inferioritatea sa numerică, sultanul găsește în Coran citatul care îl liniștește: *De câte ori o armată mică a învins una mare, cu voia Domnului, căci Dumnezeu este de partea celor curajoși.* Ceea ce îl încurajează să-i prezică lui Ludovic: *Înfrângerea ta este de neocolit. Peste ceva timp, vei regreta amarnic aventura în care te-ai angajat.*

Încă de la debutul ofensivei lor, francii repurtează totuși un succes decisiv. Damiette, care rezistase curajos ultimei expediții france în urmă cu treizeci de ani, este abandonată, de această dată, fără luptă. Căderea ei, care seamănă dezamăgire în lumea arabă, evidențiază brutal slăbiciunea moștenitorilor marelui Saladin. Sultanul Ayyub, imobilizat de tuberculoză, incapabil să preia comanda trupelor sale, preferă să reia politica tatălui său al-Kamel decât să piardă Egiptul, propunându-i lui Ludovic să schimbe Damiette cu Ierusalim. Dar regele Franței refuză să trateze cu un „infidel” învins și muribund. Ayyub decide atunci să reziste și este transportat în lectică spre orașul Mansurah, „victoriosul”, construit de al-Kamel chiar pe locul unde fusese învinsă precedenta invazie francă. Din nefericire, sănătatea sultanului se degradează rapid. Cuprins de un acces de tuse care pare că nu se mai oprește, intră în comă, pe 20 noiembrie, atunci când francii, încurajați de scăderea nivelului Nilului, părăsesc Damiette pornind

spre Mansurah. Trei zile mai târziu, spre marea dezamăgire a celor din jur, sultanul moare.

Cum să anunţi armatei şi poporului că sultanul a murit în timp ce inamicul este la porţile oraşului şi fiul lui Ayyub, Turanşah, este undeva în nordul Irakului, la multe săptămâni de drum distanţă? Atunci intervine un personaj providenţial: Chajarat-al-Adel-dorr, „copacul cu comori”, o sclavă de origine armeană, frumoasă şi vicleană, care este de mulţi ani soţia preferată a lui Ayyub. Adunând pe apropiaţii sultanului, le ordonă să păstreze tăcerea până la sosirea moştenitorului şi cere chiar bătrânului emir Fakhreddin, prietenul lui Frederic, să scrie o scrisoare în numele sultanului pentru a chema musulmanii la jihad. După unul din colaboratorii lui Fakhreddin, cronicarul sirian Ibn Wassel, regele Franţei ar fi aflat foarte repede de moartea lui Ayyub, ceea ce l-ar fi încurajat să intensifice presiunea militară. Dar, în tabăra egipteană, secretul este păstrat suficient de mult timp pentru a fi evitată demoralizarea trupelor.

Dacă în lunile de iarnă, bătălia face ravagii în jurul Mansurah, pe 10 februarie 1250, datorită unei trădări, armata francă pătrunde prin surprindere în interiorul oraşului. Ibn Wassel, care era atunci la Cairo, povesteşte:

Emirul Fakhreddin era în baia sa când i se anunţă vestea. Buimăcit, sări imediat în şa fără armură, fără zale, pentru a merge să vadă ce era. Fu atacat de o trupă de inamici care îl omorâră. Regele francilor intră în oraş, ajungând chiar la palatul sultanului; soldaţii săi se răspândiră pe străzi, în timp ce militarii musulmani şi locuitorii încercau să se salveze fugind în dezordine. Islamul părea atins mortal, iar francii tocmai urmau să culeagă fructele victoriei, când sosesc mamelucii turci. Cum inamicul se împrăştiase pe străzi, aceşti călăreţi se lansară vitejeşte la atac. Peste tot francii erau surprinşi şi masacraţi cu săbiile sau ghioagele. La începutul zilei, porumbeii duseseră la Cairo un mesaj care anunţa atacul francilor fără a menţiona un cuvânt de rezultatul bătăliei, atât de neliniştiţi eram. Toată lumea rămase tristă prin cartierele oraşului până a doua zi, când noi mesaje anunţară victoria leilor turci. Se făcu sărbătoare pe străzile din Cairo.

Săptămânile următoare, cronicarul va observa, începând din capitala egipteană, două serii de evenimente paralele, care vor schimba faţa Orientului arab: de o parte, lupta victorioasă împotriva ultimei invazii france; pe de alta, o revoluţie unică în istorie, fiindcă va aduce la putere, pentru aproape trei secole, o castă de ofiţeri-sclavi.

După înfrângerea de la Mansurah, regele Franței realizează că poziția sa militară devine greu de menținut. Incapabil să cucerească orașul, hărțuit din toate părțile de egipteni pe un teren mlăștinos, traversat de nenumărate canale, Ludovic decide să negocieze. La începutul lui martie, îi adresează lui Turanșah, care tocmai sosește în Egipt, un mesaj conciliant, în care se arată dispus să accepte propunerea făcută de Ayyub de a da orașul Damiette în schimbul Ierusalimului. Răspunsul noului sultan nu se lasă așteptat: ofertele generoase făcute de Ayyub ar fi trebuit să fie acceptate pe timpul lui Ayyub! De acum, este prea târziu. De fapt, Ludovic poate spera cel mult să-și salveze armata și să plece din Egipt întreg și nevătămat, căci presiunea asupra lui se mărește. La jumătatea lui martie, mai multe zeci de galere egiptene au reușit să zdrobească flota francă, distrugând sau capturând aproape o sută de corăbii de toate dimensiunile și tăind invadatorilor orice posibilitate de a se retrage spre Damiette. Pe 7 aprilie, armata invadatoare, care încearcă să forțeze blocada, este atacată de batalioanele mamelucilor, cărora li s-au alăturat mii de voluntari. După câteva ore, francii sunt încolțiți. Pentru a opri masacrarea oamenilor săi, regele Franței capitulează și cere cruțare. Este condus, înlănțuit, spre Mansurah, unde este închis în casa unui funcționar ayyubid.

Curios, această răsunătoare victorie a noului sultan ayyubid, departe de a-i întări puterea, va antrena căderea sa. Un conflict îl opune pe Turanșah principalilor ofițeri mameluci ai armatei sale. Aceștia din urmă, estimând pe drept că datorită lor Egiptul a fost salvat, cer să joace un rol determinant în conducerea țării, în timp ce suveranul vrea să profite de noul său prestigiu pentru a-și instala propriii oameni în posturi de conducere. Trei săptămâni după victoria asupra francilor, o grupă de mameluci, strânși la inițiativa unui strălucitor ofițer turc de patruzeci de ani, Baibars arbaletierul, decide să treacă la acțiune. Pe 2 mai 1250, la ieșirea de la un banchet organizat de monarh, izbucnește o revoltă. Turanșah, rănit la umăr de Baibars, aleargă în direcția Nilului în speranța că va fugi cu o barcă, dar atacatorii îl prind. Îi imploră să-l cruțe, promițând să părăsească pe veci Egiptul și să renunțe la putere. Dar ultimul dintre sultanii ayyubizi este ucis fără milă. Un trimis al califului va trebui chiar să intervină pentru ca mamelucii să accepte să îi ofere un mormânt fostului lor stăpân.

În ciuda reușitei loviturii lor de stat, ofițerii-sclavi ezită să preia direct tronul. Cei mai înțelepți dintre ei se străduiesc să găsească un compromis care conferă puterii lor în curs de ascensiune o oarecare legitimitate

ayyubidă. Formula pe care o pun la punct va rămâne în istoria lumii musulmane, așa cum o remarcă Ibn Wassel, martor al acestui eveniment singular.

După asasinarea lui Turanșah, *relatează el*, emirii și mamelucii se strânseră lângă pavilionul sultanului și deciseră să acorde puterea lui Chajarat-al-Adel-dorr, o soție a sultanului Ayyub, care deveni regină și sultană. Ea preluă controlul în stat, își făcu un sigiliu în numele ei cu formula „Um Khalil”, mama lui Khalil, un copil pe care îl avusese și care murise la vârstă fragedă. Se pronunță rugăciunea de vineri în toate moscheile în numele lui Um Khalil, sultana din Cairo și a Egiptului. Fu un fapt fără precedent în istoria islamului.

La puțin timp după urcarea pe tron, Chajarat-al-Adel-dorr se căsătorește cu unul din șefii mameluci, Aibek, și îi conferă titlul de sultan.

Înlocuirea ayyubizilor de către mameluci marchează o înăsprire clară a atitudinii lumii arabe față de invadatori. Descendenții lui Saladin se arătaseră mai mult decât concilianți față de franci. Mai ales că puterea lor în scădere nu mai era în măsură să facă față pericolelor care amenințau islamul la est ca și la vest. Revoluția mamelucilor va apărea foarte repede drept o inițiativă de redresare militară, politică și religioasă.

Lovitura de stat survenită la Cairo nu schimbă cu nimic soarta regelui Franței, în privința căruia intervenise un acord de principiu din timpul lui Turanșah, conform căruia Ludovic trebuia să fie eliberat în schimbul retragerii tuturor trapelor france de pe teritoriul egiptean, mai ales din Damiette, și plata unei răscumpărări de un milion de dinari. La câteva zile după ascensiunea la putere a lui Um Khalil, suveranul francez este efectiv eliberat. Nu fără a fi mustrat de negociatorii egipteni: „Cum un om de bun-simț, înțelept și inteligent ca tine, poate să se îmbarce astfel pe o navă pentru a veni într-un ținut populat de nenumărați musulmani. După legea noastră, un om care traversează astfel marea nu poate depune mărturie în justiție. – Și de ce, întreabă regele? – Deoarece se estimează că nu este în deplinătatea tuturor facultăților sale.”

Ultimul soldat franc va părăsi Egiptul înainte de sfârșitul lunii mai.

Niciodată occidentalii nu vor mai încerca să invadeze țara Nilului. „Pericolul blond” va fi rapid eclipsat de cel, mult mai înfricoșător, pe care îl reprezintă descendenții lui Gingis Han. De la moartea marelui cuceritor, imperiul său a fost oarecum slăbit de conflictele pentru succesiune, iar Orientul musulman a beneficiat de un repaus nesperat. Din 1251, oricum,

călăreții stepelor sunt din nou uniți sub autoritatea a trei frați, nepoții lui Gingis Han: Mongka, Kubilai și Hulagu. Primul este desemnat ca suveran necontestat al imperiului, cu capitala la Karakorum, în Mongolia; al doilea domnește la Pekin; al treilea, instalat în Persia, are ambiția să cucerească întreg Orientul musulman, până la malurile Mediteranei, poate până la Nil. Hulagu este un personaj complex. Pasionat de filosofie și științe, căutând societatea oamenilor de litere, se transformă în timpul campaniilor în bestie sângeroasă, însetată de sânge și distrugere. Atitudinea sa în materie de religie nu este mai puțin contradictorie. Foarte influențat de creștinism – mama, soția lui preferată și mulți dintre colaboratorii săi aparțin bisericii nestoriene – nu a renunțat totuși la șamanism, religie tradițională a poporului său. În teritoriile pe care le conduce, mai ales în Persia, se arată în general tolerant față de musulmani, dar cuprins de dorința de a distruge orice entitate politică în stare să i se opună, duce împotriva celor mai prestigioase metropole ale islamului un război de distrugere totală.

Prima lui țintă va fi Bagdad. În prima fază, Hulagu îi cere califului abasid al-Mutassim, al treizeci și șaptelea din dinastia sa, să recunoască suzeranitatea mongolă așa cum predecesorii săi o acceptaseră în trecut pe cea a selgiucizilor. Prințul credincioșilor, prea încrezător în prestigiul său, trimite vorbă cuceritorului că orice atac asupra capitalei califatului va provoca mobilizarea întregii lumi musulmane, din India până în Maghreb. Deloc impresionat, nepotul lui Gingis Han își proclamă intenția de a cuceri orașul prin forță. Cu sute de mii de călăreți, înaintează, la sfârșitul lui 1257, înspre capitala abasidă, distrugând în trecerea lor sanctuarul Asasinilor din Alamut, unde o bibliotecă de o inestimabilă valoare este nimicită, făcând dificilă orice cunoaștere aprofundată a doctrinei și a activităților sectei. Realizând atunci amploarea amenințării, califul decide să negocieze. Îi propune lui Hulagu să-i pronunțe numele în moscheile din Bagdad și să-i decemeze titlul de sultan. Este prea târziu: mongolul a optat definitiv pentru maniera brutală. După câteva săptămâni de rezistență curajoasă, prințul credincioșilor este forțat să capituleze. Personal, pe 10 februarie 1258, vine în tabăra învingătorului și îl pune să promită cruțarea vieților cetățenilor dacă acceptă depunerea armelor. Degeaba: imediat ce sunt dezarmați, luptătorii musulmani sunt exterminați. Apoi hoarda mongolă se răspândește în cetate, demolând clădiri, incendiind cartiere, masacrând fără milă bărbați, femei și copii, aproape optzeci de mii de persoane în total. Doar comunitatea creștină din cetate este cruțată, grație intervenției soției

hanului. Prințul credincioșilor va fi executat prin asfixiere câteva zile după înfrângerea sa. Sfârșitul tragic al califatului abasid îngrozește lumea musulmană. Nu mai este vorba de acum de o luptă militară pentru controlul unui oraș sau țări, ci de o luptă disperată pentru supraviețuirea islamului.

Cu atât mai mult cu cât tătarii își continuă marșul triumfal în direcția Siriei. În ianuarie 1260, armata lui Hulagu asediază Alep, ocupat rapid în ciuda unei rezistențe eroice. Ca și la Bagdad, masacrele și devastările se abat asupra acestei vechi cetăți, vinovată că a ținut piept invadatorului. Câteva săptămâni mai târziu, invadatorii sunt la porțile Damascului. Regișorii ayyubizi care guvernează încă diverse cetăți siriene sunt incapabili să oprească înaintarea. Unii dintre ei decid să recunoască suzeranitatea Marelui Han, gândind chiar, inconștienți, să se alieze cu invadatorii împotriva mamelucilor din Egipt, inamicii dinastiei lor. La creștini, orientali sau franci, părerile sunt împărțite. Armenii, în persoana regelui lor Hethum, îi susțin pe mongoli, ca și pe prințul Bohemond din Antiohia, ginerele său. În schimb francii din Acra adoptă o poziție de neutralitate mai degrabă favorabilă musulmanilor. Dar impresia care se conturează, atât în Orient cât și în Occident, este că această campanie mongolă este un fel de război sfânt dus împotriva islamului, care se alătură expedițiilor france. Această impresie este întărită de faptul că principalul locotenent al lui Hulagu în Siria, generalul Kitbuka, este un creștin nestorian. Când Damascul este cucerit pe 1 martie 1260, trei prinți creștini, Bohemond, Hethum și Kitbuka, își fac intrarea ca învingători, spre marea revoltă a arabilor.

Până unde vor merge tătarii? Până la Mecca, zic unii, pentru a lovi în religia Profetului. Până la Ierusalim, în orice caz, peste puțin timp. Toată Siria este convinsă de asta. După căderea Damascului, două detașamente mongole se grăbesc să ocupe două cetăți palestiniene: Napluse, în centru, și Gaza, în sud-est. Aceasta din urmă fiind situată la limita cu Sinai, se pare că nici Egiptul nu va scăpa de acțiunile devastatoare, în această tragică primăvară 1260. Hulagu nici nu a așteptat finalul campaniei siriene pentru a trimite un ambasador la Cairo ca să ceară supunerea necondiționată a țării Nilului. Emisarul a fost primit, ascultat, apoi decapitat. Mamelucii nu glumeau. Metodele lor nu seamănă deloc cu cele ale lui Saladin. Sultanii-sclavi care guvernează Cairo de zece ani reflectă asprimea și intransigența unei lumi arabe asaltate din toate părțile. Se bat, prin toate mijloacele. Fără

scrupule, fără gesturi mărinimoase, fără compromis. Dar cu curaj și eficacitate.

În orice caz, spre ei se întorc privirile, căci reprezintă ultima speranță de stopare a înaintării invadatorului. La Cairo, puterea se află, de câteva luni, în mâinile unui militar de origine turcă, Qutuz. Chajarat-al-Adel-dorr și soțul ei Aibek, după ce au guvernat împreună timp de șapte ani, sfârșiseră prin a se omorî unul pe celălalt. Referitor la acest subiect, numeroase versiuni au circulat mult timp. Cea mai favorizată de povestitorii populari amestecă evident dragostea și gelozia cu ambițiile politice. Sultana tocmai vrea să îi facă baie soțului ei, ca de obicei, când, profitând de acest moment de destindere și intimitate, îi reproșează sultanului că și-a luat drept concubină o sclavă drăguță de paisprezece ani. „Nu îți mai plac?” întreabă ea pentru a-l înduioșa. Dar Aibek răspunde brutal: „Este tânără în timp ce tu nu mai ești.” Chajarat-al-Adel-dorr tremură de furie. Îi acoperă fața soțului cu săpun, îi adresează câteva cuvinte conciliante pentru a-i elimina neîncrederea, apoi brusc, luând un pumnal, îl străpunge sub coaste. Aibek se prăbușește. Sultana rămâne câteva clipe nemișcată, ca paralizată. Apoi, îndreptându-se spre ușă, cheamă câteva sclave fidele pentru a scăpa de cadavru. Dar, din nefericire, unul din fii lui Aibek, în vârstă de cincisprezece ani, care a remarcat că apa din baie care curgea afară este roșie, se precipită în încăpere, o vede pe Chajarat-al-Adel-dorr lângă ușă, pe jumătate goală, ținând încă în mână un pumnal roșu de sânge. Deja ea fuge pe culoarele palatului, urmărită de fiul ei vitreg, care alertează gărzile. În momentul în care este ajunsă din urmă, sultana se împiedică. Capul îi lovește violent o dată de marmură. Când se apropie de ea, nu mai respiră.

Deși mult romanțată, această versiune prezintă un real interes istoric în măsura în care, după toate aparențele, reproduce ceea ce s-a povestit efectiv pe străzile din Cairo a doua zi după dramă, în aprilie 1257.

Oricum ar fi, după dispariția celor doi suverani, tânărul fiu al lui Aibek se instalează pe tron. Nu pentru mult timp. Pe măsură ce amenințarea mongolă se conturează, șefii armatei egiptene realizează că un adolescent nu poate asigura responsabilitatea luptei decisive care se pregătește. În decembrie 1259, în momentul în care hoardele lui Hulagu încep să se desfășoare în Siria, o lovitură de stat îl aduce la putere pe Qutuz, un bărbat dur, energic, care vorbește în limbajul războiului sfânt și cheamă la mobilizare generală împotriva invadatorului inamic al islamului.

Noua lovitură de stat din Cairo pare un veritabil impuls patriotic. Imediat, țările se pregătesc de război. Din iulie 1260, o puternică armată egipteană intră în Palestina pentru a înfrunta inamicul.

Qutuz o știe, armata mongolă a pierdut grosul efectivelor de când Mongka, han suprem al mongolilor, fiind mort, fratele său Hulagu a trebuit să-și repatrieze armata pentru a participa la inevitabila luptă de succesiune. De la cucerirea Damascului, nepotul lui Gingis Han a părăsit Siria, lăsând în această țară doar câteva mii de călăreți comandați de locotenentul său Kitbuka. Sultanul Qutuz știe că acum este momentul să administreze o lovitură invadatorului. Armata egipteană începe deci prin a ataca garnizoana mongolă din Gaza care, luată prin surprindere, abia rezistă. Apoi mamelucii înaintează spre Acra, știind că francii din Palestina se arată mai reticenți decât cei din Antiohia cu privire la mongoli. Dacă anumiți baroni ai lor se bucură încă de înfrângerea islamului, majoritatea sunt speriați de brutalitatea cuceritorilor asiatici. Astfel, când Qutuz le propune o alianță, răspunsul lor nu este negativ: dacă nu sunt pregătiți să participe la luptă, nu se opun să lase armata egipteană să treacă pe teritoriul lor și să-i permită să se aprovizioneze. Sultanul poate astfel să înainteze spre interiorul Palestinei și chiar spre Damasc, fără a fi nevoit să-și apere spatele.

Kitbuka se pregătește să meargă în întâmpinarea lor când izbucnește o insurecție populară la Damasc. Musulmanii cetății, sătuli de prezența invadatorilor și încurajați de plecarea lui Hulagu, ridică baricade pe străzi și pun foc bisericilor cruțate de mongoli. Îi vor trebui mai multe zile lui Kitbuka să restabilească ordinea, ceea ce îi permite lui Qutuz să-și consolideze pozițiile în Galileea. În împrejurimile satului Ain Jalut, „fântâna lui Goliath”, cele două armate se întâlnesc pe 3 septembrie 1260. Qutuz a avut timp să-și ascundă majoritatea trupelor sale, lăsând pe câmpul de bătălie doar o avangardă comandată de cel mai strălucit dintre ofițerii săi, Baibars. Kitbuka sosește precipitat și, prost informat, cade în cursă. Cu toate trupele sale, se lansează la atac. Baibars dă înapoi, dar când îl urmărește mongolul, se vede brusc înconjurat din toate părțile de forțele egiptene mai numeroase decât ale sale.

În câteva ore, cavaleria mongolă este exterminată. Kitbuka însuși este capturat și imediat decapitat.

Pe 8 septembrie seara, călăreții mameluci intră ca eliberatori într-un Damasc în care domnește bucuria.

Capitolul XIV

Să dea Domnul ca ei să nu mai pună vreodată piciorul aici.

Deși mai puțin spectaculoasă decât la Hittin, mai puțin inventivă și pe plan militar, Ain Jalut apare ca una din bătăliile cele mai decisive ale istoriei. Ea va permite, de fapt, musulmanilor, nu numai să scape de exterminare, ci să și recucerească toate teritoriile pe care mongolii le ocupaseră. Curând, descendenții lui Hulagu, instalați în Persia, se convertiră la islamism pentru a-și exercita mai bine autoritatea.

În perioada imediat următoare, revenirea mamelucilor va duce la o serie de reglări de conturi cu toți cei care au susținut invadatorul. Alerta fusese rapidă. De acum înainte, nici vorbă să mai acorde un răgaz inamicului, fie că este franc, fie tătar.

După ce a recucerit Alep la începutul lui octombrie 1260 și a respins fără dificultate o contraofensivă a lui Hulagu, memelucii iau în considerare organizarea unor raiduri punitive împotriva lui Bohemond din Antiohia și Hethum din Armenia, principalii aliați ai mongolilor. Dar în sânul armatei egiptene izbucnește o luptă pentru putere. Baibars ar vrea să se stabilească la Alep, în calitate de guvernator semi-independent; Qutuz, care se teme de ambițiile locotenentului său, refuză. Nu vrea o putere concurentă în Siria. Pentru a pune capăt acestui conflict, sultanul adună armata și își reia drumul spre Egipt. Ajuns la trei zile de mers spre Cairo, acordă soldaților o zi de repaus, pe 23 octombrie, și decide să se ocupe de sportul său favorit, vânătoarea de iepuri, în compania principalilor șefi ai armatei. Are grijă să fie însoțit și de Baibars, de teamă ca acesta din urmă să nu profite de absența sa pentru a declanșa o rebeliune. Mica trupă se îndepărtează de tabără.

După două ore, se oprește pentru a face o mică pauză. Un emir se apropie de Qutuz și îi ia mâna ca pentru a i-o săruta. În același moment, Baibars își scoate sabia și i-o înfige în spate sultanului, care se prăbușește. Fără a pierde o clipă, cei doi conjurați sar pe cai și se întorc spre tabără în galop. Se prezintă în fața emirului Aqtai, un bătrân ofițer unanim respectat în armată, și îl anunță: „L-am omorât pe Qutuz.” Aqtai, care nu pare prea mirat, întreabă: „Care dintre voi l-a omorât cu mâna lui?” Baibars nu ezită: „Eu!” Bătrânul mameluc se apropie de el și i se înclină pentru a-i aduce omagiu. Imediat, întreaga armată îl aclamă pe noul sultan.

Această nerecunoștință față de învingătorul de la Ain Jalut, la mai puțin de două luni după strălucitoarea acțiune, nu îi onorează pe mameluci. Trebuie totuși precizat, spre ușurarea ofițerilor-sclavi, că majoritatea dintre ei îl considerau pe Baibars, de mulţi ani, ca adevăratul lor șef. Nu el a îndrăznit primul, în 1250, să-l lovească cu armata sa pe ayyubidul Turanșah, exprimând astfel voința mamelucilor de a pune mâna pe putere? Nu a jucat el un rol determinant în victoria contra mongolilor? Atât prin perspicacitatea sa politică, abilitatea sa militară, cât și prin extraordinarul curaj fizic, s-a impus ca primul dintre ai săi.

Născut în 1223, sultanul mameluc și-a început viața ca sclav în Siria. Primul său stăpân, emirul ayyubid din Hama, îi vânduse din superstiție, căci privirea sa îl neliniștea. Tânărul Baibars era de fapt un uriaș brunet, cu voce groasă, ochi albastru deschis, cu o pată mare albă la ochiul drept. Viitorul sultan fu cumpărat de un ofițer mameluc care îl încorpora în garda lui Ayyub unde, grație calităților sale personale, și mai ales lipsei totale de scrupule, își croi rapid drum până în vârful ierarhiei.

La sfârșitul lui octombrie 1260, Baibars intră victorios în Cairo, unde autoritatea îi este recunoscută fără dificultate. În orașele siriene, în schimb, alți ofițeri mameluci profită de moartea lui Qutuz pentru a-și proclama independența. Dar, printr-o campanie fulger, sultanul ocupă Damasc și Alep, reunificând sub autoritatea sa fostul domeniu ayyubid. Foarte repede, acest ofițer crud și incult se arată un mare om de stat, artizan al unei veritabile renașteri a lumii arabe. Sub conducerea sa, Egiptul și, într-o mai mică măsură, Siria, vor redeveni centre de progres cultural și artistic. Baibars, care își va consacra viața distrugerii tuturor fortăreţelor france capabile să-i țină piept, se afirmă pe de altă parte ca un mare făuritor, înfrumusețând Cairo, construind pe tot domeniul său poduri și drumuri. Va restabili și serviciul poștal, prin porumbei sau mesageri, mult mai eficace decât cele ale lui Nureddin sau Saladin. Guvernarea sa va fi severă, uneori brutală, dar luminată, și deloc arbitrară. În plus, va face diferența între cei din Acra, pe care vrea doar să-i slăbească, și cei din Antiohia, vinovați că au făcut pact comun cu invadatorii mongoli.

De la finele lui 1261, ia în calcul organizarea unei expediții punitive împotriva teritoriilor prințului Bohemond și ale regelui armean Hethum. Dar se lovește de tătari. Dacă Hulagu nu mai este în măsură să invadeze Siria, dispune încă în Persia de forţe suficiente pentru a împiedica

pedepsirea aliaţilor săi. Înţelept, Baibars decide să aştepte o ocazie mai bună.

Aceasta apare în 1265, la moartea lui Hulagu. Atunci, Baibars profită de dezbinarea mongolilor pentru a invada mai întâi Galileea şi a cuceri mai multe fortăreţe cu complicitatea unei părţi a populaţiei creştine locale. Apoi se îndreaptă brusc spre nord, intră pe teritoriul lui Hethum, distruge pe rând toate oraşele, mai ales capitala Sis, unde omoară o mare parte din populaţie şi ia peste patruzeci de mii de prizonieri. Regatul armean nu se va mai ridica vreodată. În primăvara lui 1268, Baibars reia campania. Începe se atace împrejurimile din Acra, cucereşte castelul Beaufort, apoi, îndreptându-şi armata spre nord, se prezintă pe 1 mai sub zidurile din Tripoli. Îl găseşte aici pe stăpânul oraşului, care nu este altul decât Bohemond, în acelaşi timp şi prinţ de Antiohia. Acesta din urmă, care cunoaşte resentimentul sultanului faţă de el, se pregăteşte de un lung asediu. Dar Baibars are alte planuri. Câteva zile mai târziu, îşi reia drumul spre nord pentru a sosi în faţa Antiohiei pe 14 mai. Cea mai mare dintre cetăţile france, care rezistase timp de o sută şaptezeci de ani tuturor suveranilor musulmani, nu va mai rezista mai mult de patru zile. Din 18 mai seara, o breşă este deschisă în zid, nu departe de citadelă; trupele lui Baibars se răspândesc pe străzi. Această cucerire nu seamănă deloc cu cele ale lui Saladin. Populaţia este masacrată sau redusă la sclavie, oraşul este complet distrus. Din prestigioasa metropolă nu va mai rămâne decât un târguşor dezolant, presărat de ruine, pe care timpul îl va ascunde în vegetaţie.

Bohemond nu află de căderea oraşului său decât printr-o scrisoare memorabilă pe care i-o trimite Baibars, în realitate redactată de cronicarul oficial al sultanului, egipteanul Ibn Abd-el-Zaher:

Nobilului şi valorosului cavaler Bohemond, prinţ devenit simplu conte graţie cuceririi Antiohiei.

Sarcasmul nu se opreşte aici:

Când noi te-am părăsit la Tripoli, ne-am îndreptat imediat spre Antiohia, unde am ajuns în prima zi a lunii venerate a ramadanului. Chiar când am ajuns, trupele tale au ieşit pentru a se lupta cu noi, dar ele fură învinse, căci le lipsea sprijinul lui Dumnezeu. Nu ai văzut cavalerii tăi pe jos sub copitele cailor, palatele tale jefuite, femeile tale pe care le-am vândut în cartierele oraşului şi care au fost cumpărate, doar pe un dinar, luat, de altfel, din banii tăi!

După o lungă descriere, în care niciun detaliu nu este ascuns destinatarului mesajului, sultanul concluzionează:

Această scrisoare te va bucura anunțându-te că Dumnezeu a avut grația să te lase viu și nevătămat și să-ți prelungească viața, fiindcă nu te aflai la Antiohia. Căci, dacă erai acolo, acum erai mort, rănit sau prizonier. Dar poate că Dumnezeu nu te-a cruțat decât pentru ca tu să i te supui și să îl asculți.

Rezonabil și mai ales neputincios, Bohemond răspunde propunând un armistițiu. Baibars îl acceptă. Știe că contele, terorizat, nu mai reprezintă niciun pericol, nici Hethum, al cărui regat a fost practic șters de pe hartă. În ce-i privește pe francii din Palestina, ei sunt prea mulțumiți că au obținut un răgaz. Sultanul le trimite la Acra pe cronicarul său Abd-el-Zaher pentru a încheia un acord.

Regele lor încerca să tergiverseze pentru a obține cele mai bune condiții, dar eu mă arătam de neclintit, conform directivelor sultanului. Iritat, regele francilor cem interpretului: „Spune-i să privească în urma lui!” M-am întors și am văzut toată armata francilor în formație de luptă. Interpretul adăugă: „Regele îți zice să nu uiți de existența acestei multitudini de soldați.” Cum eu nu răspundeam, regele insistă pe lângă interpret. Eu am întrebat atunci: „Pot să am garanția că scap cu viață dacă zic ceea ce gândesc? – Da. – Ei bine, spune-i regelui că în armata lui sunt mai puțini soldați decât sunt prizonieri franci în închisorile din Cairo!” Regele aproape că se sufocă, apoi puse capăt întrevederii, dar ne primește din nou la puțin timp pentru a încheia acordul.

De fapt, cavalerii franci nu-l vor mai neliniști pe Baibars. Inevitabila reacție la cucerirea Antiohiei nu va veni, o știe, de la ei, ci de la stăpânii lor, regii din Occident.

Nici nu se încheie anul 1268, că zvonuri persistente anunță întoarcerea în Orient a regelui Franței în fruntea unei puternice armate. Sultanul îi întreabă frecvent pe negustori și pe călători. În timpul verii 1270, un mesaj ajunge la Cairo anunțând că Ludovic a debarcat cu șase mii de oameni pe plaja din Cartagina, aproape de Tunis. Fără să ezite, Baibars își adună principalii emiri mameluci pentru a le anunța intenția sa de a pleca, în fruntea unei puternice armate, spre îndepărtata provincie din Africa pentru a-i ajuta pe musulmani să respingă noua invazie francă. Dar, câteva săptămâni mai târziu, iată că un nou mesaj ajunge la sultan, semnat de al-Mustansir, emirul Tunisului, anunțând că regele Franței a fost găsit mort în tabăra sa, iar

armata lui a plecat înapoi, nu înainte de a fi în mare parte decimată de război sau de boli. Acest pericol odată îndepărtat, Baibars are timp să lanseze o nouă ofensivă împotriva francilor din Orient. În martie 1271, ocupă redutabilul „Hosn-al-Akrad”, Krak-ul cavalerilor, pe care nici măcar Saladin nu l-a putut cuceri vreodată.

În anii care urmează, francii, și mai ales mongolii, conduși de Abaga, fiul și succesorul lui Hulagu, vor organiza mai multe incursiuni în Siria; dar vor fi mereu respinși. Iar când Baibars moare otrăvit, în iulie 1277, posesiunile france din Orient nu mai reprezintă decât un șir de cetăți de pe coastă, înconjurate din toate părțile de imperiul mameluc. Puternica lor rețea de fortărețe a fost complet distrusă. Revenirea de care s-au bucurat în timpul ayyubizilor s-a terminat; expulzarea lor este de acum inevitabilă.

Totuși nimic nu îi presează. Acordul încheiat de Baibars este reiterat în 1283 de către Qalaun, noul sultan mameluc. Față de franci, acesta nu dovedește nicio ostilitate. Se arată dispus să le garanteze prezența și activitatea în Orient cu condiția ca ei să renunțe, cu ocazia fiecărei invazii, să joace rolul de aliați ai inamicilor islamului. Textul tratatului pe care îl propune regatului din Acra constituie din partea acestui administrator abil și luminat o tentativă unică de „regularizare” a situației francilor.

Dacă un rege franc va pleca din Occident, *zice textul*, pentru a veni și a ataca pământurile sultanului sau fiului său, regentul regatului și marii stăpâni din Acra îl vor informa pe sultan de venirea lui cu două luni înainte de a sosi. Dacă vor debarca în Orient după aceste două luni, regentul regatului și marii stăpâni din Acra vor fi exonerați de orice responsabilitate în acest caz.

Dacă un inamic va veni de la mongoli, sau din altă parte, acea parte care va afla prima va trebui să o anunțe pe cealaltă. Dacă un anume inamic - Dumnezeu să ne ferească! – va merge împotriva Siriei iar trupele sultanului se vor retrăge din fața lui, conducătorii din Acra vor avea dreptul de a intra în negocieri cu acest inamic pentru a scăpa supușii și teritoriile lor.

Semnat în mai 1283 *pentru zece ani, zece luni, zece zile și zece ore*, tratatul acoperă *toate țările france de pe litoral, adică Acra, cu livezile, terenurile, morile, viile și șaptezeci și trei de sate care depind de el; orașul Haifa, cu viile, livezile și șapte sate care îi sunt alipite… Pentru ceea ce este în Saida, castelul și orașul, viile și periferia sunt ale francilor, precum și cincisprezece sate care depind de el, cu câmpia înconjurătoare, râurile, pâraiele, izvoarele, livezile, morile, canalele și digurile care sunt folosite de*

mult timp la irigarea pământurilor. Dacă enumerarea este lungă și minuțioasă, este tocmai pentru a evita orice litigiu. Ansamblul teritoriului franc apărea derizoriu: o fâșie de coastă, îngustă și lungă, care nu mai seamănă cu fosta și redutabila putere regională constituită pe vremuri de franci. Este adevărat că locurile menționate nu reprezintă ansamblul posesiunilor france. Tyr, care s-a dezlipit de regatul din Acra, încheie un acord separat cu Qalaun. Mai departe, în nord, orașe ca Tripoli sau Lattaqia sunt excluse din acord.

Este și cazul fortăreței Marqab, ținută de ordinul Ospitalierilor, „al-osbitar”. Acești călugări-cavaleri s-au alăturat cauzei mongolilor, ajungând chiar să lupte alături de ei într-o nouă tentativă de invazie în 1281. Astfel, Qalaun s-a decis să îi facă să plătească. În primăvara lui 1285, ne zice Ibn Abd-el-Zaher, *sultanul pregăti la Damasc mașini de asediu. Aduse din Egipt mari cantități de săgeți și arme de toate felurile pe care le împărți emirilor. Pregăti și mașinării din fier și tuburi lansatoare de flăcări care nu există decât în „makhazen” – magazine – și „dar-al-sinaa”, arsenalul sultanului. Înrolă și experți artificieri și înconjură Marqab cu o centură de catapulte dintre care trei de tip „franc” și patru de tip „diavol”. Pe 25 mai, aripile fortăreței sunt atât de tare minate, încât apărătorii capitulează. Qalaun îi lasă să plece vii și nevătămați spre Tripoli, luându-și cu ei lucrurile personale.*

Încă o dată, aliații mongolilor au fost pedepsiți fără că aceștia din urmă să poată interveni. Ar fi vrut ei să intervină, dar cele cinci săptămâni cât a durat asediul ar fi fost insuficiente pentru a organiza o expediție pornind din Persia. Totuși, în acest an 1285, tătarii sunt mai determinați ca niciodată să-și reia ofensiva împotriva musulmanilor. Noul lor șef, hanul Arghun, nepotul lui Hulagu, a preluat mai departe visul cel mai scump al predecesorilor săi: să realizeze o alianță cu occidentalii pentru a prinde sultanatul mameluc la mijloc. Contacte foarte regulate sunt stabilite atunci între Tabriz și Roma pentru a organiza o expediție comună, sau cel puțin concertată. În 1289, Qalaun presimte un pericol iminent, dar agenții săi nu reușesc să-i furnizeze informații precise. Ignoră, mai ales, că un plan de campanie minuțios, elaborat de Arghun, tocmai fusese propus în scris papei și principalilor regi din Occident. Una din aceste scrisori, adresată suveranului francez, Filip al IV-lea cel Frumos, a fost păstrată. Șeful mongol îi propune să înceapă invazia Siriei în prima săptămână a luni

ianuarie 1291. Prevede că Damascul va cădea la jumătatea lui februarie, iar Ierusalimul va fi cucerit la puțin timp după.

Fără a ghici ce se pune la cale cu adevărat, Qalaun este din ce în ce mai neliniștit. Se teme ca invadatorii din est sau din vest să nu găsească în orașele france din Siria un cap de pod care să le faciliteze pătrunderea. Dar, deși este de acum convins să prezența francilor constituie o amenințare permanentă pentru securitatea lumii musulmane, refuză să-i amestece pe oamenii din Acra cu cei din jumătatea de nord a Siriei, care s-au arătat vizibil de partea invadatorului mongol. Oricum, ca om de onoare, sultanul nu poate să atace Acra, protejată de tratatul de pace pentru încă cinci ani, așa că decide să ocupe Tripoli. În martie 1289, puternica sa armată se adună sub zidurile cetății, cucerite în urmă cu o sută optzeci de ani de fiul lui Saint-Giles..

Printre zecile de mii de luptăton ai armatei musulmane se află Abul-Fida, un tânăr emir de șaisprezece ani. Provenit dintr-o dinastie ayyubida dar devenit vasal al mamelucilor, va domni câțiva ani mai târziu în micul oraș Hama, unde își va consacra timpul cititului și scrisului. Opera acestui istoric, care este și geograf și poet, este interesantă mai ales pentru relatarea pe care ne-o oferă despre ultimii ani ai prezenței france în Orient. Căci Abul-Fida este prezent, cu privirea atentă și sabia în mână, pe toate câmpurile de bătălie.

Orașul Tripoli, *observă el*, este înconjurat de mare și nu îl putem ataca pe uscat decât prin partea de est, printr-un pasaj îngust. După ce a început asediul, sultanul ridică în fața lui un mare număr de catapulte de toate mărimile, și impuse o blocadă riguroasă.

După mai mult de o lună de lupte, orașul cade, în 27 aprilie, în mâinile lui Qalaun.

Trupele musulmane intră în forță, *adaugă Abul-Fida, care nu încearcă deloc să ascundă adevărul.* Populația se retrase spre port. Acolo, unii scăpară pe corăbii, dar majoritatea oamenilor fură masacrați, femeile și copiii capturați, iar musulmanii strânseră o imensă pradă de război.

Când invadatorii au terminat de omorât și jefuit, orașul, din ordinul sultanului, este demolat și ras de pe fața pământului.

La mică distanță de Tripoli, se afla, în mijlocul mării, o mică insulă cu o biserică. Când cetatea fu cucerită, mai mulți franci se refugiară aici cu familiile. Dar trupele musulmane se aruncară în mare, traversând înot până la această insulă, masacrară toți bărbații care se refugiaseră aici și luară

femeile și copiii cu prada. După camagiu, am trecut chiar eu până la insulă cu o barcă, dar nu am putut rămâne acolo, atât de tare era mirosul cadavrelor.

Tânărul ayyubid, îmbibat de măreția și generozitatea strămoșilor săi, nu poate să nu se scandalizeze față de aceste masacre inutile. Dar o știe, timpurile s-au schimbat.

Curios, expulzarea francilor se petrece într-o atmosferă care amintește de cea care era la sosirea lor, aproape cu două secole în urmă. Masacrele din Antiohia din 1268 par să le reproducă pe cele din 1098, iar înverșunarea asupra orașului Tripoli va fi prezentată, de istoricii arabi ai secolelor următoare, ca o ripostă tardivă la distrugerea, în 1109, a cetății Banu Ammar. Totuși, abia în timpul bătăliei de la Acra, ultima mare bătălie din războaiele france, revanșa va deveni cu adevărat tema majoră a propagandei mameluce.

A doua zi după victoria sa, Qalaun este hărțuit de ofițerii săi. De acum este clar, afirmă ei, că niciun oraș franc nu poate rezista armatei mameluce, că trebuie să atace imediat, fără să aștepte ca Occidentul, alarmat de căderea orașului Tripoli, să organizeze o nouă expediție în Siria. Nu ar trebui să se termine o dată pentru totdeauna cu ceea ce rămâne din regatul franc? Dar Qalaun refuză: a semnat un acord și niciodată nu își va încălca jurământul. Nu ar putea atunci, insistă anturajul său, să ceară înțelepților juriști să proclame nulitatea tratatului cu Acra, acest procedeu atât de utilizat de franci în trecut? Sultanul îi respinge. Le reamintește emirilor că ajurat, în cadrul acordului semnat în 1283, că nu va recurge la consultații juridice pentru a rupe acordul. Nu, confirmă Qalaun, va ocupa toate teritoriile france pe care tratatul nu le protejează, dar nimic mai mult. Și trimite o ambasadă la Acra pentru a reafirma ultimului dintre regii franci, Henric, „suveranul Ciprului și Ierusalimului”, că își va respecta angajamentele. Mai mult, decide să reînnoiască acest faimos tratat pentru alți zece ani începând din iulie 1289, și îi încurajează pe musulmani să profite de Acra pentru schimburile lor comerciale cu Occidentul. În lunile care urmează, portul palestinian cunoaște, de fapt, o intensă activitate. Cu sutele, negustori din Damasc vin să se instaleze în numeroasele hanuri de lângă piețe, efectuând fructuoase tranzacții cu comercianții venețieni sau cu bogații

Templieri, deveniți principalii bancheri din Siria. Pe de altă parte, mii de țărani arabi, veniți mai ales din Galileea, năvălesc în metropola francă pentru a-și vinde recoltele. Această prosperitate este profitabilă pentru toate

statele din regiune, și mai ales pentru mameluci. De mulți ani, schimburile comerciale cu estul fiind tulburate de prezența mongolă, lipsa câștigului nu poate fi compensată decât printr-o dezvoltare a comerțului mediteranean.

Pentru cei mai realiști dintre conducătorii franci, noul rol oferit capitalei lor, cel de mare tejghea ce efectuează legătura între două lumi, reprezintă o șansă nesperată de supraviețuire într-o regiune unde nu mai au nicio șansă să joace vreun rol hegemonie. Totuși, nu este opinia tuturor. Unii speră încă să genereze în Occident o mobilizare religioasă suficientă pentru a organiza noi expediții militare împotriva musulmanilor. După căderea orașului Tripoli, regele Hernie a trimis mesagen la Roma pentru a cere întăriri, astfel încât în vara anului 1290, o impozantă flotă sosește în portul Acra, debarcând mii de combatanți franci fanatici. Locuitorii îi privesc cu neîncredere pe acești occidentali împleticindu-se de beți, care au alură de tâlhari și nu se supun niciunui șef.

După câteva ore, încep incidentele. Comercianții din Damasc sunt atacați pe stradă, jefuiți și lăsați morți. Autoritățile reușesc cât de cât să restabilească ordinea, dar, spre sfârșitul lui august, situația se deteriorează. În urma unui banchet copios, nou-veniții se răspândesc pe stradă. Orice persoană care poartă barbă estre urmărită, apoi ucisă fără milă. Numeroși arabi, negustori sau țărani, atât creștini cât și musulmani, pier astfel. Alții fug, pentru a povesti ceea ce se întâmplă.

Qalaun este nebun de furie. Pentru a se ajunge aici a reînnoit el tratatul cu francii? Emirii săi îl presează să acționeze pe loc. Dar, în calitate de om de stat responsabil, nu vrea să se lase dominat de furie. Trimite la Acra un ambasador pentru a cere explicații și a cere, mai ales, ca asasinii să-i fie predați pentru a fi pedepsiți. Francii sunt împărțiți. O minoritate recomandă să se accepte condițiile sultanului pentru a evita un nou război. Alții refuză, mergând până a le răspunde emisarilor lui Qalaun că negustorii musulmani sunt ei înșiși responsabili de acte, unul dintre ei încercând să seducă o femeie francă.

Atunci, Qalaun nu mai ezită. Își strânge emirii și le anunță decizia sa de a pune capăt, o dată pentru totdeauna, ocupației france care a durat prea mult. Imediat încep pregătirile. Vasalii sunt convocați, din cele patru colțuri ale sultanatului, pentru a lua parte la această ultimă bătălie a războiului sfânt.

Înainte ca armata să părăsească Cairo, Qalaun jură pe Coran să nu lase arma din mână până ce ultimul franc nu este expulzat. Jurământul este cu atât mai impresionant cu cât sultanul era pe atunci un bătrânel slăbit. Deși

nu se cunoaște vârsta lui cu precizie, se pare că depășise șaptezeci de ani. Pe 4 noiembrie 1290, impresionanta armată mamelucă se pune în mișcare. Chiar a doua zi, sultanul cade bolnav. Își cheamă emirii la căpătâiul său, îi pune să jure supunere față de fiul lui Khalil și îi cere acestuia să se angajeze, la fel ca și el, să ducă la capăt campania împotriva francilor. Qalaun moare în mai puțin de o săptămână, venerat de supușii săi, ca un mare suveran.

Dispariția sultanului nu va întârzia decât câteva luni ultima ofensivă împotriva francilor. Din martie 1291, Khalil reia, în fruntea armatei sale, drumul spre Palestina. Numeroase contingente siriene i se alătură de la începutul lui mai, în câmpia care înconjoară Acra. Abul-Fida, pe atunci în vârstă de optsprezece ani, participă la bătălie alături de tatăl său; este chiar învestit cu răspundere, fiindcă are în sarcină o redutabilă catapultă, poreclită „Victorioasa”, pe care a trebuit să o transporte în bucăți separate de la Hosn-el-Akrad până în apropiere de cetatea francă.

Căruțele erau atât de grele încât deplasarea ne luă mai mult de o lună, pe când în timp normal opt zile ar fi fost suficiente. La sosire, boii care trăgeau căruțele erau aproape morți de epuizare și de frig.

Lupta începu imediat, *continuă cronicarul nostru.* Noi, oamenii din Hama, eram postați ca de obicei în flancul drept al armatei. Eram la malul mării, de unde atacam ambarcațiunile france de pe turele acoperite cu lemn și tapisate cu piei de bivoli, de unde inamicul trăgea spre noi cu arcuri și arbalete. Trebuia deci să ne batem pe două fronturi, împotriva celor din Acra, care țineau piept alor noștri, și contra flotei lor. Am suferit pierderi grele când un vas franc, transportând o catapultă, începu să lanseze bucăți de rocă peste corturile noastre. Dar, într-o noapte, începură vânturi puternice. Vasul începu să se legene pe valuri, scuturat, atât de tare încât catapulta se rupse în bucăți. Într-o altă noapte, un grup de franci făcu o ieșire neașteptată și înaintă până în tabăra noastră; dar, din cauza întunericului, unii dintre ei se împiedicară de corzile care țineau corturile; un cavaler căzu chiar în fosa cu mizerie și fu omorât. Trupele noastre se alarmară, atacară pe franci din toate părțile, obligându-i să se retragă spre oraș după ce au lăsat mulți morți în urmă. A doua zi de dimineață, vărul meu al-Malik al-Muzaffar, senior în Hama, agăță capetele francilor omorâți de gâtul cailor pe care noi îi capturaserăm și le prezentă sultanului.

Vineri 17 iunie 1291, dispunând de o superioritate militară zdrobitoare, armata musulmană penetrează în forță în orașul asediat. Regele Henric și

majoritatea notabililor se îmbarcă în grabă pentru a se refugia în Cipru. Ceilalți franci sunt toți capturați sau omorâți. Orașul este distrus complet.

Orașul Acra fusese recucerit, *precizează Abul-Fida*, la prânz, în a șaptesprezecea zi din a doua lună de jumada a anului 690. Or, exact în aceeași zi, la aceeași oră, în anul 587, francii cuceriseră Acra de la Salaheddin, capturându-i și masacrându-i pe toți musulmanii care erau acolo. Nu este aici o curioasă coincidență?

Conform calendarului creștin, această coincidență nu este mai puțin uimitoare, deoarece victoria francilor la Acra avusese loc în 1191, cu o sută de ani înainte de înfrângerea lor finală.

După cucerirea cetății Acra, *continuă Abul-Fida*, Dumnezeu aruncă spaima în inima francilor care mai erau pe litoralul sirian. Evacuară deci precipitați Saida, Beirut, Tyr și toate celelalte orașe. Sultanul avu astfel fericitul destin, care nu fusese al niciunuia, să cucerească fără dificultate toate aceste locuri pe care le distruse imediat.

De fapt, în vâltoarea triumfului său, Khalil decide să distrugă, de-a lungul coastei, orice fortăreață care ar putea servi francilor în cazul în care ar mai încerca să revină în Orient.

Prin aceste cuceriri, *concluziona Abul-Fida*, toate teritoriile de pe litoral reveniră integral musulmanilor, rezultat nesperat. Astfel francii, care fuseseră altădată pe punctul de a cuceri Damascul, Egiptul și multe alte ținuturi, fură expulzați din toată Siria și zonele de coastă. Să dea Domnul ca ei să nu mai pună vreodată piciorul aici!

EPILOG

Aparent, lumea arabă tocmai repurtase o victorie strălucitoare. Dacă Occidentul a încercat, prin invaziile sale succesive, să stăvilească expansiunea islamului, rezultatul a fost exact opus. Nu numai că statele france din Orient erau dezrădăcinate după două secole de colonizare, dar musulmanii se mobilizaseră atât de tare, încât urmau să pornească, sub drapelul turcilor otomani, la cucerirea Europei. În 1453, Constantinopolul cădea în mâinile lor. În 1529, cavaleria lor se oprea sub zidurile Vienei.

Subliniem: aparent. Pentru că trebuie să facem următoarea constatare: în vremea cruciadelor, lumea arabă, din Spania până în Irak, este, încă, intelectual și material, depozitara celei mai avansate civilizații de pe planetă. După aceea, centrul lumii se mută considerabil spre vest. Este vorba de relația cauză-efect? Putem merge până la a afirma că cruciadele au dat semnalul progresului Europei occidentale – care va ajunge treptat să domine lumea – și au marcat sfârșitul civilizației arabe?

Fără a fi fals, un asemenea raționament trebuie nuanțat. Arabii sufereau, încă dinaintea cruciadelor, de anumite „infirmități” pe care prezența francă le-a scos în evidență și poate chiar le-a agravat, dar pe care nu le-a creat în totalitate.

Poporul Profetului pierduse, din secolul al IX-lea, controlul asupra destinului său. Conducătorii săi erau practic niște străini. Din această multitudine de personaje pe care le-am văzut defilând în cursul a două secole de ocupație francă, care erau arabi? Cronicarii, cadiii, câțiva regișori locali – Ibn Ammar, Ibn Muqidh – și neputincioșii califi. Dar deținătorii reali ai puterii și chiar principal îi eroi ai luptei contra francilor – Zinki, Nureddin, Qutuz, Baibars, Qalaun – erau turci; al-Afdal era armean; Chirkuh, Saladin, al-Adel, al-Kamel erau kurzi. Bineînțeles, majoritatea acestor oameni de stat era arabizată cultural și afectiv; dar să nu uităm că l-am văzut în 1134 pe sultanul Massud discutând cu califul al-Mustarșid prin intermediul interpretului, fiindcă selgiucidul, la optzeci de ani după cucerirea Bagdadului de către clanul său, încă nu vorbea niciun cuvânt în arabă. Și mai grav: un număr considerabil de luptători ai stepelor, fără nicio legătură cu civilizațiile arabe sau mediteraneene, veneau periodic să se încadreze în casta militară conducătoare. Dominați, oprimați, batjocoriți, străini pe propriul lor pământ, arabii nu puteau să-și continue expansiunea culturală începută în secolul al VII-lea. În momentul sosirii francilor,

stagnau deja, mulțumindu-se să trăiască din experiența trecutului. Și dacă încă erau mult mai înaintați față de acești noi invadatori în majoritatea domeniilor, declinul lor începuse.

A doua „infirmitate” a arabilor, care nu este lipsită de legătură cu prima, constă în incapacitatea lor de a crea instituții stabile. Francii, de la sosirea lor în Orient, au reușit crearea unor veritabile state. La Ierusalim, succesiunea se realiza în general fără evenimente; un consiliu regal exercita un control efectiv asupra politicii monarhului, iar clerul avea un rol recunoscut în jocul de putere. În statele musulmane, nimic asemănător. Orice monarhie era amenințată de moartea monarhului, orice transmitere a puterii provoca un război civil. Trebuie aruncată întreaga responsabilitate a acestui fenomen pe invaziile succesive, care repuneau constant în discuție chiar existența statelor? Trebuie incriminate originile nomade ale popoarelor care au dominat această regiune, că este vorba de arabi, turci sau mongoli? Nu se poate, în cadrul acestui epilog, să tranșăm o astfel de chestiune. Ne mulțumim să precizăm că aceeași problemă se pune și azi, chiar dacă în termeni puțin diferiți, în lumea arabă de la sfârșitul secolului al XX-lea.

Absența instituțiilor stabile și recunoscute nu putea să nu aibă consecințe asupra libertăților. La occidentali, puterea monarhilor este bazată, în epoca cruciadelor, pe principii care cu greu pot fi încălcate. Ussama a remarcat, în timpul unei vizite în regatul Ierusalimului, că „atunci când cavalerii dau o sentință, aceasta nu poate fi modificată sau casată de către rege!” Și mai semnificativă este această mărturie a lui Ibn Jobair în ultimele zile ale călătoriei sale în Orient:

Părăsind Tibnin (aproape de Tyr), am traversat un șir neîntrerupt de ferme și sate cu pământuri eficient lucrate. Locuitorii lor sunt toți musulmani, dar convieţuiesc cu francii – Dumnezeu să ne apere de ispite! Locuințele le aparțin și toate bunurile sunt ale lor. Toate regiunile controlate de franci în Siria sunt supuse aceluiași regim: domeniile funciare, sate și ferme au rămas musulmanilor. Or, îndoiala pătrunde în inimile multora dintre ei când își compară soarta cu cea a fraților lor care trăiesc în teritoriul musulman. Aceștia din urmă suportă de fapt nedreptatea coreligionarilor lor, în timp ce francii acționează echitabil.

Ibn Jobair are dreptate să se neliniștească, deoarece tocmai descoperă, pe drumurile Libanului de Sud actual, o realitate plină de consecințe: chiar dacă înfăptuirea justiției la franci prezintă anumite aspecte pe care le-am

putea califica drept „barbare”, așa cum a subliniat-o Ussama, societatea lor are avantajul de a fi „distribuitoare de drepturi”. Noțiunea de cetățean cu siguranță nu există încă, dar feudalii, cavalerii, clerul, universitatea, burghezii și chiar țăranii „necredincioși” au cu toții drepturi bine stabilite. În Orientul arab, procedura tribunalelor este mai rațională; totuși, puterea arbitrară a prințului nu are nicio limită. Dezvoltarea cetăților comerciale, ca evoluție a ideilor, nu putea fi decât întârziată.

Reacția lui Ibn Jobair merită chiar un examen mai atent. Dacă are onestitatea de a recunoaște calități la „inamicul blestemat”, se cufundă apoi în injurii, estimând că echitatea francilor și buna lor administrare constituie un pericol mortal pentru musulmani. Aceștia nu riscă de fapt să întoarcă spatele coreligionarilor lor – și religiei lor – dacă găsesc un trai mai bun în societatea francă? Oricât de ușor de înțeles ar fi, atitudinea călătorului nu este mai puțin simptomatică decât boala de care suferă frații săi: de-a lungul cruciadelor, arabii au refuzat să îmbrățișeze ideile venite din Occident. Și aici este, probabil, efectul cel mai dezastruos al agresiunilor ale căror victime au fost. Pentru invadator, să învețe limba poporului cucerit este un șiretlic; pentru acesta din urmă, să învețe limba invadatorului este un compromis, chiar o trădare. De fapt, numeroși franci au învățat araba, în timp ce locuitorii țării, cu excepția câtorva creștini, au rămas impermeabili la limbile occidentalilor.

Am putea continua cu exemplele, căci, în toate domeniile, francii s-au instruit la școala arabă, atât în Siria, cât și în Spania sau Sicilia. Și ceea ce au învățat aici era indispensabil pentru expansiunea lor ulterioară. Moștenirea civilizației elene nu va fi transmisă către Europa occidentală decât prin intermediul arabilor, traducători și continuatori. În medicină, astronomie, chimie, geografie, matematici, arhitectură, francii și-au extras cunoștințele din cărțile arabe pe care le-au asimilat, imitat, apoi depășit. Câte cuvinte poartă încă această mărturie: zenit, nadir, azimut, algebră, algoritm sau cel mai simplu, „cifră”. În domeniul industriei, europenii au preluat și apoi au îmbunătățit procedeele utilizate de arabi pentru fabricarea hârtiei, prelucrarea pieilor, textilelor, distilarea alcoolului și a zahărului – încă două cuvinte împrumutate din arabă. Nu trebuie să uităm nici cum agricultura europeană s-a îmbogățit și ea în contact cu Orientul: caise, vinete, hașme, portocale, pepene verde… Lista cuvintelor „arabe” este interminabilă.

În timp ce pentru Europa occidentală perioada cruciadelor a însemnat începutul unei veritabile revoluții, atât economice, cât și culturale, în Orient, aceste războaie sfinte aveau să conducă la secole lungi de decadență și obscurantism. Asaltată din toate părțile, lumea musulmană se retrage în sine. A devenit temătoare, defensivă, intolerantă, sterilă, atitudini care se agravează pe măsură ce se continuă evoluția planetară, față de care se simte marginalizată. Progresul este de acum înainte altul. Modernismul este altul. Trebuia să-și afirme identitatea culturală și religioasă respingând acest modernism simbolizat de Occident? Trebuia, din contră, să se angajeze decisiv pe calea modernizării, cu riscul de a-și pierde identitatea? Nici Iranul, nici Turcia, nici lumea arabă nu au reușit să rezolve această dilemă; și de aceea și astăzi asistăm în continuare la o alternanță, adesea brutală, între faze de occidentalizare forțată și faze de integrism exagerat, puternic xenofob.

În același timp fascinată și speriată de acești franci pe care i-a cunoscut ca barbari, pe care i-a învins dar care, de atunci, au reușit să domine pământul, lumea arabă nu poate să se rezume la a considera cruciadele drept un simplu episod dintr-un trecut depășit. Suntem frecvent surprinși să descoperim până la ce punct atitudinea arabilor, și a musulmanilor în general, față de Occident rămâne influențată și astăzi de evenimentele care ar fi trebuit să se încheie acum șapte secole.

Or, în ajunul celui de-al treilea mileniu, responsabilii politici și religioși ai lumii arabe se raportează constant la Saladin, la căderea Ierusalimului și recucerirea lui. Israelul este asimilat, în accepțiunea populară ca și în anumite discursuri oficiale, unui nou stat cruciat. Din trei divizii ale Armatei de Eliberare a Palestinei, una poartă încă numele de Hittin și o alta de Ain Jalut. Președintele Nasser, din timpul gloriei sale, era în mod obișnuit comparat cu Saladin care, ca și el, reunise Siria și Egiptul – chiar și Yemenul! în ce privește expediția de la Suez, din anul 1956, aceasta a fost identificată cu cea din 119Î, drept o cruciadă dusă de francezi și englezi.

Este adevărat că similitudinile sunt tulburătoare. Cum să nu te gândești la președintele Sadat ascultându-l pe Sibt Ibn al-Jawzi denunțând, în fața poporului din Damasc, „trădarea” stăpânului din Cairo, al-Kamel, care a îndrăznit să recunoască suveranitatea inamicului asupra Orașului Sfânt? Cum să distingi trecutul de prezent când este vorba de lupta dintre Damasc și Ierusalim pentru controlul zonelor Golan sau Bekaa? Cum să nu rămâi

gânditor citând reflecțiile lui Ussama asupra superiorității militare a invadatorilor?

Într-o lume musulmană perpetuu agresată, nu putem împiedica apariția unui sentiment de persecuție, care ia, la anumiţi fanatici, forma unei obsesii periculoase: l-am văzut, pe 13 mai 1981, pe turcul Mehmet Ali Agca care a tras asupra papei după ce a explicat într-o scrisoare: *Am decis să-l omor pe Ioan Paul al II-lea, comandant suprem al cruciaților.* Dincolo de acest act individual, este clar că Orientul arab vede mereu în Occident un inamic natural. Împotriva lui, orice act ostil, politic, militar sau petrolier, nu este decât o revanșă legitimă. Și nu ne putem îndoi că ruptura dintre cele două lumi datează din timpul cruciadelor, resimțite de către arabi, și astăzi, ca o siluire.

NOTE ŞI SURSE

În doi ani de cercetări asupra cruciadelor, am parcurs foarte multe lucrări și autori care, pentru o scurtă întâlnire sau frecventați asiduu, exercită fiecare o influență asupra lucrării de față. Chiar dacă merită menționați cu toții, optica acestei cărți impune o selecție. Estimăm de fapt că cititorul caută aici nu o bibliografie exhaustivă a cruciadelor, ci referințe care să-i permită să meargă mai departe în cunoașterea acestei „alte viziuni”.

Trei tipuri de lucrări vor figura în aceste note. Mai întâi, bineînțeles, cele ale istoricilor și cronicarilor arabi care ne-au lăsat o mărturie despre invaziile france. Vorbim de ei, capitol după capitol, pe măsură ce numele lor va apărea în prezentarea noastră, făcând referire la operele originale, pe care ne-am bazat în general, ca și la traducerile franceze disponibile. Cităm totuși, odată cu această introducere, excelenta culegere de texte adunate de către orientalistul italian Francesco Gabrieli, publicată în franceză sub titlul: *Chroniques arabes des croisades,* Sindbad, Paris, 1977.

Un al doilea tip de lucrări tratează istoria medievală arabă și musulmană în raporturile ei cu Occidentul. Cităm îndeosebi:

E. Ashtor: *A social and economic history of the near east in the middle ases,* Colâins, Londra, 1976.

C. Cahen: *Les Peuples musulmans dans l’histoire medievale,* Institutul francez din Damasc, 1977.

M. Hodgson: *The venture of islam,* Universitatea din Chicago, 1974.

R. Palm: *Les Etendards du Prophete,* J.C. Lattes, Paris, 1981.

JJ. Saunders: *A history of medieval islam,* RKP, Londra, 1965.

J.Sauvaget: *Introduction à l’histoire de l’Orient musulman,* Adrien-Maisonneuve, Paris, 1961.

J. Schacht: *The legacy of islam,* Universitatea Oxford, 1974.

E. Sivan: *L’Islam et la croisade,* Adrien-Maisonneuve, Paris, 1968.

H. Montgomery Watt: *L’influence de l’islam sur l’Europe medievale,* Geuthner, Paris, 1974.

Un al treilea tip de lucrări se referă la relatările istorice, globale sau parțiale, ale cruciadelor. Este de la sine înțeles că accesarea lor ne era indispensabilă pentru a aduna mărturiile arabe, inevitabil fragmentate, într-o relatare continuă care să acopere cele două secole de invazii france. Le vom evoca cel puțin o dată în aceste note. Să cităm chiar de pe acum două lucrări clasice: *Histoire des croisades et du royaume franc de Jerusalem,* de René

Grousset, în trei volume, Pion, Paris, 1934–1936; *A history of the crusades*, de Stephen Runciman, tot în trei volume, Universitatea Cambridge, 1951–1954.

Prolog

Nu toţi istoricii arabi sunt de acord să îi atribuie lui al-Harawi discursul citat. După cronicarul din Damasc, Sibt Ibn al-Jawzi (vezi Capitolul XII), chiar cadiul ar fi pronunţat aceste cuvinte. Istoricul Ibn al-Athir (vezi Capitolul II) afirmă că autorul lor este poetul al-Abiwardi, aparent inspirat de lamentările lui al-Harawi. Oricum, în ce priveşte fondul, nu există nicio îndoială: vorbele citate corespund mult mesajului pe care delegaţia condusă de cadiu a vrut să-l transmită către curtea califului.

Plecat din Valencia, din Spania musulmană, Ibn Jobair (1144–1217) a efectuat călătoria sa în Orient între 1182 şi 1185. Şi-a consemnat observaţiile într-o carte disponibilă în franceză (Geuthner, Paris, 1953–1956). Textul original a fost reeditat în arabă (Sader, Beirut, 1980).

Născut şi decedat la Damasc, Ibn al-Qaianissi (1073–1160) a ocupat înalte funcţii administrative în oraşul său. A lăsat o cronică intitulată *Zayl tarikh Dimachq*, al cărei text original nu este disponibil decât într-o ediţie din 1908. O ediţie franceză parţială, sub titlul *Damas de 1075 ă 1154*, a fost publicată în 1952 de Institutul Francez din Damasc şi Ediţiile Adrien-Maisonneuve, Paris.

Capitolul I

„În acel an”, în citatul lui Ibn al-Qalanissi, este anul 490 al hegirei. Toţi cronicarii şi istoricii arabi ai epocii utilizează, aproape fără excepţie, aceeaşi metodă de expunere: enumără, adesea în dezordine, evenimentele din fiecare an, înainte de a trece la următorul.

Termenul de rum – singular: rumi – este uneori utilizat în secolul XX în anumite părţi ale lumii arabe pentru a îi desemna nu pe greci, ci pe occidentali în general.

Emirul – al-amir – este, la origine, „cel care îşi asumă conducerea”. „Amir al-mumi-nin” este prinţul sau comandantul credincioşilor. Emirii din armată sunt un fel de ofiţeri superiori. „Amir al-juyuch” este şeful suprem al armatelor şi „amir al-bahr” este comandantul flotei, un cuvânt împrumutat de occidentali sub o formă concisă: „amiral”.

Un mister înconjoară originea selgiucizilor. Eponimul clanului, Selgiuk. Avea doi fii pe nume Mikael şi Israel, ceea ce lasă să se presupună că dinastia care a unificat Orientul musulman avea origini creştine sau

evreiești. După islamizarea lor, selgiucizii și-au schimbat anumite nume. În special „Israel” a fost turcizat în „Arslan”.

Le Geste du roi Danishmend a fost publicată în 1960, original și traducere, de Institutul Francez de Arheologie din Istanbul.

Capitolul II

Principala operă a lui Ibn al-Athir (1160–1233), *l'Histoireparfaite* (*Al-Kamelfit-Tarikh),* nu există în franceză decât în traduceri fragmentate, mai ales în *Recueil des historiens des croisades,* publicată la Paris, între 1841 și 1906, de către Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Textul arab din *Al-Kamelfit-Tarikh*, în 13 volume, a fost reeditat în 1979 (Sader, Beirut). Volumele X, XI și XII evocă, printre multe altele, invaziile france.

Despre secta Asasinilor, a se vedea Capitolul V.

Referință despre citatul lui Ibn Jobair cu privire la petrol: *Voyages,* ediția franceză, p. 268; ediția arabă, p. 209.

Pentru a afla mai multe despre Antiohia și regiunea ei, a se citi, de C. Cahen: *La Syrie du Nord à l'époque des croisades et la principauté franque d'Antioche,* Geuthner, Paris, 1940.

Capitolul III

Relatările referitoare la actele de canibalism comise de armatele france la Maara în 1098 sunt numeroase – și concordante – în cronicile france ale epocii. Până în secolul al XIX-lea, le găsim încă detaliate la istoricii europeni. De exemplu, cazul din *l'Histoire des croisades*, de Michaud, publicată în 1817–1822. A se vedea tomul 1, paginile 357 și 577, și *Bibliographie des croisades,* paginile 48,76,183,248. În secolul XX, în schimb, aceste relatări – misiunea civilizatoare obligă? – sunt în general omise. Grousset, în cele trei volume din *Histoire*, nu face nicio referire; Runciman se mulțumește cu o aluzie: „foametea domnea… canibalismul părea singura soluție” (op. cit., tomul I, p. 261).

Despre Tafurs, vezi J.Prawer: *Histoire du royaume franc de Jerusalem,* C.N.R.S., Paris, 1975 (tomul I, p. 216).

Pentru Ussama Ibn Munqidh, vezi capitolul VII.

Despre originea numelui Krak al cavalerilor, vezi Paul Deschamps: *La Toponomastique en Terre sainte au temps des croisades,* în Culegere de

lucru… Geuthner, Paris, 1955.

Francii vor găsi scrisoarea basileului în cortul lui al-Afdal, după bătălia de la Ascalon, în august 1099.

Capitolul IV

Despre uimitorul trecut al lui Nahr-el-Khalb, a se vedea *Tarikh Loubnan*, Assaqafa, Beirut, 1978.

După întoarcerea sa în Europa, Bohemond va încerca să invadeze Imperiul Bizantin. Pentru a respinge atacul, Alexie îi va cere lui Kilij Arslan să-i trimită trupe. Învins și capturat, Bohemond va fi forțat să recunoască prin tratat drepturile romilor asupra cetății Antiohia. Această umilință îl va obliga să nu se mai întoarcă niciodată în Orient.

Edessa se află astăzi în Turcia. Numele ei este Urfa.

Capitolul V

Referitor la bătălia de latyr și tot ceea ce privește acest oraș, a se vedea M. Chebab, *Tyr à l'epoque des croisades*, Adrien-Maisonneuve, Paris, 1975.

Istoricul din Alep, Kamaleddin Ibn al-Adim (1192–1262) nu a consacrat decât prima parte a vieții sale pentru a scrie istoria orașului său. Acaparat de activitatea sa politică și diplomatică și de numeroasele călătorii prin Siria, Irak și Egipt, își va întrerupe cronica în 1223. Textul original al lucrării sale, *Histoire d'Alep*, a fost publicat de Institutul Francez din Damasc în 1968. Nu există nicio ediție franceză.

Locul unde se derulează bătălia între Ilghazi și armata din Antiohia este numit diferit de la o sursă la alta: Sarmada, Darb Sarmada, Tel Aqibrin… Francii l-au denumit „Ager sanguinis", „câmpul sângelui".

Despre Asasini, a se citi M. Hodgson, *The order ofassassins*, Mouton, Haga, 1955.

Capitolul VI

Spitalul fondat la Damasc în 1154 va continua să funcționeze până în.. 1899, dată la care va fi transformat în școală.

Tatăl lui Zinki, Aq Sonqor, fusese guvernator în Alep până în 1094. Acuzat de trădare de către Tutuch, tatăl lui Redwan, a fost decapitat.

Tânărul Zinki a fost atunci primit de către Karbuqa din Moșul, care l-a crescut și care l-a luat să participe la toate bătăliile sale.

Prințesa Zomorrod era fiica emirului Jawali, fostul guvernator din Moșul.

Capitolul VII

Născut în 1095, cu doi ani înainte de sosirea francilor în Siria, mort în 1188, la un an după recucerirea Ierusalimului, emirul Ussama Ibn Munqidh ocupă un loc aparte printre martorii arabi ai cruciadelor. Scriitor, diplomat, politician, i-a cunoscut personal pe Nureddin, Saladin, Moinuddin Onar, regele Foulque și mulți alții. Ambițios, intrigant, complotist, a fost acuzat că a pus la cale asasinarea califului fatimid și a unui vizir egiptean, că a vrut să-l răstoarne pe unchiul său Sultan și chiar pe prietenul său Moinuddin. Cu toate acestea, a rămas imaginea unui fin literat, al observatorului perspicace și plin de umor. Principala operă a lui Ussama, autobiografia sa, a fost publicată la Paris în 1893 prin grija lui H. Derenbourg. O nouă versiune franceză, adnotată și superb ilustrată, a fost editată în 1893 de către Andre Miquel sub titlul: *Des enseignements de la vie* (Imprimeria Națională, Paris).

Pentru relatarea bătăliei de la Edessa, a se vedea J.B. Chabot, *Un episode de l'histoire des croisades*, Melanges… Geuthner, Paris, 1924.

Capitolul VIII

Pentru a afla mai multe despre fiul lui Zinki și epoca sa, a se vedea N. Elisseeff, *Nur-ad-Din, un grandprince musulman de Syrie en temps des croisades*, Institutul Francez din Damasc, 1967. Diferența de ortografie dintre Nureddin și Nur-ad-Din ne face să precizăm, dacă mai este nevoie, că nu am adoptat în această carte, destinată unui public nu neapărat specializat, o transcriere academică a limbii arabe.

Prima sursă legală de bani pentru prinți – inclusiv Nureddin – era partea lor din prada luată de la inamic: aur, argint, cai, prizonieri vânduți ca sclavi. Prețul acestora din urmă se diminua sensibil când erau prea mulți, precizează cronicarii; se ajungea chiar să se schimbe un om pe o pereche de papuci!

De-a lungul cruciadelor, violente cutremure de pământ vor devasta Siria. Dacă cel din 1157 este cel mai spectaculos, niciun deceniu nu va trece fără un cataclism major.

Capitolul IX

Brațul oriental al Nilului, astăzi secat, este numit „brațul pelusiac”, căci traversa antica cetate Peluse. Se vărsa în mare în apropiere de Sabkhat al-Bardawil, laguna lui Baudouin.

Familia Ayyub fusese nevoită să părăsească Tikrit în 1138, la puțin timp după nașterea lui Saladin în acest oraș, Chirkuh fiind nevoit să omoare un bărbat pentru a răzbuna, după spusele sale, onoarea batjocorită a unei femei.

Originari din Africa de Nord, fatimizii au guvernat Egiptul din 966 până în 1171. Ei au fondat Cairo. Se trăgeau din Fatima, fiica Profetului și soția lui Ali, inspiratorul șiismului.

Despre peripețiile uimitoarei bătălii din Egipt, a se citi G. Schlumberger,

Campagnes du roi Amaury I-er de Jerusalem en Egypte, Pion, Paris, 1906.

Capitolul X

Scrisoarea celor din Alep, ca și majoritatea mesajelor lui Saladin, se află în *Livre des deux jardins*, operă a cronicarului din Damasc Abu Chama (1203–1267). Această operă conține o compilație prețioasă a unui mare număr de documente oficiale de negăsit în alte părți.

Baheddin Ibn Chaddad (1145–1234) a intrat în serviciul lui Saladin cu puțin înainte de bătălia de la Hittin. A fost, până la moartea sultanului, un confident și un consilier. Biografia lui Saladin scrisă de el a fost reeditată, în original și traducere, la Beirut și Paris (Mediteranee, 1981).

La nunta lui Kerak, nu doar Saladin a dat dovadă de bune maniere. Mama tinerei mirese a ținut să trimită asediatorului mâncăruri preparate cu grijă pentru a putea participa și el la sărbătoare.

Mărturia fiului lui Saladin despre bătălia de la Hittin a fost citată de Ibn al-Athir, vol. IX, anul 583 al hegirei.

Colaborator al lui Nureddin înainte de a intra în serviciul lui Saladin, Imadeddin al-Asfahani (1125–1201) a publicat numeroase lucrări de istorie și literatură, mai ales o prețioasă antologie de poezie. Stilul său extraordinar de bombastic reduce întrucâtva din valoarea mărturiei sale asupra evenimentelor pe care le-a trăit. Relatarea sa din *Conquete de la Syrie et de la Palestine par Saladin*, a fost publicată de Academie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris, 1972.

Capitolul XI

După credința musulmană, Dumnezeu l-a condus pe Profet, într-o noapte, într-o călătorie miraculoasă de la Mecca spre moscheea al-Aqsa, apoi spre ceruri. O întâlnire a avut loc cu Iisus și Moise, simbol al continuității „religiilor”.

Pentru orientali, arabi, armeni sau greci, barba este un semn de virilitate. Fețele imberbe ale majorității cavalerilor franci amuzau și uneori scandalizau.

Printre numeroasele lucrări occidentale consacrate lui Saladin, trebuie amintită cea a lui S. Lane-Pool, publicată la Londra în 1898 sub titlul *Saladin and the fall of the kingdom of Jerusalem*, și care din nefericire a căzut în uitare de câțiva ani. A fost reeditată la Beirut (Khayat’s 1964).

Capitolul XII

Se pare că al-Kamel l-a primit în 1219 pe Sfântul Francisc de Assisi, venit în Orient în speranța de a restabili pacea. L-ar fi ascultat cu plăcere și i-ar fi dat cadouri înainte de a-l conduce, sub escortă, înapoi în tabăra francilor. Din cunoștințele noastre, nicio sursă arabă nu relatează acest eveniment.

Orator și cronicar din Damasc, Sibt Ibn al-Jawzi (1186–1256) a publicat o voluminoasă istorie universală intitulată *Miraat az-zaman (Le Miroir du temps)* din care au fost publicate doar câteva fragmente.

Despre uimitorul personaj care este împăratul, a se citi, de Benoist-Meschin, *Frederic de Hohenstauțen ou le reve excommunie*, Perrin, Paris, 1980.

Capitolul XIII

Pentru o istorie a mongolilor, a se vedea R. Grousset, *l’Empire des steppes*, Payot, Paris, 1939. Schimbul de scrisori între Ludovic al IX-lea și Ayyub este raportat de cronicarul egiptean al-Maqrizi (1364–1442).

Diplomat și legiuitor, Jamaleddin Ibn Wassel (1207–1298) a lăsat o cronică a perioadei ayyubide și a începutului erei mamelucilor. Opera lui nu a fost niciodată editată, deși există citate și traduceri parțiale în Michaud et Gabrieli, *op. cit.*

După distrugerea fortăreței Alamut, secta Asasinilor s-a perpetuat sub o formă cum nu se poate mai pacifistă, ismaeliții, adepți ai lui Aga Khan, de care s-a uitat uneori că este succesorul în linie dreaptă al lui Hassan as-Sabbah.

Versiunea raportată aici despre moartea lui Aibek și Chajarat-al-Adel-dorr este cea a unei epopei populare medievale, *Sirat al-malek az-zaher Baibars*, As-sakafiya, Beirut.

Capitolul XIV

Secretar al sultanilor Baibars și Qalaun, cronicarul egiptean Ibn Abd-el-Zaher (1223–1293) a avut ghinionul de a-și vedea principala lucrare *la Vie de Baibars*, rezumată de un nepot ignorant care nu ne-a lăsat decât un text trunchiat și insipid. Cele câteva fragmente care ne-au parvenit din opera originală relevă un real talent de scriitor și istoric.

Printre toți cronicarii și istoricii arabi pe care îi cităm, Abul-Fida (1273–1331) este singurul care a guvernat un stat: este adevărat că acesta, emiratul din Hama, era minuscul, ceea ce permitea acestui emir ayyubid să-și consacre majoritatea timpului numeroaselor lucrări, printre care *Moukhtassar tarikh al-bachar (Resume de l'histoire de l'humanite).* Textul, original și traducere, poate fi consultat în *Recueil des historiens des croisades*, deja citat.

Deși dominația occidentală asupra orașului Tripoli s-a finalizat în 1289, numeroase nume de origine francă au subzistat, în oraș și împrejurimi, până în zilele noastre: Anjoul (Anjou), Doueihy (de Douai), Dekiz (de Guise), Dabliz (de Blise), Chanbour (Chambord), Chanfour (Chamfort), Franjieh (Franque)…

Înainte de a încheia această trecere în revistă, mai cităm:

Z. Oldenbourg: *Les Croisades*, Gallimard, Paris, 1965. O evocare a sensibilității creștine orientale.

R. Pemoud: *Les Hommes des Croisades*, Tallandier, Paris, 1977.

J. Sauvaget: *Historiens arabes*, Adrien-Maisonneuve, Paris, 1946.

CRONOLOGIE

ÎNAINTE DE INVAZIE

622: Fuga – „hegira” – profetului Mahomed de la Mecca la Medina; începutul erei musulmane.

638: Califul Omar cucerește Ierusalimul.

Secolele VII și VIII: Arabii clădesc un imens imperiu, întinzându-se de la Ind până la Pirinei. 809: Moartea califului Harun al-Rașid; imperiul arab este la apogeu, secolul X: Deși civilizația lor este încă înfloritoare, arabii cunosc o decădere politică. Califii lor au pierdut puterea în favoarea militarilor perși și turci:

1055: Turcii selgiucizi sunt stăpâni în Bagdad.

1071: Selgiucizii îi zdrobesc pe bizantini la Malazgerd și ocupă Asia Mică. În curând controlează întreg Orientul musulman cu excepția Egiptului.

INVAZIA

1096: Kilij Arslan, sultanul din Niceea, zdrobește o armată de invazie francă condusă de Petre Schimnicul.

1097: Prima mare expediție francă. Niceea este cucerită și Kilij Arslan este învins la Dorileea. 1098: Francii cuceresc Edessa, apoi Antiohia și triumfa asupra unei armate de ajutor musulmană comandată de Karbuka, stăpân în Moșul. Caz de canibalism la Maara.

1099: Căderea Ierusalimului, urmată de masacre și jafuri. Debarcarea unei armate de ajutor egiptene. Cadiul din Damasc, al-Harawi, se duce la Bagdad în fruntea unei delegații de refugiați pentru a denunța impasibilitatea conducătorilor musulmani în fața invaziei.

OCUPAȚIA

1100: Baudouin, conte de Edessa, scapă dintr-o ambuscadă aproape de Beirut și se proclamă regele Ierusalimului.

1104: Victoria musulmană de la Harran, care încetinește înaintarea francă spre est.

1108: Neobișnuită bătălie aproape de Tel-Bacher: două coaliții islamo-ffance se înfruntă.

1109: Căderea orașului Tripoli după două mii de zile de asediu.

1110: Căderea orașelor Beirut și Saida.

1111: Cadiul din Alep, Ibn al-Khachab, organizează o răscoală împotriva califului de la

Bagdad pentru a cere o intervenție împotriva ocupației france.

1112: Rezistența victorioasă a locuitorilor din Tyr.

1115: Alianța prinților musulmani și franci din Siria împotriva unei armate trimise de sultan. 1119: Ilghazi, stăpân în Alep, îi învinge pe franci la Sarmada.

1124: Francii ocupă Tyr: de acum ocupă întreaga zonă de coastă, cu excepția orașului Ascalon. 1125: Ibn al-Khachab este omorât de Asasini.

RIPOSTA

1128: Eșec al unei lovituri în forță a francilor împotriva Damascului. Zinki stăpân în Alep. 1135: Zinki încearcă, fără succes, se cucerească Damascul.

1137: Zinki îl capturează pe Foulque, rege în Ierusalim, apoi îl eliberează.

1138: Zinki ține în șah o coaliție franco-bizantină; bătălia de la Chayzar.

1140: Alianța dintre Damasc și Ierusalim împotriva lui Zinki.

1144: Zinki cucerește Edessa, distrugând primul din cele patru state france din Orient.

1146: Moartea lui Zinki. Fiul său Nureddin îl înlocuiește în Alep.

VICTORIA

1148: Debarcarea la Damasc a unei noi expediții france condusă de împăratul Germaniei, Conrad și regele Franței, Ludovic al VII-lea.

1154: Nureddin preia controlul Damascului, unificând Siria musulmană sub conducerea sa.

1163–1169: Lupta pentru Egipt. Chirkuh, locotenentul lui Nureddin, reușește să-l cucerească. Proclamat vizir, moare după două luni. Nepotul său Saladin îi succede.

1171: Saladin proclamă desființarea califatului fatimid. Singurul stăpân din Egipt intră în conflict cu Nureddin.

1174: Moartea lui Nureddin. Saladin ocupă Damascul.

1183: Saladin ocupă Alep. Egiptul și Siria sunt de acum reunite sub conducerea sa.

1187: Anul victoriei. Saladin învinge armatele france la Hittin, aproape de lacul Tiberiada. Recucerește Ierusalimul și mare parte a teritoriilor france. Ocupanții nu rămân decât cu Tyr, Tripoli și Antiohia.

AMÂNAREA

1190–1192: Eșecul lui Saladin la Acra. Intervenția regelui Angliei Richard Inimă-de-Leu permite francilor să recucerească de la sultan mai multe orașe, dar nu și Ierusalimul.

1193: Saladin moare la Damasc, la vârsta de cincizeci și cinci de ani. După câțiva ani de război civil, imperiul său este reunificat sub conducerea fratelui său al-Adel.

1204: Francii cuceresc Constantinopolul. Jefuirea orașului.

1218–1221: Invadarea Egiptului de către franci. Cuceresc Damiette și se îndreaptă spre Cairo, dar sultanul al-Kamel, fiul lui al-Adel, reușește să-i respingă.

1229: Al-Kamel predă Ierusalimul împăratului Frederic al II-lea de Hohenstaufen provocând o furtună de indignare în lumea arabă.

EXPULZAREA

1244: Francii pierd Ierusalimul pentru ultima dată.

1248–1250: Invadarea Egiptului de către regele Franței Ludovic al IX-lea, care este învins și capturat. Căderea dinastiei ayyubide, înlocuită de mameluci.

1258: Șeful mongol Hulagu, nepotul lui Gingis Han, jefuiește Bagdadul, masacrând populația și omorându-l pe ultimul calif abasid.

1260: Armata mongolă, care tocmai ocupase Alep apoi Damasc, este învinsă în bătălia de la Ain Jalut, în Palestina. Baibars în fruntea sultanatului mameluc.

1268: Baibars cucerește Antiohia, care se aliase cu mongolii. Distrugeri și masacre.

1270: Ludovic al IX-lea moare aproape de Tunis în cursul unei invazii ratate.

1289: Sultanul mameluc Qalaun cucerește Tripoli.

1291: Sultanul Khalil, fiul lui Qalaun, cucerește Acra, punând capăt celor două secole de prezență francă în Orient.

INDEX

ABAGA, 229.
ABAQ, 141–144.
ABASIZI,40,61,110.
ABU BAKR, 199.
ABU FIRAS, 171.
ABUL-ALA AL-MAARI, 47,49.
ABUL-FARAJ BASILE, 128, 129.
ABULFIDA, 231,234,235.
ABU SAAD AL HARAWI (vezi al-Harawi). ABUTAHER, 101, 102.
AGCA, Mehmet, Ali, 241.
AIBEK, 220,223.
AILBA, 116.
AIN JALUT, 224–226, 240.
AL-ACHRAF, 206,207.
AL-ADEL, 174, 181, 184, 193, 195–197, 201, 202, 204, 206, 237.
AL-ADID, 152, 154, 155, 157–160. AL-AFDAL-ŞAHINŞAH, 53–57,59,60,72, 79, 82,
90.95.99.101.102.173.200.201.237. AL-AZIZ, 201.
AL-BORSOKJ, 98, 103,104.
AL-DAWLAHI, 200.
AL-FADIL, 200.
AL-FINDALAWI, 139.
AL-HALHULI,139.
AL-HARAWI, 11–14,60–62,65,84,103,185. AL-KAMEL, 203,205–212,216,217,237,240. AL-MALIK AL-AFDAL (fiul lui Saladin), 179.
AL MALIK AL-MUZAFFAR, 234.
AL-MAZDAGHANI, 103, 104, 107, 108.
AL-MOAZZAM, 206, 207, 209.
AL-MUSTARŞID, 110, 114, 115, 238.
AL-MUSTAZHIR, 11, 13, 60–62, 80, 85, 86, 110.
AL-MUSTANSIR, 99, 229.
AL-MUTASSIM, 221.
AL MUZZAFAR (AL MALIK), 234.
ALBERT D’AIX, 49.
ALEXANDRU CEL MARE, 90.

ALEXIE COMNENUL, 17–19, 22, 23, 25, 26, 53–55, 86, 120.
ALIX, 112, 113, 121.
ALPARSLAN, 92.
AMAURY, 149–161, 165.
AN-NASSER, 209, 211, 212, 240.
AQTAI, 226.
ARGHUN (l'ilkhan), 230,231.
ARISTOTEL, 208.
ARNAT (vezi Renaud de Chatillon).
AS-SALEH, 165, 168–172.
AYYUB (fiul lui al-Kamel),
AYYUB (tatăl lui Saladin), 114, 123
AYYUBIZI, 202, 212, 216, 219, 220, 222, 229.
BAAL, 123.
BADR-EL-JAMALI, 99.
BAHEDDIN, 166,167,181,191–194,196,199,200. BAHRAM. 102,103.
BAIBARS, 219,224–229,237.
BALAK, 96–98,112.
BALIAN D'IBELIN, 182–185.
BANIAS, 114, 116,123,124.
BANU AMMAR, 51, 52,232.
BARKYARUQ, 62,74,80.
BATIT, Yussef, 183.
BAUDOUIN DE FLANDRA, 204 BAUDOUIN 1,67–69,72,76–78, 82–84,89,90,95. BAUDOUIN al 11-lea, 74,75,82,95,96, 98,104, 108,109,112,113.
BAUDOUIN al III-lea, 142, 143.
BAUDOUIN al IV-lca, 166, 172, 174.
BAUDOUIN al V-lca, 173.
BOHEMOND 1,42,44.48,65–67,70, 73–75, 77, 78,95,104, 112, 152,222, 225,227,228. BOHEMOND al II-lea, 112, 121.
BOHEMOND al III-lea, 153,173.
BOHEMOND al IV-lca, 222,225.
BURI, 107–110,115, 116.
CERDAGNE (conte), 80.
CHAMS-AD-DAWLA. 34–36.39,42,43. CHAMS-AL-KHILAFA, 90.
CHAMSEDDIN, 210.

CHARAF, 72.
CHARAJAT-AD-DORR, 218,220,223.
CHAWER, 149–158.
CHIRKUH, 137,141,149. 151–159,166,169,237. CON RAD DE MONTFERRAT, 190. CONSTANCE, 121.
DANDOLO, 203.
DANIŞMEND, 23,24,26–29, 60,65, 66,69, 70, 73,
112,121.
DIRGHAM, 150,151.
DIYADDIN (vezi lbn Al-Athir), 201.
DUKAK, 34–36,43.44.66–69, 71,73,81, 109.
FAKHR-EUMULK, 68.71,79–83
FAKHREDDIN 1BN-ACH-CHEIKH, 208–210,218.
FATIMIZI,53,99,151,157–160,165, 168.
FILIP AUGUSTE, 193.
FILIP al IV-lea (vezi Filip), 231.
FIRUZ, 41.
FOULQUE D'ANJOU, 113, 114,119,120,123,
125,127, 130,142,150.
FREDERIC BARBAROSSA, 191, 192.
FREDERIC DE HOHENSTAUFEN (FREDERIC 11), 207.
GHAZI,112.
GINGIS HAN, 215–217,220,221,224.
GODEFROI DE BOUILLON, 59,65–67.
GUY DE LUSIGNAN, 173,202.
HABIB -AN-NAJJAR, 31,42.
HARUN ALRAŞID, 61.
HASSAN-AS-SABBAH, 99–103, 108,160.
HENRIC DE CHAMPAGNE, 202.
HENRIC (rege franc), 232,233,235.
HITTIN, 177–179, 182,189,193,199,202,225,240.
HULAGU, 221–225,227,229,230.
HUGHES DE PUISET, 113.
IBN-ABD-EL-ZAHER, 227,228,230.
IBN AL-ATHIR, 31, 35, 37, 39, 41–44, 48, 51, 53, 57, 58, 60, 62, 69, 71–77, 89, 95, 96, 98, 101, 104, 107, 108, 110, 111, 117, 119–121, 131, 135,

136, 138–141, 152, 157, 158, 162, 169–174, 176–78, 181–183, 189, 191, 192, 201, 203, 204, 215.
IBN AL ATHIR (DIYEDDIN), 201.
IBN AL KACHAB, 84–88,91–94,98,99, 102, 104, 121,
IBN ALQALANISSI, 14, 17, 27, 29, 33, 34, 54, 58, 60, 61, 65–67, 72, 75, 78, 81–85, 90, 91, 94, 95, 97, 102, 103, 107–109, 112–114, 130, 132, 138, 141, 143, 144.
IBN ALWAQQAR, 145.
IBN AMMAR. 237.
IBN JOBAIR, 13, 37, 67, 73, 109, 172, 238, 239.
IBN MUQIDH, 237.
IBN SAINT-GILLES (vezi Saint-Gilles), 82.
IBN WASSEL, 218,220.
IFTIKHAR-AD-DAWLA, 56–58.
ILGHAZI, 54,94–96,98, 112.
IMADEDDIN AL-ASFAHANI, 179,180, 185.
IOAN COMNENUL, 120,122,146.
IOAN PAUL AL II-LEA, 241.
ISMAËL 113–117.
JALAL EL-MULK, 51,52, 68.
JANAH AD-DAWLA, 51.
JAWALI, 76–78, 81.
JEAN DE BRIENNE, 205.206,208.
JEKERMICH, 74–76.
JOBAIR (vezi lbn Jobair).
JOCELIN 1,76, 77,96.
JOCELIN al 11-lea, 121,122,127–129,131,132.
KAMALEDDIN, 92–94,97,101,111.
K.ARBUKA, 37–45,51, 54,69.74, 76.
KHALIL (fiul lui Chajarat ad Dorr), 220.
KHALIL (fiul lui Qalaun), 234,235.
KJLIJ ARSLAN, 17,18,20–29,60,62,69–71,73, 138,166,192, 204.
KJLIJ ARSLAN al II-lea, 166.
KITBUKA, 222–224.
KUBILAI, 221.
LOULOU, 93.
LUDOVIC al VI 1-lea, 139.

LUDOVIC al lX-lca, 216,217,219,220,228.
MAHMUD, 110, 112,114,117,122,137. MAHOMED. 13,175,191.
MANBIJ, 97.
MANUEL (fiul lui Ioan Comncnul), 146, 147,159, 166.
MASUD, (fratele lui Mahmud), 114,115,121. MASUD (fiul lui Kilij Arsian), 138.
MAWDUD, 88, 89.
MELISANDE, 113.
MOHAMMED IBN MALIKŞAH, 62,74,78. 80, 81,85,88,89,110.
MOHAMMED IBN SULTAN, 145.
MOHEDDIN IBNALZAKI, 185.
MOINUDDIN UNAR (vezi Unar).
MONGKA HAN, 221,224.
MONGOLI, 216,222,224–227,229,230,238. MORRI (vezi Amaury).
MUSSA IBN MAIMUN (medie), 199.
NABUCODONOSOR, 68, 215.
NASSARA (discipoli ai Nazarincanului), 33.
NASSER (preşedinte), 240.
NIZAM EL-MULK, 101.
NIZAR, 99–102.
NUREDDIN (fiul lui Zinki), 135–153,156–166, 168–170,172,173,227,237.
OMAR AL KHAYYAM, 99.
OMAR 1BN AL KHATTAB, 58.
ORTOK, 54
PELAGE, 206,207.
PETRE SCHIMNICUL, 22.
QALAUN, 229–234,237.
QUTUZ, 223–226,237.
RAŞIDEDDIN SINAN, 160,170, 171,202. RAMSES al Il-lca, 68.
RAOUL DE CAEN, 48.
RAYMOND DE ANTIOHIA, 121, 122,132,138, 141,146.
RAYMOND al IlI-lca DE TRIPOLI (fiul lui Saint-Gilles), 172–178.
REDWAN, 34,36,37,47,73,76–78,86–89,92–96, 101,102, 112.
RENAUD DE CHATILLON, 20,21,146, 147,153, 172–175, 180,201.

RICHARDINIMĂ-DE-LEU, 193–198,201,202,205. ROGER DE ANTIOHIA, 93–96.
ROUSSEL DE BAILLEUL, 18.
SADAT, 240.
SAIFEDDIN, 137, 140.
SAINT-GILLES, 49–52,58,65, 66,70,71, 79,80, 82, 83,172.
SALADIN, 53,114,124,137,141,143,146,149,151, 152,155,156, 158–163,165–185,189–202,205, 209,210,212,215,217,220,222,227,229,
237,240.
SAMUEL (profet), 56.
SAWINJ (fiul lui Buri), 116, 117.
SELGIUCIZI, 22,23, 31–33, 38,40,53,62,99,101, 102, 110, 115,216,221.
SEPTIMIU SEVER, 68 SFÂNTUL GHEORGHE, 83.
SIBTIBN-AL-JAWZI, 211,212,240.
SIGURD, 83.
SINAN, 202.
SIRJAL. 93.
SOKMAN, 54,74,75,80,94.
SULEIMAN (tatăl lui Kilij Arslan), 17,20,
22,26.
SULEIMAN (fiul lui Kilij Arslan), 205,
SULTAN IBN MUNQIDH, 48,49,121.
SUNIȚI,53, 54,88.
ȘUȚI, 53,88, 100,102.
TAFURS, 49.
TĂTARI (vezi Mongoli), 216,217, 221,222, 224–227,229,230,238. TAHIR-AL-MAZDAGHANI, 103.
TAKIEDDIN (nepotul lui Saladin), 167. TANCREDE, 66, 67,73–78.82,86–88,93,95. TEHAKA, 25–27.
THABET (medic), 126.
THOROS, 40.
TIMURTACH, 98.
TOGHTEKIN, 81,88, 89, 93,102,104, 107–109, 116–117,141.
TURANȘAH, 162,218–220,226.
UNAR, 117–120, 122–124, 132,138–141. USSAMAIBN MUNQIDH, 48,49,105,123–127. UM KHALIL (vezi Charajat ad Dom), 220.

YAGHI SIYAN, 31–44,52,56,73, 166 YAR ANKACH (eunucul lui Zinki), 131.
YOLANDE DE BRIENNE. 208.
YUSSEF (vezi Saladin), 114, 149,153,158–163,
165,169,170,183,185.
ZINKI, 110–112, 114–117, 119–124, 127–132,
135–137,141–144,147,150,151,153,159–162,
168,169,171,189,237.
ZOMORROD, 117,122.

CUPRINS

Cuvânt înainte 9
Prolog 11
Prima parte: INVAZIA (1096–1100)
Capitolul I Sosesc francii! 17

Capitolul 11 Un blestemat de fabricant de platoșe 31

Capitolul III Canibalii din Maara 47

Partea a doua: OCUPAȚIA (1100–1128)
Capitolul IV Cele două mii de zile ale orașului Tripoli 65

Capitolul V Un adversar cu turban 85

Partea a treia: RIPOSTA (1128–1146)
Capitolul VI Comploturile din Damasc 107

Capitolul VII Un emir la barbari 119

Partea a patra: VICTORIA (1146–1187)
Capitolul VIII Sfântul rege Nureddin 135

Capitolul IX Cursa spre Nil 149

Capitolul X Lacrimile lui Saladin 165

Partea a cincea: AMÂNAREA (1187–1244)
Capitolul XI Imposibila întrevedere 189

Capitolul XII Cel Drept și cel Desăvârșit 201

Partea a șasea: EXPULZAREA (1224–1291)
Capitolul XIII Biciul mongol 215

Capitolul XIV* Să dea Domnul ca ei să nu mai pună vreodată piciorul aici *225

Epilog 237
Note și surse 243
Cronologie 249

Amin Maalouf

Cruciadele văzute de arabi

„Ori de câte ori evocăm cruciadele, o facem prin prisma faptelor şi relatărilor cruciaţilor. Dar mai există şi cei care au fost invadaţi de cruciaţi şi care erau locuitorii acelor teritorii. Este salutar că Amin Maalouf publică la Jean-Claude Lattès *Cruciadele văzute de arabi*. Iată şi cealaltă faţă a medaliei! Avem astfel ocazia să constatăm că versiunile orientale şi cele occidentale nu coincid mai deloc. Noi ne-am scris propria versiune; în acelaşi timp, ei şi-au scris-o pe a lor. Iată de ce această nouă istorie a cruciadelor nu seamănă cu nimic din ce s-a scris până acum."

Alain Decaux - Academia franceză, *France Inter*

„O operă remarcabilă care mai mult o completează în loc s-o contrazică pe cea a lui René Grousset."

Eugène Mannoni, *Le Point*

„Amin Maalouf a scris o istorie captivantă, care se citeşte cu plăcere şi care constituie imaginea inversată a acelor basme prin care vedem noi cruciadele."

The New Yorker

„*Cruciadele văzute de arabi* ne oferă o perspectivă neobişnuită asupra confruntării dintre Europa occidentală creştină şi Orientul Mijlociu musulman."

The Economist

Amin Maalouf este autorul romanului *Léon Africanul*. *Cruciadele văzute de arabi*, publicată prima dată în 1983, este considerată deja un clasic al genului, tradus în mai multe limbi.

www.tritonic.ro

ISBN 978-973-733-210-3

Biblioteca de istorie

EDITURA PROIECT

UN IMPRINT AL GRUPULUI EDITORIAL TRITONIC

TRITONIC

Notes

[← 1]

În versiunea română a cărții, am păstrat termenul, de „franci” (n.tr.)